

ISSN 2616-6844

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of the
L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ҚҰҚЫҚ сериясы

Серия **ПРАВО**

LAW Series

№ 1 (122)/2018

1995 жылдан бастап шығады
Издается с 1995 года
Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Астана, 2018
Astana, 2018

Бас редакторы

з.ғ.д., проф.

Амандыкова С.К. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары

Бас редактордың орынбасары

Ибрагимов Ж.И., з.ғ.д., доцент (Қазақстан)

Сарсенова С.Н., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Редакция алқасы

Абайдельдинов Е.М.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Абдрасулов Е.Б.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Алебастрова И.А.	з.ғ.к., доцент (Ресей)
Ақпанов А.Н.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Баймаханов М.Т.	з.ғ.д., проф., академигі (Қазақстан)
Балтабаев К.Ж.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Букалерова Л.А.	з.ғ.д., проф. (Ресей)
Жумашева Г.С.	з.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Коняхин В.П.	з.ғ.д., проф. (Ресей)
Коробеев А.И.	з.ғ.д., проф. (Ресей)
Кристиан Комплак	д.ю.н., проф. (Польша)
Мукашева А.А.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Мурат Тумай	PhD (Түркия)
Нургалиева Е.Н.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Тлепина Ш.В.	з.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Томас Давулис	з.ғ.д., проф. (Литва)
Тхабисимова Л.А.	з.ғ.д., проф. (Ресей)
Умирзаков П.К.	з.ғ.к. (Қазақстан)
Хайрмуханмедов Н.И.	PhD (Қазақстан)
Явуз Оглу	PhD (Түркия)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31432)

E-mail: vest_law@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Е.А. Изтелеуова, Д. Байтлесова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. ҚҰҚЫҚ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен тіркелген. 27.03.18

ж. № 16992-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31432)

Главный редактор
д.юр.н.
Амандыкова С.К. (Казахстан)

Зам. главного редактора
Зам. главного редактора

Ибрагимов Ж.И., д.юр.н., доцент (Казахстан)
Сарсенова С.Н., к.юр.н., доцент (Казахстан)

Редакционная коллегия

Абайдельдинов Е.М.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Абдрасулов Е.Б.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Алебастрова И.А.	к.юр.н., доцент (Россия)
Ахпанов А.Н.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Баймаханов М.Т.	д.юр.н., проф., академик (Казахстан)
Балтабаев К.Ж.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Букалерева Л.А.	д.юр.н., проф. (Россия)
Жумашева Г.С.	к.юр.н., доцент (Казахстан)
Коняхин В.П.	д.юр.н., проф. (Россия)
Коробеев А.И.	д.юр.н., проф. (Россия)
Кристиан Комплак	д.юр.н., проф. (Польша)
Мукашева А.А.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Мурат Тумай	PhD (Турция)
Нургалиева Е.Н.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Тлепина Ш.В.	д.юр.н., проф. (Казахстан)
Томас Давулис	д.юр.н., проф. (Литва)
Тхабисимова Л.А.	д.юр.н., проф. (Россия)
Умирзаков П.К.	к.юр.н., (Казахстан)
Хайрмуханмедов Н.И.	PhD (Казахстан)
Явуз Оглу	PhD (Турция)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сагпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_law@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: Е.А. Изтелеуова, Д. Байтлесова

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Право
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 16992-Ж от 27.03.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 35 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31432)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Editor-in-Chief
Doctor of Juridical Sciences
Amandykova S.K. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief
Deputy Editor-in-Chief

Ibragimov Zh.I., Doctor of Juridical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Sarsenova S.N., Can. of Juridical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Abaydeldinov E.M.	Doctor of Juridical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Abdrassulov E.B.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Alebastrova I.A.	Can. of Juridical Sciences, Assoc.Prof. (Russia)
Akhpanov A.H.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Baymakhanov M.T.	Doctor of Juridical Sciences, Prof., Academician (Kazakhstan)
Baltabayev K.Zh.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Bukalerova L.A.	Doctor of Juridical Sciences, Prof.(Russia)
Khairmuhanmedov N.I.	PhD (Kazakhstan)
Konyakhin V.P.	Doctor of Juridical Sciences, Prof.(Russia)
Korobeyev A.I.	Doctor of Juridical Sciences, Prof.(Russia)
Krystian Complak	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Poland)
Mukasheva A.A.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Murat Tumay	PhD (Turkey)
Nurgaliyeva E.N.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Tlepina Sh.V.	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Tomas Davulis	Doctor of Juridical Sciences, Prof. (Lithuania)
Thabisimova L.A.	Doctor of Juridical Sciences, Prof.(Russia)
Umirzakov P.K.	Can. of Juridical Sciences (Kazakhstan)
Yavuz Oglu	PhD (Turkey)
Zhumasheva G.S.	Can. of Juridical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_law@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: Yelena Izteleuova, Dinara Baytlessova

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University. Law Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 16992-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31432)

МАЗМҰНЫ

Мемлекет пен құқық, конституциялық құқық теориясы

<i>Ахметов А.С.</i> Құқықтық мәдениетті зерделеуге деген заманауи жолдар.....	11
<i>Ибрагимов Ж.И.</i> Құқықтық мемлекетті дамытудағы конституциялық реформалар эволюциясы.....	16
<i>Нургалиева Е.Н.</i> Мемлекеттік органдарда мемлекеттік емес ұйымдардың мүдделердің жүзеге асыруды құқықтық реттеу.....	23

Әкімшілік құқық, қаржы құқығы, кеден құқығы

<i>Айдарханова К.Н.,</i> Омарова А.Б. Кеден-логистикалық инфрақұрылымды дамыту.....	30
<i>Дайрабаева Н.К.</i> АҚШ-тың мемлекеттік сатып алу саласындағы антимонопольді реттеу.....	37
<i>Дайрабаева Н.К.</i> Мемлекеттік сатып алуды қалыптастырудың еуропалық, америкалық және қазақстандық үлгілерін салыстырмалы талдау.....	42
<i>Тлепина Ш.В.</i> Қазақстанда және Ресейде мемлекеттік органдарға жүгіну құқығын құқықтықреттеу.....	47

Қылмыстық құқық

<i>Қанатов А.Қ., Балғынтаев А.О.</i> Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимылдың проблемалық аспектілері (заңнама мониторингісі).....	57
<i>Финк Д.А.</i> Әдістері қылмыстық құқық бұзушылық келтірген зиянның, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша.....	66

Қылмыстық-процессуалдық құқық

<i>Азаров В.А., Каишанова Н.С.</i> Тағайындау тәртібі туралы сот ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы тұлғаларға уақытша босатылған қызметінен: салыстырмалы талдау Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Ресей және Қазақстан Республикасы.....	76
--	----

Криминалистика

<i>Сембекова Б.Р.</i> Терроризм және діни экстремизмге қарсы әрекет ету жүйесіндегі өзара әрекеттесудің тактикалық формалары.....	86
---	----

Экологиялық және азаматтық құқық

<i>Досжанов Ж.Б.</i> Мүліктік әсер етуді көздейтін құқықтық жауапкершілік түрлеріне қысқаша шолу.....	95
<i>Ережесқызы Р.</i> Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қол жетімділігін құқықтық институт нормаларының орны.....	100

Халықаралық құқық

<i>Адилгазы С., Рэккиниен М.</i> Адамдардың құқықтарын қорғаудың халықаралық құқық тәжірибиесі.....	107
<i>Айгаринова Г.Т.</i> Қазақстан Республикасында азық түлік өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы құқықтық мәселелер.....	115
<i>Ахметбеков Д.Е.</i> Борыштың құрылымын қайта құрау – ЕАЭО елдерінде қаржы ұйымдардың тоқыраудан шығуына бағытталған құқықтық тәсілі ретінде қарастырылу амалы.....	122
<i>Байдильдина Ш.С.</i> ХХІ ғасырдағы құқықмирасқорлық мәселелері.....	132
<i>Есиркепова М.М.</i> Орталық Азиядағы Еуропалық Одақтың саяси-құқықтық саласы.....	138

<i>Қапсәлямов Қ.Ж., Қапсәлямова С.С.</i> ТМД аумағында халықаралық терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелер және болашағы.....	145
<i>Ойнарова А.А.</i> Цифрлық трансформация - Еуразиялық экономикалық одақтың дамуының өзекті басымдықтарының бірі.....	152
<i>Тастанова М.М.</i> Бала құқықтарын жүзеге асырудың кедергі келтіретін кейбір факторлар мен қиындықтар.....	164

Салыстырмалы құқықтану

<i>Джиембаев Р.Қ., Алиев А.Н.</i> Шет мемлекеттердің заңдарындағы әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, таптық немесе діни алауыздықты қоздыруға қарсы іс-әрекеттер мәселелері.....	168
<i>Хайрмуханмедов Н.И.</i> Мемлекеттілік қалыптастыру тұрғысынан Қазақстан және Орталық Азия республикаларындағы саяси және құқықтық мәселелер.....	175

СОДЕРЖАНИЕ

Теория государства и права, конституционное право

<i>Ахметов А.С.</i> Современные подходы к изучению правовой культуры.....	11
<i>Ибрагимов Ж.И.</i> Эволюция конституционных реформ в развитии правового государства....	16
<i>Нургалиева Е.Н.</i> Правовые вопросы продвижения интересов неправительственных организаций в государственных органах.....	23

Административное право, финансовое право, таможенное право

<i>Айдарханова К.Н., Омарова А.Б.</i> К вопросу о развитии таможенно-логистической инфраструктуры.....	30
<i>Дайрабаева Н.К.</i> Антимонопольное регулирование в сфере государственных закупок США.....	37
<i>Дайрабаева Н.К.</i> Сравнительный анализ европейской, американской и казахстанской моделей становления института государственных закупок.....	42
<i>Тлепина Ш.В.</i> Правовое регулирование права на обращение в государственные органы в Казахстане и России.....	47

Уголовное право

<i>Канатов А.К., Балгынтаев А.О.</i> К проблемным аспектам противодействия коррупции(мониторинг законодательства).....	57
<i>Финк Д.А.</i> Методы заглаживания вреда, причиненного уголовным правонарушением, по законодательству Республики Казахстан.....	66

Уголовно-процессуальное право

<i>Азаров В.А., Каиштанова Н.С.</i> О порядке назначения судом ежемесячного государственного пособия лицам, временно отстраненным от должности: сравнительный анализ УПК России и Республики Казахстан.....	76
---	----

Криминалистика

<i>Сембекова Б.Р.</i> Тактические формы взаимодействия в системе противодействия терроризму и религиозному экстремизму.....	86
---	----

Экологическое и гражданское право

<i>Досжанов Ж.Б.</i> Виды юридической ответственности, связанные с имущественным воздействием.....	95
<i>Ережепқызы Р.</i> Особенности эколого-правовых отношений в сфере определения права на экологическую информацию.....	100

Международное право

<i>Адилгазы С., Рэкинниен М.</i> Международный правовой опыт по защите прав человека	107
<i>Айгаринова Г.Т.</i> Правовые аспекты обеспечения безопасности продовольственных товаров в Республике Казахстан.....	115
<i>Ахметбеков Д.Е.</i> Реструктуризация долга - правовое средство финансовых организаций в странах ЕАЭС по выходу из кризиса.....	122
<i>Байдильдина Ш.С.</i> Проблем правопреемства XXI века.....	132
<i>Есиркепова М.М.</i> Политико-правовые основы Европейского союза в центральной Азии	138

<i>Капсаямов К.Ж., Капсаямова С.С.</i> Проблемы и перспективы противодействия международному терроризму на территории СНГ.....	145
<i>Ойнарова А.А.</i> Цифровая трансформация – один из ключевых приоритетов развития Евразийского экономического союза.....	152
<i>Тастанова М.М.</i> О некоторых факторах и трудностях, препятствующих осуществлению прав ребенка.....	164

Сравнительное правоведение

<i>Джембаев Р.К., Алиев А.Н.</i> Вопросы противодействия возбуждению социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни в законодательстве зарубежных стран.....	168
<i>Хайрмуханмедов Н.И.</i> Правовые и политические проблемы становления государственности в Казахстане и Центральноазиатских республиках.....	175

CONTENTS

The theory of the state and the law, the constitutional law

<i>Akhmetov A.S.</i> Modern approaches to the study of legal culture.....	11
<i>Ibragimov Zh.I.</i> Evolution of the constitutional reforms in development of the constitutional state	16
<i>Nurgaliyeva E.N.</i> Legal questions of advancement of interests of ungovernmental organizations are in public organs.....	23

Administrative law, financial law, customs law

<i>Aydarhanova K.N., A.B. Omarova</i> To the question about development of custom-logistic infrastructure.....	30
<i>Dairabayeva N.K.</i> Antitrust regulation in the field of public procurement in the USA.....	39
<i>Dayrabayeva N.K.</i> Comparative analysis of the European, American and Kazakhstan models of the formation of public procurement.....	42
<i>Tlepina Sh.V.</i> The legal regulation of the law on the application to state bodies in Kazakhstan and Russia.....	47

Criminal law

<i>Kanatov A.K., Balgyntayev A.O.</i> To problematic aspects of combating corruption (monitoring legislation).....	57
<i>Fink D. A.</i> Methods of compensation for damage caused by a criminal offence under the legislation of the Republic of Kazakhstan.....	66

Criminal procedural law

<i>Azarov V.A., Kashtanova N.S.</i> On the appointment by the court of monthly state allowances to persons temporarily removed from office: a comparative analysis of the criminal procedure code of Russia and the Republic of Kazakhstan.....	76
---	----

Criminology

<i>Sembekova B.R.</i> Tactical forms of interaction in the system of counteraction to terrorism and religious extremism.....	86
--	----

Ecological and civil law

<i>Doszhanov Zh. B.</i> A brief overview to types of legal liability which involves property impact.....	95
<i>Yerezhepkyzy R.</i> Place the norms of the legal institution of access to environmental information in the field of environmental protection and use of natural resources.....	100

International law

<i>Adylgazy S., Riekkinen M.</i> International legal experience in the field of human rights protection..	107
<i>Aygarinova G.T.</i> Legal aspects of food products protection in the Republic of Kazakhstan.....	115
<i>Akhmetbekov D.E.</i> Debt restructuring is a legal tool of financial organizations in EEA countries to overcome the crisis.....	122
<i>Baidildina Sh.S.</i> Problems of succession in the XXI century.....	132
<i>Yessirkepova M.M.</i> Political-Legal Framework Of The European Union In Central Asia.....	138
<i>Kapsalyamov K.Zh., Kapsalyamova S.S.</i> Problems and prospects of combating international terrorism in the CIS.....	145

<i>Oinarova A.A.</i> Digital transformation is one of the key priorities for the development of the Eurasian Economic Union.....	152
<i>Tastanova M.M.</i> Factors and difficulties impeding implementation of the rights of the child.....	164

Comparative law

<i>Dzhiembaev R.K., Aliev A.N.</i> Issues of counteraction against social, national, tribal, racial, class or religious enmity in the legislation of foreign countries.....	168
<i>Khairmukhanmedov N.</i> Legal and political issues of state building process in Kazakhstan and central Asian republics.....	175

Мемлекет пен құқық, конституциялық құқық теориясы
Теория государства и права, конституционное право
The theory of the state and the law, the constitutional law

МРНТИ 10.07.01

А.С. Ахметов

*Павлодарский государственный педагогический университет,
Павлодар, Казахстан
(E-mail: arman.ahmetov@mail.ru)*

Современные подходы к изучению правовой культуры

Аннотация. Представленная статья посвящена исследованию правовой культуры современного общества. Целью статьи является изучению существующих подходов к определению содержания правовой культуры, освещаются некоторые подходы к ее пониманию. В статье рассматривается сущность и содержание правовой культуры, выделяются ее основные функции. Особое внимание автором уделяется изучению ведущих методологических подходов к определению феномена правовой культуры. Кроме того, в статье выделяются ценностные аспекты правовой культуры Республики Казахстан в процессе развития демократического государства и формирования гражданского общества. Научная работа написана на основе научных исследований казахстанских и зарубежных авторов по вопросам природы права, правовой культуры, ее ценностных ориентиров в процессе формирования гражданского общества и правового государства в Республике Казахстан.

Ключевые слова. Право, культура, личность, правовая культура, демократическое государство и его ценности, гражданское общество, правовое образование, правовое воспитание.

Введение. На современном этапе процесс развития нашего государства обуславливается объединением в себе различных по содержанию процессов, к которым можно отнести трансформацию общества, наличие демократических реформ, что связано с модернизацией стратегически важных сфер, которые обеспечивают экономическую и политическую безопасность страны. При этом большое значение имеет процесс правового реформирования как части процесса построения гражданского общества и правового государства. Одной из актуальных проблем построения правового государства относится повышение уровня правовой культуры населения.

Современные подходы к пониманию правовой культуры обладают специфическими особенностями, которые выражаются в интегрированности различных мнений исследователей, в стремлении не просто описать какое-либо правовое явление, а главным образом раскрыть его содержание во взаимосвязи с другими областями научного знания. Наличие различных вариантов определений понятия «правовая культура», прежде всего, связано с составными элементами этого понятия, что отражается в большинстве научных мнений и позиций, которые с одной стороны представляют правовую культуру как неотъемлемую часть общей культуры, а с другой стороны исследуют ее в правовом аспекте, где она выступает в качестве определенной оценочной категорией правовой деятельности.

Основные подходы к изучению правовой культуры. Наличие определенного уровня правовой культуры общества характерно для любого этапа развития государства, при этом,

если выделять подходы к пониманию правовой культуры, то следует учитывать не только уровень развития правовой системы в целом, но и факт социального одобрения со стороны общества, приоритетов правовой политики государства.

По нашему мнению, уровень правовой культуры общества или отдельной личности отражает в разнообразных формах и на различных уровнях качественную сторону правовой жизни всего социума. Правовую культуру как специфическую форму деятельности необходимо рассматривать в двух аспектах:

- 1) как оценочную категорию;
- 2) как содержательную категорию.

В первом случае следует рассматривать качественное состояние правовой жизни всего общества на текущем этапе его развития. Это позволит охватить и оценить всю правовую жизнь в целом и главные сферы ее деятельности. Во втором случае содержательная категория правовой культуры означает наличие достаточно высокого уровня правовых знаний и понимания законодательных актов, источников права, а также профессиональное отношение к праву и практическое его применение в любых ситуациях.

Общеизвестно, что правовая культура является разновидностью общей культуры, что говорит о ее социальном характере, т.е. она является неотъемлемой стороной жизни общества, неотделима от человека как социально-органического существа. Правовая культура включена в самую институциональную систему общества, т.к. определяет содержание нормативных регуляторов, формирует характер отношения к формальным нормам, показывает качество и уровень системы правосудия и законотворчества в государстве, а также эффективность правовой регуляции в отношении общества.

Среди основных методологических подходов к определению понятия «правовая культура» можно отнести:

1. Аксиологический подход (Б.А. Кистяковский, Р. Штаммлер, Г. Радбрух и другие). Данный подход правовую культуру интерпретирует как развивающуюся систему правовых ценностей, которая позволяет объективно оценивать происходящие явления общественно-исторической значимости и её нормативные свойства в процессе общественной модернизации;

2. Информационно-семиотический подход (Ч.С. Пирс, Ч. Моррис и другие). При данном подходе, правовая культура рассматривается как семиотическая структура, которая представляет собой определенную знаковую систему, совокупность правовых ценностей, регулятивов и знаний в правовой сфере, которые выражаются в системе запретов, где сам текст воспринимается как юридический документ, содержащий сформулированные права и обязанности;

3. Социологический подход (А.П. Семитко, В.П. Сальников). Данный подход представляет правовую культуру как совокупность общественных и личностных духовных ценностей, которые отражают качественный уровень правовой жизни всего общества.

Для более полного анализа понятия «правовая культура» необходимо рассмотреть существующие мнения различных исследователей, которые сводятся к попытке раскрыть содержание данного феномена.

По мнению известного отечественного ученого Ибраевой А.С. правовую культуру можно рассматривать как систему воспроизводства правовых ценностей, выражающихся в адекватном устойчивом положительном правовом сознании, а также истинном восприятии и развитии правовых принципов и основанной на них системе законодательства и права [1, 4 стр.].

Правовая культура - это явление многоаспектное, которое отражает ментальную сторону любой правовой системы и регулирует правовое поведение людей в соответствии с совокупностью социокультурных и исторических особенностей различных народностей [2, 124 стр.].

Интересна позиция Рудневой Н.В., которая полагает, что правовая культура - это интегрированный процесс культурного восприятия обществом совокупности правовых ценностей, правовых знаний, которые опосредованы опытом предшествующих периодов развития общества. В это же время происходит создание новых правовых норм посредством создания системы взглядов и правовой социализацией каждой отдельной личности [3, 62 стр.].

По мнению Самутина Д.С., правовая культура - это определенный правовой режим, т.е. качественное состояние правовой организации всего общества, совокупность материализованных идей и мнений, чувств и представлений, которые выступают необходимостью и внутренней потребностью поведения каждого человека, а также иных лиц в области права, которые базируются на правосознании и обеспечивают необходимый уровень законности и реального функционирования всей правовой системы общества [4, 68 стр.].

Нам близка точка зрения О.А. Воробьевой, Т.В. Мычак, которые полагают, что правовая культура является собой сложной социальной системой. По мнению данных исследователей, правовая культура выступает частью общей культуры и отражает качественное состояние общества на текущем этапе его развития, а также проявляется в способах деятельности государственных органов, в самих общественных отношениях, в поведении каждого индивида, в языке, в состоянии общественного сознания, в системе обычаев и традиций [5, 48 стр.].

Безусловно, на формирование правовой культуры общества и отдельной личности большое влияние оказывают уровень правовой культуры в предшествующие этапы развития общества, а также совокупность национальных особенностей народа и его исторические традиции. При этом, правовая культура, соответствуя определенному историческому этапу, развивается в тесной органической связи с совокупностью понятий и представлений, которые унаследованы от предшествующих периодов.

Правовая культура общества во многом зависит от уровня организации всей деятельности государства, жизни общества в целом, а также специально направленной деятельности государства на укрепление системы законности и правопорядка. К самым первым регуляторам правовой культуры можно отнести государственную власть. Государственная власть - это определенная способность и возможность распоряжаться кем-либо или чем-либо, т.е. способность оказывать определенное воздействие на поведение и деятельность человека посредством разнообразных средств: системы права, механизмов принуждения и т.д.

Государство играет особую роль в развитии уровня правовой культуры общества, т.к. без государства правовые нормы не смогут стать правовыми, т.е. приобрести общеобязательный характер. В распоряжении субъектов власти практически всегда находятся совокупность рычагов влияния на других людей, позволяющих осуществлять контроль над их поведением, влиять на их мнение настроения. Отсюда следует, что в случае кризиса власти - уровень развития правовой культуры может свестись к нулю.

По мнению Каландаришвили З.Н. правовая культура детерминирует общественную и правовую практику, при этом показывая сплочение мыслительной, духовной и прикладной деятельности человека, что органично включается в процессы правового развития общества. В реальной жизни правовая активность любого индивида требует определенной степени самоотдачи, отсюда следует, что внешне схожие стереотипы правового поведения человека в различной степени меняют его внутренний целостно-мировоззренческий стержень [6, 112 стр.].

По мнению известного российского ученого А.Б. Венгерова, правовая культура складывается синергетически, т.е. она отражает уровень и условия существования

разнообразных обществ, а также периоды цивилизованного развития всего человечества. Правовая культура включает в себя совокупность духовных характеристик, а также «материальные» приатки права, т.е. совокупность юридических учреждений и систему их организации [7, 379 стр.].

Изучение содержания правовой культуры сводится к раскрытию основных функций данного понятия. К основным функциям правовой культуры можно отнести:

1. Функция культурно-исторической преемственности, которая включает в себя процесс изучения, обобщения и трансляцию опыта в сфере социального права;

2. Праворегулятивная функция, которая формирует систему этических норм и правил поведения посредством освоения общепринятых образцов поведения и обеспечивает функционирование правовой системы всего общества;

3. Ценностно-нормативная функция, которая нацелена на освоение системы общечеловеческих культурных ценностей и образцов поведения, отражающих саму культурную ценность институтов общественного права;

4. Правосоциализаторская функция, которая направлена на правовое воспитание личности, а также повышение уровня её правовой грамотности;

5. Познавательнo-преобразовательная функция, которая ориентирована на накопление правовых теоретических знаний и организацию деятельности в области формирования правового государства и гражданского общества;

6. Информационно-коммуникативная функция, которая обеспечивает определенное межсубъектное взаимодействие в правовом поле;

7. Культуротворческая функция, которая включает в себя развитие творческого потенциала личности в правовой сфере посредством законотворческих процессов;

8. Прогностическая функция, проявляющаяся в предвидении определенных изменений в государственно-правовой действительности, в определении возможных тенденций развития государственно-правовой жизни, а также в выдвигании гипотез об их развитии в будущем.

Выводы. Таким образом, в современном обществе правовая культура влияет на различные стороны жизни людей и представляет собой неотъемлемую часть общей культуры общества. Формирование и развитие высокого уровня правовой культуры граждан повлечет за собой повышение их общей культуры, утверждение ценностных ориентаций людей, которые затрагивают наиважнейшие стороны правовой жизни общества, к которым можно отнести:

- 1) высокую степень правовой организованности;
- 2) наличие социальной справедливости;
- 3) создание безопасных условий существования человека, гарантии и защита защищенность от произвола.

Все эти цели, должны ставиться в приоритете в процессе реализации социально-правовой политики, обеспечивающей успех формирования правового государства. Данные стороны правовой культуры включены в общую культуру поведения людей и во многом способствуют формированию прогрессивной культуры цивилизованного общества.

Список литературы

1. Ибраева А.С. Роль правовой культуры в развитии местного самоуправления: опыт Республики Казахстан и Польши // Вестник КазНУ. Серия юридическая - 2015. - № 2 (74). - С. 4-10.

2. Пиндус В.Я. Концептуальные подходы к формированию правовой культуры личности // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. - 2016. - № 6 (74). - С. 123-127.

3. Руднева Н.В. Современные подходы к пониманию правовой культуры (теоретико-аналитический аспект) // Вестник Воронежского института МВД России. - 2011. - № 3. - С. 62-67.
4. Самутин Д.С. Правовая культура: элементы и понятия // Общество и право. - 2008. - № 3. - С. 67-69.
5. Воробьева О.А., Мычак Т.В. Правовая культура личности // Вектор науки ТГУ. - 2009. - № 4(7). - С. 47-49.
6. Каландаришвили З.Н. Основные концепции изучения правовой культуры в юридической науке // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. - 2008. - №10. - С. 111-120.
7. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. 3-е изд. - М.: Юриспруденция, 2000. - 528 с.

А.С. Ахметов

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

Құқықтық мәдениетті зерделеуге деген заманауи жолдар

Аннотация. Ұсынылған мақала заманауи қоғамның құқықтық мәдениетін зерттеуге арналған. Мақаланың мақсаты құқықтық мәдениеттің мазмұнын анықтаудағы тиісті жолдарды зерделеу болып табылады, оны түсінуге деген кейбір көзқарастар көрсетілген. Мақалада құқықтық мәдениеттің мәні мен мазмұны қарастырылған, оның негізгі функциялары көрсетілген. Автор құқықтық мәдениеттің феноменін анықтауға деген жетекші әдіснамалық жолдарды зерделеуге ерекше назар аударған. Сонымен қатар мақалада демократиялық мемлекетті дамыту және азаматтық қоғамды қалыптастыру үдерісінде Қазақстан Республикасы құқықтық мәдениетінің құнды аспектітері айқын көрсетілген. Ғылыми жұмыс құқық табиғаты, құқықтық мәдениет, азаматтық қоғамды қалыптастыру процесіндегі оның құндылықтық бағдарлары мәселелеріне қатысты қазақстандық және шетелдік авторлардың ғылыми зерттеулері негізінде жазылды.

Түйін сөздер. Құқық, мәдениет, тұлға, құқықтық мәдениет, демократиялық мемлекет және оның құндылықтары, азаматтық қоғам, құқық білім беру, құқық тәрбие.

A.S. Akhmetov

Pavlodar Pedagogical State University, Pavlodar, Kazakhstan

Modern approaches to the study of legal culture

Abstract. The article is devoted to the study of the legal culture of modern society. The purpose of the article is to study existing approaches to determining the content of legal culture, highlight some approaches to its understanding. The article deals with the essence and content of the legal culture, its main functions are singled out. The author pays special attention to the study of the leading methodological approaches to the definition of the phenomenon of legal culture. In addition, the article highlights the value aspects of the legal culture of the Republic of Kazakhstan in the development of a democratic state and the formation of civil society. Scientific work is based on the research of Kazakhstani and foreign authors on the nature of law and legal culture, its valuable reference in the formation of civil society and the rule of law in the Republic of Kazakhstan.

Key words. Law, culture, identity, legal culture, a democratic state and its values, civil society, legal education, legal upbringing.

References

1. Ibraeva A.S. Rol' pravovoj kul'tury v razvitii mestnogo samoupravlenija: opyt Respubliki Kazakhstan i Pol'shi [The role of legal culture in the development of local self-government: the experience of the Republic of Kazakhstan and Poland], Vestnik KazNU. Serija juridicheskaja [Bulletin of KazNU. The series «Legal»], 74(2), 4-10 (2015). [in Russian]

2. Pindus V.Ja. Konceptual'nye podhody k formirovaniju pravovoj kul'tury lichnosti [Conceptual approaches to the formation of the legal culture of the individual], Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv [Bulletin of the Moscow State University of Culture and Arts], 74(6), 123-127 (2016). [in Russian]
3. Rudneva N.V. Sovremennye podhody k ponimaniyu pravovoj kul'tury (teoretiko-analiticheskij aspekt) [Modern approaches to understanding legal culture (theoretical and analytical aspect)], Vestnik Voronezhskogo instituta MVD Rossii [Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia], 3, 62-67 (2011). [in Russian]
4. Samutin D.S. Pravovaja kul'tura: jelementy i ponjatija [Legal Culture: Elements and Concepts], Obshhestvo i pravo [Society and law], 3, 67-69 (2008). [in Russian].
5. Vorob'eva O.A., Mychak T.V. Pravovaja kul'tura lichnosti [Legal culture of personality], Vektor nauki TGU [Vector of science TSU], 7(4), 47-49 (2009). [in Russian]
6. Kalandarishvili Z.N. Osnovnye koncepcii izuchenija pravovoj kul'tury v juridicheskoy nauke [Basic concepts of studying legal culture in legal science], Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena [Izvestiya of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen], 10, 111-120 (2008). [in Russian].
7. Vengerov A.B. Teoriya gosudarstva i prava: Uchebnik dlja juridicheskikh vuzov [Theory of State and Law: A Textbook for Law Schools], (Urisprudencija Moscow, 2000).

Сведения об авторе:

Ахметов А.С. - Ph.D, профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Павлодарский государственный педагогический университет, ул. Мира 60, Павлодар, Казахстан.

Akhmetov A.S. - Ph.D, Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Pavlodar Pedagogical State University, Mira str. 60, Pavlodar, Kazakhstan

МРНТИ 10.07.01

Ж.И. Ибрагимов

Л.Г. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: ibragimov.2013@yandex.kz)

Құқықтық мемлекетті дамытудағы конституциялық реформалар эволюциясы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада елімізде жүргізіліп жатқан институционалды реформалар шеңберіндегі азаматтық қоғамның саяси жаңғыруының өзекті мәселелері қарастырылған. Автор мемлекеттің құқықтық дамуына ықпал ететін конституциялық реформалардың негізгі кезеңдеріне талдау жасайды. Мемлекеттегі өткізіліп отырған конституциялық-құқықтық реформалардың эволюциясы саяси-құқықтық жүйені жетілдіруге, қоғам мүддесін қорғауға бағытталғанына ерекше көңіл бөледі.

Түйін сөздер. Конституция, адам, азамат, құқық, заң, мемлекет, реформа, тәуелсіздік, құқықтық сана, құқықтық мәдениет.

Қазақстан Республикасының Конституциясына 2017 жылдың 10 наурызында өзгерістер мен толықтыруды көздеген саяси жаңғыртулар азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетіне зор ықпал жасады. Қазақ елінің конституциялық эволюциясында кейбір өзгерістерге ерекше назар аударуымыз қажет. Тәуелсіз Қазақстанның құқықтық дамуында мемлекетіміздің конституциялық реформаларының нәтижелерінің бірі ретінде қалыптасқан Қазақстан халқы Ассамблеясына қатысты өзгерістердің де маңызы зор. Елбасының қатысуымен өткізілген Ассамблеяның кезекті он үшінші сессиясында: «Біз қоғамды басты ұлттық басымдықтар төңірегінде топтастыруға тиіспіз: олар - тыныштық, тұрақтылық және келісім» тақырыбы күн тәртібіне көтерілді. Сессия барысында Парламент Мәжілісіне Қазақстан халқы Ассамблеясы атынан 9 депутат сайлау туралы шешім қабылданды.

Қазақстан халқы Ассамблеясы консультативті-кеңесші орган деңгейінен конституциялық орган мәртебесіне ие болды. Демократиялық үрдістерді одан әрі ырықтандыруға бағытталған конституциялық реформалар нәтижесінде Ассамблеяның саяси мәртебесі жана деңгейге көтерілді. Алдымен Ассамблея атауындағы бұрынғы «халықтары» сөзі «халқы» сөзімен алмастырылды. Бұл өзгеріс елдегі ұлттық бірлік сипатын конституциялық деңгейде сәйкестендіру бағытындағы бетбұрыс кезең еді.

Бұл ұйым мемлекетіміздегі халықтар бірлігінің және тұрақтылықтың қалыпты түрде дамуына үлес қосып келеді. Кезінде Біріккен Ұлттар Ұйымының бұрынғы хатшысы Коффи Аннан «Қазақстан халқы Ассамблеясы» Біріккен Ұлттар Ұйымының кіші үлгісі деп баға берген болатын. Ал 2015 жылдың елімізде Қазақстан халқы Ассамблеясы жылы деп аталуы бұл мәселеге мемлекеттік деңгейде үлкен мән берілетінін байқатады. Мемлекетте халықтар бірлігі мен қоғам тұрақтылығы сақталуы үшін адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына арнайы көңіл бөлінуі қажет. Ата Заңымызда бекітілген заң және сот алдында барлығы тең конституциялық принципін әр азамат жақсы білуі тиіс.

Осы қағидаттардың елімізде тұрып жатқан азаматтардың барлығына тиесілі екендігі Ата Заңымызда нақты көрсетілген: «Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды»[1,2].

Әр мемлекеттің саяси-құқықтық мәртебесін, мемлекет қызметінің негізгі бағыттарын негізгі заңы айқындайды. Осы орайда біздің мемлекетіміздің Негізгі Заңының қалыптасу эволюциясы өте күрделі кезеңдерден өтті. Ата заңымыз бүгінгі таңда барлық әлеуетін пайдаланып еліміздегі адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жолында қызмет етіп келеді. Әрине Ата заңымыз заман талабына сәйкес толықтырулар мен өзгертулерге де ұшырады. Осы кезеңдерде көптеген еліміздегі тұрақтылықтың негізін бекітетін құқықтық нормативтік актілердің қабылдануына негіз болған Конституциямыздың қабылданғанына 22 жыл толды.

Ата заңының мерекесінің мерейтойында мәртебелі деңгейде аталып өтетіндігін Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев былай деп атап өтті: «30 тамыз – Қазақстан халқы тарихи таңдау жасаған ұлы бетбұрыс күні. Біз осыдан 20 жыл бұрын бүкілхалықтық референдумда Ата Заңымызды қабылдадық. Ескі мен жаңа тоқайласқан алмағайып кезеңде халқымыз барша әлемге бірлігі мен даналығын көрсетті. Жаңа Қазақстанның заманның талаптарына сай келетін Негізгі Заңының мәтінін бекітті. «Біз, ортақ тағдыр біріктірген Қазақстан халқы» деп басталатын Ата Заңымыз бойына еліміздің ең басты құндылықтарын түгел сыйғыза білді» [2,1].

Тәуелсіздікті жаңғыртқаннан бері елімізде адам және азаматтардың денсаулығы мен игілігін қамтамасыз етіліп, олардың болашақта білімді, білікті және іскер ретінде қалыптасуына мүмкіндік беріледі. Мемлекеттің құқықтық шеңберде дамуы кемелді болашақтың негізін қалыптастырады. Өйткені құқықтық деңгейдің ауқымында қалыптасқан азаматтар конституциялық нормалардың талаптарына сәйкес мемлекетті басқару ісіне еркін қатыса алады. Мемлекеттің болашақтағы дамуы еліміздегі азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық деңгейінің жан-жақты дамуына тығыз байланысты. Сондықтан да мемлекеттің заң шеңберінде өз қызметін атқаруынан мемлекеттің іргетасы мықты болып қалыптасады. Осындай халық мүддесіне қызмет ететін құқықтық саясатты ұстанған мемлекеттің болашағы да жарқын болады.

Мемлекеттің болашақ даму идеологиясын одан әрі дамытуда Мемлекет Басшысының қазақ мемлекеттілігінің бесігі - Ұлытауда берілген сұхбатындағы мына сөзінен айқын байқалады: «Менің арманым, ойым – Қазақстанның мәңгілік болуы. Сондықтан Мәңгілік Ел деген идеяны ұсындым. Мәңгілік ел болу үшін бәрін жасап жатырмыз. Әнеукүні

Үкіметте біраз өзгерістер жасаған себебіміз мынау: Үкімет билігінде отырған шенеуніктер саны шағын болуы керек. Ал олардың істеген жұмысы ауқымды болуы қажет. Жаңа министрліктердің басына келген басшылардың жасы 40 пен 50-дің аралығында. Көпшілігі ағылшын тілін меңгерген, өз саласының маманы. Олар Ресеймен де, басқа шетелдермен де еркін сөйлесіп, келіссөз жүргізе алады. «Болашақ» арқылы оқыған, өз елімізде тәрбиеленген сондай жастарымыз қаулап өсіп келе жатыр. Бәрі де мемлекет жұмысымен айналысуда. Қазақстанның ең үлкен патриоты да, елді алға сүйрейтін де солар болады деп сенемін. Менің арманым, ойым осы. Лайым солай болсын! Қазақстанның болашағы өте жарқын! Біздің балаларымыз бен немерелеріміз бұдан да керемет елде өмір сүреді деп ойлаймын» [3,3].

Сонымен қатар, Елбасы Конституцияның қабылдануының мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференцияда «Қазақстандық патриотизм» мағынасына өзінің лайықты бағасын берді: «Біздің Конституциямызда «қазақстандық патриотизм» ұғымы бекітілген. Оның мағынасы біздің азаматтық Ұлтымызға адал қызмет етуге, азаматтың міндеттерін сөзсіз орындауына келіп тіреледі. Шынайы патриотизм Конституцияға адалдықтан, мойындау мен қатаң орындаудан басталады. Қандай этносқа немесе дінге қатысы болмасын дәл осылар барлық қазақстандықтарды біртұтас халық етеді» [2,2]

Мемлекеттің өркениеттілік деңгейі көбінесе оның азаматтарына деген қарым-қатынасынан, олардың мәселелерін шешу және құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауымен бағаланады. Қазақстан Республикасының Конституциясының кіріспесінде: «Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, егемендік құқығымызды негізге ала отырып осы Конституциямызды қабылдаймыз» [1,3].

Мемлекетіміздің Негізгі Заңының преамбуласында біздің мемлекеттің қазіргі және болашақ азаматтарына деген аса қамқорлық пен қолдаудың іргелі кепілдіктерінің ұстанымы мен мақсаттары берілген.

1995 жылдың 30 тамызында бүкілхалықтық референдумда қабылданған еліміздің Ата заңының адамның негізгі құқықтары мен еркіндіктері туралы бөлімде: «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады» [1,4].

Қазақстан Республикасы азаматтардың еркіндікке, теңдікке және қоғамдағы орынын ғана анықтап қоймай, оларды қорғап қолдау көрсетеді. Конституциялық нормаларды дамытуда адам және азаматтардың заңды мүдделерін қолдауға кепілдік беретін жалпы және нақты сипаттағы нормативтік-құқықтық актілер қабылданды. Сонымен қатар азаматтар құқықтары туралы Қазақстан заңнамасының негізіне Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық құқықтық құжаттарының ұстанымдары салынған, оның мазмұнында азаматтардың құқықтары туралы мемлекеттік саясаттың негізгі талаптары айқындалған.

Әлемнің және әлемдік тәртіптің өзгеруіне сәйкес, Азаматтардың азаматтық, саяси, мәдени, әлеуметтік құқықтары туралы Пактідегі құқық нормалары жеткіліксіз болып қалды. Сондықтан соғыс ошақтарындағы, адам саудасына қатысты қосымша хаттамаларды қабылдауды қажеттілігі туындайды.

Азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ете отырып, Қазақстан Республикасы аса маңызды халықаралық құжаттарға қосылды. Қазақстан Республикасы азаматтар туралы қамқорлықты Конституцияда ғана емес, басқа да нормативтік құқықтық актілерде бекітуі елімізді халықаралық деңгейге шығарып, адам құқықтары халықаралық құқық сипатына енгізді. Азаматтардың азаматтық, саяси, мәдени, әлеуметтік құқықтары туралы Пактіні 193-

ке жуық мемлекет ратификациялап, осы пакт арқылы адам құқықтарын сақтау саласына бақылау орнатылды.

Адам құқықтарын қорғаудың негізгі принципі Адам құқықтарының жалпы Декларациясына сәйкес азаматтардың мүдделерінің басымдығы болып табылады. Ең негізгі назар әлеуметтік аз қамтылған топтар балалар, жетімдер, мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналады. Осы орайда мемлекет осы халықаралық құжаттың нормалары адам құқықтары саласындағы ұлттық заңнамада көрсетті. Мұндай өзгерістер Қазақстан Республикасының Әкімшілік, Қылмыстық, Қылмыстық-іс жүргізу, Азаматтық іс жүргізу, Еңбек кодекстеріне де қатысты болды [5,1].

«Қазақстан Республикасының азаматтығы» туралы заң азаматтардың негізгі құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асырумен байланысты қатынастарды реттейді. Олазаматтардың шығармашылығын дамыту, оларда адамгершілік, патриотизм және азаматтылық тұрғыда тәрбиелеу, әлемдік өркениеттің жалпы адамдық құндылықтарының негізінде ұлттық өзіндік сананы қалыптастыруға бағытталды. Сонымен қатар осы заңмен қамқорлықсыз қалғандар, мүмкіндігі шектеулі адамдардың құқығы, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің мемлекет тарапынан қорғалып, оларды қорғау міндеті жүктелетін тұлғалар анықталады.

«Қазақстан Республикасының үй қатынастары» туралы заңына қамқорлықсыз қалған, жетім азаматтарға кезексіз баспанаға ие болу құқығын беретін өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Заңда енгізілген азаматтардың негізгі құқықтары заңға тәуелді жеке актілермен реттеледі. Адам құқықтары туралы Уәкіл тарапынан Қазақстан Республикасы Президентіне адам құқықтарының жағдайы туралы есеп дайындалады.

Мемлекетіміздің бірлігі мен қоғам тұрақтылығының заңнамалық қамтамасыз етілуіне талдау жасай отырып Қазақстанда адам құқықтары саласындағы жалпы халықаралық стандарттарға сәйкес келетін заңнама дайындалған деп айтуымызға болады. Қазақстан Республикасы жас қазақстандық азаматтарды асырап алуға қатысты рәсімдерді ретке келтіріп, мемлекет қазақстандық азаматтарды басымдық ретінде қойып, бұл процесті қатаң бақылауға алды.

Адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауда қоғамдық институттардың да ролі зор. Әсіресе еліміздің болашағы жас қазақстандықтардың құқықтық қорғалуына, қамқорлықта болуына С.А.Назарбаева жетекшілік жасайтын «Бөбек» қоры 23 жыл бойы қызмет атқарып келеді. Алғашқы жылдары қор балалар үйі мен денсаулық сақтау саласындағы балалар мекемесіне көмек көрсетті. Осы жылдары арнайы шәкіртақы ретінде 30 мың адамға 113 млн. доллар төленді.

«Мейірім» қоғамдық қоры «Балаларға өмір сыйла!», «Жетімдерсіз Қазақстан», «Аутизмді жеңеміз» атты қайырымдылық шараларының инициаторлары болды. Біздің елімізде жетімдік мәселелерін жоюдың тәжірибесі қалыптасқан. Мысалы, Талғар қаласындағы «Нұр» отбасылық балалар үйі 350 балаға тұратын ұя болып табылды. Оның негізін салушылар Есқожиндер балаларға өмірлік жолдама ғана емес, оларды үймен қамтамасыз етіп олардың үйлену тойын тойлап, немерелер бағып отыр. Халықаралық балаларды қорғау «ЮНИСЕФ» ұйымының 2010-2015 жылдарға арналған елдік бағдарламасына сәйкес, елімізде отбасы мен қоғам әлеуетін бекіту, әлеуметтік саясат және басқару, әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіруге қатысты іс-шаралар жүзеге асырылады. Жыл сайын республикалық мынадай қайырымдылық мерекелер өткізіледі: «Ризашылық-барлық игілік балаға», «Қуан сәби», «Қамқорлық күні».

Мемлекет тарапынан адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы аталған іс-шаралардың өткізілуі, еліміздің болашақ жастарының мемлекет басқару ісіне араласуына мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызмет ісіне меритократия талаптарына сәйкес жас буынның келуі бүгінгі заманның талаптарының бірі. Бұл талап Мемлекет Басшысының атқарушы билікке берілетін тапсырмаларындағы барлық ұстанымдарында жүйелі түрде айтылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 44 бабының 1 тармағына сәйкес, Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында Елбасы адам құқықтары, оны қорғауда елеулі үлес қосуға дайын болуы қажет жас басқарушылар туралы: «Тұрақтылық пен келісім дегеніміз не? Ол отбасылық әл-ауқат, қауіпсіздік, баспана. Бейбітшілік – ол әке мен ана қуанышы, ата-аналар денсаулығы және біздің балаларымыздың бақыты. Бейбітшілік – ол тұрақты жұмыс, жалақы және ертеңгі күнге деген сенім. Бейбітшілік пен тұрақтылық – күн сайынғы еңбекпен қорғап, нығайтуды қажет ететін жалпыхалықтық жетістік. Мен жастар – біздің болашағымыздың тірегі дегенді әркез айтып келемін. Мемлекет жаңа буынның алдында барлық есіктер мен жолдарды ашты! «Нұрлы Жол», міне, біздің креативті ырғақты жастарымыздың күш-жігер жұмсап, құлаш сермейтін тұсы осы!» [2,3].

Қазақстан Республикасындағы құқықтық саясаттың қарыштап дамуы, заңнамалық қызметтің сапалы деңгейге көтерілуі қазіргі заманғы мемлекеттің басты бағыттарының бірі болып табылады. Бүгінгі таңда құқықтық мемлекеттің дамуына, ондағы адам және азаматтардың өмір сүру деңгейінің қалыпты болуы әр тұрғынның саяси белсенділігіне байланысты. 2015 жылғы 26 сәуірде өткізілген кезектен тыс Қазақстан Республикасының Президенті сайлауында үміткер ретінде қатысқан Ұлт Көшбасшысы өзінің сайлау алды бағдарламасын «Баршаға бірдей осы заманғы мемлекет: бес институционалды реформа» деп атап еліміздің құқықтық дамуына тағы да серпін берді: «Қазақстанда заңның үстемдігі мен меншік құқығының қорғалуын қамтамасыз ету керек. Шетелдік және отандық инвесторлар қазақстандық сот төрелігінің әділдігіне сенімді болулары тиіс. Оған деген сенімді арттыру үшін инвестициялық дауларды қарауға шетелдік судьяларды тарту және ондай дауларды шетелдік және халықаралық соттардың ең озық үлгі-қалыптары бойынша қарастыру керек» [4,3].

Елбасының бес институционалды реформасын жүзеге асыруға бағытталған 100 нақты қадамы азаматтардың мүддесіне қызмет ететін сот және құқық қорғау жүйесін жетілдіретініне сеніміміз мол.

Мемлекет басшысы атап айтқандай, заңның үстемдігі, әділдік пен баршаның заң алдындағы теңдігі қағидаттарының сақталуы гүлденген мемлекеттің негізі және экономикалық өсудің кепілі болып табылатыны сөзсіз.

Халықтың құқығын қорғаушы, әділдікті жақтаушы азамат ретінде ең алдымен тұрғындардың сот төрелігіне қолжетімділігін жеңілдету үшін сот жүйесі инстанцияларын оңтайландырып, судья лауазымына кандидаттарды іріктеу тетіктерін көбейту, барлық сот процестеріне бейне және таспаға жазу шараларын міндетті түрде енгізу мәселелері дер кезінде қабылданған дұрыс шешім деп ойлаймыз.

Өйткені, мұның барлығы да судьялар мен қарапайым азаматтардың арасында жиі орын алып жататын түсінбеушілікті болдырмауға, сот процесінің мейлінше ашық, әрі әділ өтуіне ықпал ететін болады.

Әрине, сот саласы аса жауапкершілік пен ұқыптылықты, шыншылдық пен әділдікті талап етеді. Мұның барлығын білгенімізбен, оны заң жүзінде қадағалап отыру аса маңызды шаруа. Жаңа құжатта судьяның мақсат-міндеттері, сот процесін қалай жетілдіру керектігі толық қамтылған.

Ал азаматтық іс жүргізу кодексіне келетін болсақ, Елбасымыз бұл заңға да тиісті өзгертулер енгізуді тапсырды. Алдағы уақытта аталған қадамдардың барлығы іс жүзінде орындалып, сот органдары да, әлеумет те оның оң нәтижесін көреді деген сенімдеміз.

Біздің мемлекетіміздің заңнамалық базасы соңғы жылдарда үнемі жетілдіріліп отырады, Қазақстан адам құқықтарын қорғау және адам өмірін жақсартуға арналған тәсілдерді жетілдіріп отырады.

Қазақстан Республикасы бүгінгі күні 30 озық елдің қатарына кіруді мақсат еткен, әлемдік деңгейде бәсекелестікке тең тұратын, кейбір саликалы пікіріне халықаралық қауымдастық

өкілдері құлақ асатын беделді елге айналды. Еркіндікті аңсаған ата-баба мұрасы жүзеге асып, Алаштың ең асыл мұраты - тәуелсіздікке қол жетті. Қазақ жерінде атқан егемендік таңы ең алдымен, алып та дархан даланың төсін қанымен суарған, терісі сөгіле қызмет еткен ата-бабаларымыздың қасиетті күресінің заңды да нақты нәтижесі.

Дәстүрлі мемлекеттілік негізін қалаушы ата-бабамыз «Бірлігі жоқ ел тозады, бірлігі күшті ел озады» деген. Бүгінде еліміз ырысы мен ынтымағы, бірлігі мен тірлігі жарасқан мемлекет болып орнықты.

Ағымдағы жылы берекенің бастауы - бірлік пен қоғамдық келісімді қалыптастырудың өзегі болып отырған Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылғанына жиырма жыл толды. Тарихи өлшем тұрғысынан қысқа мерзім аралығында Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында толайым табыстарға қол жеткізген іргелі институт бірлік пен келісімнің, ауызбіршіліктің қозғаушы күшіне айналды.

Қазақстан халқының бірлігін және қоғамдық тұрақтылықты сақтаудың конституциялық негізі салынған. Ұлт Көшбасшысының Қазақстан Республикасы Үкіметінің алдына қойған тапсырмалар ауқымында жарияланған «Ұлт жоспарында» да халықтың біртұтастылығы және бірлігіне үлкен басымдылық беріліп отыр. Осы басымдықты жүзеге асыруға әр қазақстандық азамат өз саласында жеке үлесін қосуы керек. Болашақта осы саясатты жүзеге асыруда Қазақстан Республикасы Конституциясының әлеуетін толық пайдалануымыз қажет.

Елбасы еліміздің құқықтық дамуында эволюциялық жолын таңдағанын үнемі ескертіп отырады: «Біз барын бағалап, қымбатын қадірлей білген елміз. Азаттығымыздың айшықты айғағы болған Ата Заң – тәуелсіздіктің теңдессіз тартуы. Сан буын ұрпақ алмасса да ескірмейтін, жыл өткен сайын жаңғыра беретін құндылықтар жинағы. Мемлекеттігіміздің алтын қазығын қастерлеу – әрбір қазақстандықтың қасиетті парызы. Конституцияның әрбір сөзін мүлтіксіз орындап, бұлжытпай сақтасақ алар асуымыз әрдайым асқақ болады. Сол арқылы Мәңгілік Елдің тұғырын нығайтып, шаңырағын биіктете түсеміз» [2,1].

Тәуелсіз Қазақстанның құқықтық дамуында конституциялық реформалардың маңызы өте зор. Біздің мемекетіміз құқықтық дамудың эволюциялық жолын таңдады. Сондықтан да бүгінгі таңдағы экономикалық, саяси, рухани жаңғырудағы конституциялық реформалардың эволюциясын талдау жаһандық сын-қатерлерге берілетін жауаптардың бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
2. Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың Конституцияның қабылдануының 20 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы // Қазақстан Республикасының ресми сайты. -2015. 28 тамыз. –URL: <http://www.akorda.kz/kz>.
3. Назарбаев Н.Ә. Ұлытаудағы ұлы сөз//Егемен Қазақстан. -2014. 28 тамыз.
4. Назарбаев Н.Ә. Баршаға бірдей осы заманғы мемлекет: бес институционалдық реформа//Егемен Қазақстан. -2015. 20 мамыр.
5. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы: 1948 ж. 10 желтоқсанда БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы 217 А (III) жарғысы.

Ж.И. Ибрагимов

Евразийский национальный университет имени Л.Г.Гумилева, Астана, Казахстан

Эволюция конституционных реформ в развитии правового государства

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные проблемы политической модернизации гражданского общества рамках пяти институциональных реформ. Автор анализировал основных этапов

конституционных реформ особо влияющих на правовое развитие. Особое внимание автор уделяет на эволюцию конституционно-правовых реформ, направленных на совершенствование политико-правовой системы страны.

Ключевые слова. Конституция, человек, гражданин, право, закон, государство, реформа, независимость, правосознание, правовая культура.

Zh.I. Ibragimov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Evolution of the constitutional reforms in development of the constitutional state

Abstract. In this article, topical problems of political modernization of civil society are considered within the framework of five institutional reforms. The author analyzed the main stages of the constitutional reforms, especially influencing the legal development. The author pays special attention to the evolution of constitutional and legal reforms aimed at improving the political and legal system of the country.

Keywords. Constitution, person, citizen, right, law, state, reform, independence, sense of justice, legal culture.

References

1 Kazakstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

2 Kazakstan Prezidenti N.Nazarbaevtyн Konstitutsiyanyн қабылдануының 20 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы // Kazakstan Respublikasynyn resmi saıty. -2015. 28 тамыз [The international scientific and practical conference for adoption of the Constitution by the president of Kazakhstan N. Nazarbaeva. Official site of the Republic of Kazakhstan, 28. 08.2015]. URL: <http://www.akorda.kz/kz>.

3 Nazarbaev N.A. Ulytaudagy uly soz//Egemen Kazakstan Nazarbayev N.A. [Great words in Ulytau. Egemen Kazakstan]. 28.08.2014

4 Nazarbaev N.A. Barshaga birdej osy zamangy memleket: bes institutsionaldyk reforma// Egemen Kazakstan [Nazarbaev N.A. Equivalent for all the modern state: five institutional reforms. Egemen Kazakstan]. 20.05.2015

5 Adam kukyktaryнын zhalpyga birdej deklaratsiyasy: 1948 zh. 10 zheltoksanda BUU-нын Bas Assambleyasy 217 A (III) zhargysy [Universal Declaration of Human Rights: United Nations General Assembly on December 10, 1948. 217 A (III) charter].

Автор туралы мәлімет:

Ибрагимов Ж.И. - з.ғ.д., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық құқық кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан.

Ibragimov Zh.I. - doctor of jurisprudence, The associated professor of department of the theory and history of state and law, constitutional right of the Euroasian national university of L.N. Gumilyev, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.27.25

Е.Н. Нургалиева*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: nii.nurgalieva@yandex.ru)***Правовые вопросы продвижения интересов неправительственных организаций в государственных органах**

Аннотация. В статье рассматриваются правовые вопросы продвижения интересов неправительственных организаций в государственных органах. Обосновывается необходимость разработки и принятия в Казахстане закона «О лоббистской деятельности неправительственных организаций»

Ключевые слова. Неправительственные организации, лоббистская деятельность, продвижение интересов.

Правовой основой законодательного регулирования деятельности неправительственных некоммерческих организаций (далее – НПО) в Республике Казахстан, а также права этих организаций на участие в решении государственных проблем является Конституция Республики Казахстан. Согласно ее нормам Казахстан является социальным государством, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека. Так, ст.1 гласит: «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы».

Нормы Конституции РК конкретизируются и раскрываются в законах, устанавливающих основы взаимодействия НПО с государственными органами. Так, согласно ст.40 Закона РК от 16 января 2001 года «О некоммерческих организациях» «государство поощряет формирование и активную деятельность НПО. Им могут быть предоставлены налоговые, таможенные и другие льготы в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Некоммерческие организации, в соответствии с целями своей деятельности, могут сотрудничать с государственными органами, заключая с ними соглашения, и выполнять для них определенные работы».

Государство обеспечивает соблюдение прав и законных интересов общественных объединений. Не допускается незаконное вмешательство государства в дела общественных объединений и общественных объединений в дела государства, возложение на общественные объединения функций государственных органов (ст.4 Закона РК «Об общественных объединениях» от 31 мая 1996 года). Известно также, что согласно ст.2 этого Закона общественные объединения являются некоммерческими организациями.

В данном Законе, к сожалению, нет норм, посвященных различным формам государственной поддержки общественных объединений, в том числе и НПО. Ничего не сказано в нем также о праве общественных объединений участвовать в выработке решений государственных органов, праве выступать с инициативами по различным вопросам общественной жизни, вносить предложения в государственные органы и др.

Разрешенными Законом РК от 03.07.2017 г. «О благотворительности» поступлениями для некоммерческих организаций является благотворительная и спонсорская помощь. Благотворители при осуществлении филантропской и (или) спонсорской и (или) меценатской деятельности могут взаимодействовать с государственными органами (п.4 ст.6 данного Закона). Конкретные формы взаимодействия приведены в Законе РК «Об общественных советах» от 02 ноября 2015 года, который определяет правовой статус, порядок формирования и организацию деятельности общественных советов, направленной на реализацию государственной политики по формированию подотчетного перед

населением государства, обеспечение широкого участия некоммерческих организаций, граждан в принятии решений государственными органами всех уровней.

При формировании состава Общественного совета количество представителей гражданского общества должно составлять не менее двух третей от общего числа его членов (п.7 ст.1 Закона). В целях реализации своих полномочий члены Общественных советов имеют право:

- 1) доступа в государственные органы, органы местного государственного управления на основании и в порядке, которые установлены законодательством Республики Казахстан;
- 2) участия в работе иных рабочих органов центральных исполнительных органов, органов местного государственного управления по согласованию с соответствующим государственным органом;
- 3) обращения в государственные органы, органы местного государственного управления по общественно значимым вопросам в целях осуществления своих полномочий, установленных настоящим Законом (п.1 ст.7 Закона).

Основными задачами взаимодействия правозащитных НПО и государственных органов являются: получение дополнительного источника информации о состоянии защищенности граждан в их правах и свободах; обеспечение принципа открытости и общественного контроля госорганов институтами гражданского общества; правовое просвещение населения, информирование общественности о деятельности госорганов по защите прав и свобод человека и гражданина.

Анализ действующего казахстанского законодательства показывает, что на сегодняшний день все же отсутствуют четкие предписания о принципах и механизмах взаимодействия госорганов с НПО, тем не менее опыт и наработанная практика взаимодействий объективно требуют восполнения недостатка в законодательстве.

В связи с этим, предлагается начать с разработки и принятия закона, регулирующую лоббистскую деятельность НПО, поскольку институт лоббизма является одним из ключевых элементов политической системы, и обеспечивает эффективность процесса принятия государственных решений и их реализации.

Главная функция данного института – это создание доступного и устойчивого канала коммуникации между гражданами и органами власти, что позволяет различным группам прямо или косвенно влиять на определение политики государства.

Лоббизм, как метод опосредования интересов социальных субъектов, характерен практически для всех сфер общественных отношений, где возникает необходимость представления интересов той или иной общественной группы. Лоббизм есть в сфере экономики, в сфере внешней политики, в сфере общения на местном уровне. Следовательно, лоббистская деятельность – это законный способ воздействия на принятие решений государственными органами, исключительно легальная составляющая политического процесса.

Законодательство о лоббировании, как показывает мировой опыт, является мощным антикоррупционным инструментом в органах государственной власти.

Инициативы о необходимости принятия закона «О лоббизме» в Казахстане появились еще в 1996 году, когда представленный в Мажилис Парламента законопроект был отправлен на доработку. Проект закона преследовал интересы крупного бизнеса, а не простых граждан. Не секрет, что в круг лоббистов в нашей стране в настоящее время входят крупные финансово-промышленные группы и иностранные инвесторы, работающие в нефтегазовом секторе, поэтому-то большинство последующих законопроектов также преследовали интересы крупного бизнеса и иностранных инвесторов.

В настоящее время роль НПО в качестве субъекта политики - элемента политической системы общества имеет все возрастающий характер, в связи с чем считаем необходимым

обратить особое внимание на их взаимодействие с органами государственной власти в определенном правовом поле.

Для правовой регламентации лоббистской деятельности НПО указанных выше конституционных положений, а также ряда норм действующих законов явно недостаточно, поскольку в них нет конкретных механизмов взаимодействия, форм и методов влияния НПО на принятие государственных решений [1].

Лоббизм, как политическое явление, обеспечивает репрезентацию интересов большинства «заинтересованных групп», предоставляя им возможность быть услышанными в органах государственной власти даже небольшими НПО, не обладающими значительными ресурсами и не имеющими других возможностей влиять на власть. С другой стороны, лоббизм обеспечивает органы власти информацией о тех или иных социальных проблемах, предоставляет экспертные оценки по разрабатываемым государственным проектам и оказывает помощь госслужащим и законодателям в процессе принятия общественно необходимых решений.

Характерными признаками лоббирования являются:

а) политический контакт, т.е. непосредственная связь носителей интересов с должностными лицами либо с их близкими, либо направление определенного потока информации в адрес должностных лиц;

б) ограниченность интересов, т.е. с помощью лоббирования осуществляются, как правило, сугубо личные, узкокорпоративные интересы, не соответствующие объективным потребностям государства и общества, и зачастую противоречащие им;

в) закрытый характер отношений – лоббирование исторически развивается в кулуарах, и не всегда есть возможность отследить, кто же действительно стоит за тем или иным решением [2].

Лоббизм – это естественное явление для любого государства. Там, где есть власть, всегда будут находиться люди, которые захотят ее использовать в личных целях и любыми способами воспользоваться ею. Для того, чтобы власть не была использована во вред интересам общества и государства, институт лоббизма необходимо ввести в жесткие рамки закона. Без законодательного регулирования «лоббизм» может скрыться в тени и стать невидимым для государства, а в некоторых случаях - слиться с коррупцией [2, с.75].

В Казахстане следует разработать Концепцию поэтапного становления института лоббизма на основе таких принципов, как обязательная и добровольная регистрация лоббистов; создание экспертно-совещательных структур с привлечением лоббистов; формирование институтов социального партнерства и др. При создании Концепции следует учитывать, что основной проблемой институционализации лоббизма является не только отсутствие отдельного закона, но и наличие социальных, политических и экономических предпосылок становления корпоративной системы, в которой недостаточно конкуренции между ее субъектами, а власть проявляет патерналистское отношение к тем или иным группам, наделяя их всевозможными преференциями [3]. И это, в первую очередь, касается неправительственных организаций.

Имеются также сомнения в том, что даже, если закон «О лоббизме» и будет принят, то все же останутся следующие неразрешимые проблемы:

а) с принятием закона, предполагающего регистрацию лоббистов, сохранится возможность неформального доступа к представителям власти, чем будут успешно пользоваться «теневые игроки» и первые лица компаний;

б) закон не сможет регулировать лоббистскую деятельность на уровне регионов;

в) лоббисты не будут в полной мере раскрывать информацию о своей профессиональной деятельности;

г) на правоохранительные органы ляжет дополнительная нагрузка по контролю деятельности лоббистов, что на практике окажется невыполнимой задачей [3, с.121].

Нам же представляется, что эти опасения не беспочвенны. Тем не менее, возникающие проблемы следует решать. Так, «теневой лоббизм» искоренить только принятием закона «О лоббизме» невозможно. Нужны годы совместной системной работы самого общества и государства. На уровне регионов также можно регламентировать этим же законом лоббистскую деятельность. В условиях унитарного государства, как Казахстан, это сделать не сложно. Что касается самих лоббистов, безусловно, есть опасения, что они не будут полностью раскрывать информацию о своей деятельности, если в самом законе не будут четко прописаны их права, обязанности и ответственность, вплоть до уголовной. Насчет правоохранительных органов у меня вообще нет сомнений в том, что они с честью справятся с поставленной задачей, поскольку есть понимание, что «теневой лоббизм» не меньшее зло, чем коррупция, и, если его не вывести на законодательный уровень, то масштабы и отрицательные последствия могут быть необратимыми.

В подобном законе в настоящее время заинтересовано само общество, особенно его активная часть, представленная неправительственными организациями. Институт лоббизма может выступить отличной площадкой между НПО и государством. При наличии грамотного, цивилизованного лоббиста можно было бы решить многие проблемы на основе понятной и прозрачной системы взаимоотношений. На данном этапе взаимоотношений мы, представители НПО, могли бы разработать и предложить всем заинтересованным лицам законопроект «О лоббистской деятельности неправительственных организаций» для широкого обсуждения и представления в Парламент РК.

В данном законопроекте представителем интересов НПО могли бы выступить лица, занимающиеся на профессиональной основе продвижением их интересов. Представитель интересов мог бы осуществлять продвижение интересов НПО на основе заключенного в письменной форме с данной НПО гражданско-правового договора, который содержал бы: конечную цель продвижения интересов, указание на должностных лиц органов государственной власти или местного самоуправления, с которыми предполагается взаимодействие, размер денежного вознаграждения за продвижение интересов и т.п.

Лоббизм выполняет функцию усиления самоорганизации гражданского общества, он охватывает мнения не только большинства, но и позволяет меньшинству напомнить о себе и в этом контексте особого внимания и исследования требует так называемый «гражданский лоббизм» (представительство интересов как отдельных граждан, так и их объединений) с одновременным ограничением возможных негативных последствий «давления» на управленческий процесс.

В Казахстане успешно функционируют организационно-правовые механизмы социального партнерства в сфере социально-трудовых отношений, четко разработаны права, обязанности и ответственность сторон bipартизма и трипартизма; условия заключения коллективных договоров и отраслевых соглашений. Данный опыт может быть перенесен и в сферу НПО с учетом их особой роли в развитии демократических процессов в обществе.

Мнения экспертов о необходимости законодательного регулирования лоббизма в Казахстане разделились. Если одна группа считает, что лоббизму в стране необходимо придать цивилизованный характер путем принятия закона, другая – отрицает необходимость в этом, обосновывая тем, что в различных законодательных актах уже имеются положения, позволяющие лоббистам работать в правовом поле.

Так, ссылаются на закон «О частном предпринимательстве», где установлены обязанности центральных и местных органов власти в обязательном порядке проводить экспертизу проектов нормативных правовых актов, затрагивающих интересы предпринимательских

ассоциаций. Во всех публикациях и мнениях о лоббизме речь идет только о лоббировании интересов предпринимателей. Практически ничего не говорится о лоббистской деятельности НПО, поэтому считаем, что данный сектор гражданского общества особо нуждается в цивилизованных отношениях с органами государственной власти.

Главная функция гражданского лоббизма – установление тесной взаимосвязи между гражданами и государственными органами, что позволяет им прямо или косвенно влиять на политику государства. Активность простых граждан показывает степень развития гражданского общества, эффективность народного представительства.

Несмотря на многочисленные попытки принять Закон РК «О лоббизме», которые не увенчались успехом, работу по выработке казахстанской модели и концепции законопроекта откладывать нельзя. Нужны глубокие научные исследования, анализ законодательства зарубежных стран и практики его применения с целью подготовить не только законодателей, но и все общество к объективной необходимости правовой регламентации, главным образом, «гражданского лоббизма». Тем более, определенные предпосылки для этого Правительством РК созданы. В частности, функционирует Единый реестр действующих казахстанских НПО. В составе этих НПО имеются эксперты, консультанты и иные специалисты, работающие по трудовым или гражданско-правовым договорам и обладающие, в свою очередь, навыками продвижения интересов определенных групп сообщества в государственных органах.

Основной концепцией законопроекта должна быть легализация лоббистской деятельности, выведение ее из теневого сектора и придание ей открытости и гласности. При этом необходимо определить статус «гражданского лоббиста», порядок его регистрации (а не только НПО), определить его права, обязанности и ответственность. Особое внимание следует уделить запрету теневого «давления», придав больше открытости лоббистской деятельности НПО.

В основу законопроекта следует, на наш взгляд, взять «Модельный закон о регулировании лоббистской деятельности в органах государственной власти», принятый в 2003 году на 22-заседании Межпарламентской ассамблеи государств - участников СНГ.

Так, в содержании законопроекта должны получить отражение цель и задачи, основные понятия, предмет правового регулирования и полномочия органов государственной власти в области лоббистской деятельности. В определениях основных понятий должны быть раскрыты понятия: лоббистская деятельность НПО; лоббист; лоббистская фирма; клиент; лоббистский контакт и т.п. Обязательно следует расписать предмет законодательного регулирования, так как лоббистскую деятельность нельзя допускать в отношении судебной власти. Также необходимо перечислить лиц, которые не могут быть лоббистами: депутаты Парламента и их помощники, должностные лица органов законодательной, исполнительной и судебной власти, выборные и назначаемые должностные лица административно-территориальных единиц; эксперты и консультанты, назначаемые и приглашаемые по инициативе государственных органов для выступления в этих органах, а также подготовки заключения по выносимому на обсуждение вопросу. В отдельной главе, на наш взгляд, должны быть подробно расписаны все вопросы, касающиеся правового статуса лоббиста: права, обязанности и ответственность лоббиста.

Государственная регистрация лоббиста состоит в получении им лицензии на право занятия лоббистской деятельностью, в связи с чем в законопроекте должны получить отражение вопросы регистрации и аккредитации с указанием полномочий уполномоченного государственного органа. Следует также определить, в каких государственных органах будет производится аккредитация лоббистов от НПО; правомочие этих органов, порядок проведения аккредитации. Поскольку лоббистскую деятельность невозможно реализовать без законодательно определенных приемов и способов, необходимо четко расписать также методы лоббистской деятельности как: лоббистские контакты с должностными лицами, депутатами; усилия в поддержку установления контактов (просьбы, приглашения на

различные общественные мероприятия в целях продвижения интересов НПО); организация публикаций и выступлений в СМИ и т.п.

Нам представляется, что перечень лоббистских методов должен быть исчерпывающим (особенно на начальном этапе действия закона, если он будет принят).

Особое внимание при этом следует уделить запрещенным методам оказания давления на должностных лиц государственных органов посредством организации со стороны НПО пропагандистских компаний, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию должностных лиц; попытки подкупа, внесения не декларированных финансовых средств в пользу партий и политических движений; шантажа, распространения искаженной или заведомо ложной информации по существу лоббистского вопроса и т.п.

Требуется расписать в отдельной главе участие самих НПО в лоббистской деятельности, их права и обязанности, финансовые расходы на лоббистские цели, как это предусмотрено в указанном модельном законопроекте.

Обязанностью всех зарегистрированных лоббистов должна стать подготовка отчетов о своей деятельности. При этом фальсификация или искажение отчетности должно рассматриваться как правонарушение, влекущее не только запрет на занятие лоббистской деятельностью, но и административную либо уголовную ответственность.

В целом законопроект, если он будет принят, должен стать мощным антикоррупционным инструментом в органах государственной власти.

Список литературы

1 Воропаев И.В. Лоббизм как фактор повышения эффективности взаимодействия неправительственных организаций с органами государственной власти современной России: автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата политич. наук. Орел, 2011. 27 с.

2 Орехов О.Ю. Перспективы политико-правового регулирования лоббистской деятельности в России // Экспертиза. -2016. №10. -С.75.

3 Фельдман П.Я. Нужен ли России закон «О лоббизме» // Экспертиза. -2014. №2. -С.121.

Е.Н. Нурғалиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Мемлекеттік органдарда мемлекеттік емес ұйымдардың мүдделердің жүзеге асыруды құқықтық реттеу

Аннотация. Мақалада үкіметтік емес ұйымдардың мүддесін мемлекеттік органдарда жүзеге асыру қарастырылған. Қазақстанда «Үкіметтік емес ұйымдардың лоббистік қызметі туралы» заңды қабылдау керектігіне негіздеме берілген.

Түйін сөздер. Үкіметтік емес ұйымдар, лоббилік қызмет, мүдделерді жүзеге асыру.

E.N. Nurgaliyeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Legal questions of advancement of interests of nongovernmental organizations are in public organs

Abstract. The article deals with the legal issues of promoting interests of non-governmental organizations in state bodies. Author justifies necessity of the development and adoption in Kazakhstan of the law “On lobbying activities of non-governmental organizations”

Keywords. non-governmental organizations, lobbying, promotion of interests.

References

1 Voropaev I.V. Lobbizm kak faktor povyisheniya effektivnosti zaimodeystviya NPO s organami gosudarstvennoy vlasti sovremennoy Rossii [Lobbyism as a factor of increasing the effectiveness of interaction between non-governmental organizations and government bodies of modern Russia: the author's abstract of diss. for the academic degree of the candidate polit. Sciences] (Orel, 2011).

2 Orehov O.YU. Perspektivy politiko-pravovogo regulirovaniya lobbistskoy deyatel'nosti v Rossii [Prospects for the political and legal regulation of lobbying in Russia], *Ekspertiza* [expertise]. 10, 75 (2016).

3 Feldman P.YA. Nujen li Rossii zakon «O lobbizme [Does Russia Need a Law on Lobbyism], *Ekspertiza* [Expertise]. 2, 121 (2014).

Сведения об авторах:

Нурғалиева Е.Н. - д.ю.н., профессор, академик МАИ, кафедра гражданского и экологического права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Nurgalieva E.N. - Doctor of Law, Professor, Academician of the ИА, Department of Civil and Environmental Law of the Eurasian National University named after LN. Gumilyov, Astana, Kazakhstan

Әкімшілік құқық, қаржы құқығы, кеден құқығы

Административное право, финансовое право, таможенное право

Administrative law, financial law, customs law

МРНТИ 10.23.51

¹K.N. Aydarhanova, ²A.B. Omarova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

(E-mail: ¹aidarkhanova_k@mail.ru, ²omar_17@mail.ru)

To the question about development of custom-logistic infrastructure

Annotation. In the article the questions of application of logistic approach are examined in a custom sphere. A necessity over of reduction of custom operations and time for custom registration is brought to the necessity of perfection of custom infrastructure. The legislation regulating the relations in the field of customs logistic and customs infrastructure consists of many normative legal acts. In Kazakhstan, one of the most important conditions of an active state customs policy is to have a single regulatory framework of foreign economic activity. Today Kazakhstan's customs policy, in fact, is regulated by the Customs Code of the Customs Union. Kazakhstan's transport and transit sphere is developing as far as world trade and commercial relations are developing.

Keywords. custom logistic, custom infrastructure, customs legislation, Customs Union.

The relations between the former Soviet Union countries at political and economic level are becoming more stable and longstanding. One example of such economic integration was the establishment of the Customs Union. The purpose of the union was not only to maintain and strengthen the economic space between countries and to ensure the free movement of goods, but also to enable members to carry out coordinated trade policy with other counties and to protect domestic market through unification of the customs legislations and procedures. The creation of the Eurasian Economic Union (EAEU) on January 1, 2015 was the next stage of deeper economic integration between the countries.

In the operations of the Customs Union, the functionality of the logistics is directly related to the states' regulations on foreign trade activities, the structure of systems for transporting goods and vehicles across the customs, and the creation of cost-effective transit ways. In the context of increasing trade flow between the member countries of the union and the third-party counties, it is necessary to develop a system of logistics in the management of foreign trade flow processes. This system must be organized in a way that would minimize the time and financial costs on trade flows through customs of neighboring countries and would align interests of all participants of foreign trade.

A treaty for the establishment of the Eurasian Economic Union (EAEU) was ratified by Russia, Kazakhstan and Belarus on May 29, 2014 in Astana. The treaty requires the implementation of mechanisms in many areas of the economic segments of member countries, including joint projects. Recommendations on the enactment of transport policy will be carried out considering the obligations taken by each member state upon joining the World Trade Organization, as well as in the framework of other international treaties [1].

The EAEU should take World Customs Organization's (WCO) "Standards to Secure and Facilitate Global Trade" as a basis for the logistics of tariff and non-tariff management of exports

and imports. The main objectives and principals of the “Standards to Secure and Facilitate Global Trade” include the following:

- setting standards to assure increased safety and to facilitate the international supply chain of goods at the global level to achieve greater certainty and predictability;
- implementing an integrated management system for international supply chains of goods for all kinds of transports;
- strengthening the functions and capabilities of customs service in the framework of challenges and opportunities of the twenty first century;
- strengthening the cooperation between customs services to improve their capabilities to detect high-risk consignments;
- strengthening the cooperation between customs authorities and the business community (businesses);
- assisting the continuous movement of goods across the secure international trade supply chain.

This document was adopted by the *World Customs Organization (WCO)* in June 2005, and in hand with the Kyoto Convention (International Convention on the simplification and harmonization of customs procedures, concluded in Kyoto on May 18, 1973; latest revision came into force on February 3, 2006), became the basis for the transition to the new principles of international trade, a new round of development of cooperation between customs administrations and businesses.

Currently the countries of the EAEU are implementing projects on the development of customs and logistics sectors. For instance, the Russian Federation has adopted the conception on the customs clearance and control of importing goods in places adjacent to the state borders of the Russian Federation (approved by the decision of board of the Federal Customs Service of Russia on August 29, 2008 and the by State Border Commission on July 9, 2009) [2]. The main goal of the conception was to transfer the customs declaration to the places close to state border, and consequently to relieve large cities from inflow of vast cargos, which will lead to decrease in traffic load. The conception clarifies that it is advisable to declare customs either at newly established customs-logistics terminals (CLTs) or at the modernized preexisting CLTs.

On August 29, 2008, the Council of Ministers of the Republic of Belarus approved a program intended to improve the logistics system in the country for the period up to 2015. In contrast to many European countries, in the Republic of Belarus, there is a need for improvement in the field of logistics and this program aims to correct it. High quality customs service, efficient use of innovative technologies of customs clearance and control are the most important characteristics of customs activity. That is why it is important to study the experience of the European Union in using logistics methods in the organization of systems for customs clearance and control, as the EU sets a standard of the highly-developed union of geographically close countries. In the condition of formation and development of the logistics system in Belarus, it can be noted that the country is implementing only fragments of logistical approaches in the foreign trade operations.

At the current stage of development, the implementation of logistics methods in managing imports and exports of trade flow has become an urgency for the economy of Kazakhstan. The state’s intensification and expansion of foreign economic relations and the dynamic expansion of horizontal relationships between leaders of partner countries have opened many opportunities for Kazakhstan. These opportunities include enhancement of economic independence, initiation of intermediary and transport organizations, and improvement of contractual relations and mutual economic incentives.

At the plenary session of the Council of Foreign Investors, the President of the country Nursultan Nazarbayev presented the “New Silk Road” project, which aims to increase the volume of transit traffic through the territory of Kazakhstan twice by 2020. If in 2010 the transit of goods through the territory of Kazakhstan amounted to 15 million tons, in 2011 - 16.5 million tons, in

the nearest future it is planned to increase to at least 50 million tons. [4] President Nazarbayev announcing the beginning of the project has stated: “Kazakhstan must revive its historical role and become the largest business and transit hub of the Central - Asian region, a bridge between Europe and Asia ... The first - it’s advantageous geographical position; the second - a constant traffic growth; third - direct access to the markets of the Customs Union and the fourth - a favorable investment climate ... competitive advantage of the “New Silk Road”, which will be based on the implementation of the “principle of 5C - speed, service, value, safety and stability. As a result of their territorial and functional linkages there must be a synergistic effect “[5].

The essence of the project is that a single network of hubs on international level will be established in Kazakhstan which will include trade and logistics, finance and business, innovation and technology, and tourism. The purpose of the construction of these hubs is to provide the basic principles of logistics on the territory of Kazakhstan: speed, service, value, safety and stability.

Kazakhstan has already started to implement the project of revival of the Great Silk Road with the support of the People’s Republic of China. According to the Kazakhstan’s project “New Silk Road,” its key element is the hub of transport and logistics which is in the process of creation by the national carrier “Kazakhstan Temir Zholy”. In the west of Kazakhstan, it is planned to expand the seaport of Aktau and to construct a logistics center in Aktobe, which gives access to the Caspian region, Russia and Europe. Currently the construction of the highway connecting Western Europe and Western China has almost been completed, and work on expansion of the country’s railway network is underway.

In regards to the railway system in Kazakhstan, it should be noted that the length of railways in Kazakhstan exceeds 15 thousand km., and 16 fouling points (11 with Russia, 2 with Uzbekistan, 1 with Kyrgyzstan and 2 with China) connect the railway system of Kazakhstan with neighboring states. Railway systems in Russia and Kazakhstan are extremely interdependent. Kazakhstan Railways provide 68% of overall turnover and over 57% of passenger traffic of the country. Currently, there are 2742 companies engaged in cargo transportation in Kazakhstan. As part of the strategy of development of transport, Kazakhstan is planning to build nearly 1, 400 km of new railway stations and to electrify 2,700 km of existing railway stations by 2017 [6].

In addition to the rail mode of transport, goods are transported by road, air, sea (river) and pipeline transport modes. For example, the port of Aktau is the only strategic trade output in Kazakhstan over the sea. Caspian Sea which has the sea port is practically the only natural possibility to transport cargo to neighboring countries. The seaport of Aktau provides trucking into bays of Iran and Baku. Moreover, under modern conditions, this port represents a strategic interest as part of the Silk Road. Since the beginning of 2016, Aktau international sea trading port processed over 4 million 149 thousand tons of dry and oil cargo, which is 96.4% of the plan. The total transshipment of crude oil and petroleum products accounted for 1 million 723 thousand tons, dry cargo - 2 million 425 thousand tons, including transshipment of metal products – 1, 070 thousand tons, other cargoes - 229 thousand tons, grain - 407 thousand tons, and the volume of ferry traffic was 719 thousand tons [7].

However, currently there is only one port that operates on the Caspian Sea, which is no longer sufficient for carriers. To solve these problems, the Government of Kazakhstan has developed projects to construct a new port Kuryk, which is planned to be built with the support of the Government of Azerbaijan. Furthermore, another port construction is planned, which will not have such a narrow specialization, and would be built to provide a versatile cargo. This trend provides a good opportunity for the development of partnership between the government and private entities. It should be noted that Kazakhstan has adopted the Law “About government and private entities partnership” [8], which allows to attract private capital in the management of state assets, which in turn reduces the load on the state budget, helping to attract private investment and allowing participation of the quasi-public sector in projects.

In general, per program's documents large logistics centers in major network-wide nodes and ports, such as Almaty, Astana transportation hubs, Aktau seaport are planned to be created in Kazakhstan. In total, the formation of thirty-four large logistics centers is planned in Kazakhstan. They include four international, twelve regional and eighteen medium capacity (in terms of cargo capacity) logistic centers.

The members of the EAEU are in active cooperation with the Shanghai Cooperation Organization (SCO), of which they are members too. Since the establishment of the SCO, a new large system of regional cooperation has been created which aims to create assurance in political stability and security, to expand economic cooperation, common prosperity and development of the people of the member states of the SCO. Because of its operations, the SCO has gained credibility in the world arena and has become one of the most influential members of all modern systems of international relations. The operations of the SCO are based on solid legal framework and on the successful functioning of multilateral cooperation mechanisms, which is evidenced by the establishment of partnerships with states, international organizations and institutions that share the principles and values of the SCO.

One of directions of the SCO is to use the advantages of geographical proximity and complementarity of economies, and to stimulate further cooperation. For example, in conditions of overcoming the negative consequences of the global financial and economic crisis in 2009, the members of the SCO developed a mutual initiative to strengthen multilateral economic cooperation. At the level of the Ministerial meetings, the Programs of multilateral trade and economic cooperation among the member states are conducted. In the past for many years the members of the SCO's were tied by economic and cultural routes of the Silk Road, and it is symbolic that in the modern world, these ties have not lost their relevance and even are acquiring new important roles for all member states.

Moreover, in 2013 during his visit to the Central Asian countries, Chinese President Xi Jinping has taken the initiative for the cooperated construction of Economic Belt of the Silk Road. This concept aroused great interest among all countries in the world and has been recognized in Central and West Asia, as well as in Central and Eastern Europe.

Currently, the countries of Central Asia are at the peak of economic transformation. Each country produces its medium- and long-term programs of economic development. One commonality of these programs is the countries' aspiration to actively participate in the process of multilateral regional economic cooperation. The program of creation of the Economic Belt of the Silk Road offers the countries advanced opportunities for economic development.

Experts conclude that logistics contribute to 10-12% of the GDP of member states of the EAEU. In the EU, this figure is 20-25%. The prime goal of logistics is to reduce the logistics costs in the final cost of the product. Nowadays, the share of logistics costs in the final cost of the product in the member states of EAEU are consistently high on average at 20-25%, but can go up to 35%. However, the world's average is 11%, in China – 14%, in the EU countries – 11%, while in the US and Canada – 10% [9].

It is important to note that the People's Republic of China has become the main partner of Kazakhstan in the field of transport and logistics infrastructure development. It is no coincidence that in the context of cooperation in the transport sphere, an agreement to establish a joint transport and logistics company between Kazakhstan and China was signed. Thus, in 2015 during the visit of Askar Mamin, (Chairman of the Board of JSC "Kazakhstan National Company Temir Zholy") to China, the necessity of a joint project was noted, the purpose of which is to provide transport services on the territory of Eurasia. The prospects of the creation of a joint logistics company is to provide transportation, to implement complex export-import operations, including customs clearance services of goods in Europe, the CIS, and Ukraine. In context of the purpose of the agreement, the port of Lianyungang is planned to be used as the main consolidating cargo area to

send goods to the countries of the Persian Gulf, Asia, Europe and the CIS. With this purpose, the agreements about the establishment of a special SCO area with the involvement of investors from China were reached. [10]

Moreover, in the summer of 2016 in Tashkent at the meeting of the heads of SCO countries, Kazakhstan's President Nursultan Nazarbayev and Chairman of China Xi Jinping, discussed the issues of further bilateral cooperation in trade-economic sphere. In November of 2016, Kazakhstan and China discussed the joint implementation of a special economic zone (SEZ) "Khorgos - Eastern Gate". It should be noted that in the territory of SEZ all conditions for successful work of investors have been created: tax relief, ready infrastructure, as well as project support services.

At the same time, the discussions about improvement of the efficiency of the Lianyungang port by applying a flexible tariff policy on transit cargo is still ongoing. For example, in 2016 a joint terminal is planned to transport more than 200 thousand containers in TEU, and by 2020 to handle up to 550,000 containers in TEU [11].

In Kazakhstan, one of the most important conditions of an active state customs policy is to have a single regulatory framework of foreign economic activity. Today Kazakhstan's customs policy, in fact, is regulated by the Customs Code of the Customs Union. One of the features of the formation of an active customs policy in Kazakhstan is the necessity to eliminate excessive administrative barriers in the customs field which may cause damage to Kazakhstan's economy and to improve the new customs technology which alleviates the conditions for legal trade and ensures the appropriate level of monitoring of goods across borders [10].

The legislation regulating the relations in the field of customs logistic and customs infrastructure consists of many normative legal acts. For example, Kazakhstan's legislation in the field of logistics is represented by the following normative acts: the law of the Republic of Kazakhstan dated from December 8, 2001 № 266-I "About Railway transport" (with alterations and amendments on September 4, 2016); the law of the Republic of Kazakhstan "About Automobile Transport"; the law of the Republic of Kazakhstan "About Merchant Shipping"; the Agreement about International Goods Transport by Rail (AIGR) (with alterations and amendments on July 1, 2016); Agreement on amendments and additions to the agreement between the railway administrations of the Commonwealth of Independent States, Georgia, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Estonia about the peculiarities of application on certain provisions of the Agreement on International Freight Traffic (AIGR); Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated from July 18, 2011, № 826 "About the rules approval of carriage of goods by road" (with amendments and supplements on December 4, 2013); the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated from June 21, 2011, № 682, "About transportation of goods by rail"; Terms and planning technology of the implementation of the transportation processes, operations related to the carriage of goods, drafting documents and drawing up acts, the production of special studies and reviews; Rules of forwarding activities in rail transport; Rules of car operation services (containers); Terms of transportation of dangerous goods Volume I Volume II Volume III (Annex 2 to AIGR); Rules of transportation of liquid cargo in bulk in tank cars and hopper which is in wagons type for transportation of oil bitumen; Rules of transportation of passengers, baggage and cargo by air transport; Rules of cargo transportation by sea of the Republic of Kazakhstan; Tariff Guide KZH: ETT, MTT, TA CIS and etc.

It should be noted that this is not an exhaustive list of legal acts, regulating the relations in the field of logistics. Therefore, in terms of market development of logistics services and Kazakhstan's entry into world's transport-transit space, it is necessary to systematize the legislation in the field of logistics.

Hence, the logistical approach to the improvement of the customs area of the EAEU requires systematic implementation of the following measures:

- establishment of the modern customs and logistics centers;

- improvement and systematization of legislation in the field of customs logistics and customs logistics infrastructure;
- introduction of the latest information technology tools to ensure the activities of the customs authorities;
- creation of a single interagency automated system for collecting, storing and processing information for the implementation of all kinds of state control over the movement of goods across the customs border.

In summary, Kazakhstan's transport and transit sphere is developing as far as world trade and commercial relations are developing. In other words, everything that is used in the world trade is used in Kazakhstan. However, there is no reason for satisfaction. Due to geographical location of Kazakhstan, it has a huge potential for logistics and certain advantages. Historically, Kazakhstan is the bridge for transport of good, cultural and scientific exchange. Therefore, the development of transport and transit potential, as well as other areas of logistics and infrastructure will make Kazakhstan one of the leading countries of the world.

References

1. Сергеев В.И. Менеджмент в бизнес-логистике. - М.: Filin, 1997. - 216 p.
2. Концепция таможенного оформления и таможенного контроля ввозимых товаров в местах, приближенных к государственной границе Российской Федерации (одобрена решением коллегии ФТС России от 29 августа 2008 года, Государственной пограничной комиссией 9 июля 2009 года): [Elektron. resurs]. – 2009. – URL: <http://www.customs.ru> (дата обращения: 12.08.2017)
3. Программа развития логистической системы Республики Беларусь на период до 2015 г., утвержденная постановлением Совета Министров от 29 августа 2008 г. № 1249: [Elektron. resurs]. – 2017. – URL: <http://online.zakon.kz>
4. Назарбаев предложил иностранным инвесторам проект «Новый Шелковый путь»: [Elektron. resurs]. – 2017. - URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news (дата обращения: 19.08.2017)
5. Президент Республики Казахстан Назарбаев Н.А. 25-ое заседании Совета иностранных инвесторов, 22.05.2012 год: [Elektron. resurs]. – 2012. – URL: <http://online.zakon.kz> (дата обращения: 10.09.2017)
6. Транспортная Стратегия Республики Казахстан до 2020 года: [Elektron. resurs]. – 2017. - URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения: 11.08.2017)
7. Статистические данные: [Elektron. resurs]. - 2016. – URL:// <http://kazlogistics.kz>.
8. Закон Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 379-V «О государственно-частном партнерстве»: [Elektron. resurs]. – 2015. – URL: <http://online.zakon.kz> (дата обращения: 11.08.2017)
9. Уркимбаев А. Эксперты от 15.01.2014 г. // [Elektron.resurs]: – 2014. – URL: kapital.kz/expert
10. Сотрудничество Китая и Казахстана в транспортной сфере вышло на новый уровень: [Elektron. resurs]. – 2015. – URL: <http://alternativa.in> 02.07.2015 (дата обращения: 20.09.2017)
11. Казахстан и Китай - сотрудничество в сфере транспортного машиностроения: [Elektron. resurs]. – 2015. – URL: <http://portnews.ru/digest> November 30, 2016 (дата обращения: 11.09.2017)

К.Н. Айдарханова, А.Б. Омарова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан

Кеден-логистикалық инфрақұрылымды дамыту

Аннотация. Мақалада логистикалық тәсілді кеден саласындағы қолдану қарастырылады. Кедендік іс шаралады және кедендік рәсімдеудің уақытын қысқартылуы кедендік инфрақұрылымды жетілдіру қажет етеді. Кедендік-логистикалық инфрақұрылымды дамыту саласындағы қатынастардың нормативтік-құқықтық базасы көптеген нормативтік актілерден тұрады. Кеден-логистикалық саланы табысты реттеудің қажетті шарты - бірыңғай реттеуші мемлекеттік орган құру. Қазіргі уақытта елдің кеден саясаты Кеден одағының мүдделерін есепке ала отырып қалыптастырылады. Қазақстанның көліктік-транзиттік саласы халықаралық талаптарға сай дамып келе жатыр.

Түйін сөздер. Кедендік логистика, кедендік инфрақұрылым, кеден заңнамасы, Кеден одағы.

К.Н. Айдарханова, А.Б. Омарова

ҚазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

К вопросу о развитии таможенно-логистической инфраструктуры

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы применения логистического подхода в таможенной сфере. Необходимость сокращения таможенных операций и времени для таможенного оформления приводят к необходимости совершенствования таможенной инфраструктуры. Нормативную правовую базу отношений в сфере развития таможенно-логистической инфраструктуры составляют большое количество нормативных актов. Необходимым условием успешного регулирования таможенно-логистической сферы является создание единого регулирующего государственного органа. В настоящее время таможенная политика страны формируется с учетом интересов Таможенного союза. Тогда как транспортная и транзитная сфера Казахстана развиваются в соответствии с международными требованиями.

Ключевые слова. Таможенная логистика, таможенная инфраструктура, таможенное законодательство, Таможенный союз.

References

1. Sergeev V.I. Menedzhment v biznes-logistike [Management in business logistics.]. (Filin, Moscow, 1997, 216s)
2. Konceptija tamozhennogo oformlenija i tamozhennogo kontrolja vvozimyh tovarov v mestah, priblizhennyh k gosudarstvennoi granice Rossiiskoi Federacii (odobrena resheniem kollegii FTS Rossii ot 29 avgusta 2008 goda, Gosudarstvennoi pograničnoi komissiei 9 iyulja 2009 goda) [The concept of customs clearance and customs control of imported goods in the places close to the state border of the Russian Federation (approved by the decision of board of Russian Federal Customs Service, dated August 29, 2008, the State Border Commission (as of July 9, 2009)] <http://www.customs.ru>
3. Programma razvitija logisticheskoi sistemy Respubliki Belarus' na period do 2015 g., utverzhdannaja postanovleniem Soveta Ministrov ot 29 avgusta 2008 g. № 1249 [Program development of the logistics system of the Republic of Belarus for the period until 2015, approved by the Council of Ministers on August 29, 2008] <http://online.zakon.kz>
4. Nazarbaev predlozhl inostrannym investoram proekt "Novyi SHelkovy put" [Nazarbaev offered foreign investors the project "New Silk Road"] https://tengrinews.kz/kazakhstan_news
5. Prezident Respubliki Kazahstan Nazarbaev N.A. 25-oe zasedanii Soveta inostrannyh investorov, 22.05.2012 goda [The President of the Republic of Kazakhstan - Nazarbayev 25th session of the Foreign Investors Council, 22.05.2012 year] <http://online.zakon.kz>
6. Transportnaja Strategija Respubliki Kazahstan do 2020 goda [Transport Strategy of the Republic of Kazakhstan till 2020] <http://adilet.zan.kz>
7. Statisticheskie dannye [Statistical data]: [Yelektron.resurs]. – 2016. - // <http://kazlogistics.kz>.

8. Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2015 goda № 379-V «O gosudarstvenno-chastnom partnerstve» [Law of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2015 № 379-V «On Public Private Partnership»] <http://online.zakon.kz>

9. Urkimbaev A. Yeksperty ot 15.01.2014 g. [Experts from 01.15.2014]// [Yelektron.resurs]: kapital.kz/expert

10. Sotrudnichestvo Kitaja i Kazahstana v transportnoi sfere vyshlo na novyi uroven [China and Kazakhstan cooperation in the transport sector reached a new level] <http://alternativa.in> 02.07.2015

11. Kazahstan i Kitai - sotrudnichestvo v sfere transportnogo mashinostroeniya [Kazakhstan and China - cooperation in the sphere of transport engineering] <http://portnews.ru/digest> 30 nojabrja 2016

Сведения об авторах:

Айдарханова К.Н. – заң ғылымларының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының профессоры, Әл-Фараби данғылы, Алматы, Қазақстан.

Омарова А.Б. - заң ғылымларының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ азаматтық, кәсіпкерлік және еңбек құқық кафедрасының профессоры. Әл-Фараби данғылы, 71. Алматы, Қазақстан.

Aidarhanova K.N. - Candidate of Law, Professor of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of KazNU named after al-Farabi. al-Farabi Ave., 71. Almaty, Kazakhstan.

Omarova A.B. - Candidate of Law, Professor of the Chair of Civil, Business and Labor Law of the al-Farabi Kazakh National University. al-Farabi Ave., 71. Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 10.21.01

Н.К. Дайрабаева

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: dairabayeva.n@gmail.com)*

Антимонопольное регулирование в сфере государственных закупок США

Аннотация. В данной статье проведен анализ антимонопольного регулирования в сфере государственных закупок США. Рассмотрены условия участия в конкурсных отборах, организованных государственными учреждениями; указаны основные направления деятельности государства в сфере регулирования монополий.

Исторический опыт и показатели эффективного функционирования в сфере системы государственных закупок США в настоящее время обуславливают интерес рассмотрения данной системы в качестве международного опыта. Управление федеральной закупочной политики (Office of Federal Procurement Policy) занимается работой по координированию деятельности в сфере государственных закупок США.

Одной из ключевых фигур в системе государственных закупок США является государственный заказчик в лице контрактного офицера. Контрактный офицер это уполномоченное лицо, официальный представитель государства в процессе исполнения закупок, имеющий право заключать, администрировать или прерывать контракт от лица Правительства Соединенных Штатов. При этом он выступает гарантом соблюдения интересов Соединенных Штатов в контрактующих расходах и доходах и с учетом этого формируются планы закупок необходимых расходов для заказчика.

Ключевые слова. Государственные закупки, государственный контроль, коррупция, управление государственными закупками, прокьюремент, размещение, эффективность госзакупок, расходование бюджетных средств.

Одним из вопросов, возникающих в рамках рассмотрения проблематики государственных закупок, является соотношение и выбор между осуществлением закупки товара или услуги у внешнего поставщика или осуществление производства товара или услуги, и поэтому законодательством о закупках установлена индивидуальная ответственность контрактного офицера за соответствие закупочных и иных хозяйственных действий условиям

заключенных контрактов, процедурам, положениям законов и подзаконных актов, однако также контрактная система предусматривает ужесточение контрольных и обеспечительных механизмов, что тоже является положительной стороной.

В пределах делегированных ему полномочий контрактный офицер может выносить бизнес-предложения и участвовать в торгах.

Значительное место в системе государственных закупок США представляют сертифицированные публичные бухгалтеры (certified public accountants), главной задачей которых является своевременная аутентификация рисков увеличения сметы государственного договора, а также эффективный мониторинг расходов в процессе реализации государственных договоров. Согласно результатам своей деятельности сертифицированные публичные бухгалтеры предоставляют поквартальные сведения государственному заказчику. Необходимость в образовании аналогичного института определена разветвленной конструкцией государственных договоров, которая требует постоянного мониторинга. В системе государственных закупок США формирование и размещение заявок ориентировано на обеспечение материально-технической базы.

Основным законом, регламентирующим закупочную деятельность федеральных агентств является Свод правил государственных закупок (Federal Acquisition Regulation, FAR), разработанный в 1984 г. Свод правил содержит все этапы проведения закупок с планированием вплоть до проблем управления заключенными договорами до этапа завершения их исполнения. Целью данного законодательного акта представляет собой обеспечение соблюдения единой закупочной политики и использования единых закупочных правил всеми агентствами, проводящими закупки с целью федеральных государственных потребностей. Миссия FAR заключена в предоставлении всем государственным заказчикам продукции с лучшим соотношением цена/качество (цена/затраты), с учетом ограниченного времени в выполнении закупок [1].

Законодательство выделяет основные многопараметровые хозяйственные соглашения:

1. «Издержки производства» (cost contract);
2. «Разделения издержек» или «долевого участия» (cost sharing contract);
3. «Издержки производства плюс фиксированное вознаграждение» (cost-plus-fixed fee contract);
4. «Издержки производства плюс поощрительное вознаграждение» (cost-plus-incentive fee contract);
5. «Издержки производства плюс вознаграждение и плюс прибыль» (cost-plus award – plus fee contract);
6. «Возмещения издержек производства многократного поощрительного типа» (cost – reimbursement multiple incentive contract);
7. «Время и материалы» (time and material contracts);
8. «Затраты рабочего времени» (labor hours contract);
9. Кредитное соглашение (letter contract);
10. Соглашение на поставку товаров (indefinite delivery contract);
11. Генеральное соглашение (General agreement. Basic agreement);
12. Коммерческое соглашение (commercial standard contract).

Согласно своду правил в США используются четыре процедуры размещения государственного заказа: открытые торги, двухэтапные торги, проведение переговоров, упрощенные способы закупок.

Условием применения упрощенных способов закупок (Simplified Acquisition Methods) является не превышение суммы закупки 100 тыс. долларов США, в сумме не более 5,5 млн долларов США в год. Искусственное дробление объема закупки на части запрещено [2].

К упрощенным способам закупок относятся:

- запрос ценовых котировок (Price Quotations);

- корпоративные закупочные пластиковые карты при особо малых закупках до 2500 долларов США (Governmentalwide Commercial Purchasing Card);
- рамочные соглашения (Blanket Purchase Agreement) для регулярных закупок широкого ассортимента продукции (например, канцелярские товары и прочие расходные материалы);
- размещение заказов на закупку (Purchase Orders);
- другие упрощенные способы закупок.

С целью учета специфики закупок в области национальной обороны и безопасности было разработано Дополнение к своду правил государственных закупок для нужд национальной обороны (Defense Federal Acquisition Regulation – Supplement, DFARS). Данные инструкции предназначены для закупки продукции военного назначения Министерством обороны США и другими ведомствами.

При обеспечении текущих нужд применится принцип централизации, для реализации которого была создана специальная организация – Администрация общих услуг (General Services Administration, GSA). Посредством Администрации общих услуг государственные заказчики закупают широкую номенклатуру товаров, работ и услуг, «единых и стандартных» для всех ведомств независимо от их профиля. В частности, GSA обеспечивает:

- аренду или приобретение офисных и производственных помещений в принадлежащих государству зданиях;
- услуги по охране, текущему обслуживанию и ремонту объектов недвижимости;
- поставку товаров по контрактам, заключаемым GSA с поставщиками, имеющими преференциальный статус;
- поставку средств вычислительной техники и нематериальных продуктов информационных технологий, а также сопутствующего консультационного сопровождения;
- оказание телекоммуникационных, транспортных услуг и услуг по доставке и т.п.;
- предоставление услуг по лизингу и аренде автомобильной техники.

Ежегодно в США государство размещает до 15 млн. контрактов практически во всех отраслях экономики, в том числе и в отраслях военно-промышленного комплекса (ВПК). Объем закупок и поставок, осуществленных GSA в 2011 г., составил 25,5 млрд. долларов США.

Одной из задач Администрации общих услуг выступает снижение затрат непосредственно на осуществление самих закупочных процедур. Так, затраты GSA на проведение закупок в 2007 г. составили в 1,75%, а в 2009 и 2010 гг. они снизились до показателя в 1,55%.

Антимонопольное регулирование в сфере государственных закупок в США возложено на Антимонопольный департамент Министерства юстиции США и предназначено предотвратить возникновение ценового сговора (price-fixing) и мошеннических заявок (bid-rigging), которые являются нарушением статьи 1 Закона Шермана. Согласно данной статье, запрещаются все соглашения между потенциальными конкурентами, ведущие к ограничению конкуренции[3].

В соответствии с практикой правоприменения, ценовые сговоры и мошеннические заявки являются нарушением закона *per se*. Для предъявления иска и вынесения соответствующего решения судебной инстанцией необходимо доказать только наличие соглашения о ценах в любой форме. Не требуется доказывать отрицательного влияния соглашения на конкуренцию и эффективность.

Практика антимонопольного регулирования в сфере государственных закупок исходит из того, что основным фактором, стимулирующим конкуренцию, служат масштабные санкции за нарушение антимонопольного законодательства.

Также на предотвращение сговора и коррупции в области государственных закупок нацелен Закон о мошеннических сделках (False Claims Act). Он предоставляет значительные стимулы для частного раскрытия факта сговора при заключении сделки. Таким образом, человеку, благодаря которому был установлен факт мошеннической сделки, за счет государства выплачивается от 15 до 30 % суммы, потраченной на исполнение этой сделки. Кроме того, Закон защищает

информаторов от любого преследования со стороны их работодателей. Необходимо отметить, что норма вознаграждения информатора, безусловно, допускает оппортунистическое поведение, но также необходимо отметить и то, что эта норма способна сдерживать злоупотребления в сфере государственных закупок.

Антимонопольное регулирование в сфере государственных закупок активно использует метод расследований. Для того чтобы повысить эффективность расследований, департамент юстиции США ведет значительную работу по классификации тех форм, в которых выражается сговор потенциальных поставщиков, и косвенных свидетельств наличия подобного сговора. Результаты этой работы в 1994 году были включены в «Методические рекомендации по ведению антимонопольных дел федеральным прокурорам» («An Antitrust Primer for Federal Prosecutors»)[4].

Методические рекомендации определяют три основных типа мошеннических заявок: «ограничение заявок» (bid suppression, bid limiting); «дополняющие заявки» (complementary bidding, protective bidding, shadow bidding); «ротация заявок» (bid rotation). Практика «ограничения заявок» предполагает, что некоторые потенциальные участники воздерживаются от участия в конкурсе. В ряде случаев один из участников сговора (как правило, не предполагаемый победитель) фабрикует протесты по предложениям, поданным стороной, не участвующей в сговоре. Затем выигравшая сторона осуществляет денежный платеж подававшему протест участнику или нанимает его на основе субконтракта. Практика «дополняющих заявок» допускает, что участники сговора подают заведомо неконкурентоспособную заявку (содержащую высокую цену или другие неприемлемые условия), с тем, чтобы создавать обманчивое впечатление конкуренции при ее фактическом отсутствии. Практика «ротации заявок» означает, что все участники сговора подают заявки, однако формулируют их условия таким образом, что каждый из участников выигрывает «по очереди». При равенстве мощностей компаний, участвующих в сговоре, такое поведение должно сопровождаться в долгосрочной перспективе выравниванием текущей ценности стоимости потока контрактов в расчете на каждого участника сговора.

«Методические рекомендации по ведению антимонопольных дел федеральным прокурором» указывают на обстоятельства, которые облегчают достижение сговора. Такими обстоятельствами являются: небольшое число участников рынка; существенное отличие продукта участников сговора от продукции других участников рынка; стандартизация продукта или услуги на рынке[5].

Сговор при подаче предложений для государственных закупок США обнаруживался на таких разных рынках, как рынки молочной продукции, безалкогольных напитков, толстолистовой стали, дорожного строительства, общего и энергетического машиностроения, услуг по сбору мусора и землечерпательных работ.

Таким образом, основным сводом законов, регламентирующим ФКС США является Federal Acquisition Regulation, FAR.

Ключевой фигурой ФКС США выступает контрактный офицер, определяющий стратегию взаимовыгодного сотрудничества между государством и бизнесом в рамках своих полномочий и отвечающий за соблюдение справедливых, честных и непредвзятых подходов.

Еще одним мощным элементом ФКС США, который обеспечивает поддержание конкуренции, являются сертифицированные публичные бухгалтера, осуществляющие мониторинг и контроль за деятельностью системы ФКС. Следует отметить и дополнительные институты способствующие эффективной работе ФКС: Администрация общих услуг (General Services Administration, GSA) и Управление федеральной закупочной политики (Office of Federal Procurement Policy).

Антимонопольное регулирование в сфере государственных закупок в США возложено на Антимонопольный департамент Министерства юстиции США и предназначено предотвратить

возникновение ценового сговора (price-fixing) и мошеннических заявок (bid-rigging). Также на предотвращение сговора и коррупции в сфере государственных закупок нацелен Закон о мошеннических сделках (False Claims Act). Он предоставляет значительные стимулы для частного раскрытия факта сговора при заключении сделки. С целью повысить эффективность расследований, департамент юстиции США ведет значительную работу по классификации тех форм, в которых выражается сговор потенциальных поставщиков, и косвенных свидетельств наличия подобного сговора («Методические рекомендации по ведению антимонопольных дел федеральным прокурорам» («An Antitrust Primer for Federal Prosecutors»)).

Таким образом, ФКС и антимонопольное регулирование США обеспечивают высокий уровень конкуренции в сфере государственных закупок США.

Список литературы

1. Defense Procurement Regulations. Wash., 1989. Sec. VII. Contract Clauses and Solicitation Provisions. P. 7.104.58.
2. Дианов В., Егорушкин А., Хохлов Е. Комментарий к «третьему антимонопольному пакету». -М.: Статут, 2012. Цитировано по СПС «Консультант плюс».
3. Келарев ВЗ. Государственное регулирование антимонопольной политики: учебное пособие / В. В. Келарев. - Ростов-на-Дону, 2008.
4. Федорович В.А. США: Система государственных закупок и экономика. Механизмы регулирования/ В.А.Федорович, А.П. Патон, В.П.Заварухин; -М.: Наука, 2002.
5. Андреев И.А. Финансовые услуги для естественных монополистов: конкурсное заключение договора. -М.: Статут, 2012.

Н.К. Дайрабаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

АҚШ-тың мемлекеттік сатып алу саласындағы антимонопольді реттеу

Аннотация. Бұл мақалада АҚШ-тағы мемлекеттік сатып алу саласындағы монополияға қарсы реттеу талданады. Мемлекеттік мекемелер ұйымдастыратын конкурстық іріктеуге қатысу шарттары қарастырылады; Мемлекеттің монополиялық реттеу саласындағы қызметінің негізгі бағыттары көрсетілген.

Тарихи тәжірибесі мен көрсеткіштері тиімді жұмыс істеуі саласындағы мемлекеттік сатып алу жүйесінің АҚШ-тың қазіргі уақытта негіздейді қызығушылық қарау бұл жүйенің ретінде халықаралық тәжірибе. Басқару федералдық, сатып алу саясатын (Office of Federal Procurement Policy) айналысады жұмысын үйлестіру жөніндегі қызметін мемлекеттік сатып алу саласында АҚШ.

Бір маңызды тұлғаларының мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі АҚШ-тың мемлекеттік тапсырыс беруші атынан келісімшарттық офицер. Келісімшарттық офицер ол уәкілеттік берген тұлға, ресми өкілі мемлекет орындау процесінде сатып алу құқығы бар жасасуға, бас-көз болмасқа немесе тоқтату келісім-шарт Үкіметінің атынан америка Құрама Штаттарының. Сонымен қатар, ол кепіл мүдделерін Құрама Штаттардың контрактуремых шығыстары мен табыстары мен осыны ескере отырып, қалыптастырылады мемлекеттік сатып алудың жылдық жоспарлары қажетті шығындарды тапсырыс беруші үшін.

Түйін сөздер. Мемлекеттік сатып алулар, мемлекеттік бақылау, сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік сатып алуды басқару, сатып алу, орналастыру, мемлекеттік сатып алудың тиімділігі, бюджет қаражатын жұмсау.

N.K. Dairabayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Antitrust regulation in the field of public procurement in the USA

Abstract. This article analyzes the antimonopoly regulation in the sphere of public procurement in the USA. Conditions for participation in competitive selections organized by state institutions are considered; The main directions of the state's activity in the field of monopoly regulation are indicated.

Historical experience and performance indicators of effective functioning in the field of public procurement system in the United States currently determine the interest of considering this system as an international experience. Office of Federal Procurement Policy (Office of Federal Procurement Policy) is engaged in the coordination of activities in the field of public procurement in the United States.

One of the key figures in the US public procurement system is the public customer represented by a contract officer. The contract officer is the authorised person, the official representative of the state in the execution process of procurement, having the right to enter into, administer or terminate the contract on behalf of the Government of the United States. In doing so, it acts as a guarantor of the interests of the United States in the costs and revenues to be contracted and, accordingly, plans are made to procure the necessary costs for the employer.

Key words. State procurement, state control, corruption, public procurement management, procurement, placement, efficiency of public procurement, spending of budget funds

References

1. Defense Procurement Regulations. Wash., 1989. Sec. VII. Contract Clauses and Solicitation Provisions. P. 7.104.58.
2. Dianov V., Egorushkin A., Hohlov E. Kommentarij k “tret’emu antimonopol’nomu paketu”. Citirovano po SPS «Konsul’tant plyus» [Comment on the “third antimonopoly package”. It is quoted on the PCA “Consultant Plus”] (Statut, Moskow, 2012)
3. Kelarev VZ. Gosudarstvennoe regulirovanie antimonopol’noj politiki: uchebnoe posobie [State regulation of antimonopoly policy: a textbook] (Rostov-na-Donu, 2008)
4. Fedorovich V.A. SSHA: Sistema gosudarstvennyh zakupok i ehkonomika. Mekhanizmy regulirovaniya/ V.A.Fedorovich, A.P. Paton, V.P.Zavaruhin [USA: Federal contract system and economy. Mechanisms of regulation / V.A. Fedorovich, A.P. Paton, VP Zavarukhin] (Nauka, Moscow, 2002)
5. Andreev I.A. Finansovye uslugi dlya estestvennyh monopolistov: konkursnoe zaklyuchenie dogovora [Financial services for natural monopolists: a competitive contract] (Statute, Moskow, 2012)

Сведения об авторе:

Дайрабаева Н.К. – PhD докторант кафедры теории и истории государства и права, конституционного права, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сапаева 2, Астана, Казахстан.

Dairabayeva.N.K. – PhD student of the Department of the theory and history of state and law, constitutional law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.21.01

Н.К. Дайрабаева

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail:dairabayeva.n@gmail.com)*

Сравнительный анализ европейской, американской и казахстанской моделей становления института государственных закупок

Аннотация. В данной статье проведен сравнительный анализ европейской, американской и казахстанской моделей становления института государственных закупок. В каждой стране формируется соответствующая система государственных закупок, определенная в законодательном порядке и имеющая, как правило, организационно-правовые механизмы и инфраструктуру ведения закупочной деятельности требующая изучения.

Формирование системы государственных закупок в Республике Казахстан началось в 1996 году с принятием ряда постановлений Правительства Республики Казахстан, впервые определяющих конкретные процедуры проведения закупок для нужд государства. Создание нормативной правовой базы, регулирующей процессы государственных закупок, и государственных структур, контролирующих эти процессы, было

вызвано потребностью повышения эффективности расходов бюджетных средств, направляемых на закупки товаров, работ и услуг для государственных нужд. Принятые в 1997-2000 годах меры позволили сформировать систему государственных закупок, которая в условиях значительного увеличения объемов закупок товаров, работ и услуг смогла обеспечить организацию процессов государственных закупок [1].

Ключевые слова. Государство, государственные закупки, экономическое пространство, система электронных закупок, информационная база, ответственность.

Ввиду большого значения государственных закупок для развития европейской интеграции была признана необходимость включить открытие рынка государственных закупок в качестве одного из ключевых элементов Программы Внутреннего рынка. Согласно ей должны были быть обеспечены условия, при которых рынок государственных закупок услуг был бы открыт для европейской конкуренции, с тем чтобы поставщики услуг имели равные возможности заключать государственные контракты [2]. При заключении договоров с иностранными организациями о поставке товаров, работ и услуг уполномоченные органы Великобритании заинтересованы тем, чтобы в договоре содержалась оговорка о юрисдикции права Великобритании ввиду того, что судебное разбирательство по праву иностранного государства является потенциально более сложным и экономически невыгодным для британской стороны. В связи с этим в стандартных условиях договора на выполнение государственного заказа предусмотрено, что право Великобритании имеет преимущественную силу при разрешении споров, и согласие с данными условиями является весьма важным при выборе поставщика.

В некоторых странах статусом государственных заказчиков наделены частные организации с государственным участием, что представляется вполне обоснованным. К числу государственных заказчиков по законодательству отдельных зарубежных стран отнесены также физические лица, например, в Белоруссии и Германии [3].

В настоящее время международное законодательство о государственных закупках базируется на Типовом законе Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли (ЮНСИТРАЛ).

Комиссия ООН по праву международной торговли, ЮНСИТРАЛ (англ. United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL) — вспомогательный орган Генеральной Ассамблеи ООН, созданный в 1966 году в целях содействия развитию права международной торговли [4].

Закон ЮНСИТРАЛ «О закупках товаров (работ) и услуг» регулирует методы закупок и условия их использования; процедуры торгов; основной метод закупок; обжалование. Закупки для государственных нужд и их размещение в развитых странах происходит на основе методов: конкурсные процедуры (открытые, закрытые, двухэтапные, селективные), закупки на основе переговоров с несколькими альтернативными поставщиками, закупки в торговой сети (метод запроса ценовых предложений), закупки из одного источника [5].

Типовой закон о публичных закупках предусматривает процедуры и принципы, призванные обеспечить экономическую эффективность процесса закупок и не допустить злоупотреблений. Для достижения этих целей в текст Типового закона включены положения, способствующие объективности, справедливости, участию, конкуренции и добросовестности. Ключевым принципом также является прозрачность процесса закупок, позволяющая наглядно видеть степень соблюдения установленных процедур и принципов

Типовой закон о публичных закупках предусматривает процедуры и принципы, призванные обеспечить экономическую эффективность процесса закупок и не допустить злоупотреблений. Для достижения этих целей в текст Типового закона включены положения, способствующие объективности, справедливости, участию, конкуренции и добросовестности. Ключевым принципом также является прозрачность процесса закупок, позволяющая наглядно видеть степень соблюдения установленных процедур и принципов [6].

Законодательной основой британских госзакупок служат «Руководства по закупочной политике» (Procurement Policy Guidelines), а также ряд других документов.

Главным координатором госзакупок в Великобритании является Государственное казначейство (Her Majesty's Treasury, HM-Treasury). Сами закупки входят в прерогативу отраслевых министерств, причем действуют и специализированные «отраслевые» закупочные службы.

Законодательство Великобритании регламентировано на разработанных документах, один из которых «Рекомендации по конкурсным закупкам». При Казначействе Соединенного Королевства в качестве методического и контролирующего органа действует «Центральная организация по закупкам». В каждом министерстве имеется департамент контрактной работы. Казначейство делегирует право распоряжения финансовыми средствами отраслевым министерствам. Инспектор финансов обеспечивает покрытие расходов бюджетным ассигнованиями, и каждый контракт проходит его одобрение.

В Австралии и Новой Зеландии отсутствует законодательство, регулирующие закупки для государственных нужд. Однако в этих странах активно применяются конкурсные методы внедрения государственных заказов. При этом регионы пользуются автономией в рамках государственной политики закупок. Финансовый контроль над государственными финансовыми расходами осуществляется по линии Казначейства на основе законодательства. Действующая во Франции и Бельгии схема организации государственных закупок предусматривает контроль за государственными расходами. Во Франции создаются специальные комиссии, которые выборочно проверяют контракты. Ведомства и органы местной власти формируют подразделения по закупкам, в функции которых входит заключение договоров и контроль их исполнения.

Федеральное законодательство США формально не распространяется на деятельность отдельных штатов и местных территориальных единиц, обладающих самостоятельным бюджетом. Законодательство США регулирует деятельность органов, ответственных за информационные ресурсы по государственным закупкам. Законодательно определены полномочия и функции органов ответственных за информационные ресурсы — сбор, обработку данных по закупкам, обеспечение и управление информационной базой. Внедрение электронных торгов в США при осуществлении государственных закупок преследует своей целью снижение затрат на выполнение закупочных процедур и резкое сокращение сроков проведения этих операций.

Важными условиями применения электронных торгов, при осуществлении федеральных закупок в США, являются развитое законодательство в сфере регулирования использования. Интернет — технологий, защиты информации, средств связи и т. п., а также наличие базовых стандартов безопасности применительно к компьютерным сетям. Любой желающий может получить представление об организации электронных торгов для государственных нужд в различных странах и может легко разобраться в документах, благодаря деятельности Всемирного банка. Всемирный банк выступает координатором усилий и собирателем всей информации по теме электронных государственных закупок. Всемирный банк, являясь крупнейшей в мире финансовой организацией, оказывает всестороннюю помощь в становлении систем электронной торговли государственных закупок в различных странах. Правила закупок товаров и работ в проектах, финансируемых Всемирным банком, отражены в документе — «Руководство по закупкам по займам МБРР и кредитам МАР»[7].

Все материалы публикуются на сайте Всемирного банка. Анализ опубликованных материалов позволяет формулировать основные тенденции в построении инфраструктуры систем электронных государственных закупок, рассмотреть типовые модели и методы сопровождения такого рода систем. Из документов Всемирного банка сделан вывод, что наиболее заметные результаты в области электронных конкурсных торгов для государственных закупок получены Австралией, Мексикой, Данией, США и Канадой.

Анализ опыта информационного обеспечения государственных закупок в странах Европейского Союза показывает, что в Евросоюзе создана система наднационального законодательства и формируются информационные ресурсы, призванные обеспечить процесс закупок на государственные нужды. Зарубежный опыт может многое подсказать при построении системы российских электронных государственных закупок.

Анализ опыта информационного обеспечения государственных закупок в странах Европейского Союза показывает, что в Евросоюзе создана система наднационального законодательства и формируются информационные ресурсы, призванные обеспечить процесс закупок на государственные нужды.

Американская модель государственных закупок представляет собой контрактную систему аллокации, финансовых ресурсов страны при организации закупочной деятельности, основанную на выработке единой национальной стратегии в определении структуры/заказов по рынкам товаров и услуг, и на конкурсном отборе эффективного поставщика: общественных благ при преимуществе административного контроля со стороны заинтересованного в реализации контракта ведомства. Европейская (континентальная) модель государственных закупок базируется на непосредственном и конкурсном размещении денежных ресурсов государственными финансовыми ведомствами и контрактном способе аллокации финансовых средств страны в процессе организации закупочной деятельности. В соответствии с казахстанской моделью предпочтение отдавалось непосредственному размещению заказа на предприятиях общественного (государственного) сектора. Только в настоящее время сформирована система конкурсного размещения заказов с привлечением субъектов частного сектора экономики, при этом особая роль отводится малому предпринимательству.

Исходя из вышеизложенного хотелось бы предложить, что в целях модернизации системы государственных закупок Казахстана необходимо доработать законодательную базу, повысить квалификации участников государственных закупок, усилить контроль за эффективностью.

Список литературы

1. О Концепции развития системы государственных закупок в Республике Казахстан на 2001-2004 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2001 года N 1319.
2. Постникова Е. В. Эволюция правового регулирования свободы предоставления услуг в Европейском Союзе // Международное право и международные организации. -2012. - № 4. - С. 93–111.
3. Кичик К. В. Законодательство России о государственных (муниципальных) закупках: состояние и перспективы (лекция в рамках учебного курса «Предпринимательское право») // Предпринимательское право. Приложение «Бизнес и право в России и за рубежом». — 2012. — № 1. — С. 6.
4. Комиссия ООН по праву международной торговли. [Электронный ресурс]. –URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
5. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о закупках товаров (работ) и услуг и Руководство по его принятию 1994 г.
6. http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/procurement_infrastructure/2011Model.html
7. «Руководство: Закупки по займам МБРР и кредитам МАР». Май, 2004 г.

Н.К. Дайрабаева

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Мемлекеттік сатып алуды қалыптастырудың еуропалық, америкалық және қазақстандық үлгілерін салыстырмалы талдау

Аннотация. Бұл мақалада талдау еуропалық, американдық және қазақстандық үлгілерінің қалыптасу институтының мемлекеттік сатып алу. Әрбір елде қалыптасады тиісті мемлекеттік сатып алу жүйесі, белгілі бір тәртіппен және бар, әдетте, ұйымдық-құқықтық тетіктері мен инфрақұрылымын жүргізу сатып алу қызметін талап ететін зерттеу.

Мемлекеттік сатып алу жүйесін қалыптастыру, Қазақстан Республикасында 1996 жылы басталды. Үкіметінің бірқатар қаулылары қабылданған Қазақстан Республикасының бірінші рет анықтайтын нақты сатып алуды жүргізу рәсімдерін мемлекет мұқтаждары үшін. Нормативтік-құқықтық базаны құру, реттеуші процестер, мемлекеттік сатып алу және мемлекеттік құрылымдардың бақылаушы бұл процестер, туындаған қажеттілікке шығыстардың тиімділігін арттыру бағытталатын бюджет қаражатының сатып алу тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді мемлекеттік мұқтажы үшін. Қабылданған 1997-2000 жылдары шаралар жүйесін қалыптастыру, мемлекеттік сатып алу, ол едәуір ұлғаюы жағдайында сатып алу көлемін тауарларды, жұмыстарды және қызмет табысын қамтамасыз ету үдерістерін ұйымдастыруға мемлекеттік сатып алу.

Түйін сөздер. Мемлекеттік, мемлекеттік сатып алу, экономикалық кеңістік, электрондық сатып алу жүйесі, ақпараттық база, жауапкершілік.

N.K. Dayrabayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Comparative analysis of the European, American and Kazakhstan models of the formation of public procurement

Abstract. This article provides a comparative analysis of the European, American and Kazakh models of formation of the Institute of public procurement. In each country, an appropriate system of public procurement is being developed, as defined by law and generally having organizational and legal mechanisms and infrastructure for procurement activities requiring study.

The formation of the system of public procurement in the Republic of Kazakhstan began in 1996 with the adoption of a number of resolutions of the Government of the Republic of Kazakhstan, for the first time defining specific procedures for procurement for the needs of the state. The creation of a regulatory legal framework regulating the processes of public procurement, and state structures that control these processes, was caused by the need to improve the efficiency of budget spending allocated to the purchase of goods, works and services for public needs. The measures adopted in 1997-2000 made it possible to establish a system of public procurement, which, with a significant increase in the volume of purchases of goods, works and services, was able to ensure the organization of public procurement processes.

Key words. State, public procurement, economic space, e-procurement system, information base, responsibility.

References

1. О Концепции развития системы государственных закупок в Республике Казахстан на 2001-2004 годы: Постановление Правитель'ства Республики Казахстан от 12 октября 2001 года N 1319 [On the Concept of Development of the Public Procurement System in the Republic of Kazakhstan for 2001-2004: Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of 12 October 2001 No. 1319].
2. Postnikova E. V. Evolyuciya pravovogo regulirovaniya svobody predostavleniya uslug v Evropejskom Soyuze [Evolution of the legal regulation of freedom of service provision in the European Union], *Mezhdunarodnoe pravo i mezhdunarodnye organizacii* [International law and international organizations] (4), 93-111 (2012).
3. Kichik K. V. Zakonodatel'stvo Rossii o gosudarstvennyh (municipal'nyh) zakupkah: sostoyanie i perspektivy (lekciya v ramkah uchebnogo kursa «Predprinimatel'skoe pravo») [Legislation

of Russia on state (municipal) purchases: state and prospects (lecture in the framework of the training course «Business Law»)], *Predprinimatel'skoe pravo. Prilozhenie «Biznes i pravo v Rossii i za rubezhom [Entrepreneurship. Appendix “Business and Law in Russia and Abroad”]* (1), 6 (2012).

4. *Komissiya_OON_po_pravu_mezhdunarodnoj_torgovli* [The UN Commission on international trade law] https://ru.wikipedia.org/wiki/Комиссия_ООН_по_праву_международной_торговли (accessed 10.10.2017)

5. *Tipovoj zakon YUNSITRAL o zakupkah tovarov (rabot) i uslug i Rukovodstvo po ego primeniyatiyu 1994 g.* [UNCITRAL Model Law on Procurement of Goods, Construction and Services and its 1994 Guidelines for its Adoption]

6. *Infrastruktura [procurement_infrastructure]* http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/procurement_infrastructure/2011Model.html (accessed 10.10.2017)

7. «*Rukovodstvo: Zakupki po zajmam MBRR i kreditam MAR*» [“Management: Procurement of IBRD Loans and IDA Credits”] (May, 2004)

Сведения об авторе:

Дайрабаева Н.К. – PhD докторант кафедры теории и истории государства и права, конституционного права, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сапаева 2, Астана, Казахстан.

Dairabayeva.N.K. – PhD student of the Department of the theory and history of state and law, constitutional law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.01.39

Ш.В. Тлепина

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: tlepina_shv@enu.kz)*

**Правовое регулирование права на обращение
в государственные органы в Казахстане и России**

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы правового регулирования права обращения граждан в государственные органы. Отмечается, что в эффективном функционировании государства большое значение имеет сотрудничество и взаимодействие институтов государства и общества. В демократическом централизованном государстве, когда нет прямого монопольного вмешательства государства во все сферы жизни общества, его функции выполняет гражданское общество. Связь государства с обществом вызывает немало исследовательских работ в разные исторические эпохи. Рассмотрено законодательство Республики Казахстан и Российской Федерации о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц. Автор выделяет основные принципы регулирования правоотношений, связанных с рассмотрением обращений физических и юридических лиц.

В статье конкретизируется, что относится к обращениям; рассмотрены сроки рассмотрения обращений граждан, а также субъекты, рассматривающие обращения граждан; представлены процедурные аспекты работы с обращениями и мн. др. по вопросам правового регулирования права обращений граждан в государственные органы Казахстана и России

Ключевые слова. Государство, гражданское общество, право обращений в государственные органы, принципы регулирования права граждан на обращение, процедура реализации права гражданина на обращение; субъекты, рассматривающие обращения граждан в государственные органы.

Государство и общество представляют собой сложные системы. В их функционировании большое значение имеет сотрудничество и взаимодействие, направленное на благо общества.

В демократическом централизованном государстве, когда нет прямого монопольного вмешательства государства во все сферы жизни общества, его функции выполняет гражданское общество. К первоисходным функциям общества исследователи относят: созидательную

(саморазвития); саморегулирования; интеграционную. Государство наделяется функциями, подчеркивающими особое место государства в системе общественных образований. Государство – это единственная полновластная организация в масштабе всей страны. Государство действует в интересах общества, всех и каждого, является официальным лицом (представителем) внутри страны и на международной арене [1, с. 16-17]. Вообще, связь государства с обществом вызывает немало исследовательских работ в разные исторические эпохи. Примечательно, что Аристотель, Т. Мор, Ф. Бэкон, Г.–В.Ф. Гегель, Г. Еллинек – мыслители античности, Средневековья, Нового и Новейшего времени усматривали под обществом и гражданское общество.

На самом деле, гражданское общество – многомерная, самоорганизующаяся система естественно складывающихся социальных отношений между индивидами, где каждый выступает не как подданный государства, но как частное лицо, имеющее свои жизненные цели [2, с. 204] [3, с. 157-160].

Гражданское общество в функциональном отношении – это сфера, где отдельные лица действуют как частные лица, преследующие в первую очередь свои личные жизненные цели и относящиеся к другим людям как средствам, позволяющим преследовать свои малые и большие интересы. Люди, как замечает Ф. Бэкон, ждут для себя от гражданского общества трех основных благ: избавления от одиночества, помощи в делах и защиты от несправедливых. Социальная добродетель граждан, как одно из благ гражданского общества, этическое восприятие государства и общества, отражается в сочинении Фукидида: «мы (Эллада) – единственные, кто не по расчету на собственную выгоду, а доверяясь собственному влечению оказывает помощь другим» [4, с. 150].

Следует отметить, что авторитет «единственной полновластной организации» равен активности гражданского общества. Активность гражданского общества проявляется в процессе совместного изучения определенных вопросов, рассмотрения обращений, др. Французские революционеры, движимые идеями свободы, равенства и братства заявляли, что наличие государственной силы, ее создание обусловлены обеспечением прав человека и гражданина в интересах всех, а не для личной пользы тех, кому она вверена [5, с. 177, 183]. В данной статье предлагается материал, связанный с обращениями граждан в государственные органы Республики Казахстан.

Законодательство нашей страны о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц основывается на

- 1) Конституции Республики Казахстан,
- 2) Законе Республики Казахстан (далее – ЗРК) О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц и иных правовых и нормативных актов Республики Казахстан (12 января 2007 года, № 221-III ЗРК),
- 3) международном договоре, ратифицированном Республикой Казахстан. Если в указанном международном договоре установлены иные правила, чем те, которые установлены ЗРК О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц, то применяются правила международного договора.

Согласно ЗРК О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц (с изм. и доп. по состоянию на 4 декабря 2015 г.; 30 ноября 2016 г.; 6 мая 2017 г. вводятся в действие с 1 июля 2017 г.) основными принципами регулирования правоотношений, связанных с рассмотрением обращений физических и юридических лиц, являются:

- 1) законность;
- 2) единство требований к обращениям;
- 3) гарантии соблюдения прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц;
- 4) недопустимость проявлений бюрократизма и волокиты при рассмотрении обращений;
- 5) равенство физических и юридических лиц;
- 6) прозрачность деятельности субъектов и должностных лиц при рассмотрении обращений.

Действие названного Закона распространяется на физических и юридических лиц, подавших обращения, на субъекты и должностных лиц, рассматривающих обращения.

Законодатель устанавливает, что к обращениям физических и юридических лиц в целях реализации и защиты их прав, свобод и законных интересов относят:

- 1) заявление (видеоконференцсвязь, видеообращение);
- 2) анонимное обращение;
- 3) повторное обращение: а) обжалуется решение, принятое по предыдущему обращению; б) сообщается о несвоевременном рассмотрении ранее направленного обращения, если со времени его поступления истек установленный срок рассмотрения, но ответ заявителем не получен; в)

указывается на другие недостатки, допущенные при рассмотрении и разрешении предыдущего обращения (онлайн-прием);

- 4) обращение [6].

Обращения, не подлежащие рассмотрению – 1) *анонимное обращение*; 2) *обращение, в котором не изложена суть вопроса*.

Во многих случаях предложения, заявления и жалобы имеют четко определенный вид обращения граждан, но часто встречаются обращения, носящие смешанный характер.

Сроки рассмотрения обращения:

1. Обращение физического и (или) юридического лица, для рассмотрения которого не требуются получение информации от иных субъектов, должностных лиц либо проверка с выездом на место, рассматривается в течение 15 календарных дней со дня поступления субъекту, должностному лицу.

2. Обращение физического и (или) юридического лица, для рассмотрения которого требуются получение информации от иных субъектов, должностных лиц либо проверка с выездом на место, рассматривается и по нему принимается решение в течение 30 календарных дней со дня поступления субъекту, должностному лицу.

В тех случаях, когда необходимо проведение дополнительного изучения или проверки, срок рассмотрения продлевается не более чем на 30 календарных дней, о чем сообщается заявителю в течение 3 календарных дней со дня продления срока рассмотрения.

Если решение вопросов, изложенных в обращении, требует длительного срока, то обращение ставится на дополнительный контроль вплоть до окончательного его исполнения, о чем сообщается заявителю в течение 3 календарных дней со дня принятия решения.

Законами Республики Казахстан могут устанавливаться иные сроки рассмотрения обращений.

Сроки рассмотрения жалоб классифицируются по вопросам –

1) государственных услуг устанавливаются Законом Республики Казахстан «О государственных услугах» [7];

2) запросов о предоставлении информации, полученной или созданной субъектами – Законом Республики Казахстан «О доступе к информации» [8];

3) государственных закупок – с учетом особенностей, установленных законодательством Республики Казахстан о государственных закупках [9].

Субъекты, рассматривающие обращения.

К ним законодатель относит

- 1) государственные органы,
- 2) органы местного самоуправления,
- 3) юридические лица со стопроцентным участием государства либо предоставляющие товары (работы, услуги) в соответствии с условиями государственного заказа и (или) государственного закупа, которые вправе рассматривать и принимать решения по обращениям физических и юридических лиц в соответствии с их компетенцией,

4) субъекты крупного предпринимательства по обращениям физических и юридических лиц, с которыми заключен договор на поставку (выполнение, оказание) им товаров (работ, услуг).

Государственные органы устанавливают сроки хранения обращений граждан. Например, в системе МВД РК составляет 5 лет. Осуществляя экспертизу документа по обращениям граждан определяется срок их хранения с точки зрения значимости для общества, государства и т.д. Главная задача – не допустить уничтожения документов с предложениями граждан [10].

Процедуры работы с обращениями граждан. Процедуры включают:

- личный прием граждан;
- прием и первичная обработка письменных обращений;
- регистрация обращений;
- рассмотрение обращений руководством;
- подготовка проекта ответа на обращение;
- уведомление заявителя о направлении обращения в другие учреждения, организации;
- уведомление заявителя о длительном рассмотрении обращения;
- контроль за сроками исполнения документов и выполнением принятых по ним решений;
- ответ гражданину;
- информационно-справочная работа по обращениям;
- формирование дел и текущее хранение обращений;
- анализ поступивших обращений.

На сегодняшний день рассмотрению обращений граждан в нашем государстве уделяется большое значение, в основу поставлен принцип прозрачности, зеркальности рассмотрения обращений государственными органами, подтверждением этого на сегодняшний день является массовое внедрение проекта «Айкын», который позволяет гражданам через интернет сайт <http://service.pravstat.kz> просматривать дальнейшую судьбу своего обращения [11].

Российская практика. В Российской Федерации (далее – РФ) граждане имеют право обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы, органы местного самоуправления и должностным лицам. Граждане реализуют право на обращение свободно и добровольно. Рассмотрение обращений граждан осуществляется бесплатно.

Правоотношения, связанные с рассмотрением обращений граждан, регулируются

- 1) Конституцией Российской Федерации,
- 2) международными договорами Российской Федерации,
- 3) федеральными конституционными законами,
- 4) Федеральными законами,
- 5) Федеральным законом О порядке рассмотрения обращений граждан Российской Федерации [12].

б) Законы и иные нормативные правовые акты субъектов Российской Федерации могут устанавливать положения, направленные на защиту права граждан на обращение, в том числе устанавливать гарантии права граждан на обращение, дополняющие гарантии, установленные соответствующим Федеральным законом.

Обращения граждан (далее – обращение) в государственный орган, орган местного самоуправления, должностному лицу – письменной или в форме электронного документа

- 1) предложение,
- 2) заявление,
- 3) жалоба,
- 4) устное обращение гражданина.

Как видим, российский законодатель регламентирует *устное обращение граждан*. Содержание устного обращения заносится в карточку личного приема гражданина. В случае, если изложенные в устном обращении факты и обстоятельства являются очевидными и не

требуют дополнительной проверки, ответ на обращение с согласия гражданина может быть дан устно в ходе личного приема, о чем делается запись в карточке личного приема гражданина. В остальных случаях дается письменный ответ по существу поставленных в обращении вопросов.

Письменное обращение, принятое в ходе личного приема, подлежит регистрации и рассмотрению в порядке, установленном Федеральным законом. На письменные обращения должен быть дан мотивированный ответ в письменной форме. Исполнение решения по обращению состоит в оперативном уведомлении гражданина о результатах рассмотрения обращения. Такое решение может быть обжаловано в административном либо судебном порядке.

Сроки рассмотрения обращения граждан в Российской Федерации. Письменное обращение, поступившее в государственный орган, орган местного самоуправления или должностному лицу в соответствии с их компетенцией, рассматривается в течение 30 дней со дня регистрации письменного обращения.

Общий срок рассмотрения жалоб граждан – 1 месяц.

Из этого правила установлены 3 исключения:

1. Заявления и жалобы, не требующие дополнительного изучения и проверки, решаются безотлагательно, но не позднее 15 дней.

2. Если для разрешения обращения необходимо проведение специальной проверки, истребование дополнительных материалов, либо принятие других мер, срок производства может быть продлен руководителем организации или его заместителем, но не более чем на 1 месяц.

3. Жалобы военнослужащих и членов их семей разрешаются в центральных органах в 15-дневный, а в местных – в 7-дневный срок.

В случае необходимости срок может быть продлен, но не более, чем на 15 дней.

В исключительных случаях руководитель государственного органа или органа местного самоуправления, должностное лицо либо уполномоченное на то лицо вправе продлить срок рассмотрения обращения не более чем на 30 дней, уведомив о продлении срока его рассмотрения гражданина, направившего обращение.

Личный прием граждан в государственных органах, органах местного самоуправления проводится их руководителями и уполномоченными на то лицами. Информация о месте приема, а также об установленных для приема днях и часах доводится до сведения граждан.

При личном приеме гражданин предъявляет документ, удостоверяющий его личность.

В случае, если в обращении содержатся вопросы, решение которых не входит в компетенцию данных государственного органа, органа местного самоуправления или должностного лица, гражданину дается разъяснение, куда и в каком порядке ему следует обратиться.

В ходе личного приема гражданину может быть отказано в дальнейшем рассмотрении обращения, если ему ранее был дан ответ по существу поставленных в обращении вопросов.

Стадии производства в Российской Федерации.

1. Первая стадия – возбуждение дела (основание – соответствующее обращение в письменной либо устной форме) производится в форме регистрации поступившего обращения.

2. Вторая стадия – рассмотрение обращения.

3. Третья стадия – принятие руководителем решения по обращению.

Производство по заявлениям и предложениям граждан в органы государственного управления обеспечивается в соответствии с их конституционным правом участвовать в управлении делами государства и обращаться лично и коллективно в государственные органы и органы местного самоуправления.

Для рассмотрения обращений военнослужащих и членов их семей сроки рассмотрения сокращаются вдвое. При необходимости срок рассмотрения может быть продлен руководителем, но не более чем на 1 месяц.

Производство по жалобам граждан является одним из средств реализации конституционного права на участие граждан в государственном управлении.

Все жалобы российских граждан можно поделить на два типа:

1. Административные, то есть рассматриваемые во внесудебном, в административном порядке;

2. Судебные, рассматриваемые судами в процессе осуществления правосудия, в порядке уголовного, гражданского, арбитражного и конституционного судопроизводства.

Работа с жалобами граждан – особый вид административной деятельности, в процессе которой осуществляется последовательный ряд действий, выполняются обязанности, реализуются права. Соответствующие обязанности и права конкретизируются системой процессуальных норм, регламентирующих процедуры работы с обращениями граждан. Иными словами, существует довольно развитое, полное и четкое производство по жалобам.

В производстве по *общим административным жалобам* можно выделить 4 стадии:

Первая стадия – стадия первичной обработки.

Здесь получают письменные, выслушивают устные обращения и регистрируют их. В 5-дневный срок руководитель обязан обеспечить первичное движение жалобы, то есть определить, кто и как будет работать с жалобой, либо переслать ее в компетентную организацию.

Жалобу, которая направляется в другие организации, субъект власти может взять «на контроль». Это означает требование выслать ему копию ответа гражданину либо вернуть дело после разрешения жалобы и контроль над работой с жалобой. Если жалоба является повторной, то к ней необходимо приобщить все материалы предыдущего рассмотрения.

Вторая стадия – проверка жалобы (анализ ситуации). Прежде всего, должна быть собрана и проанализирована информация, необходимая для принятия правильного решения. Иногда для проверки образуются специальные комиссии. К проверкам привлекаются специалисты, активисты. Довольно часто проверяющим приходится выезжать туда, где могут быть получены сведения, нужные для дела. Помимо сбора фактических сведений работа с жалобами предполагает тщательное изучение соответствующих правовых норм. Иногда по результатам проверки составляются справки, содержащие соответствующие выводы и предложения.

Третья стадия – принятие решения по жалобе. Следует отметить, что в любой властной деятельности принятие акта (решения, закона, приговора) является центральным моментом функционирования. А стадия принятия решения – главная в любом административном производстве. Поскольку решение подводит итог уже проделанной работе, установлены сроки его принятия, а значит, сроки рассмотрения обращения (дела).

В результате рассмотрения жалобы может быть принято решение:

1) о полном удовлетворении жалобы;

2) о частичном удовлетворении жалобы;

3) об отказе в удовлетворении жалобы (в связи с ее необоснованностью, истечением срока, невозможностью ее проверки и т. д.).

4) о разъяснении по поставленным вопросам (об их подведомственности, правовом регулировании и т. д.).

Четвертая стадия производства по жалобам – исполнение принятого решения. Прежде всего, необходимо выслать мотивированный ответ на письменную жалобу, а на устную можно ответить и устно. Конечно, нельзя считать жалобу разрешенной, если она частично или полностью удовлетворена, написан и выслан ответ, но фактически ничего не сделано.

Субъект власти в таких случаях обязан принять необходимые меры для восстановления нарушенных прав гражданина, принести ему извинения. По просьбе гражданина о принятых мерах необходимо проинформировать заинтересованных в рассмотрении жалобы лиц.

При этом, следует отметить, что данное право признается Конституцией Российской Федерации. В Статье 2 «Право граждан на обращение» Федерального закона право на обращение провозглашается следующим образом:

1. Граждане имеют право обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения, включая обращения объединений граждан, в том числе юридических

лиц, в государственные органы, органы местного самоуправления и их должностным лицам, в государственные и муниципальные учреждения и иные организации, на которые возложено осуществление публично значимых функций, и их должностным лицам.

2. Граждане реализуют право на обращение свободно и добровольно. Осуществление гражданами права на обращение не должно нарушать права и свободы других лиц.

Заключение.

1. Рассмотрена правовая база обращений граждан в государственные органы Казахстана и России. Представлены основные принципы регулирования правоотношений, связанных с рассмотрением обращений физических и юридических лиц.

2. Законодатель достаточно четко регламентирует реализацию права обращения граждан в государственные органы, основываясь на международных стандартах, конституциях государств, текущего законодательства, правовых актах, подзаконных актах.

3. Правовую регламентацию получили виды обращений (четыре); обращения, которые не могут быть рассмотрены (два вида); сроки рассмотрения; деятельность субъектов, рассматривающих обращения граждан. В типах жалоб Российской Федерации выделены административные жалобы, а также устное и электронное обращения граждан.

4. Установлены процедуры (12 процедур), стадии всех этапов обращений граждан от подачи обращения до получения решения государственного органа в Республике Казахстан и Российской Федерации.

5. Закон об обращениях Республики Казахстан имеет сходство с Федеральным законом России.

Данный материал подготовлен в рамках государственного гранта «Повышение уровня взаимодействия НПО и государственных органов по вопросам защиты прав человека» при поддержке НАО «Центр поддержки гражданских инициатив» и Министерства по делам религий и гражданского общества Республики Казахстан.

Список литературы

1. Функции государства в условиях современного мира (на материалах независимого Казахстана). / Коллектив авторов / Ответ. ред. Баймаханов М.Т. – Алматы: Издательский Дом КазГЮУ, 2005. – С. 16-17.

2. Бачинин В.А. Энциклопедия философии и социологии права. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 204.

3. Абдильдин Ж.М., Абдильдина Р.Ж. Логика теории современной демократии и проблемы ее реализации. – Астана: Фолиант, 2014. – С. 157-160.

4. Фукидид. История. // В кн.: Право быть равными. От античности до наших дней. Алматы: Жеті жарғы, 1995. – С. 15; Тлепина Ш.В., Кала Н.С. О соотношении государства и общества (из истории правовой мысли) // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2016. – № 4 (76). – С. 150-156.

5. Декларация прав человека и гражданина. Ст. 12. Принята Учредительным собранием Франции 26 августа 1789 г. / В кн.: Право быть равными: Сб. статей, речей, мнений. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – С. 177, 183.

6. Закон Республики Казахстан О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.12.2015 г.) См. о внесении изменений: Закон РК от 30.11.16 г. № 26-VI (вводится в действие с 1 июля 2017 г.) [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Дата обращения 15 июня 2017 г.

7. Закон Республики Казахстан О государственных услугах (с изменениями дополнениями по состоянию на 06.04.2016 г.) [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Дата обращения 15 июня 2017 г.

8. Закон Республики Казахстан О доступе к информации (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.) См: распоряжение Премьер-Министра РК от 18 декабря 2015 года № 142-р «О мерах по реализации законов Республики Казахстан от 16 ноября 2015 года «О доступе к информации» и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам доступа к информации». [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Дата обращения 15 июня 2017 г.

9. Закон Республики Казахстан О государственных закупках (с изменениями по состоянию на 05.05.2017 г.) [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Дата обращения 15 июня 2017 г.

10. См: распоряжение Премьер-Министра РК от 18 декабря 2015 года № 146-р «О мерах по реализации законов Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года «О государственных закупках» и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственных закупок». [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Дата обращения 15 июня 2017 г.

11. [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://duis.kostanai.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=181:2015-02-06-11-12-49&catid=1:2012-06-18-11-22-56&Itemid=2 Дата обращения 06 июня 2017 г.

12. Федеральный закон О порядке рассмотрения обращений граждан Российской Федерации. Принят Государственной Думой 21 апреля 2006 г. Одобрен Советом Федерации 26 апреля 2006 г. [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_59999/ Дата обращения 06 июня 2017 г.

Ш.В. Тлепина

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазақстанда және Ресейде мемлекеттік органдарға жүгіну құқығын құқықтық реттеу

Аннотация. Мақалада азаматтардың мемлекеттік органдарға жүгіну құқығын құқықтық реттеу мәселелері қарастырылған. Мемлекеттің тиімді жұмыс жасауында мемлекет және қоғам институттарының өзара әрекет етуі және ынтымақтастығының маңызы зор екендігі аталып өтеді. Қоғам өмірінің барлық салаларына мемлекеттің тікелей монополиялық араласуы болмаған демократиялық орталықтандырылған мемлекетте оның функцияларын азаматтық қоғам атқарады. Мемлекеттің қоғаммен байланысы түрлі тарихи дәуірлерде біраз зерттеу жұмыстарын туғызады. Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарастыру туралы Қазақстан Республикасының және Ресей Федерациясының заңнамалары қарастырылған. Автор жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарастырумен байланысты құқықтыққатынастарды реттеудің негізгі қағидаларын атап өтеді.

Мақалада өтініштерге не жататындығы нақтыланады; азаматтардың өтініштерін қарастыру мерзімдері қарастырылған, сонымен қатар азаматтардың өтініштерін қарастыратын субъектілер; өтініштермен жұмыстың процедуралық аспектілері және Қазақстан мен Ресейдің мемлекеттік органдарында азаматтардың жүгіну құқығын құқықтық реттеу бойынша басқа да сұрақтар қарастырылған.

Түйін сөздер. Мемлекет, азаматтық қоғам, мемлекеттік органдарға жүгіну құқығы, жүгінуге азаматтардың құқығын реттеу қағидасы, жүгінуге азаматтың құқығын жүзеге асыру процедурасы; азаматтардың мемлекеттік органдарға өтінішін қарастыратын субъектілер.

Sh.V. Tlepina

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The legal regulation of the law on the application to state bodies in Kazakhstan and Russia

Abstract. The article describes the issues of the legal regulation of the law on citizens' applications to state bodies. It is noted that for the effective operation of the state the big significance is given to the cooperation and interaction of

state and society's institutions. In democratic, centralized society, where there is no direct monopolistic intervention of the state to all the spheres of society's life, its functions are fulfilled by civil society. The link between society and state is a source of significant amount of research works in different historical epochs. The litigations of the Republic of Kazakhstan and The Russian Federation on the rules of consideration of physical and legal entities' applications were contemplated. The author highlighted the main principles of legal relationships regulation, connected with the consideration of physical and legal entities' applications.

In the article it is concretized the issues which are referred to applications; the terms of the citizens' applications' consideration and subjects, considering citizens' applications, were contemplated, procedural aspects of the work with applications were presented and other issues, related to legal regulation of the law on the citizens' application to state bodies of Kazakhstan and Russia.

Key words. State, civil society, the law of application to state bodies, principles of the regulation of citizens' right on the application, subjects, considering citizens' applications in state bodies

References

1. Funkcii gosudarstva v usloviyah sovremennogo mira (na materialah nezavisimogo Kazahstana). / Kollektiv avtorov / Otvet. red. Bajmahanov M.T. [Functions of the state in the conditions of the modern world (on materials of independent Kazakhstan). / Team of authors / Answer. Ed. Baimakhanov M.T.] (KazGUU Publishing House, Almaty, 2005).
2. Bachinin V.A. Ehnciklopediya filosofii i sociologii prava [Encyclopedia of Philosophy and Sociology of Law] (Izdatel'stvo R. Aslanova «Yuridicheskij centr Press», SPb., 2006).
3. Abdil'din Zh.M., Abdil'dina R.Zh. Logika teorii sovremennoj demokratii i problemy ee realizacii [Logic of the theory of modern democracy and the problem of its realization] (Foliant, Astana, 2014).
4. Fukidid. Istoriya // V kn.: Pravo byt' ravnymi. Ot antichnosti do nashih dnei. Almaty: Zheti zhargy, 1995. – S. 15; Tlepina Sh.V., Kala N.S. O sootnoshenii gosudarstva i obshchestva (iz istorii pravovoj mysli) // Vestnik KazNU. Seriya mezhdunarodnye otnoshshcheniya i mezhdunarodnoe pravo. – 2016. – № 4 (76). – S. 150-156.[Fucydide. History. // In: The right to be equal. From antiquity to our days. Almaty: Jeti Zhargy, 1995. – P. 15; Tlepina Sh.V., Kala N.S. On the relationship between the state and society (from the history of legal thought) // Bulletin of KazNU. A series of international attitudes and international law. – 2016. – No. 4 (76). – P. 150-156.]
5. Deklaraciya prav cheloveka i grazhdanina. St. 12. Prinyata Uchreditel'nym sobraniey Francii 26 avgusta 1789 g. / V kn.: Pravo byt' ravnymi: Sb. statej, rechej, mnenij [Declaration of the rights of man and citizen. Art. 12. Adopted by the Constituent Assembly of France on August 26, 1789 / In: The right to be equal: Collection of articles, speeches, opinions] (Zheti zhargy, Almaty, 1995).
6. Zakon Respubliki Kazahstan O poryadke rassmotreniya obrashchenij fizicheskikh i yuridicheskikh lic (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 04.12.2015 g.) Sm. o vnesenii izmenenij: Zakon RK ot 30.11.16 g. № 26-VI (vvoditsya v dejstvie s 1 iyulya 2017 g.) [Law of the Republic of Kazakhstan On the procedure for considering appeals from individuals and legal entities (with amendments and additions as of December 4, 2015). See on the introduction of changes: Law of the Republic of Kazakhstan as of 30.11.16 No. 26-VI (effective from July 1 2017)] [Electron. resource], 2017, URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Date of circulation June 15, 2017.
7. Zakon Respubliki Kazahstan O gosudarstvennyh uslugah (s izmeneniyami dopolneniyami po sostoyaniyu na 06.04.2016 g.) [Law of the Republic of Kazakhstan on State Services (with amendments as of 06/04/2016)] [Electronic. resource]. 2017. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Date of circulation June 15, 2017.
8. Zakon Respubliki Kazahstan O dostupe k informacii (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 28.12.2016 g.) Sm: rasporyazhenie Prem'er-Ministra RK ot 18 dekabrya 2015 goda № 142-r «O merah po realizacii zakonov Respubliki Kazahstan ot 16 noyabrya 2015 goda «O dostupe k informacii» i «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam dostupa k informacii» [Law of the Republic of Kazakhstan on Access

to Information (as amended on December 28, 2016). See: Decree of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan dated December 18, 2015 No. 142-r «On Measures to Implement the Laws of the Republic of Kazakhstan of November 16, 2015 «On access to information» and «On introducing changes and amendments to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on access to information». [Electron. resource]. 2017. URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Date of circulation June 15, 2017].

9. Zakon Respubliki Kazahstan O gosudarstvennyh zakupkah (s izmeneniyami po sostoyaniyu na 05.05.2017 g.) [Law of the Republic of Kazakhstan on Public Procurement (as amended on 05/05/2017)] [Electronic. resource]. 2017. URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Date of circulation June 15, 2017.

10. Sm: rasporyazhenie Prem'er-Ministra RK ot 18 dekabrya 2015 goda № 146-r «O merah po realizacii zakonov Respubliki Kazahstan ot 4 dekabrya 2015 goda «O gosudarstvennyh zakupkah» i «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam gosudarstvennyh zakupok».[See: the decree of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan dated December 18, 2015 No. 146-r «On Measures to Implement the Laws of the Republic of Kazakhstan of December 4, 2015 «On Public Procurement» and «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on State purchases»] [Electron. resource]. 2017. URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 Date of circulation June 15, 2017.

11. http://duis.kostanai.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=181:2015-02-06-11-12-49&catid=1:2012-06-18-11-22-56&Itemid=2 Data obrashcheniya 06 iyunya 2017 g.] [Electron. resource]. 2017. URL:http://duis.kostanai.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=181:2015-02-06-11-12-49&catid=1:2012-06-18-11-22-56 & Itemid = 2 Date of circulation 06 June 2017.

12. Federal'nyj zakon O poryadke rassmotreniya obrashchenij grazhdan Rossijskoj Federacii. Prinyat Gosudarstvennoj Dumoj 21 aprelya 2006 g. Odobren Sovetom Federacii 26 aprelya 2006 g. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_59999/ Data obrashcheniya 06 iyunya 2017 g.[The federal law On the order of consideration of applications of citizens of the Russian Federation. Adopted by the State Duma on April 21, 2006 Approved by the Federation Council on April 26, 2006 [Electron. resource]. 2017. URL:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_59999/ Date of circulation 06 June 2017.]

Сведения об авторе:

Тлепина Ш.В. – заведующая кафедрой Международного права, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. К. Сатпаева, 2, Астана, Казахстан.

Тлепина Ш.В. – Head and Professor of the department of International law of L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev st., 2, Astana, Kazakhstan.

Қылмыстық құқық

Уголовное право

Criminal law

МРНТИ 10.77.51

А.Қ. Қанатов¹, А.О. Балгынтаев²

^{1 2} Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты жанындағы Сот төрелігі Академиясы,
Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹kahatov_76@mail.ru, ²aset.balgyntaev@yandex.kz)

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимылдың проблемалық аспектілері (заңнама мониторингісі)

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы заңнамасына құқықтық мониторинг жүргізілген. Авторлармен сыбайлас жемқорлықпен күрес саласындағы негізгі мемлекеттік бағдарламалық құжаттарға талдау жасаған. Зерттеу барысында авторлар сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамада бар олқылықтар мен қарама-қайшылықтарды анықтап көрсеткен. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, Мемлекеттік қызмет туралы және Әкімшілік рәсімдер туралы Қазақстан Республикасының Заңдарын талдау нәтижесінде лауазымды тұлға түсінігін сәйкестендіру ұсынылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы заң нормаларында тым артық бланкеттік және сілтеме нормалары көрсетіліп, олардың кемшіліктері анықталған. Шетел мемлекеттердің тәжірибесіне негізделген сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес жүргізуге бағытталған заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер. Сыбайлас жемқорлық, квазимемлекеттік сектор, қарсы іс қимыл, лауазымды адам, жетілдіру, қылмыстық заң.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президентінің 2015 жылы 20 мамырдағы «Ұлт жоспары - 100 нақты қадам» бағдарламасының 13 қадамы жемқорлыққа қарсы күресті күшейту, сонымен бірге, жаңа заңнамалар әзірлеу қажеттігі туралы айтылып кеткен болатын [1]. Еліміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асырудың құқықтық негізі ретінде «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы табылады [2]. Бұл заң актісі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимылдың субъектілерін, олардың өкілеттіктерін, шаралар жүйесін, салдарды жою жолдарын анықтайды.

Бұл зерттеуде 2015 ж. қарашада қабылданған жоғарыда аталған Заңға детальды және пәнді түрде талдау жасалады, айта кету керек, қазіргі кезде бұл заңның жекелеген ережелері біріңғай заңи табиғатқа ие емес.

Халықаралық және ұлттық заңнама, заңи және арнайы әдебиеттер, құқық қорғау саласындағы құқық қолдану тәжірибесінің көп болуына байланысты және оны нәтижелі қабылдау үшін талдау материалы шартты түрде 3 бөлінеді:

1. Зерттеу саласындағы Қазақстан аумағындағы қалыптасқан заңнаманы талдау; 2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңының жекелеген кемшіліктері; 3. Ұлттық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар.

Зерттеудің міндеттері: сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы Қазақстан Республикасының заңнамасында орын алатын коллизиялық, олқылық және сілтемелік нормаларды анықтау және заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің мақсаттары: әрекет етіп тұрған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы заңнаманы зерттеп, құқықтық мониторинг жасау.

Зерттеудің тарихы: қазақстандық құқық ғылымында зерттеу тақырыбы бойынша қылмыстық құқықтық және криминологиялық тұрғыда зерттеулер жүргізілген. Аталған зерттеудің ерекшелігі әрекет етіп тұрған заңнамаға құқықтық мониторинг жасалған.

Зерттеудің әдістері: анализ, синтез, салыстырмалы-құқықтық, құрылымдық – жүйелік, нақтылы-әлеуметтік және құқықтық болжамдық ғылыми әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау:

1. Зерттеу саласындағы Қазақстан аумағындағы қалыптасқан заңнаманы талдау келесіні көрсетеді:

Қазақстан Республикасының Президентінің 24 тамыз 2009 жылғы №858 Жарлығымен 2010-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының құқықтық саясат Тұжырымдамасы [3] бекітілген болатын. Тұжырымдама мемлекеттің құқықтық саясат саласындағы тиісті бағдарламаларды, Қазақстан Республикасының Үкіметінің жыл сайынғы және перспективалық заң жобаларын әзірлеу жұмысының жоспарларын, республиканың нормативтік құқықтық актілерінің жобаларын әзірлеуге негіз болып табылады.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауының бір басым бағыты ретінде мемлекеттілікті одан әрі нығайту және қазақстандық демократияны дамыту табылады деп бекіткен. Сонымен бірге, Стратегияда «Мемлекет пен қоғам жемқорлыққа қарсы күресетін бір күш болуға тиіс. Жемқорлық – жай құқық бұзушылық емес. Ол мемлекеттің тиімділігіне деген сенімді сетінетеді және ұлттық қауіпсіздікке төнген тікелей қатер болып саналады. Біз түпкі мақсатымыз – жемқорлықты құбылыс ретінде жою үшін жемқорлыққа қарсы заңнамаларды жетілдіру арқылы жемқорлықпен күресті қатты күшейтуіміз керек» екендігін айтып өтті [4].

«Қазақстан-2050» Стратегиясындағы құқықтық идеяларды жалғасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы Стратегиясында көрініс табып, әзірленген болатын [5].

Көленкелі экономика мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс әрекет бойынша шараларды айқындайтын және аталған стратегияны жүзеге асыру мақсатында 2015 жылдың сәуірінде Үкімет жоспары бекітілді.

Заң бизнес ортаны жақсарту аясында мемлекетпен Қазақстандағы іскерлік жағдайдың маңызды аспектілеріне ықпал ететін сыбайлас жемқорлық пен бюрократияны азайтуға ерекше назар бөлетін Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 1 ақпандағы № 922 Жарлығының негізгі ережелеріне сәйкес келеді.

Коллизия туындататын Заң нормаларына қатысты

Зерттеліп отырған ҚР Заңында заң нормалары мен басқа да заңдармен қарама-қайшылық тудыратын нормалары бар.

1. Мәселен, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 1 бабының 2 б. сәйкес «лауазымды адам – тұрақты, уақытша немесе арнаулы уәкілеттік бойынша билік өкілінің функцияларын жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда, квазимемлекеттік сектор субъектілерінде, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын адам».

ҚР Қылмыстық кодексінің 3 бабының 26 т. «лауазымды адам – тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша билік өкілі функцияларын жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын адам» [6].

«Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР заңының 1 бабының 8 т. «лауазымды адам – билік өкілінің функцияларын тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды атқаратын адам» [7].

Әкімшілік рәсімдер туралы ҚР Заңына сәйкес «Лауазымды адамдар деп осы Заңда мемлекеттік функцияларды (өкімет өкілінің функцияларын) тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларын орындайтын адамдар ұғынылады [8].

Жоғарыдан көріп отырғанымыздай ҚР Қылмыстық кодексінде бекітілген лауазымды тұлға ұғымынан квазимемлекеттік сектордың субъектілері тыс қалған, бұл квазимемлекеттік сектордың субъектілерін қылмыстық жауаптылыққа тарту кезінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың нормаларын біріңғай қолдану мен түсінуге мүмкіндік бермейді. Тиісінше, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Заңының талданып отырған нормасы квазимемлекеттік сектордың субъектілеріне қатысты алдын-алушылық (криминологиялық) сипатта болып, міндеттеуші, нормативті сипатта емес.

Осыған байланысты, заңды әзірлеуші органға осы бөлігінде қолдан жасалған қарама-қайшылықты, сонымен бірге «Мемлекеттік қызмет туралы» және «Әкімшілік рәсімдер туралы» ҚР Заңдарындағы берілген лауазымды тұлға анықтамасын сәйкестендіру жолымен жою қажеттілігі ұсыналады.

2. Сонымен бірге, жоғарыда аталған ҚР Қылмыстық кодексі нормалары мен «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңының нормаларының «лауазымды тұлға» ұғымын біріңғай идентификациялау бөлігінде туындаған коллизиялардың салдарын жою кезінде келесіні ескеру керек. Туындаған қарама-қайшылықтардың салдарын жою «домино эффектін» тудыруы мүмкін, яғни квазимемлекеттік сектор субъектілерін қылмыстық жауапқа тарту Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3 бабының 29 бөлігінде реттелген сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тізімін кеңейту туралы сұрақтың туындауына алып келеді.

Біздің пікірімізше, мұндай кеңейту коммерциялық және өзге де ұйымдардың заңды мүдделеріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚР ҚК Ерекше бөлімінің 9 Тарауы) есебінен мүмкін. Айтып өткенде, «250-бап. Өкілеттіктерді теріс пайдалану», «253-бап. Параға коммерциялық сатып алу», «254-бап. Міндеттеріне адал қарамау» қылмыстық құқық бұзушылықтарының субъектілері ретінде коммерциялық және өзге де ұйымдарда басқарушылық функцияны атқаратын тұлғалар табылады. Қылмыстық кодекстың 3 бабының 19 тармағына сәйкес коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функцияларын орындайтын адам бұл мемлекеттік орган, жергілікті өзін-өзі басқару органы не мемлекеттің үлесі елу пайыздан асатын ұйым болып табылмайтын ұйымда тұрақты, уақытша не арнайы өкілеттік бойынша ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық міндеттерді орындайтын адам табылады.

Әрекет етіп тұрған сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамада бар коллизияларды жою ұсынылады.

Нәтижелі жүзеге асырылмайтын заң нормаларына қатысты

1. Әлемдік тәжірибеде мемлекеттер квазимемлекеттік және жеке сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимылға ерекше назар аударады, себебі бұл екі сектордағы сыбайлас

жемқорлық құқықтық мемлекетке қауіп төндіріп, коммерциялық тауарлар мен қызметтермен байланысты бәсекеге зиян келтіріп, экономикалық дамуға кедергі жасайды.

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының 4.3 бөлігінде халықаралық ұйымдардың деректері бойынша квазимемлекеттік және жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлықтың қаупін оның мемлекеттік сектордағы ауқымдарымен толық салыстыруға болады деп айтылып кеткен болатын.

Жеке сектордағы елеулі алдын-алу сипатындағы сыбайлас жемқорлық шарасы болып «Атамекен» ҚР кәсіпкерлер Ұлттық палатасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы кәсіпкерлер Хартиясының қабылдануы табылады. Бұл құжатты әзірлеу барысында қазақстандық және шетелде бар ұқсас бастамалар талданып тәжірибесі ескерілді. Халықаралық стандарттар мен жетекші әлемдік тәжірибе негізге алынған болатын.

Хартия ережелерінің проблемалық сұрақтары болып оны жүзеге асыру табылады. Осыған байланысты сыбайлас жемқорлық жасауға алып келетін жағдайлар мен себептерді зерттеу мен нәтижелі анықтау, сонымен бірге квазимемлекеттік сектордағы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды әзірлеу үшін осы салада құқықтық жүзеге асыру жұмысын нығайту ұсынылады.

2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының декларативті сипаттағы нормалары бар. Мысалға, 16 бап «Кәсіпкерлік саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралары» келесіні айқындайды:

1. Кәсіпкерлік субъектілері өз қызметін жүзеге асыру кезінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөнінде, оның ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды барынша азайту бойынша:

1) шешімдер қабылдау рәсімдерінің есептілігін, бақылауда болуын және ашықтығын қамтамасыз ететін ұйымдық-құқықтық тетіктерді белгілеу;

2) адал бәсекелестік қағидаттарын сақтау;

3) мүдделер қақтығыстарын болғызбау;

4) іскерлік әдеп нормаларын қабылдау және сақтау;

5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жөніндегі шараларды қабылдау;

6) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселелері бойынша мемлекеттік органдармен және өзге де ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау арқылы шаралар қабылдайды.

2. Кәсіпкерлік субъектілері үшін сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі стандарттарды кәсіпкерлік субъектілерінің бірлестіктері (қауымдастықтары, одақтары) әзірлеуі және қабылдауы мүмкін.

Сонымен бірге, нормативтік ережені қалыптастыруда заңи техниканы пайдалану толықтығы тұрғысынан қарағанда, аталған баптың мазмұны (көп жағдайда) криминологиялық сипат беруде, яғни тек қана алдын-алу позициясы тұрғысынан пайдаланылуы мүмкін.

Осыған байланысты Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңының декларативті сипаттағы нормаларын алып тастау ұсынылады.

Заңдағы бар олқылықтар туралы

1. Сарбанс-Оксли Заңы (2002) және Парақорлық туралы Заңды (2010) қабылдағаннан кейін АҚШ пен Ұлыбританияда сыбайлас жемқорлықпен күрестің шетел тәжірибесін талдау сыбайлас жемқорлықпен күреске тиісті жағдай жасайтын нәтижелі жүйе қалыптасқандығын көрсетеді. Мысалы, Парақорлық туралы Заңда коммерциялық ұйымдардың қызметін тиісті түрде ұйымдастырмау салдарынан парақорлыққа алып келген жағдайда жауаптылықты көздейтін норма бар. Ағылшын заңнамасының жаңалығы болып компания атынан қызмет атқарып парақорлыққа жол берген тұлғалардың әрекетіне көз жұмған заңды тұлғаларға жауаптылық белгілейтін норманың болуы. Компанияларға бизнес-серіктестерін

сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарына қатысы бар немесе жоқтығын тексеруді; сыбайлас жемқорлықты жоюдың ішкі корпоративтік процедураларын енгізу; бәсекелестер мен шенеуніктер тарапынан шантаж немесе қорқытып алушылық жағдайлары орын алған жағдайда қызметкерлердің әрекетін анықтайтын міндетті инструкцияны қабылдау ұсынылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 22-бабының «Мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, квазимемлекеттік сектор субъектілері мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі лауазымды адамдардың өкілеттіктері» нормативтік ережелерін жүзеге асыру аясында жеке компанияларда қаржы құралдарын ұрлауға жол бермеу мақсатында және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұзғаны үшін санкцияларды белгілейтін жоғары аталған шараларды қолдану ұсынылады.

2. Көп жылдар бойы сыбайлас жемқорлық тек қана экономиканың мемлекеттік секторына тән деген пікір қалыптасқан еді. Бұндай түсінудің логикалық салдары ретінде халықаралық-құқықтық актілердің көбінде сыбайлас жемқорлық тек қана экономиканың мемлекеттік секторының пәні болып табылды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы институционалдық нормаларды құрайтын негізгі халықаралық құжат, ол Біріккен Ұлттар Ұйымының 2003 ж. 31 қазанындағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенция».

Конвенцияның 12 бабына сәйкес «әрбір қатысушы мемлекет өзінің ішкі заңнамасының негізгі принциптеріне сәйкес жеке секторда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, бухгалтерлік есеп пен аудит стандарттарын күшейту және осындай шараларды сақтамағаны үшін азаматтық-құқықтық, әкімшілік немесе қылмыстық санкциялардың, тиісті жағдайларда, тиімді, мөлшерлес және тежемелі ықпалын белгілеу жөнінде шаралар қолданады [9].

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында әрбір Қатысушы мемлекет өзінің ішкі заңнамасының негізгі принциптеріне және бухгалтерлік есепті жүргізуді, қаржы есептілігін, сондай-ақ бухгалтерлік есеп пен аудиттің стандарттарын беруді реттейтін ережелерге сәйкес, осы кез келгенін жасау мақсатында жүзеге асырылатын мынадай әрекеттерге тыйым салу үшін қажет болатын шараларды қолданады:

- a) ресми емес есептілікті жасау;
- b) ескерілмеген немесе дұрыс тіркелмеген операцияларды жүргізу;
- c) болмаған шығыстардың есебін жүргізу;
- d) объектісі дұрыс сәйкестендірілмеген міндеттемелердің көрсетілуі;
- e) жалған құжаттарды пайдалану; және
- f) бухгалтерлік құжаттаманы заңнамада көзделген мерзімдерінен бұрын қасақана жою

Сыбайлас жемқорлық қарсы Конвенцияның бұл нормаларына байланысты Қазақстан Республикасына сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, мемлекеттік органдардың қызметіне қоғам сенімін арттыруға, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы ҚР Заңы аясында жүйелі сыбайлас жемқорлық элементтерін жою мен анықтауға бағытталған құқықтық және ұйымдастырушылық шаралар қабылдау қажет.

3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңының 6 бабына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесін келесілер құрайды:

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингті;
- 2) сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдауды;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды;
- 4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңдық сараптама жүргізу кезінде сыбайлас жемқорлық сипаты бар нормаларды анықтауды;
- 5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды қалыптастыруды және сақтауды;
- 6) қаржылық бақылауды;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді;

- 8) мүдделер қақтығысын болғызбауды және шешуді;
- 9) кәсіпкерлік саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын;
- 10) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді;
- 11) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлауды;
- 12) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарларын жоюды;
- 13) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы қалыптастыруды және жариялауды қамтиды

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл шаралар жүйесінің олқылығы болып нормативтік құқықтық актінің қалыптасу кезеңінде норматворчестволық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік беретін нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптаманың жоқ болуы табылады.

Бұл жұмысқа квазимемлекеттік сектордың субъектілеріде белсенді қатысуда, олар қалыптасып келе жатқан ұлттық заңнаманы талқылау мен ұсыныстар енгізу сатысында Үкімет жанында құрылатын ведомствоаралық жұмыс топтарында қатысуда.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңының аясында сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет етіп тұрған саясат жүйесіне НҚА жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптаманы енгізудің өзектілігін көтеру керек.

Заң нормаларының тым артық бланкеттік және сілтеме нормаларының көп болуына қатысты

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңында бланкеттік (сілтеме) сипаттағы нормалардың бар екендігін атап өті керек. Олардың бар болуы салдарынан біздің ойымызша сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары, адамдардың құқықтары мен бостандықтарының, азаматтар мен ұйымдардың заңды мүдделерінің шектелуі орын алады.

Аталған Заңның келесі нормалары туралы сөз болмақ (курсивпен белгіленген):

1. 4. Ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, әлеуметтік маңызды іс-шараларды, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де шараларды ұйымдастыру арқылы іске асырылады.

2.11-бап. Қаржылық бақылау шаралары

12. Мемлекеттік кіріс органдарына келіп түсетін, осы бапта көзделген мәліметтер Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңмен қорғалатын құпия болып табылады. Оларды жария ету Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылыққа әкеп соғады.

3.19-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің қызметкерлері өздерінің қызметтік міндеттерін орындау кезінде «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілерінде белгіленген өкілеттіктерге ие болады.

4. 20-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның құзыреті

12) Қазақстан Республикасының заңдарымен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де функцияларды жүзеге асырады.

5. 21-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның өкілеттіктері

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган өзіне жүктелген функцияларды орындау кезінде:

1) мемлекеттік органдардан, ұйымдардан және лауазымды адамдардан Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен ақпарат пен материалдарды сұратады;

4) Қазақстан Республикасының заңдарымен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де құқықтарды жүзеге асырады.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметі өз өкілеттіктері шегінде:

1) Қазақстан Республикасының заңдарымен, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыруға құқылы.

Негізгі тұжырым:

Әдістемелік тұрғыда алғанда мұндай бланкеттік нормалардың қоғамға қауіптілігі болып қабылданған заң негізіндегі кейін қабылданатын инструктивті нормалар «тектік нормативтік құқықтық актінің» мазмұны мен мағынасын бұрмалайды, тиісінше атқарушы билік органдары заң шығарушы биліктің функцияларын ауыстырады деген сөз. Бұл өз кезегінде елеулі түрде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жоғарлатып, азаматтардың заңнамаға деген сенімінің деңгейін төмендетеді. Біздің жағдайымызда, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңында толық көлемде зерттеу саласындағы қазіргі кездегі жалпы жұрт таныған ойлар мен идеялар көрініс таппаған.

Өзге де бар кемшіліктерге қатысты

1. Сонымен бірге, Жапония сияқты мемлекеттің тәжірибесін зерттеу қажет. Мысалға, 2001 жылы Жапонияда «Ақпаратты ашу туралы» заң күшіне енді. Бұл заң азаматтарға мемлекеттік мекемелердегі ресми ақпаратқа қол жеткізуге кепілдік береді және егер үкімет ақпаратты беруден бас тартса Ақпаратты ашуды бақылау бойынша Кеңеске шағымдану құқығын қамтамасыз етеді.

Жапония заңдарына сәйкес сыбайлас жемқорлық бойынша айыпталған және ұйымдасқан қылмыстылыққа қатысы бар тұлғалардың тізілімі бар. Тиісті ақпарат қоғам өкілдеріне бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жіберіледі.

Ұқсас тәжірибені Қазақстан Республикасына енгізу ұсынылады.

2. Сыбайлас жемқорлық адамның күнделікті қызмет ету салаларына ерекше қауіп төндіреді. Зерттеулер көрсеткендей мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық дамыған және дамып келе жатқан елдерде бірдей нысандарда және бірінғай қызмет салаларында көрініс табады. Сыбайлас жемқорлық сирек кездесетін қызмет салалары болып:

- мемлекеттік сатып алу;
- жер учаскілерімен байланысты операциялар;
- салық жинау;
- мемлекеттік билік органдарында жауапты лауазымындарға тағайындау.

Сыбайлас жемқорлыққа көп дәрежеде шалдығатын (жоғарыда аталғандарды қоспағанда) қызмет салалары болып, келесілер табылады:

- кәсіпкерлік қызметті тіркеу;
- бюджеттік қаражаттармен байланысты банктік операцияларды жүргізуге және бағалы қағаздарды орналастыруға рұқсат беру;
- кредит алу (оның ішінде мемлекеттік мақсаттық);
- импортқа шығарылатын тауарларды кедендік рәсімдеу;
- экспорттық квота алу;
- құрылыс және бюджет қаражаты есебінен жөндеу;
- қылмыстық істі бастау мен қысқарту, сондай-ақ қосымша тергеуге жіберу;
- жол жүру қауіпсіздігіне бақылау;
- көлік жүргізуге құқық беретін емтихандарды қабылдау мен жүргізуші куәлігін беру;
- техника қауіпсіздігі ережелері, өрт қауіпсіздігі, мекемелер мен ұйымдардың санитарлық жағдайының сақталуына бақылау;
- лицензиялау шарттарын сақтауға бақылау;
- аң аулау мен балық ұстау ережелерінің сақталуын қадағалау;

- мемлекеттік емес жоғары оқу орындарын тіркеу, аттестациялау мен аккредитациялау;
- мамандандырылған жалпы білім беру мектептеріне оқуға түсу;
- мектепке дейінгі тәрбиелеу мекемелеріне қабылдау;
- жоғары жалақылы немесе мемлекеттік және жергілікті органдарда (кедең органдары, салық инспекция органдары, жол жүру ережелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша ПМ құрлымдары) елеулі заңсыз пайда табуға алып келетін қызметке қабылдау [10].

Қорытынды. Жоғарыда аталған коллизияларды, құқықтық реттеудегі олқылықтарды жою, сілтеме нормалардың өзектілігін анықтау, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының нормаларын бірінғай түсіну сыбайлас жемқорлықтың деңгейін азайтуға және Қазақстан Республикасын құқықтық мемлекет ретінде нығайтуды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ұлт жоспары - Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы (2015 жылғы мамыр) [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100> (3.11.2017) - интернет қайнар көздер
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (5.11.2017) - интернет қайнар көздер
3. Қазақстан Республикасының Президентінің 24 тамыз 2009 жылғы №858 Жарлығымен бекітілен 2010-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының құқықтық саясат Тұжырымдамасы [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_ (5.11.2017)- интернет қайнар көздер
4. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауы [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: http://www.inform.kz/kz/kr-prezidentinin-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhanasayasi-bagyty-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy_a2518877 (10.11.2017)- интернет қайнар көздер
5. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986> (11.11.2017) - интернет қайнар көздер
6. ҚР Қылмыстық кодексі, 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (10.11.2017) - интернет қайнар көздер
7. Мемлекеттік қызмет туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416> (15.11.2017) - интернет қайнар көздер
8. Әкімшілік рәсімдер туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 27 қарашадағы № 107 Заңы [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000107_ (12.11.2017) - интернет қайнар көздер
9. Закон Республики Казахстан от 4 мая 2008 года №31-IV «О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции» [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000031_ (10.11.2017) - интернет қайнар көздер
10. Абилкаиров М.Р., Камназаров М.М., Рахметов С.М. Коррупция как социально негативное явление [Электронды ресурс]. – 2017. – URL: sud.gov.kz/rus/content/korruptsiya-kak-socialno-negativnoe-yavlenie (15.11.2017) - интернет источник

А.К. Канатов, А.О. Балгынтаев

Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан, Астана, Казахстан

**К проблемным аспектам противодействия коррупции
(мониторинг законодательства)**

Аннотация. В статье проведен правовой мониторинг законодательства Республики Казахстан по противодействию коррупции. Авторами проведен анализ основных программных документов в сфере противодействия коррупции. В ходе исследования авторами выявлены пробелы и коллизии имеющиеся в антикоррупционном законодательстве. В результате анализа предлагается привести в соответствие понятие должностное лицо, имеющихся в Законе Республики Казахстан о противодействии коррупций, Уголовном кодексе Республики Казахстан, а также Законах Республики Казахстан о государственной службе и административных процедурах. Показаны бланкетные и отсылочные нормы закона о противодействии коррупции и указаны их недостатки. На основе международного опыта представлены рекомендации, направленные на совершенствование законодательства по противодействию коррупций.

Ключевые слова. Коррупция, квазигосударственный сектор, противодействие, должностное лицо, совершенствование, уголовный закон.

A.K. Kanatov, A.O. Balgyntayev

*Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan,
Astana, Kazakhstan*

To problematic aspects of combating corruption (monitoring legislation)

Abstract. The article deals with the legal monitoring of the anti-corruption legislation of the Republic of Kazakhstan. The authors analyzed the main program documents in the field of anti-corruption. During the study, the authors identified gaps and conflicts existing in the anti-corruption legislation. As a result of the analysis, it is proposed to bring into line the concept of an official in the law of the Republic of Kazakhstan on combating corruption, the Criminal code of the Republic of Kazakhstan, as well as the Laws of the Republic of Kazakhstan on public service and administrative procedures. Blanks and reference norms of the anti-corruption law are shown and their disadvantages are indicated. On the basis of international experience, recommendations aimed at improving anti-corruption legislation are presented.

Keywords. Corruption, quasi-public sector, counteraction, official, improvement, criminal law.

References

1. Ult jospary - N.Nazarbaevtyń bes institýtsionaldyq reformasyn júzege asyrýdyń 100 qadamy (2015 jylǵy mamyr) [National plan-100 steps on 5 institutional reforms N. Nazarbayev (may 2015)]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100> (accessed 3.11.2017)
2. Sybailas jemqorlyqqa qarsy is-qımyl týraly Qazaqstan Respýblikasynyń Zańy 2015 jylǵy 18 qarashadaǵy № 410-V [On anti-corruption law of the Republic of Kazakhstan No. 410-V of November 18, 2015]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (accessed 5.11.2017)
3. Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidentiniń 24 tamyz 2009 jylǵy №858 Jarlyǵymen bekitilgen 2010-2020 jyldarǵa arnalǵan Qazaqstan Respýblikasynyń quyqytyq saıasat Tuıyrymdamasy [The concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 approved by the decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 24, 2009 № 858]. Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_ (accessed 5.11.2017)
4. «Qazaqstan-2050» Strategııasy qalyptasqan memlekettiń jańa saıası baǵyty Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidenti - Elbasy N.A. Nazarbaevtyń 2012 jyly 14 jeltoqsandaǵy Qazaqstan halqyna Joldaıy [Address of the President of the Republic of Kazakhstan-leader of the nation Nursultan Nazarbayev on December 14, 2012 to the people of Kazakhstan «Strategy»

Kazakhstan-2050»: new political course of the established state]. Available at: http://www.inform.kz/kz/kr-prezidentinin-kazakistan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kazakistan-halkyna-zholdauy_a2518877 (accessed 10.11.2017)

5. Qazaqstan Respýblikasy Prezidentiniń 2014 jylǵy 26 jeltoqsandaǵy № 986 Jarlyǵymen bekitilgen Qazaqstan Respýblikasynyń 2015-2025 jyldarǵa arnalǵan Sybailas jemqorlyqqa qarsy strategiyasy [Anti-corruption strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015-2025 approved by the decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2014 № 986]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986> (accessed 11.11.2017)

6. QR Qylmystyq kodeksi, 2014 jylǵy 3 shildedegi № 226-V [Criminal code of the Republic of Kazakhstan No. 226-V dated 3 July 2014.]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (accessed 10.11.2017)

7. Memlekettik qyzmet týraly Qazaqstan Respýblikasynyń Zańy 2015 jylǵy 23 qarashadaǵy № 416-V [Law of the Republic of Kazakhstan on public service of November 23, 2015 No. 416 - V]. Available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416> (15.11.2017)

8. Ákimshilik rásimder týraly Qazaqstan Respýblikasynyń 2000 jylǵy 27 qarashadaǵy № 107 Zańy [The law of the Republic of Kazakhstan on administrative procedures of 27 November 2000 No. 107]. Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000107_ (accessed 12.11.2017)

9. Zakon Respýblikı Kazahstan ot 4 maia 2008 goda №31-IV «O ratifikatsıı Konventsıı Organizatsıı Obedinennyh Natsıı protiv korrýptsıı» [The law of the Republic of Kazakhstan on ratification of the Convention of United Nations against corruption, dated 4 may 2008 № 31-IV]. Available at: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000031_ (accessed 10.11.2017)

10. Abılkarırov M.R., Kamnazarov M.M., Rahmetov S.M. Korrýptsııa kak sotsialno negativnoe yavlenie [Corruption as a socially negative phenomenon]. Available at: sud.gov.kz/rus/content/korrupciya-kak-socialno-negativnoe-yavlenie (accessed 15.11.2017)

Сведения об авторах:

Қанатов А.Қ. - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты жанындағы Сот төрелігі академиясының ғалым хатшысы, Бейбітшілік, 46, Астана, Қазақстан.

Балғынтаев А.О. - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты жанындағы Сот төрелігі академиясының әкімшілік және қылмыстық сот төрелігі мәселелерін зерттеу ғылыми орталығының басшысы, Бейбітшілік көш., 46, Астана, Қазақстан.

Kanatov A. K. - Candidate of legal Sciences, associate Professor, Academy of justice of the Supreme Court of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, 46 Beibitshilik Street.

Balgyntayev A.O. - doctor of philosophy (PhD), Head of the research center for the study of administrative and criminal justice of the Academy of justice of the Supreme Court of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, 46 Beibitshilik Street.

МРНТИ 10.77.41

Д.А. Финк

Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева

(E-mail: den_f777@mail.ru)

Методы заглаживания вреда, причиненного уголовным правонарушением, по законодательству Республики Казахстан

Аннотация. Эффективная борьба с преступностью возможна не только путем применения мер наказания, но и мер поощрения позитивного после преступного поведения. Применение мер поощрения к виновному в уголовном правонарушении лицу, после его совершения возможно путем изучения содержания и классификации методов заглаживания вреда, причиненного уголовным правонарушением, истории их развития, как обстоятельств смягчающих уголовную ответственность, либо обстоятельств, позволяющих не привлекать виновное лицо к уголовной ответственности, по уголовному и уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан. Анализируя различные точки зрения автор приходит к выводу: явка с повинной и оказание медицинской и иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения

правонарушения, могут быть направлены на выявление, устранение или предотвращение последствий от такого правонарушения, в зависимости от того насколько своевременно они были предприняты лицом, его совершившим.

Ключевые слова. Заглаживание вреда; вредные последствия; предотвращение вреда; оказание медицинской помощи потерпевшему; устранение ущерба; добровольное возмещение имущественного вреда; явка с повинной; способствование раскрытию и расследованию уголовного правонарушения; восстановление здоровья потерпевшему.

Введение. Безуспешные попытки повлиять на динамику преступности, а также предпосылки её развития с помощью системы традиционных видов наказания возродили в последней трети XX века интерес исследователей к изучению проблем и поиску новых эффективных реакций на преступление, применения к лицам, вставшим на путь исправления, наряду с наказанием, мер поощрения. В настоящее время системой уголовного правосудия признано, что поощрение такой же полноценный инструмент воздействия на поведение, как и наказание.

Современное отношение к наказанию образно выразил профессор Ю.А. Голик: «Без наказания уголовное право перестанет быть уголовным, а без поощрения вся уголовная юстиция потеряет смысл, превратится в бездушный карательный механизм, где любые попытки виновного загладить причинённый вред и свою вину перед обществом и потерпевшим теряют всякий смысл, ибо не будут предполагать никакой реакции на них» [1, 20 стр.].

Преступное поведение одновременно с нарушением уголовного закона затрагивает гражданские права потерпевших, а уголовное наказание не способно возместить причинённый потерпевшему вред и в полной мере восстановить нарушенные общественные отношения. Путь решения этого вопроса весьма лаконично выразила Л.А. Воскобитова: «Преступник должен отвечать за содеянное не перед государством, грозным, но безликим и абстрактным, а перед жертвой – реальным и конкретным человеком, понёсшим вред, терпящим страдания, ждущим покаяния и действий, способных хоть как-то загладить этот вред» [2, 199 стр.].

Постановка задачи. Задачами исследования являются:

- 1) исследование понятия классификации методов заглаживания вреда, причиненного преступлением;
- 2) изучение такого специфического метода заглаживания вреда как восстановление здоровья потерпевшего медицинским работником и иными лицами;
- 3) определение правовой природы таких методов заглаживания вреда, причиненного уголовным правонарушением, как явка с повинной и оказания медицинской и иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения преступления;

Постановка цели. Целью исследования является изучение методов заглаживания вреда, причиненного уголовного правонарушения, в уголовном процессе Республики Казахстан.

История. Заглаживание вреда, причинённого уголовным правонарушением, регламентируемое отечественным законодательством не относится к разряду новшеств и имеет давнюю историю. В советском уголовном законодательстве возложение обязанности загладить вред фигурировало в качестве одного из видов наказания. Первоначальное упоминание о «заглаживании вреда» появилось в ст. 32 УК РСФСР 1922 года, в которой «возложение обязанности загладить вред» предусматривалось в качестве одного из видов наказаний. Статья 45 этого же кодекса предусматривалось, что «обязанность загладить вред причинённый, возлагалась на осужденного, если суд признал целесообразным, чтобы он личными усилиями, точно указанными в приговоре, устранил последствия правонарушения или причиненный потерпевшему ущерб» [3, 111, 113 стр.]. В этой связи, в 1923 году А.А. Жижиленко отмечал: «наказание – известный эквивалент преступного деяния, которым достигается заглаживание последнего» [4, 108 стр.].

Методы исследования. Методологическую основу исследования составили положения диалектического материализма, а также общенаучные и частно-научные методы, такие как анализ, синтез, обобщение, историко-правовой, социально-правовой, логико-правовой, системно-структурный, формально-юридический и некоторые другие.

Результаты/обсуждение. Заглаживание – результат действий, при реализации которых необходимо применения средств. Руководствуясь гражданским законодательством РК, заглаживание вреда, причиненного преступлением, реализуется путем передачи имущества, денег, ценных бумаг, объективированных результатов творческой деятельности, имущественных прав, выполнения работ, оказания услуг.

Совокупность использованных в ходе ликвидации вреда, причиненного уголовным правонарушением средств и способов заглаживания, образуют метод. Тот или иной метод заглаживания может быть реализован «виновным» лицом как непосредственно после совершения преступления, так и в условиях уголовно-процессуального производства по уголовному делу, то есть после того, как лицо, совершившее преступления будет вовлечено в орбиту уголовного процесса [5, 26, 182 стр.].

Действие «виновного» лица по преодолению возможных или наступивших последствий уголовного правонарушения, не противоречащее законодательству РК и имеющие целью заглавить вред, причиненный этим правонарушением, признается законодателем обстоятельством, позволяющим не привлекать к уголовной ответственности такое лицо к уголовной ответственности.

Анализ научной литературы и законодательство РК, показывает, что обстоятельства, позволяющие не привлекать к уголовной ответственности лицо, могут быть представлены следующими разновидностями:

1) выявление вредных последствий своих действий самим виновным в совершении уголовного правонарушения [6, 95 стр.];

2) предотвращение вреда или наступления негативных последствий уголовного правонарушения [7, 13 стр.],[8, 150 стр.],[9, 89-90 стр.],[10, 149 стр.],[11, 131-136 стр.];

3) оказание медицинской или иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения уголовного правонарушения независимо от последствий оказания такой помощи [12, 53 ст. 5 пп. 1 п.];

4) устранение вреда, причиненного преступлением [7, 13 стр.], [8, 150 стр.],[9, стр. 89-90],[10, 149 стр.],[11, 131-136 стр.];

5) добровольное возмещение имущественного ущерба, причиненного в результате уголовного правонарушения, заглаживание морального и иного вреда, причиненного уголовным правонарушением [12, 53 ст. 1 п. 6 пп.];

6) явка с повинной, способствование раскрытию, расследованию уголовного правонарушения [12, 65 ст. 1 п.];

7) явка с повинной, активное способствование раскрытию уголовного правонарушения, изобличению других соучастников уголовного правонарушения и розыску имущества, добытого в результате уголовного правонарушения [12, 53 ст. 1 п. 11 пп.];

8) способствование раскрытию и расследованию преступлений, совершенных организованной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также экстремистских и террористических организаций [12, 67 ст. 1 п.],[13, 612 ст. 1 п. 2 пп.];

9) принятие мер по восстановлению здоровья потерпевшему [6, 95 стр.].

Предотвращение вредных последствий совершенного преступления, как самостоятельный метод заглаживания возможен в тех случаях, когда причинная связь между преступлением и наступившим результатом сохраняется, что даёт возможность своевременного вмешательства в ход развивающихся событий. Это может быть добровольный отказ от доведения преступления до конца и оказание медицинской или

иной помощи пострадавшему: искусственное дыхание, массаж сердца, наложение шины на перелом, введение обезболивающих средств, вызов скорой помощи, транспортировка в медицинское учреждение [5, 26-27 стр.].

Возмещение, в обыденном толковании означает замену чем-либо недостающего или утраченного [14, 85 стр.], или дополнение, пополнение, замену, вознаграждение убыли [15, 568 стр.]. Устранение может означать ликвидацию любых наступивших последствий преступления, в денежной или иной, в том числе натуральной форме их возмещения.

Заглаживание может быть осуществлено непосредственно после уголовного правонарушения, либо в рамках уголовного судопроизводства, включая фактическое отбывание осужденным, возложенного на него обвинительным приговором суд наказания, если до этого вред, от совершенного уголовного правонарушения этим лицом не будет возмещен или заглажен иным образом.

Явка с повинной – это способ заглаживания преступного вреда, состоящий в добровольном заявлении лица, совершившего уголовное правонарушение в специально уполномоченный орган или должностному лицу, о лично совершенном деянии, с целью передать себя в руки правосудия.

Целью выявления является получение достоверной информации о готовящейся, совершаемой или уже совершенной противоправной деятельности. *К задачам выявления* относятся: обнаружение различного рода намерений и проявлений противоправного характера, а также источников информации о противоправной деятельности [16, 231 стр.]

Таким образом, явка с повинной может быть направлена на установление уголовного правонарушения, если его планировали совершить в соучастии, либо заключается в предоставлении информации о факте подготовки преступного деяния, лицом, лично принимавшим участие в подготовке к его совершению.

В научной литературе понятие способствование раскрытию преступления раскрывается через разнообразную деятельность по активному способствованию расследованию преступления, изобличению соучастников преступления, розыску имущества, добытого в результате преступления [17, 19 стр.], [18, 22 стр.].

При наличии в материалах дела нескольких обстоятельств, предусмотренных пп. 5 п. 1 ст. 53 УК РК, в частности, явки с повинной и активного способствования раскрытию преступления, между ними не всегда проводится разграничение, а значит и учет каждого из этих обстоятельств в отдельности, при назначении наказания. Для четкой дифференциации данных смягчающих уголовную ответственность обстоятельств, в деятельности суда можно предложить следовать следующей рекомендации: «...заявление лица о явке с повинной позволяет компетентным органам установить личность преступника, тогда как активное способствование раскрытию преступления помогает установить и процессуально закрепить обстоятельства совершенного деяния» [19, 35 стр.]. Выявление и раскрытие уголовных правонарушений взаимосвязаны между собой: раскрытие уголовного правонарушения начинается с его выявления, то есть с появлением в распоряжении органов досудебного расследования первичной информации о совершенном деянии, наказуемом в уголовном порядке. Отсюда, очевидно, что от своевременности выявления и полноты сведений, содержащихся в показаниях явившегося с повинной об известных ему преступных намерениях его соучастников, либо о преступном деянии, совершенным этим лицом лично, зависит и быстрота его раскрытия.

«Заниматься раскрытием преступлений, - как верно отмечает М.П. Сысалов, можно только в случаях их совершения в условиях неочевидности, то есть тогда, когда исходная информация содержит сведения только о самом событии преступления, а о виновных в его совершении или подготовке лица сведения отсутствуют» [16, 250 стр.].

В материалах уголовных дел, представляемых на исследование суду, действиям по способствованию раскрытию преступления, в ряде случаев, предшествует задержание

лица в качестве подозреваемого, либо явка этого лица в органы уголовного преследования с повинной [20].

В обсуждаемой части ст. 65 УК РК явка с повинной употребляется как действие, способствующее обнаружению события преступления, направленное на установление его признаков. Таким образом, явка с повинной знаменует первоначальный этап расследования, характеризующийся дефицитом информации о личности виновного. Способствование раскрытию преступления призвано обозначить итог антипреступной деятельности виновного лица, на заключительном этапе расследования, выражающийся в полном раскрытии преступления.

В УК РК «деятельность, направленная на раскрытие преступления», представлена следующими формами:

1) активное способствование раскрытию или расследованию преступлений, совершенных организованной группой или преступным сообществом (преступной организацией);

2) активное способствование изобличению других соучастников преступлений, совершенных организованной группой или преступным сообществом (преступной организацией).

Под изобличением других соучастников преступления следует понимать дачу показаний о виновности других соучастников преступлений на допросах, в том числе и на очной ставке, предоставление доказательств их вины [8, 150 стр.].

Деятельность по оказанию первой медицинской и иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения преступления (п. «д» ст. 53 УК РК) выражается в предотвращении вреда, причиненного преступлением или иных своевременных действиях во избежание наступления более тяжких последствий (наступления смерти, вследствие большой потери крови, удушья от угарных газов, либо асфиксии, др.).

Возместить, – по словам С.И. Ожегова, – значит «заменить чем–либо недостающее или утраченное» [14, 85 стр.], а возмещать, согласно определению В. Даля, – значит «дополнять, пополнять, заменять, вознаграждать убыль» [15, 228 стр.].

Причинённый преступлением материальный вред (ущерб) А.В. Ендольцева, предлагает возмещать в следующих формах:

- возвращение похищенного;
- исправление повреждённого имущества;
- предоставление вещи того же рода и качества;
- компенсация стоимости имущества в денежной форме;
- возмещение убытков – расходов, произведённых потерпевшим в связи с причиненным ему вредом (например, материальные затраты на лечение);
- возмещение убытков – неполученных потерпевшим доходов в связи с причинённым ему вредом (например, потеря заработка вследствие временной нетрудоспособности) [21, 83 стр.].

Первые три формы возмещения вреда, приведенные автором, по нашему мнению относятся к способам устранения вреда, причиненного уголовным правонарушением. Полагаем, что возмещение вреда, как метод заглаживания вреда, причиненного преступным деянием, возможно лишь в денежной форме.

Заглаживание вреда путём устранения уже наступивших преступных последствий «совершаются после окончания преступления, т.е. после того, как перестала действовать причинная связь между деянием и наступившим результатом. Если же она продолжает действовать, то действия виновного должны рассматриваться как предотвращение вредных последствий совершенного преступления» [11, 131 стр.].

Устранение – это ликвидация любых наступивших последствий преступления, в натуральной форме, непосредственно лицом, совершившим уголовным правонарушением.

Устранение вреда, причинённого преступлением возможно лишь в отношении оконченных преступлений, вред от совершения которых уже наступил.

Согласно пункту 5 Нормативного постановления Верховного суда РК «О судебной практике применения статьи 67 Уголовного кодекса РК» от 21 июня 2001 г. № 4, заглаживание вреда может выражаться в восстановлении поврежденного имущества, возврате похищенного или предоставлении равноценного имущества [22, 5 п.].

Предметом добровольного возмещения причинённого преступлением вреда может стать утраченный потерпевшим заработок. В том случае, если возмещение неполученных доходов потерпевшего, в связи с временной нетрудоспособностью производится в добровольной форме, на порядок его осуществления не распространяются требования о составе, размерах и порядке подсчёта утраченного заработка, установленные ст.ст. 938–946 ГК РК. Добровольное возмещение происходит без участия суда, ограничивается произвольной суммой, установленной по согласованию потерпевшего с обвиняемым.

В научной литературе, *не возмещение лицом, причиненного преступлением имущественного или морального вреда* предлагается признавать обстоятельством отягчающим уголовную ответственность и наказание, полагая, что оно послужит стимулом для обвиняемого, не желающего получить более суровое наказание, и в то же время будет способствовать более полной защите прав потерпевшего, в том числе имущественных [23]. Это дискуссионная точка зрения. Пока решение, вопросов касающихся условий возмещения ущерба, причиненного преступлением, признается правом обвиняемого и гражданского ответчика, а не их обязанностью, оценивать уклонение от возмещения или фактическое не возмещение вреда, причиненного уголовным правонарушением, обстоятельством, отягчающее уголовную ответственность и наказание этих лиц является не правомерным, противоречит диспозитивным началам уголовного судопроизводства.

В нормативном постановлении Верховного суда № 4, отмечается, в частности, что заглаживание вреда может выражаться в приобретении лекарств, санаторно-курортных путевок потерпевшему, и других формах, не запрещенных законом [22, 5 п.].

Заключение/выводы

1) Совокупность средств и способов, используемых в ходе выявления, предотвращения, устранения, возмещения вреда, причиненного уголовным правонарушением, восстановления здоровья потерпевшего, образуют метод заглаживания вреда, причиненного виновным лицом.

2) Принятие мер по восстановлению здоровья потерпевшего признается самостоятельным методом заглаживания вреда, причиненного уголовным правонарушением, так как объектом его применения является здоровье лица, которому непосредственно преступным деянием лица физический вред, требующего принятия специфических способов и средств заглаживания причиненного ему вреда.

3) Оказание медицинской и иной помощи потерпевшему непосредственно после совершения преступления является способом предотвращения или устранения вреда, причиненного уголовным правонарушением. Оценка данного способа заглаживания зависит от того удалось ли виновному в совершении уголовного правонарушения лицу предотвратить вредные последствия своих преступных действий, нанесенных здоровью потерпевшего либо его действия направлены на преодоление уже наступивших последствий совершенного им деяния.

4) Явка с повинной, в зависимости от того насколько своевременно она была заявлена, оценивается как способ выявления причинённого уголовным правонарушением вреда, предотвращения его возможных негативных последствий, если они еще не наступили, либо его раскрытия перед органами уголовного преследования.

Список литературы

- 1 Голик Ю. Институт примирения с потерпевшим нуждается в совершенствовании // Уголовное право. – 2003. – № 3.
- 2 Воскобитова Л.А. Правовое регулирование процедуры примирения в уголовном судопроизводстве // Государство и право на рубеже веков: матер-лы Всероссийской конференции): Криминология, уголовное право, судебное право. – М., 2001.
- 3 Отечественное законодательство 11-20 веков: пособие для семинаров. Часть 2. (20 в.) / под ред. проф. О.И. Чистякова. – М.: Юристъ, – 2002.
- 4 Жижиленко А.А. Очерки по общему учению о наказании. – Петроград: Academia, 1923.
- 5 Финк Д.А. Теоретические, исторические основы и механизм заглаживания вреда, причиненного преступлением, в уголовном процессе Республики Казахстан. Монография. Астана, 2011. – 222 с.
- 6 Ким К.В. Предмет доказывания при расследовании ненадлежащего выполнения профессиональных обязанностей медицинским работником // Право и государство. – 2014. - № 2 (63). – С. 92-95.
- 7 Сафронов А.Д. Добровольный отказ от совершения преступления и деятельное раскаяние преступника: автореф. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. – М., 1977.
- 8 Рахметов С.М., Молдабаев С.С. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием // Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / под ред. И.И. Рогова, С.М. Рахметова. – Алматы: Баспа, 2000.
- 9 Бирюков А.В. Сущность, процессуальные формы и правовые последствия явки с повинной: дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2000.
- 10 Жилкубаев А.Ж. Деятельное раскаяние по уголовному праву Республики Казахстан. – Астана, 2004.
- 11 Чернова М.Б. Деятельное раскаяние как институт освобождения от уголовной ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – СПб, 2006.
- 12 Уголовный кодекс Республики Казахстан, от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.
- 13 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.
- 14 Ожегов С.И. Словарь русского языка: Около 57000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. 18-е изд. – М.: Русский язык, 1986.
- 15 Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. – М.: Русский язык, 1989. – Т. 1. – 699 с.
- 16 Сысалов М.П. Теория оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан. Монография. – Алматы: «Данекер», 2003.
- 17 Щерба С.П., Савкин А.В. Деятельное раскаяние в совершённом преступлении: практическое пособие. – М.: Юрист, 1997.
- 18 Никулин С.И. Деятельное раскаяние и его значение для органов внутренних дел в борьбе с преступностью: учебное пособие. – М.: Московская ВШМ МВД СССР, 1985.
- 19 Журавлева Е. Явка с повинной в судебной практике // Уголовное право. – 2007. – № 5.
- 20 Архив суда города Костаная за 2007 г.г.
- 21 Ендольцева А.В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути решения: Монография.– М.: ЮНИТИ–ДАНА, Закон и право. 2004.
- 22 Нормативное постановление Пленума Верховного суда Республики Казахстан. О судебной практике по применению статьи 67 Уголовного кодекса Республики Казахстан:

утв. 21 июня 2001 г. № 4 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S>

23 Ханов Т.А. О необходимости признания не возмещения обвиняемым вреда, причиненного преступлением, обстоятельством отягчающим уголовную ответственность и наказание // Экономика и право. – 2005. – № 23 // http://niiep.keu.kz/publications_and_writings/article/article%20ha%2018.php.

Д.А. Финк

КАЗГЮУ университеті, Астана, Қазақстан

Әдістері қылмыстық құқық бұзушылық келтірген зиянның, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша

Аннотация. Тиімді қылмысқа қарсы күрес мүмкін емес қолдану жолымен жазалау шараларын емес, оларға көтермелеу шараларын оң кейін қылмыстық мінез-құлық. Көтермелеу шаралары кінәлі қылмыстық құқық адамға оны жасағаннан кейін мүмкін зерделеу жолымен күтіп-ұстау және жіктеу әдістерін заглаживания қылмыстық құқық бұзушылық келтірген зиянның, олардың даму тарихы, жеңілдететін мән-жайлар қылмыстық жауапкершілік, немесе мән-жайлар, тартпауға мүмкіндік беретін кінәлі адам қылмыстық жауаптылыққа, қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасы Қазақстан Республикасының. Талдай отырып, әр түрлі тұрғысынан, автор деген қорытындыға: кінәсін мойындап келу және оларға медициналық және басқа көмек жасағаннан кейін зардап шегушіге тікелей құқық бұзушылық жіберілуі мүмкін анықтау, жою немесе болдырмау, зардаптарын мұндай құқық бұзушылықтар болуына байланысты қаншалықты уақтылы олар қабылдаған тұлға оны жасаған.

Түйін сөздер. Келтірілген зиян; зиянды салдарын болдырмау; зиян; медициналық көмек көрсету жәбірленушінің жою; шығын; ерікті мүліктік зиянды өтеу; кінәсін мойындап келу; ықпал ету ашу және тергеу, қылмыстық құқық; денсаулығын қалпына келтіру жәбірленушіге.

D. A. Fink

KAZGUU University, Astana, Kazakhstan

Methods of compensation for damage caused by a criminal offence under the legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The effective fight against crime was possible not only through the imposition of penalties, but also by encouraging positive action after criminal conduct. The application of measures of encouragement to the perpetrator of the criminal offence to the person after the fact by studying the content and classification of the methods of smoothing of harm caused a criminal offence, the history of their development, as the circumstances mitigating criminal liability, in any circumstances, allowing not to bring the guilty person to criminal responsibility, the criminal and criminal-procedural legislation of the Republic of Kazakhstan. Analyzing various points of view, the author comes to the conclusion: surrender and the provision of medical and other assistance to the victim immediately after the Commission of the offense, can be aimed at identifying, eliminating or preventing the consequences of such an offense, depending on how timely they were taken by the person who committed it.

Keywords. Compensation of harm; harmful consequences; prevention of harm; rendering medical care to the victim; elimination of damage; voluntary compensation of property harm; appearance with duty; assistance to disclosure and investigation of a criminal offense; restoration of health to the victim.

References

1 Golik Yu. Institut primireniya s poterpevshim nuzhdaetsya v sovershenstvovanii // Ugolovnoe pravo. – 2003. – (3). – С. 20-21. [Golik Yu. Institute of reconciliation with the victim needs improvement // Criminal law. - 2003. – No. 3. – P. 20-21].

2 Voskobitova L.A. Pravovoe regulirovanie protseduryi primireniya v ugovnom sudoproizvodstve // Gosudarstvo i pravo na rubezhe vekov: materlyi Vserossiyskoy konferentsii): Kriminologiya, ugovnoe pravo, sudebnoe pravo. – M., 2001. – С. 198-203. [Voskobitova L. A. Legal regulation of the procedure of reconciliation in criminal proceedings // State and law at the turn of the century: materials of the all-Russian conference): Criminology, criminal law, judicial law. - M., 2001. – P. 198-203.]

3 Otechestvennoe zakonodatelstvo 11-20 vekov: posobie dlya seminarov. Chast 2. (20 v.) / pod red. prof. O.I. Chistyakova. – M.: Yurist', – 2002. – 352 c.[Domestic legislation 11-20 centuries: a Handbook for workshops. Part 2. (20th century) / edited by Professor O. I. Chistyakov. - M.: Jurist, - 2002. – 352 c.]

4 Zhizhilenko A.A. Ocherki po obschemu ucheniyu o nakazanii. – Petrograd: Academia, 1923. – 110 c. [Zhizhilenko A. A. Essays on the General doctrine of punishment. - Petrograd: Academia, 1923. – 110 P.]

5 Fink D.A. Teoreticheskie, istoricheskie osnovyi i mehanizm zaglzhivaniya vreda, prichinnogo prestupleniem, v ugovnom protsesse Respubliki Kazahstan. Monografiya. Astana, 2011. – 222 s. [Fink D. A. Theoretical, historical bases and the mechanism of smoothing of the harm caused by a crime in criminal process of the Republic of Kazakhstan. Monograph. Astana, 2011. - 222 p.]

6 Kim K.V. Predmet dokazyvaniya pri rassledovanii nenadlezhashego vyipolneniya professionalnykh obyazannostey meditsinskim rabotnikom // Pravo i gosudarstvo. – 2014. - # 2 (63). – S. 92-95. [Kim K. The subject of proof in the investigation of improper performance of professional duties by a medical professional // Law and the state. - 2014. - № 2 (63). - P. 92-95.]

7 Safronov A.D. Dobrovolnyiy otkaz ot soversheniya prestupleniya i deyatelnoe raskayanie prestupnika: avtoref. ...kand. jurid. nauk. 12.00.08. – M., 1977. – 22 c.[Safronov A. D. Voluntary renunciation of the crime and the active repentance of the offender: author. ...candidate's the faculty of law. sciences'. 12.00.08. - M., 1977. – 22 p.]

8 Rahmetov S.M., Moldabaev S.S. Osvobozhdenie ot ugovnoy otvetstvennosti v svyazi s deyatelnym raskayaniem // Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan / pod red. I.I. Rogova, S.M. Rahmetova. – Almaty: Baspa, 2000. – С. 149-151. [Rakhmetov S. M., Moldabaev S. S. Exemption from criminal liability in connection with active repentance // Commentary to the Criminal code of the Republic of Kazakhstan / pod. edited by I. I. Rogov, S. M. Rakhmetova. - Almaty: BASPA, 2000. – P. 149-151.]

9 Biryukov A.V. Suschnost, protsessualnyie formy i pravovyye posledstviya yavki s povinnoy: diss. ...kand. jurid. nauk: 12.00.09. – M., 2000. – 192 c. [Biryukov A.V. the Essence, procedural forms and legal consequences of a surrender: Diss. ...candidate's. the faculty of law. Sciences: 12.00.09. - M., 2000. – 192 p.]

10 Zhilkubaev A.Zh. Deyatelnoe raskayanie po ugovnomu pravu Respubliki Kazahstan. – Astana, 2004. – 244 c. [Zhilkubaev A. J. Active repentance in criminal law of the Republic of Kazakhstan. - Astana, 2004. – 244 p.]

11 Chernova M.B. Deyatelnoe raskayanie kak institut osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti: diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08. – SPb, 2006. – 234 c. [Chernova M. B. Active repentance as the Institute of exemption from criminal liability: Diss. ... candidate's. the faculty of law. Sciences: 12.00.08. St. Petersburg, 2006. – 234 p.]

12 Ugolovnyiy kodeks Respubliki Kazahstan, ot 3 iyulya 2014 goda # 226-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.07.2017 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. [The criminal code of the Republic of Kazakhstan from July 3, 2014 № 226-IV (with changes and additions as 11.07.2017 g) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.]

13 Ugolovno-protsessualnyiy kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda # 231-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.07.2017 g.) // <https://online.zakon.kz/>

[Document/?doc_id=31575852](#). [Criminal procedure code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 № 231-V (with amendments as of July 11, 2017) // URL:https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.].

14 Ozhegov S.I. Slovar russkogo yazyika: Okolo 57000 slov / pod red. N.Yu. Shvedovoy. 18- e izd. – M.: Russkiy yazyik, 1986. – 795 c. [Ozhegov S. I. Dictionary of Russian language: Approx 57000 words / under the editorship of N. Yu. Shvedova. 18th ed. - Moscow: Russian, 1986. – 795 p.].

15 Dal V. Tolkovyy slovar zhivogo velikorusskogo yazyika: v 4-h t. – M.: Russkiy yazyik, 1989. – T. 1. – 699 s. [Dal V. Explanatory dictionary of the living great Russian language: in 4 t. – M.: Russian language, 1989. – Vol.1. - 699 p.].

16 Syisalov M.P. Teoriya operativno-rozyisknoy deyatelnosti v Respublike Kazahstan. Mono-grafiya. – Almatyi: «Daneker», 2003. – 326 c. [Syslov M. P. the Theory of operational-investiga-tive activity in the Republic of Kazakhstan. Monograph. - Almaty: Daneker, 2003. – 326 p.]

17 Scherba S.P., Savkin A.V. Deyatelnoe raskayanie v sovershYonnom prestuplenii: praktich-eskoe posobie. – M.: Yurist, 1997. – 56 c. [Scherba SP, Savkin AV active repentance in the crime: a practical guide. – M.: Yurist, 1997. – 56 p.].

18 Nikulin S.I. Deyatelnoe raskayanie i ego znachenie dlya organov vnutrennih del v borbe s prestupnostyu: uchebnoe posobie. – M.: Moskovskaya VShM MVD SSSR, 1985. – 64 c. [Nikulin S. I. active repentance and its value for law-enforcement bodies in fight against crime: the text-book. – M.: Moscow graduate school of management of MIA of the USSR, 1985. – 64 p.].

19 Zhuravleva E. Yavka s povinnoy v sudebnoy praktike // Ugolovnoe pravo. – 2007. – # 5. – С. 33-37. [Zhuravleva E. Surrender in court practice // Criminal law. - 2007. – No. 5. – P. 33-37.].

20 Arhiv suda goroda Kostanaya za 2007 g.g. [The archives of the court of Kostanay city in 2007].

21 Endoltseva A.V. Institut osvobozhdeniya ot ugolovnoy otvetstven-nosti: problemy i puti resheniya: Monografiya.– M.: YuNITI–DANA, Zakon i pravo. 2004. – 231 c. [Endol'tseva A.V. Institute of exemption from criminal liability: problems and solutions: Monograph. - M.: UNI-TY-DANA, Law and the right. 2004. – 231 p.].

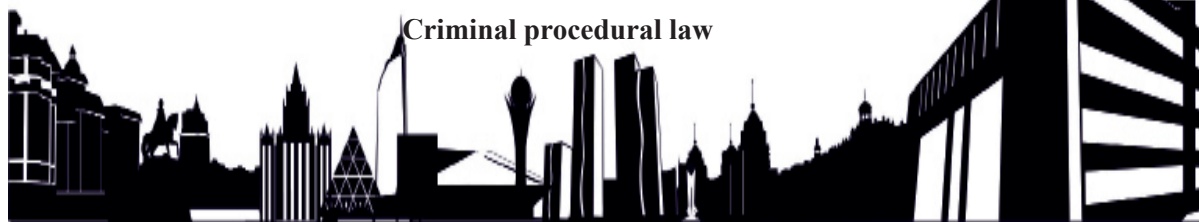
22 Normativnoe postanovlenie Plenuma Verhovnogo suda Respubliki Kazahstan. O sudebnoy praktike po primeneniyu stati 67 Ugolovnogo kodeksa Respubliki Kazahstan: utv. 21 iyunya 2001 g. # 4 // Informatsionno-pravovaya sistema normativnyih pravovyih aktov Respubliki Kazahstan [Normative resolution of Plenum of Supreme court of the Republic of Kazakhstan. About judicial practice on application of article 67 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan: app. June 21, 2001 № 4 // Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakh-stan “Adilet” // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S_].

23 Hanov T.A. O neobhodimosti priznaniya ne vozmescheniya obvinyaemyim vreda, prich-inennogo prestupleniem, obstoyatelstvom otyagchayuschim ugolovnuyu otvetstvennost i nakaza-nie // Ekonomika i pravo. – 2005. – # 23 // http://niiep.keu.kz/publications_and_writings/article/article%20ha%2018.php. [Hanov T. A. On the necessity of recognition, not compensation to the accused for the harm caused by the crime, the circumstance aggravating criminal responsibility and punishment//law and Economics. - 2005. – No. 23 // http://niiep.keu.kz/publications_and_writings/article/article%20ha%2018.php.].

Сведения об авторе:

Финк Д.А. - доцент кафедры уголовно-процессуального права и криминалистики Университета КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева, кандидат юридических наук, Коргалжинское шоссе 8, Астана, Казахстан.

Fink D.A. - associate Professor of the chair of criminal procedure law and criminology of M. S. Narikbayev KA-ZGUU University, candidate of law, Korgalzhinskoye shosse 8, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.79.37

В.А. Азаров¹, Н.С. Каштанова²

¹²Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского», Омск, Российская Федерация

(E-mail: ¹kafprokrim@mail.ru, ²nata.kashtanova@mail.ru)

О порядке назначения судом ежемесячного государственного пособия лицам, временно отстраненным от должности: сравнительный анализ УПК России и Республики Казахстан

Аннотация. В настоящей статье проведен сравнительный анализ действующего российского и казахстанского уголовно-процессуального законодательства, касающегося выплаты ежемесячного государственного пособия отдельным временно отстраненным от должности категориям лиц. В процессе исследования выявлена противоречивая правоприменительная практика. В частности, определено, что имеющийся дисбаланс правового регулирования правоотношений в сфере уголовного судопроизводства позволяет одним судам – назначать отстраненным от должности определенным категориям лиц (военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел, прокуратуры и другим) денежную выплату, признавая, при этом, за ними право на получение материального вознаграждения, предусмотренного специальным законодательством; другим же – отменять судебные постановления, вынесенные нижестоящими судами, ограничивая право таких сотрудников на государственное пособие, и назначать денежное довольствие (денежное содержание), а также иные финансовые надбавки, установленные законом; третьим – вообще не назначать материальное содержание, закрепленное за отдельными категориями лиц специальным законодательством, а лишь исключать из резолютивной части постановления суда указание о назначении ежемесячного государственного пособия. По результатам предлагаются конкретные направления совершенствования уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова. Временное отстранение от должности, ежемесячное государственное пособие, отечественный и зарубежный опыт, судебная практика, совершенствование законодательства, Россия, Казахстан.

Одной из актуальных проблем современного российского уголовного процесса является вопрос назначения ежемесячного государственного пособия в отношении отдельных категорий лиц, временно отстраненных от должности в порядке ст. 114 УПК РФ [1]. В этой связи, весьма продуктивным представляется обращение к аналогичным предписаниям УПК Республики Казахстан.

Так, ч. 7 ст. 158 УПК РК [2] за подозреваемым, обвиняемым и подсудимым, при временном отстранении их от должности, также закреплено право на получение денежной компенсации. Из ст. 3 Закона Республики Казахстан от 06.01.2011 № 380-IV «О правоохранительной службе» (далее – Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе») [3] ясно, что к правоохранительным органам относятся органы прокуратуры, внутренних дел, антикоррупционная служба и служба экономических расследований. На основании пп. 1

п. 1 ст. 38 упомянутого Закона сотрудник может быть временно отстранен от исполнения должностных обязанностей в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, - органом, ведущим уголовный процесс, до отпадения необходимости такой меры без сохранения денежного содержания. Пунктом 38 Правил выплаты денежного довольствия, пособий и прочих выплат сотрудникам органов внутренних дел Республики Казахстан, утвержденных Приказом Министра внутренних дел от 14.11.2014 № 808 [4] также закреплено, что сотрудникам, отстраненным от исполнения должностных обязанностей органом, ведущим уголовный процесс, выплата денежного довольствия приостанавливается.

Как указано в п. 1 ст. 64 Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» денежное довольствие сотрудников устанавливается на основании единой системы оплаты труда работников органов Республики Казахстан, содержащихся за счет государственного бюджета, утверждаемой Президентом Республики Казахстан, и включает в себя денежное содержание и надбавки за особые условия прохождения службы, устанавливаемые законодательством Республики Казахстан. В п. 2 ст. 64 этого Закона отмечено, что денежное содержание сотрудников состоит из должностного оклада и доплаты за специальное звание, классный чин или квалификационный класс.

В отношении военнослужащих Республики Казахстан, как следует из смысла закона, предусмотрены аналогичные правовые положения [5].

Таким образом, из приведенных норм казахстанского законодательства можно прийти к выводу о том, что в случае временного отстранения от должности в порядке ст. 158 УПК РК отдельных категорий лиц (военнослужащих, сотрудников органов внутренних дел, прокуратуры, антикоррупционной службы и службы экономических расследований) – выплата им денежного довольствия, предусмотренного специальным законодательством, приостанавливается, и (при невозможности работы на другой должности или поступления на другую работу по независящим от них обстоятельствам) производится назначение ежемесячного государственного пособия в размере не менее одного минимального размера заработной платы (ч. 7 ст. 158 УПК РК).

В Российской Федерации нормативное регулирование аналогичных правоотношений осуществляется несколько иным образом. Так, в силу п. 2 ч. 1 ст. 73 Федерального закона от 30.11.2011 № 342-ФЗ «О службе в органах внутренних дел Российской Федерации...» [6] сотрудник органов внутренних дел временно отстраняется от выполнения служебных обязанностей в случае вынесения судьей постановления о его временном отстранении от должности.

Пунктом 25 ст. 2 Федерального закона от 19.07.2011 № 247-ФЗ «О социальных гарантиях сотрудникам органов внутренних дел Российской Федерации...» [7] установлено, что в случае временного отстранения сотрудника от должности ему выплачивается денежное довольствие в размере должностного оклада и оклада по специальному званию, а также надбавка к окладу денежного содержания за стаж службы (выслугу лет).

Аналогичные правовые положения о сохранении за отстраненным от должности лицом материального обеспечения предусмотрены также п. 1 ст. 42 Федерального закона от 17.01.1992 № 2202-1 «О прокуратуре Российской Федерации», ч. 2 ст. 29 Федерального закона от 28.12.2010 № 403-ФЗ «О Следственном комитете Российской Федерации», п. 25 ст. 2 Федерального закона от 30.12.2012 № 283-ФЗ «О социальных гарантиях сотрудникам некоторых федеральных органов исполнительной власти...», п. 152, 167 Порядка обеспечения денежным довольствием военнослужащих Вооруженных сил Российской Федерации, утв. Приказом Министра обороны РФ от 30.12.2011 № 2700, п. 174 Порядка обеспечения денежным довольствием военнослужащих спасательных воинских формирований МЧС России, утв. Приказом МЧС России от 07.12.2012 № 751, пп. 28, 44

Порядка обеспечения военнослужащих Службы специальных объектов при Президенте Российской Федерации денежным довольствием, утв. Приказом ГУСП от 19.11.2012 № 87.

Как видно, российский законодатель, в отличие от казахстанского, закрепил за некоторыми военнослужащими, сотрудниками органов внутренних дел, следствия (СКРФ), прокуратуры, уголовно-исполнительной системы, федеральной противопожарной службы и таможенных органов особые гарантии, при которых такое временно отстраненное от должности лицо (в порядке ст. 114 УПК РФ) имеет право на соответствующие выплаты, которые он получал до применения в отношении него анализируемой нами меры процессуального принуждения.

Вместе с тем, как ранее указывалось, из ч. 6 ст. 114 УПК РФ следует, что временно отстраненный от должности подозреваемый или обвиняемый имеет право на ежемесячное пособие, в виду чего возникает справедливый вопрос: имеет ли вышеперечисленная категория лиц в случае их временного отстранения от должности в уголовно-процессуальном порядке (помимо сохранения за ними денежного довольствия (денежного содержания), а также различных надбавок) право на получение денежной компенсации, предусмотренной ч. 6 ст. 114 и п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ?

Как нам представляется, в разрешении данного вопроса имеется два подхода: 1) поскольку в отношении временно отстраненных от должности сотрудников органов внутренних дел, прокуратуры и т.п. действуют нормы специального законодательства в части их соответствующего материального обеспечения, то назначение ежемесячного государственного пособия, предусмотренного вышеназванными нормами УПК РФ, производится судом не должно; 2) действующий российский уголовно-процессуальный закон в настоящее время не содержит ограничений по назначению ежемесячного государственного пособия лицам, временно отстраненным от должности, в случае, если за ними, в силу занимаемого положения по службе, сохраняется материальное обеспечение, вследствие чего денежная компенсация, предусмотренная ч. 6 ст. 114 УПК РФ, в отношении данной категории лиц в обязательном порядке назначается судом.

Проведенный нами анализ правоприменительной практики выявил разночтения в разрешении данного вопроса. Приведем конкретные примеры.

Так, по одному из дел, суд вышестоящей инстанции отметил, что временное отстранение от должности в порядке, предусмотренном ст. 114 УПК РФ, и назначение в соответствии с п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ денежного пособия, не ограничивает право подозреваемого и обвиняемого сотрудника органов внутренних дел на выплату ему по месту службы денежного содержания (денежного довольствия), при наличии спора о котором, Д. вправе обратиться за разрешением такового в суд в гражданском порядке [8]. По другому делу суд апелляционной инстанции пришел к аналогичному выводу [9]. В иной ситуации суды также назначали временно отстраненным от должности сотрудникам органов внутренних дел России ежемесячное пособие, однако не указывали о праве на получение денежного довольствия (денежного содержания) и иных надбавок в соответствии со специальным законодательством [10, 11].

Таким образом, как мы видим из данных примеров, сотрудникам органов внутренних дел суды назначали ежемесячное государственное пособие, предусмотренное ч. 6 ст. 114 и п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, и в некоторых случаях указывали, при этом, что данные категории лиц одновременно имеют право на выплату по месту службы соответствующего материального вознаграждения. Такая судебная практика соответствует второму подходу, речь о котором шла выше.

В других же ситуациях суды ограничивают соответствующую категорию лиц в выплате ежемесячного государственного пособия, и назначают им денежное довольствие (денежное содержание), предусмотренное специальным законодательством, что подтверждает первый приведенный нами подход.

Так, суд вышестоящей инстанции отметил, что нижестоящим судом не учтены требования п. 2 ст. 2 Федерального закона «О социальных гарантиях сотрудникам органов внутренних дел», поэтому необходимо вынести новое решение, а именно отменить постановление суда первой инстанции и вместо ежемесячного государственного пособия назначить подозреваемому выплату денежного довольствия в размере должностного оклада и оклада по специальному званию, а также надбавку к окладу денежного содержания за стаж работы (выслугу лет) [12]. При рассмотрении другого дела от занимаемой должности был временно отстранен прокурор района – также без назначения ежемесячного государственного пособия, предусмотренного п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, но с сохранением денежного содержания в размере должностного оклада, доплаты за классный чин и доплаты (надбавки) за выслугу лет [13].

При этом в двух других приведенных нами примерах из судебной практики данная ситуация разрешается принципиально иначе – при отстранении подозреваемого или обвиняемого от должности в порядке ст. 114 УПК РФ суды в резолютивной части постановления указывали о назначении таким лицам выплаты денежного довольствия (денежного содержания), а также установленных законом надбавок. Возникает закономерный вопрос: на каком основании суд при разрешении вопроса о применении анализируемой нами меры уголовно-процессуального принуждения принимает решение о назначении данных денежных выплат, не предусмотренных нормами ст. ст. 114, 131 УПК РФ? Полагаем, что такие факты свидетельствуют о выходе суда за пределы компетенции, установленной уголовно-процессуальным законом. Вопросы выплаты ежемесячного пособия регламентированы ч. 6 ст. 114 УПК РФ, которая, в свою очередь, отсылает правоприменителя к п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, устанавливающему государственное пособие в размере прожиточного минимума трудоспособного населения в целом по Российской Федерации. Ни о какой дополнительной денежной выплате, вопрос о которой судья должен разрешить в постановлении о временном отстранении от должности, речь не идет. Полагаем, что суд в порядке уголовного судопроизводства при временном отстранении от должности в соответствующем постановлении уполномочен разрешать лишь вопрос о материальной компенсации, установленной п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ. Вследствие этого спорным представляется мнение Р.Г. Бикмиева о том, что в такой ситуации резолютивная часть постановления судьи должна содержать указание о выплате денежного содержания или денежного довольствия [14, 243 стр.; 15, 177 стр.].

Продолжая анализировать судебную практику в затронутом нами контексте, отметим, что из Определения Верховного Суда РФ от 06.06.2016 [16] также вытекает, что отстраненным от должности лицам, в отношении которых специальным законодательством предусмотрены соответствующие выплаты, назначение государственного ежемесячного пособия, указанного в ч. 6 ст. 114, п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ производиться не должно.

В другом, не менее важном для нашей тематики практическом примере, суд вышестоящей инстанции просто исключил из резолютивной части судебного постановления о временном отстранении от должности военнослужащего указание о наличии у М. права на ежемесячное государственное пособие, предусмотренное ч. 6 ст. 114, п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, поскольку в силу пп. 152 и 167 Порядка обеспечения денежным довольствием военнослужащих за такой категорией лиц в случае их отстранения уже предусмотрено соответствующее материальное обеспечение [17].

Вместе с тем, проведенный выше анализ судебной практики ни при каких обстоятельствах не может устраивать действующий российский уголовный процесс. И действительно – имеющаяся правовая неопределенность позволяет одним судам назначать отстраненным от должности привилегированным категориям лиц (военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел, прокуратуры, СК РФ и т.д.) денежную выплату, предусмотренную ч. 6 ст. 114 УПК РФ, признавая, при этом, их право на получение материального вознаграждения,

предусмотренного специальным законодательством; другим же – ограничивать право сотрудников на данное государственное пособие, и назначать денежное довольствие (денежное содержание), а также иные финансовые надбавки, установленные законом; а третьим – вовсе не назначать материальное содержание, установленное для отдельных категорий лиц специальным законодательством, а просто исключать из резолютивной части постановления суда указание о назначении ежемесячного государственного пособия, предусмотренного п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ.

Помимо прочего, анализируемая нами ситуация в некоторой степени осложняется ведомственными правовыми актами, регулирующими вопросы выплаты отдельным категориям лиц соответствующего материального вознаграждения в случае их временного отстранения от должности в порядке ст. 114 УПК РФ. Так, например, пунктом 4 Порядка обеспечения денежным довольствием военнослужащих Службы специальных объектов при Президенте России (Приказ ГУСП от 19.11.2012 № 87, далее - Порядок) установлено, что во время выплаты военнослужащему, временно отстраненному от воинской должности по постановлению судьи, ежемесячного пособия в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством (пункт 44 настоящего Порядка), денежное довольствие выплате не подлежит. На первый взгляд может показаться, что данная норма ведомственного акта сформулирована императивно и во всяком случае предполагает отсутствие оснований для выплаты временно отстраненному от должности военнослужащему соответствующего денежного довольствия, поскольку суд в любом случае назначит такому лицу денежную компенсацию, предусмотренную ч. 6 ст. 114, п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ. Вместе с тем, к прямо противоположному выводу мы можем прийти, ознакомившись с абз. 1 п. 44 Порядка, в котором отмечено, что военнослужащим, временно отстраненным от воинской должности по постановлению судьи, со дня, следующего за днем временного отстранения от воинской должности, выплачивается ежемесячная надбавка за выслугу лет, а также оклады по воинскому званию и по последней занимаемой воинской должности. При этом в абз. 2 п. 44 Порядка закреплено, что в случае выплаты указанным военнослужащим ежемесячного пособия по правилам, установленным уголовно-процессуальным законодательством, денежное довольствие, предусмотренное в абз. 1 настоящего пункта, не выплачивается.

Таким образом, системное толкование положений пп. 4, 44 Порядка свидетельствует о наличии взаимоисключающих правил выплаты военнослужащему соответствующего денежного довольствия в случае, если суд, все же, назначит такому военнослужащему ежемесячное государственное пособие при его временном отстранении от должности (ст. 114 УПК РФ). Вместе с тем, представляется, что назначение военнослужащим Службы специальных объектов при Президенте РФ такой денежной компенсации (11 160 руб. / мес.) повлечет за собой существенное ограничение их прав на материальное обеспечение, поскольку в некоторых случаях компенсация существенно ниже обычного оклада, который в случае отстранения от должности мог бы получать военнослужащий при условии, если бы ему не назначалось и не выплачивалось ежемесячное государственное пособие (п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ). Так, например, только лишь минимальный размер оклада денежного содержания военнослужащего, проходящего военную службу по контракту, в рамках первого тарифного разряда штатной воинской должности составляет 12 000 рублей; размер оклада старшего инженера в управлении Службы – 32 400 рублей, а заместителя начальника управления Службы – 42 000 рублей (Приложение № 1 к п. 15 Порядка). Размеры окладов военнослужащих по воинским званиям также весьма существенны: для обычного рядового сумма такой части материального вознаграждения составляет 5000 рублей, лейтенанта – 10000 рублей, полковника – 13000 рублей, генерал-лейтенанта – 22000 рублей [18].

С нашей точки зрения, государственное ежемесячное пособие в размере прожиточного минимума трудоспособного населения в целом по Российской Федерации, выплачиваемое отстраненному в порядке ст. 114 УПК РФ от должности подозреваемому или обвиняемому

является мерой социальной поддержки, имеющей, прежде всего, компенсационный характер. Законодатель, предусмотрев такой вид выплаты в ч. 6 ст. 114 и п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, как представляется, исходил из межотраслевого характера анализируемой нами меры процессуального принуждения.

Так, например, в силу пп. 6-7 ч. 1 ст. 76 Трудового кодекса РФ работодатель обязан отстранить от работы работника по требованию соответствующих органов или должностных лиц, а также в других случаях, предусмотренных федеральными законами и иными нормативно-правовыми актами Российской Федерации [19]. В соответствии с ч. 3 ст. 76 ТК РФ в период отстранения от работы заработная плата работнику не начисляется, за исключением прямо оговоренных законом случаев.

Исходя из этого, такая компенсационная денежная выплата, на наш взгляд, касается в большей степени тех категорий лиц, которые, при отстранении их от должности, не имеют средств к существованию, вследствие чего государство и предусмотрело соответствующий вид материального обеспечения в виде государственного пособия. Вряд ли сотрудники, скажем, органов внутренних дел или прокуратуры испытывают затруднения в материальном плане от применения анализируемой нами меры процессуального принуждения, поскольку таким лицам Российская Федерация и так предоставила особые гарантии их финансовой стабильности. Помимо прочего, как ранее отмечалось, в Республике Казахстан военнотрудовые, а также сотрудники органов внутренних дел, прокуратуры, антикоррупционной службы и службы экономических расследований в случае применения в порядке ст. 158 УПК РК временного отстранения от должности по закону вовсе не имеют права на сохранение за ними денежного довольствия (денежного содержания) и иных надбавок. Им назначается пособие, которое, к тому же, более чем в два раза (2,2) ниже установленного в России (28 284 тенге / 5,63 = 5023 руб.).

Исходя из вышеизложенного, предлагаем на законодательном уровне ограничить в назначении государственного ежемесячного пособия в размере прожиточного минимума трудоспособного населения в целом по Российской Федерации для тех категорий лиц, за которыми сегодня в случае применения рассматриваемой нами меры процессуального принуждения специальным законодательством по отстраняемой должности сохраняются соответствующие виды денежных выплат. Вместе с тем, одновременно в уголовно-процессуальном законе целесообразным установить действенный компенсационный механизм, в соответствии с которым в случае, если сохраняемые по закону за отстраненным от должности лицом денежные выплаты не превышают размера пособия, установленного в п. 8 ч. 2 ст. 131 УПК РФ, то данное лицо имеет право на его получение.

Таким образом, с учетом приведенной аргументации, представляется целесообразным ч. 6 ст. 114 УПК РФ изложить в следующей редакции: «6. Временно отстраненному от должности подозреваемому или обвиняемому назначается ежемесячное пособие, которое выплачивается ему в соответствии с пунктом 8 части второй статьи 131 настоящего Кодекса, за исключением случаев, когда согласно законодательству Российской Федерации за указанными лицами сохраняется право на получение материального обеспечения по отстраняемой должности (денежного довольствия, денежного содержания, месячного (должностного) оклада, надбавок и доплат (в том числе, ежемесячных), премий, поощрительных и иных выплат) в денежной сумме, превышающей размер государственного ежемесячного пособия. В случаях, когда сохраняемое за отстраненным от должности подозреваемым или обвиняемым материальное обеспечение не достигает размера данного ежемесячного пособия, оно назначается указанным лицам».

Предложенный нами законодательный подход: во-первых, обеспечит единообразие судебной практики в вопросе назначения и выплаты государственного ежемесячного пособия (устранит явные противоречия, речь о которых шла выше); во-вторых, сохранит право соответствующих категорий лиц на материальное обеспечение в случае их

временного отстранения от должности; в-третьих, значительно экономит средства федерального бюджета; в-четвертых, будет соответствовать положительному опыту правового регулирования схожих отношений в Республике Казахстан, где за аналогичными категориями лиц сохраняется право на получение лишь одного вида денежной выплаты; в-пятых, не противоречит правовой позиции Конституционного Суда РФ, изложенной в Постановлении от 20.07.2016 № 17-П [20], где сказано, что однородные по своей юридической природе отношения (в нашем случае – это отношения, складывающиеся в области выплаты соответствующей денежной компенсации) должны регулироваться одинаковым образом, а различия допустимы лишь в случае, если они объективно оправданы, преследуют конституционно значимые цели, для достижения которых используются соразмерные правовые средства.

Список литературы

1. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ (ред. от 31.12.2017) // СЗ РФ. – 2001. – № 52. – Ст. 4921.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.06.2014 № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.) // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2014. – № 15-II (2664-II). – С. 88.
3. Закон Республики Казахстан от 06.01.2011 № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2011. – № 1. – Ст. 4.
4. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 14.11.2014 № 808 // Казахстанская правда. 05.05.2015. – № 83.
5. Приказ Министра обороны Республики Казахстан от 30.03.2012 № 140. [Электрон. ресурс] – URL: <http://online.zakon.kz/> (дата обращения: 23.02.2018).
6. Федеральный закон от 30.11.2011 № 342-ФЗ (ред. от 01.07.2017) «О службе в органах внутренних дел Российской Федерации...» // СЗ РФ. 2011. № 49. Ст. 7020.
7. Федеральный закон от 19.07.2011 № 247-ФЗ (ред. от 29.07.2017) «О социальных гарантиях сотрудникам органов внутренних дел Российской Федерации...» // СЗ РФ. 2011. № 30. Ст. 4595.
8. Постановление Президиума Приморского краевого суда от 30.01.2015 (номер дела не указан, пред. – Хижинский А.А.) // СПС «Консультант Плюс».
9. Апелляционное постановление Тамбовского областного суда от 13.09.2016 по делу № 22-1136/2016 // Архив Тамбовского областного суда.
10. Апелляционное постановление Верховного Суда Республики Дагестан от 27.09.2016 по делу № 22-1675/2016 // Архив Верховного Суда Республики Дагестан.
11. Апелляционное постановление Московского областного суда от 12.01.2017 по делу № 22К-144/2017 // Архив Московского областного суда.
12. Апелляционное постановление Кемеровского областного суда от 24.11.2016 по делу № 22-6297 // Архив Кемеровского областного суда.
13. Постановление Президиума Ивановского областного суда от 22.08.2014 по делу № 4у-33/14 // СПС «Консультант Плюс».
14. Бикмиев Р.Г. Временное отстранение от должности подозреваемого или обвиняемого в уголовном судопроизводстве: сущность, значение и правовые последствия : дисс. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2015. – 368 с.
15. Бикмиев Р.Г. К вопросу о ежемесячном государственном пособии при временном отстранении подозреваемого или обвиняемого от должности // Вестник ТИСБИ. – 2012. – № 1. – С. 170-179.
16. Определение Верховного Суда Российской Федерации от 06.06.2016 по делу № 5-КГ16-9 // СПС «КонсультантПлюс».

17. Апелляционное постановление судебной коллегии по уголовным делам Северо-Кавказского окружного военного суда от 01.12.2016 по делу № 22КА-576/2016. [Электрон. ресурс] – URL: <https://rospravosudie.com/> (дата обращения: 23.02.2018).

18. Постановление Правительства РФ от 05.12.2011 № 992 (ред. от 17.05.2017) «Об установлении окладов денежного содержания военнослужащих, проходящих военную службу по контракту» (Приложение № 3) (с изм. и доп., вступ. в силу с 11.01.2017) // СЗ РФ. 2011. № 50. Ст. 7381.

19. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 № 197-ФЗ (ред. от 05.02.2018) // СЗ РФ. 2002. № 1. Ст. 3.

20. Постановление Конституционного Суда РФ от 20.07.2016 № 17-П «По делу о проверке конституционности положений частей второй и восьмой статьи 56, части второй статьи 278 и главы 40.1 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Д.В. Усенко» // СЗ РФ. 2016. № 31. Ст. 5088.

В.А. Азаров, Н.С. Каштанова

Федералды мемлекеттік бюджеттік білім беру жоғары білім мекемесі «Ф. М. Достоевский атындағы Омбы мемлекеттік университеті», Омбы, Ресей

Тағайындау тәртібі туралы сот ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы тұлғаларға уақытша босатылған қызметінен: салыстырмалы талдау Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Ресей және Қазақстан Республикасы

Аннотация. Осы бапта кешенді талдау қолданыстағы ресейлік және қазақстандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасының мәселелері бөлігіндегі ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақыны жекелеген уақытша у қызметінен санаттары, зерттеу барысында зерделенетін противоречивая отандық құқық қолдану практикасы. Атап айтқанда, анықталды, бұл қолда бар теңгерімсіздіктер ресей құқықтық реттеу саласындағы құқықтық қатынастарды қылмыстық сот ісін жүргізуге мүмкіндік береді бір соттарға – тағайындауға отстраненным қызметінен артықшылықты санаттағы адамдарға (әскери қызметшілерге, ішкі істер органдарының қызметкерлеріне, прокуратура және басқа) ақшалай төлем қарастырылған-бабының 6-бөлігіне 114 Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Ресей мойындай отырып, бұл ретте, оларды алуға құқығы бар материалдық сыйақы көзделген арнайы заңдармен; басқа – жоюға шығарылған сот қаулыларына төменгі соттардың, құқығын шектеуге осындай қызметкерлердің осы мемлекеттік жәрдемақы тағайындауға және ақшалай үлесі (ақшалай қаражаты), сондай-ақ өзге де қаржы үстеме заңда белгіленген; үшінші – тағайындауға материалдық мазмұны, орнатылған тұлғалардың жеке санатына қатысты арнайы заңдарда, ал болдырмауы бірі қаулының қарар бөлігінде сот туралы нұсқау ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы тағайындау көзделген тармақтардың 8-бабының 2-бөлігіне 131 Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Ресей. Соның салдарынан жою мақсатында түсінуінің ресей қылмыстық іс жүргізу заңының ұсынылды тиісті ережелерін өзгерту 114-бабының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің Ресей.

Ключевые слова. Қызметінен уақытша шеттету, ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы отандық және шетелдік тәжірибесі, сот тәжірибе, заңнаманы жетілдіру, Ресей, Қазақстан.

V.A. Azarov, N.S. Kashtanova

Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education «Dostoevsky Omsk State University», Omsk, Russia

On the appointment by the court of monthly state allowances to persons temporarily removed from office: a comparative analysis of the criminal procedure code of Russia and the Republic of Kazakhstan

Abstract. In the present article conducted a comprehensive analysis of the current Russian and Kazakhstan's criminal procedure legislation on issues of payment of monthly state allowances separate temporarily removed from office. In the research process, explored the contradictory domestic law enforcement. In particular, it is determined that the existing imbalances in the Russian legal regulation of legal relations in the field of criminal proceedings allow

one court to appoint excluded from office privileged categories of persons (military personnel, employees of internal Affairs, prosecutors and others) cash payment, provided for by part 6 of article 114 of the Code of Criminal procedure, recognizing, at the same time, their right to receive material compensation, provided for by special legislation; others – cancel judgments issued by lower courts to limit the right of such employees to the public benefit and assign a monetary contentment (the monetary maintenance) and other financial allowances established by law; the third do not assign a content material that is installed in respect of certain categories of persons special legislation, but merely to exclude from the operative part of the court order directed the government monthly allowance specified in paragraph 8 of part 2 of article 131 of the Criminal code procedure of the Russian Federation. The results suggest specific areas of improvement of criminal procedure legislation.

Key words. Temporary suspension from office, the monthly state allowance, domestic and foreign experience and court practice, improvement of legislation, Russia, Kazakhstan.

References

1. Ugolovno-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 18.12.2001 № 174-FZ (red. ot 31.12.2017) [Criminal procedure code of the Russian Federation], SZ RF. 2001. № 52. St. 4921.
2. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 04.06.2014 № 231-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 09.01.2018 g.) [Code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan], Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan [Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan]. 2014. № 15-II (2664-II). S. 88.
3. Zakon Respubliki Kazahstan ot 06.01.2011 № 380-IV «O pravoohranitel'noj sluzhbe» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 11.07.2017 g.) [Law of the Republic of Kazakhstan «On law enforcement service»], Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan [Statements of the Parliament of the Republic of Kazakhstan]. 2011. № 1. St. 4.
4. Prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 14.11.2014 № 808 [Order of the Minister of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan], Kazahstanskaja Pravda [Kazakhstan truth]. 05.05.2015. № 83.
5. Prikaz Ministra oborony Respubliki Kazahstan ot 30.03.2012 № 140 [Order of the Minister of defence of the Republic of Kazakhstan]. [Jelektron. resurs] – URL: <http://online.zakon.kz/> (data obrashhenija: 23.02.2018).
6. Federal'nyj zakon ot 30.11.2011 № 342-FZ (red. ot 01.07.2017) «O sluzhbe v organah vnutrennih del Rossijskoj Federacii...» [The Federal law «On service in law-enforcement bodies of the Russian Federation»], SZ RF. 2011. № 49. St. 7020.
7. Federal'nyj zakon ot 19.07.2011 № 247-FZ (red. ot 29.07.2017) «O social'nyh garantijah sotrudnikam organov vnutrennih del Rossijskoj Federacii...» [Federal law «On social guarantees for employees of internal affairs bodies of the Russian Federation»], SZ RF. 2011. № 30. St. 4595.
8. Postanovlenie Prezidiuma Primorskogo kraevogo suda ot 30.01.2015 (nomer dela ne ukazan, pred. – Hizhinskij A.A.) [Resolution of the Presidium of the Primorsky regional court], SPS «Konsul'tant Pljus» [RLS «Consultant Plus»].
9. Apelljacionnoe postanovlenie Tambovskogo oblastnogo suda ot 13.09.2016 po delu № 22-1136/2016 [Appeal the decision of the Tambov regional court], Arhiv Tambovskogo oblastnogo suda [Archive of the Tambov regional court].
10. Apelljacionnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Dagestan ot 27.09.2016 po delu № 22-1675/2016 [Appeal decision of the Supreme Court of the Republic of Dagestan], Arhiv Verhovnogo Suda Respubliki Dagestan [Archive of the Supreme Court of the Republic of Dagestan].
11. Apelljacionnoe postanovlenie Moskovskogo oblastnogo suda ot 12.01.2017 po delu № 22K-144/2017 [Appeal decision of the Moscow regional court], Arhiv Moskovskogo oblastnogo suda [Archive of the Moscow regional court].

12. Apelljacionnoe postanovlenie Kemerovskogo oblastnogo suda ot 24.11.2016 po delu № 22-6297 [Appeal decision of the Kemerovo regional court], Arhiv Kemerovskogo oblastnogo suda [The archive of the Kemerovo regional court].

13. Postanovlenie Prezidiuma Ivanovskogo oblastnogo suda ot 22.08.2014 po delu № 4u-33/14 [Resolution of the Presidium of the Ivanovo regional court], SPS «Konsul'tant Pljus» [RLS «Consultant Plus»].

14. Bikmiev R.G. Vremennoe odstranenie ot dolzhnosti podozrevaemogo ili obvinjaemogo v ugovnom sudoproizvodstve: sushhnost', znachenie i pravovye posledstvija. PhD diss. [Suspension from office of a suspect or accused person in criminal proceedings: nature, significance and legal consequences. PhD thesis], Kazan, 2015, 368 p.

15. Bikmiev R.G. K voprosu o ezhemesjachnom gosudarstvennom posobii pri vremennom odstranении podozrevaemogo ili obvinjaemogo ot dolzhnosti [On the issue of monthly state allowance for the suspension of a suspect or accused person from office], Vestnik TISBI [Vestnik TISBI], 1, 170-179 (2012).

16. Opređenje Verhovnogo Suda Rossijskoj Federacii ot 06.06.2016 po delu № 5-KG16-9 [Determination of the Supreme Court of the Russian Federation], SPS «Konsul'tant Pljus» [RLS «Consultant Plus»].

17. Apelljacionnoe postanovlenie sudebnoj kollegii po ugovnym delam Severo-Kavkazskogo okružnogo voennogo suda ot 01.12.2016 po delu № 22KA-576/2016. [Appeal decision of the judicial Board on criminal cases of the North Caucasian district military court]. [Elektron. resurs] – URL: <https://rospravosudie.com/> (data obrashhenija: 23.02.2018).

18. Postanovlenie Pravitel'stva RF ot 05.12.2011 № 992 (red. ot 17.05.2017) «Ob ustanovlenii okladov denezhnogo sodержanija voennosluzhashhих, prohodjashhих voennuju sluzhbu po kontraktu» (Prilozhenie № 3) (s izm. i dop., vstup. v silu s 11.01.2017) [The Federal law «On establishment of salaries of the monetary maintenance of the military personnel passing military service under the contract»], SZ RF. 2011. № 50. St. 7381.

19. Trudovoj kodeks Rossijskoj Federacii ot 30.12.2001 № 197-FZ (red. ot 05.02.2018) [The labour code of the Russian Federation], SZ RF. 2002. № 1. St. 3.

20. Postanovlenie Konstitucionnogo Suda RF ot 20.07.2016 № 17-P «Po delu o proverke konstitucionnosti polozhenij chastej vtoroj i vos'moj stat'i 56, chasti vtoroj stat'i 278 i glavy 40.1 Ugolovno-processual'nogo kodeksa Rossijskoj Federacii v svjazi s zhaloboj grazhdanina D.V. Usenko» [Resolution of the constitutional Court of Russia «On the case of check of constitutionality of provisions of parts second and eighth of article 56, parts second of article 278 and Chapter 40.1 of the code of Criminal procedure of the Russian Federation in connection with the complaint of the citizen D.V. Usenko»], SZ RF. 2016. № 31. St. 5088.

Сведения об авторах:

Азаров В.А. – Заслуженный юрист РФ, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса и криминалистики Омского государственного университета им. Ф.М. Достоевского, пр. Мира, 55а, г. Омск, Российская Федерация.

Каштанова Н.С. – старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Омского государственного университета им. Ф.М. Достоевского, пр. Мира, 55а, г. Омск, Российская Федерация.

Azarov V.A. – Honored Lawyer of the Russian Federation, Doctor of Law, Professor, Head of Department of Criminal Procedure and Criminalistics in the Omsk FM Dostoevsky State University, pr. Mira, 55a, Omsk, Russian Federation.

Kashtanova N.S. – Senior Lecturer, Chair of Criminal Process and Criminalistics, Law Faculty, Dostoevsky State University, pr. Mira, 55a, Omsk, Russian Federation.

МРНТИ 34.343.98

Б.Р. Сембекова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана Казахстан
(E-mail: www200762@mail.ru)*

Тактические формы взаимодействия в системе противодействия терроризму и религиозному экстремизму

Аннотация. В данной статье рассмотрены тактические формы взаимодействия государственных, правоохранительных органов, общественных организаций, неправительственных объединений и СМИ в системе противодействия терроризму и религиозному экстремизму. Тактические формы взаимодействия определяются системностью, организованностью, мобильностью, целенаправленностью на решение задач организационного, поискового, коммуникативного и удостоверительного характера. Системный, комплексный подход к решению задач противодействия терроризму и религиозному экстремизму при взаимодействии государственных, правоохранительных органов с общественными объединениями, с СМИ обеспечат разработать эффективные методы и способы, необходимые для решения задач предупреждения, раскрытия расследования правонарушений террористической и экстремистской направленности. Одним из эффективных форм взаимодействия выделяется международное сотрудничество – как обеспечивающий метод разработки организационно-правовых, организационно-тактических и стратегических направлений оказания противодействия терроризму и религиозному экстремизму.

Ключевые слова. Терроризм. Религиозный экстремизм. Формы взаимодействия. Международное сотрудничество. Методы противодействия. Тактические и стратегические основы противодействия.

Введение. Противодействие терроризму и экстремизму обусловлено эффективностью применения организационно-правовых методов и способов решения задач обеспечения антикриминальной безопасности личности, прав, свобод и интересов человека и гражданина на общегосударственном уровне.

Обеспечение антикриминальной безопасности личности связано, прежде всего, с совершенствованием уголовной политики РК. Уголовная политика обусловлена следующими направлениями: уголовно-правовой, уголовно-процессуальной, уголовно-исполнительной, криминологической, криминалистической, которые определяются эффективностью теоретических разработок, определением принципов, задач и целевой направленностью.

Теоретические разработки криминалистической науки, как науки прикладного характера, обеспечивающей решение уголовно-правовых, уголовно-процессуальных задач эффективными методами и способами направлены на разработку и применения комплекса организационно-тактических, тактико-стратегических средств, на создание условий объективно - субъективного характера. Решением указанных задач обусловлено осуществление предупредительной деятельности совместными усилиями государственных, правоохранительных органов, с привлечением общественности, при взаимодействии с неправительственными организациями, СМИ и т.д.

Постановка задачи, цели. В связи с необходимостью совершенствования форм и методов противодействия терроризму и религиозному экстремизму, необходимо акцентировать внимание на развитии криминалистической политики, как самостоятельного направления уголовной политики, обеспечивающей системный, комплексный подход к решению практических задач, направленных на разработку методики предупреждения правонарушений, в первую очередь, предупреждения организованной, транснациональной преступности. Противодействие организованной, транснациональной преступности, к которой и относятся уголовные правонарушения террористической направленности, определяемые сплоченностью, организованностью, стабильностью, должно соответствовать указанным критериям. То есть противодействие терроризму и религиозному экстремизму, исходя из детерминирующих факторов социально-экономического, социально-политического характера формирования и развития терроризма и экстремизма, должно определяться системным комплексным подходом с учетом всех указанных источников.

На основе исследования всех факторов объективно-субъективного характера, акцентировано внимание на вопросах организации противодействия, так как эффективность предупредительной деятельности обусловлена вопросами организации, основой которой является планирование, взаимодействие всех субъектов, исходя из решения профессиональных задач. В связи с этим целевая направленность исследования направлена на раскрытие ключевых вопросов организационной деятельности, обусловленной взаимодействием органов, осуществляющих решение конкретных практических задач.

История. Вопросам организации в криминалистической науке посвящено много работ, где разработаны следующие направления криминалистической тактики как тактическая операция, тактическая комбинация, которым посвящены работы многих видных ученых-криминалистов как Р.С. Белкина, А.В. Дулова и т.д. и работы казахстанских ученых Е.Г. Джакишева, Еркенова С. Е.

Разработаны общие вопросы криминалистической тактики по вопросам организации, мало уделено вопросам частной методики науки криминалистики. В связи с этим предпринята попытка раскрытия частных вопросов организации при рассмотрении методики раскрытия и расследования и предупреждения правонарушений террористической и экстремистской направленности.

В ходе исследования используются следующие методы исследования: системно-структурный анализ, диалектико-материалистический, метод причинно-следственных отношений и т.д.

Обсуждение. Вопросы организации профессиональной деятельности связаны, прежде всего, с планированием всех действий, с вопросами взаимодействия правоохранительных органов между собой, а также и с неправительственными организациями.

Неправительственные организации, целевая направленность, которых определяется решением общественно-полезных задач:

защитой интересов каждого человека;

осуществлением общественного контроля над деятельностью власти; формированием внутренней и внешней политики этого общества;

являются одним из эффективных участников в оказании противодействия уголовным правонарушениям террористической, экстремистской направленности.

В связи с этим, активная позиция граждан, на добровольной основе участвовать в вопросах предотвращения, пресечения преступной деятельности террористической направленности, будет способствовать плодотворной деятельности правоохранительных органов, функциональные обязанности которых определяются оказанием противодействия преступности в целом системой, прежде всего, профилактических, предупредительных мероприятий, проведением разведывательной деятельности для предотвращения преступных посягательств. Поэтому, сотрудничество между неправительственными организациями и

правоохранительными органами являются одним из эффективных направлений оказания противодействия терроризму и экстремизму. При этом сотрудничество должно быть основано на принципах взаимодействия, оказания помощи в вопросах организации мер по выявлению криминогенных факторов, разрешения конфликтных ситуаций в формировании межличностных, внутриличностных отношений, определяющих характер конкретного события.

Характер взаимодействия правоохранительных органов и неправительственных организаций, его эффективность должно определяться системным, последовательным и комплексным подходом к вопросам оказания противодействия преступности в целом, и в частности, уголовным правонарушениям террористической направленности. На наш взгляд, на постоянной основе обмен информацией, необходимой для качественного решения задач предупреждения путем совместных обсуждений, проведенных совещаний по конкретным преступным деяниям, имевшим место в определенном регионе, с исследованием внутренних и внешних факторов формирования и развития криминала, с предоставлением информации неправительственными организациями, устав которых определяется конкретными и реальными целями.

Например, ОО «Центр исследования проблем религии и психической реабилитации, целевая направленность - оказание помощи по религиозным вопросам, а также оказание квалифицированной помощи людям, пострадавшим от разного рода сект, зарегистрированный в гор. Астане [1], имеют возможность познать побудительно-регулятивные механизмы субъектов в силу их добровольного обращения к независимым организациям, которыми являются неправительственные, объединенные сами на добровольной основе для оказания помощи.

В психологическом плане, люди, оказавшиеся в трудных жизненных позициях, стремятся обратиться за помощью к людям, целевая направленность которых определяется благотворительными интересами, направленными на разрешение проблемы. То есть, именно выявление криминогенных факторов определяется деятельностью неправительственных организаций, другими словами, взаимодействие правоохранительных органов с неправительственными организациями определяет промежуточные задачи организационного, поискового, удостоверительного, коммуникативного характера, направленных на достижение целевой направленности правоохранительных органов. В ст. 4 Закона о правоохранительной службе РК выделены специальные принципы:

- 1) обязательность защиты прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от преступных и иных противоправных посягательств;
- 2) сотрудничество с институтами гражданского общества;
- 3) единство подходов к организации правоохранительной службы в правоохранительных органах;
- 4) единоначалие и субординация (подчиненность);
- 5) независимость от деятельности политических партий и иных общественных объединений [2].

Итак, деятельность правоохранительных органов, основанная на принципах сотрудничества с институтами гражданского общества, обусловлена эффективностью ее реализации, которым являются определение тактических форм взаимодействия. Тактические формы взаимодействия определяются эффективностью решения конкретных, промежуточных задач, взаимодействием органов для достижения цели, раскрывая методы и способы собирания информационной базы.

При этом взаимодействие обусловлено единой направленностью органов прокуратуры, МВД, антикоррупционной службы и службы экономических расследований для решения конкретных задач правоохранительных органов, указанных в законе правоохранительной службы РК:

соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина, законных интересов физических и юридических лиц, государства;

реализация политики государства по противодействию преступности и иным правонарушениям в соответствии со своей компетенцией,

обеспечение законности и поддержание общественного порядка, выявление, предупреждение, пресечение, расследование правонарушений, исполнение судебных решений по уголовным делам [2].

Направленность правоохранительных органов на противодействие преступности, тем более организованной, каким являются терроризм и религиозный экстремизм, определяется решением задач их выявления, предупреждения, пресечения, расследования.

Противодействие терроризму и экстремизму должно быть целенаправленным, системным, последовательным и наступательным со стороны правоохранительных органов, основываться на тесном сотрудничестве между собой. Сотрудничество должно заключаться в предоставлении информации, проведении совместных обсуждений, совещаний по проблемам практики борьбы с терроризмом и религиозным экстремизмом; круглых столов, конференций с участием ученых страны и зарубежных ученых, неправительственных организаций, занимающихся также научными исследованиями этого направления.

Именно такой подход к решению задач выявления, предупреждения, пресечения, расследования терроризма и религиозного экстремизма обеспечит практическое применение научно-обоснованными методами познания природы терроризма и религиозного экстремизма.

Практическая востребованность решения задач раскрытия, расследования и предупреждения терроризма и религиозного экстремизма определяется тактическими формами взаимодействия, направленными на решение конкретной, реальной задачи совместными усилиями правоохранительных органов с одной стороны, с другой стороны, в первую очередь, неправительственных организаций, как организаций гражданского общества, раскрываясь эффективностью методов и способов реализации.

Совместные усилия правоохранительных органов должны быть направлены на решение организационных задач, о которых отмечается и в криминалистической науке:

1) Организация своевременного обмена статистической, криминалистической, криминологической информацией между органами и структурами, ответственными за расследование исследуемой категории;

2) формирование единых, в том числе и межведомственных, банков данных (в том числе по видам террористической деятельности, по постоянно действующим организационным преступным группам и незаконным вооруженным формированиям, по лидерам, организаторам тих групп и т.д.), их своевременное обновление (с соблюдением необходимых мер секретности);

3) учитывая международный, транснациональный характер современного терроризма - совершенствование сотрудничества с международными антитеррористическими организациями [3].

Организационное обеспечение выявления, предупреждения, пресечения и раскрытия терроризма и экстремизма информационным насыщением такого характера, безусловно, обеспечит эффективность предупредительной деятельности правоохранительных органов при взаимодействии с силами общественности, гражданского общества, которыми являются неправительственные организации.

Организация противодействия терроризму и экстремизму в силу транснационального их характера определяется, как уже, отмечалось учеными Казахстана: «создание уголовно-процессуальных и организационных основ деятельности международных следственно-оперативных групп и международных групп следователей, четкое определение их подследственности.

Кроме того, отмечалось, на развитие международных баз криминалистической регистрации, а также развитие механизмов методического обеспечения совместной деятельности правоохранительных органов различных стран в борьбе с транснациональными преступлениями [4].

В связи с этим необходимо отметить роль Антитеррористического центра КНБ РК, деятельность которой направлена на решение актуальных задач и имеющихся проблем в сфере предупреждения экстремистских проявлений насильственного характера и предотвращения угроз терроризма. Для реализации указанных задач Антитеррористический центр КНБ РК, плодотворно сотрудничает с Контртеррористическим комитетом Совета Безопасности Организации Объединенных Наций, Антитеррористическим подразделением Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, Антитеррористическим центром Содружества Независимых Государств, Региональной антитеррористической структурой Шанхайской организации сотрудничества.

В 2017 году КНБ РК был разработан проект Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2017 - 2020 годы, где указаны цель и задачи, определена цель: обеспечение безопасности человека, общества и государства от насильственных проявлений религиозного экстремизма и угроз терроризма, для достижения которой обозначены задачи:

1 совершенствование мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, направленных на формирование в обществе иммунитета к радикальной идеологии и нулевой терпимости к радикальным проявлениям;

2 повышение эффективности выявления и пресечения фактов религиозного экстремизма и терроризма, в том числе путем совершенствования системы обеспечения деятельности специальных государственных и правоохранительных органов;

3 совершенствование системы реагирования на акты экстремизма и терроризма, а также минимизации и (или) ликвидации их последствий.

В процессе разработки Государственной программы Комитетом Национальной безопасности РК проводились круглые столы, один из которых проводился 10 февраля 2017 года на тему: «Актуальные вопросы профилактики религиозного экстремизма и терроризма в Республике Казахстан» с участием представителей государственных органов, общественных объединений и неправительственных организаций, научно-экспертного сообщества, традиционных конфессий, средств массовой информации, ученых.

Привлечение ученых, практиков, государственных, правоохранительных органов, общественных объединений и неправительственных организаций, научно-экспертного сообщества, традиционных конфессий, средств массовой информации к вопросам разработки государственной программы по противодействию терроризму и религиозному экстремизму обеспечивает выявлению проблем в сфере предупреждения экстремистских проявлений насильственного характера и предотвращения угроз терроризма. Проведение конференций, круглых столов, являются эффективными формами взаимодействия всех структур на государственном уровне, обеспечивающие решение задач методического, тактического и стратегического характера, разработке эффективных методов и способов оказания противодействия в указанном случае терроризму и религиозному экстремизму.

Четкий порядок организации взаимодействия правоохранительных органов между собой как внутри страны, так и на международном уровне насыщенный информационным обеспечением методического характера, создает благоприятные условия для совершенствования форм и методов взаимодействия с неправительственными организациями, общественными объединениями, со средствами массовой информации. Взаимодействие должно быть направлено на решение тактических и стратегических задач:

выявление мест проживания, дислокаций неблагонадежных людей, эмигрантов, приверженцев различных сект, получение информации об образе жизни, розыск скрывшихся преступников;

учет незарегистрированных религиозных групп и общин, осужденных лиц, содержащихся в учреждениях уголовно-исполнительной системы, информационно-разъяснительной и контрпропагандистской работой, направленной на формирование иммунитета к радикальной идеологии и на дерадикализацию;

увеличение количества информационно-разъяснительных групп, укомплектованных специалистами-теологами и т.д.

Решение указанных тактических и стратегических задач определяют эффективные методы и способы предупредительной деятельности, направленные на предотвращение, пресечение терроризма и религиозного экстремизма. В системе противодействия экстремистским проявлениям и угрозам терроризма эффективным методом является взаимодействие правоохранительных органов со средствами массовой информации, которые обладают огромными возможностями в информировании граждан и сборе информации по правовым вопросам. В криминалистической литературе выделяют три основные формы использования следователем СМИ: а) публикации в печати; б) выступления по радио и телевидению; в) информирование граждан через средства малой коммуникации и наглядную агитацию [5].

В этом направлении огромную роль играет роль и пресс-службы правоохранительных органов, которые непосредственно взаимодействуют со средствами массовой информации путем проведения брифингов, пресс-конференций, выступают в прямом эфире, предоставляют материалы по запросам СМИ с учетом конфиденциальности, следственной тайны. Такая форма взаимодействия расширяют возможности правоохранительных органов для проведения профилактической деятельности, решая задачи информационного, воспитательного, психологического характера, определяясь принципами неотвратимости наказания, создания обстановки нетерпимости и общего осуждения преступников, правового воспитания граждан, повышения авторитета органов расследования и общественных формирований, принимающих участие в борьбе с правонарушениями.

Заключение. Утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 – 2022. Программа направлена на противодействие насильственным проявлениям экстремистского характера и терроризму, носителям радикальных взглядов. В программе исключается отождествление религии и радикализации, что способствует консолидации усилий государства, общества и религиозных объединений вне зависимости от религиозной принадлежности в противодействии угрозам экстремизма и терроризма.

Принятая Государственная программа является тем обеспечивающим фактором достижения системного, комплексного подхода к угрозам национальной безопасности, которыми являются терроризм и религиозный экстремизм. Целевая направленность программы определяется организационно-правовыми методами и способами достижения практических задач предупреждения насильственных правонарушений террористической, экстремистской деятельности. То есть, обозначены направления профилактики терроризма и религиозного экстремизма, которые обусловлены разработкой тактических и стратегических средств достижения целевой направленности программы.

На основании изложенного, совершенствование криминалистической политики обусловлено разработкой организационно-тактических и стратегических средств, необходимых для реализации практических задач в системе противодействия терроризму и религиозному экстремизму.

Тактический арсенал и стратегия противодействия терроризму и религиозному экстремизму, определяемые теоретическими исследованиями науки криминалистики, способствуют решению задач предупреждения, раскрытия, расследования правонарушений террористической и экстремистской деятельности, поэтому дальнейшие исследования в этом направлении являются эффективными для реализации Государственной программы,

а также в целом для оказания противодействия терроризму и религиозному экстремизму научно-обоснованными методами.

Выводы. Теоретические исследования криминалистической науки, в частности, разработка частной методики в области оказания противодействия терроризму и религиозному экстремизму, в первую очередь, исследование форм и методов взаимодействия государственных, правоохранительных органов, общественных объединений, СМИ, религиозных объединений, обеспечат эффективность практической деятельности по противодействию терроризму и религиозному экстремизму.

Тактические формы взаимодействия всех органов для решения задач предупреждения, раскрытия, расследования правонарушений террористической и экстремисткой деятельности, основанные на принципах системности, мобильности, оперативности, обмена информации на постоянной основе, конструктивности, определяют эффективные механизмы противодействия терроризму и экстремизму, создают благоприятные условия для реализации способов достижения целевой направленности государства, общества и личности.

Антикриминальная безопасность личности, выделяемая нами в качестве доминирующего направления в системе национальной безопасности, может быть обеспечена только тактическими и стратегическими средствами воздействия всех государственных, правоохранительных органов, общественных и религиозных объединений на оказание противодействия терроризму и религиозному экстремизму совместной их деятельностью.

Совместная деятельность указанных органов и объединений позволит системно, комплексно и последовательно проводить предупредительную деятельность с выявлением криминогенных и конфликтных факторов, детерминирующих формирование и развитие криминальной направленности субъектов на совершение терроризма и экстремизма.

Список литературы

1. Неправительственные организации гор. Астаны. – URL: <http://infoirc.kz/wp-content/uploads/2015/09/%>

2. Закон РК О правоохранительной службес изменениями и дополнениями посостояниюна 11.07.2017г. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594#pos=0:0

3. Расследование террористического акта [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: защищена 2011.: утв. 2011 / Марутин Андрей Геннадьевич. – Краснодар., 2011. – 208 с. – Библиогр.: с. 20-21. – 04201162914

4. Взаимодействие правоохранительных органов стран СНГ при раскрытии и расследовании транснациональных преступлений. [Текст]: дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.09: защищена 1999.: утв. 20.05.20 / Еркенов Серик Есжанович. – М., 2011. – 271 с. – Библиог.: 46-48. 25

5. Организационно-правовые и тактические вопросы использования средств массовой информации при расследовании и профилактике преступлений. [Текст]: дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.09 : защищена 2000.: утв. 2000/ Тюменцев Александр Николаевич. – М., 2000. – 238 с. – Библиог.: 24-25. 12

Б.Р. Сембекова

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана,
Қазақстан*

Терроризм және діни экстремизмге қарсы әрекет ету жүйесіндегі өзара әрекеттесудің тактикалық формалары

Аннотация. Ұсынылып отырған мақалада терроризм мен экстремизмге қарсы-күрес жүйесіндегі БАҚ мен мемлекеттік, құқық қорғау органдарының, қоғамдық ұйымдардың және мемлекеттік емес ұйымдардың

өзара әрекеттесуінің тактикалық формалары қарастырылған. Өзара әрекеттесудің тактикалық формасы жүйелілігі, ұйымдастығы мен ұтқырлығы, сонмен қатар, растаушы, коммуникативтік, іздестірушілік, ұйымдастырушылық мәселелерін мақсатты түрде шешуге бағыттылығы арқыды анықталады. Мемлекеттің, құқық қорғау органдарының және қоғамдық бірлестіктер мен БАҚ-тың өзара әрекеттесу тұрғысынан терроризм мен діни экстремизмге қарсы іс-әрекет мәселелерін шешудегі жүйелі және кешеді әдіс арқылы қарастыру экстремисттік және террористтік бағыттағы құқық бұзушылықтарды ашудың, тергеудің, алдын-алу мәселелерін шешуде тиімді әдіс-тәсілдерді жетілдіруді қамтамасыз етеді. Терроризм мен діни экстремизмге қарсы іс-әрекетті жүргізу барсында ұйымдасқан-құқықтық, ұйымдасқан-тактикалық және стратегиялық бағыттарды жетілдірумен қамтамасыз етуші әдістер арасынан тиімді формаласы ретінде халықаралық серіктестікті қарастырылады.

Түйін сөздер. Терроризм. Діни экстремизм. Өзара әрекеттесу формалары. Халықаралық ынтымақтастық. Қарсы іс-қимыл әдістері. Қарсы әрекеттің тактикалық және стратегиялық негіздері.

B.R.Sembekova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Tactical forms of interaction in the system of counteraction to terrorism and religious extremism

Abstract. In this article, tactical forms of interaction of state, law enforcement agencies, public organizations, non-governmental associations and the media in the system of counteraction to terrorism and religious extremism are considered. Tactical forms of interaction are determined by the system, organization, mobility, purposefulness to solve organizational, search, communicative and certifying problems. A systematic, integrated approach to solving the tasks of countering terrorism and religious extremism in the interaction of state, law enforcement bodies with public associations and the media will ensure the development of effective methods necessary for solving the tasks of preventing and uncovering investigations into terrorist and extremist offenses. One of the most effective forms of interaction is international cooperation, which provides a method for developing organizational, legal, organizational, tactical and strategic areas for countering terrorism and religious extremism.

Key words. Terrorism. Religious extremism. Forms of interaction. The international cooperation. Counteraction methods. Tactical and strategic bases of counteraction.

References

1 Npravitel'stvennye organizacii gor. Astany. – URL: <http://infoirc.kz/wp-content/uploads/2015/09/%> [Non-governmental organizations of the mountains]. Astana. URL: <http://infoirc.kz/wp-content/uploads/2015/09/%>

2 Zakon RK Opravoohranitel'nojsluzhbesizmenenijami i dopolnenijami posostojanijuna11.07.2017g. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594#pos=0;0 [Law of the Republic of Kazakhstan On Law Enforcement Service with amendments and additions as of July 11, 2017]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594#pos=0;0

3 Rassledovanieterroristicheskogoakta [Tekst]: dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09: zashhishhena 2011.: utv. 2011 /Marutin Andrej Gennad'evich.- Krasnodar., 2011. – 208 s. – Bibliogr.: s.20-21.-04201162914 [Investigation of the terrorist act [Text]: dis. ... cand. jurid. Sciences: 12.00.09: protected 2011. : approved. 2011 /Marutin Andrej Gennad'evich]. Krasnodar., 2011. – 208p Bibliography: p.20-21.-04201162914

4 Vzaimodejstvie pravoohranitel'nyh organov stran SNG priraskrytii i rassledovanii transnational'nyh prestuplenij. [Tekst]: dis. ... doktor. jurid. nauk: 12.00.09: zashhishhena 1999.: utv. 20.05.20 /Erkenov Serik Eszhanovich. -M.-271s. – Bibliog.: 46-48.25 [Interaction of law enforcement agencies of the CIS countries in the disclosure and investigation of transnational crimes [Text]: dis. ... the doctor. jurid. Sciences: 12.00.09 protected 1999.: approved. 2000/, Erkenov Serik Eszhanovich] .M.-271p Bibliography: 46-48.25

5 Organizacionno-pravovye i Takticheskie voprosy ispol'zovanija sredstv massovoj informacii pri rassledovanii i profilaktike prestuplenij. [Tekst]: dis. ... doktor. jurid. nauk: 12.00.09 : zashhishhena 2000.: utv. 2000/ Tjumencev Aleksandr Nikolaevich.-M.-238s. – Bibliog.: 24-25.12 [Or-

ganizational-legal and tactical issues of using mass media in the investigation and prevention of crimes.[Text]: dis. ... the doctor. jurid. Sciences: 12.00.09:protected 2000 .: approved. 2000 / TjumencevAleksandrNikolaevich].М.-238р. Bibliography: 24-25.12

Сведенияобавторе:

Сембекова Б.Р. – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатпаева 2, Астана, Казахстан.

Sembekova B.R. –Candidate of Law, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Экологиялық және азаматтық құқық

Экологическое и гражданское право

МРНТИ 10.27.65

Ж.Б. Досжанов

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: Doszhanov@inbox.ru)

Мүліктік әсер етуді көздейтін құқықтық жауапкершілік түрлеріне қысқаша шолу

Аннотация. Бүгінгі күні отандық заңнамадағы елеулі өзгерістер, яғни жаңа заңнамалық реттеуді қажет ететін жаңа экономикалық-өндірістік салалардың, қызмет түрлерінің пайда болуы, заңнаманы кодификациялау үрдісі құқық салаларындағы бірінғайлықтың, олардың түрлілігін сақтап қалу құқық ғылымы үшін маңызды. Мақалада құқықтық тәжірибеде және теорияда қолданылатын «экономикалық жауапкершілік», «зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік», «мүліктік жауапкершілік» терминдерінің/құрлымдардың негізділігіне баға беру көзделген.

Қарастырылатын тықырып Кеңес одағы кезінде, жоспарлы экономика кезінде терең қарастырылған. Бүгінгі күні мақалада қарастырылатын «экономикалық жауапкершілік», «зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік», «мүліктік жауапкершілік» терминдері орынсыз біршама отандық заңнамалық актілерде қолданылады. Жұмыс басқа зерттеушілердің еңбектері негізінде, отандық заңнаманы талдау негізінде жүргізіледі. Мақала соңында жоғарыда аталып кеткен құрлымдардың мазмұндарын талдау негізінде олардың азаматтық-құқықтық жауапкершілікпен қатынасуы бойынша, отандық заңнамада қолданылуына қатысты қорытындылар жасалады.

Түйін сөздер. экономикалық жауапкершілік, зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік, мүліктік жауапкершілік, азаматтық-құқықтық жауапкершілік.

Кіріспе. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік сұрағының құқық теориясында даулы болуының бір себебі, оның басқа құрылымдардан тиісті ажыратылмай, олармен ара қатынасының нақтыланбауында. О.А. Красавчиков дұрыс байқағандай, жауапкершілікті оған сырттан ұқсас басқа қорғау шараларынан ажырату, олардың әрқайсысының орнын белгілеу, заң ғылымының негізгі мақсаты болып табылады [1].

Қайнар көздерде, азаматтық-құқықтық жауапкершілікпен қатар, мүліктік әсер етуді көздейтін құқықтық жауапкершілік түрлері немесе атаулары кездеседі. Осында қылмыстық құқықтық жауапкершілік пен әкімшіліктік құқықтық жауапкершілік институттарына еш дау жоқ. Бірақ бүгінгі күні, «экономикалық жауапкершілік», «зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік», «мүліктік жауапкершілік» және белгілі бір құқық салаларына тиесілі жауапкершілік түрлерін белгілеу сұрағы (мысалға «экологиялық жауапкершілік») нақтылауды қажет етеді.

Мақсаттар мен міндеттер және зерттеу әдістері. Ұсынылған жұмыста тәжірибеде және теорияда қолданылатын «экономикалық жауапкершілік», «зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік», «мүліктік жауапкершілік» терминдерінің/құрлымдардың негізділігіне баға беру көзделген. Зерттеу нәтижесінде аталған ұғымдардың құқықтағы орны, азаматтық құқықтық жауапкершілікпен қатынасуы анықталады.

Мақалады басқа авторлардың осы сұраққа қатысты пікірлеріне және отандық заңнамаға талдау жүргізіледі.

Жоғарыда аталған «жауапкершілік» түрлеріне жеке тоқталып кетсек келесіні айтуға болады.

А.В. Иванов мердігерлік құрылыста заңды жауапкершілікті екіге бөледі: мүліктік жауапкершілік және экономикалық жауапкершілік. Экономикалық жауапкершілік – шаруашылық субъекті қызметінің жағымсыз салдары, оның өз мүлкі шеңберінде орын алатын кездегі жауапкершілік. Мүліктік жауапкершілік – субъектінің өз міндетін тиісті орындамағаны үшін басқа тұлғалармен жүктелетін жауапкершілік [2, 12,15-16 бет7.].

Біздің ойымызша, экономикалық жауапкершілік бұрын, шаруашылық құқықта орын алған. Шаруашылық ұйымдардың міндеттемелерді (мысалға, мемлекеттік жоспарды) бұзуы кезінде орын алатын зиян, сол ұйымдардың марапаттаушы қорлары есесінен орын толтырылған. Экономикалық жауапкершілік азаматтық-құқықтық жауапкершілік және әкімшілік-құқықтық жауапкершілік элементтерінің қосындысы ретінде алынды. Яғни, азаматтық-құқықтық жауапкершілік элементі дейтін себебіміз, азаматтық-құқықтық міндеттеме бұзылғанда пайда болады және тек мүліктік әсер ету көзделеді. Әкімшілік дейтін себебіміз, жауапкершілік жазалауды міндет қойды. Экономикалық жауапкершілік кезінде ұйымның марапаттаушы қорынан өндіріліп алынған қаржы мемлекет пайдасына аударылды және жауапкершілікті қолдану жоғары тұрған органнан нұсқаулығы негізінде жүзеге асырылды. Осылайша, экономикалық жауапкершілік арқылы мемлекет, шаруашылық ұйымдардың тиімді жұмыс жүргізуін ынталандыратын және орын алған шығын орнын толтыратын [3].

«Мүліктік жауапкершілікке» келсек, мысалға, Қазақстан Республикасының экологиялық кодексінде «экологиялық құқық бұзушылық», «экологиялық заңнаманы бұзған үшін жауапкершілік» терминдері әбден орынды қолданыла келіп, басқа ережелерінде «мүліктік жауапкершілікке» әкеп соғатын бұзушылық – деген сөз тіркесі кездеседі. Кейін, кодексте осы жауапкершілік түрі ашыла келе оның азаматтық құқықтық заңнама ережелерімен реттелетінін байқауға болады (жәбірленушілерге келтірілген зиян орнын толтыру, соның ішінде моральдық зиянды өтеу) және осы «мүліктік жауапкершіліктің» азаматтық құқықтық жауапкершілікке тиесілі елеулі белгілері көрсетіледі (яғни өндірілген өтемнің жәбірленушіге берілуі, өтемнің ерікті түрде, сот мәжбүрлеуісіз бұзушымен төленуі) [4].

«Мүліктік жауапкершілік» терминімен шын мәнісінде азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің өзі сипатталады. Себебі, мүліктік жауапкершіліктің қолдану негіздемесі (құқық бұзу), қолданылатын шаралары (шығын орнын толтыру, айыппұл өндіру), алдына қойған мақсаты, атқаратын қызметтері – азаматтық-құқықтық жауапкершілікке сәйкес келеді.

«Мүліктік жауапкершілік» сөз тіркесі – жауапкершіліктің мүліктік әсер ететіндігін көрсетеді. Алайда, мүліктік әсерді басқа да жауапкершілік түрлері жүргізеді (мысалға әкімшілік-құқықтық жауапкершілік, қылмыстық-құқықтық жауапкершілік). Сондықтан, түсініксіздіктер болмас үшін, терминдерді қолдануда бірыңғайлық сақтап, «азаматтық-құқықтық жауапкершілік» термині қолданылғаны жөн. Яғни қандай құқық саласы болмасын ондағы құқық бұзушылықтар үшін жүктелетін мүліктік өндіру қылмыстық құқықтық немесе әкімшілік құқықтық немесе азаматтық-құқықтық жауапкершіліктердің біріне тиесілі болып табылады.

Бір авторлар, азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен – зиян орнын толтыруды жүргізетін жауапкершілікті ажыратуды ұсынады [5]. Витольд Варкаллоның ойынша «азаматтық-құқықтық жауапкершілік» және «келтірілген зиян үшін жауапкершілік» терминдерін бір-бірінен ажырату керек, соңғысы неологизм болып табылады. Әр түрлі нормативтік құқықтық актілерде зиян орнын толтыру туралы ережелер көрсетілген. Көп жағдайда түрлі құқық салалары өздері реттейтін қатынастар ерекшеліктерін иеленеді, сонда азаматтық-құқықтық жауапкершілік оларды толық қамти алмайды. Оған қоса, жауапкершілік құқық

бұзушыны айыптауды білдіреді, ал бір жағдайларда бұзушыны айыптауға болмайды, онда тек зиян орнын толтыру міндеті болады. Сондықтан барлық кішігірім құқық салаларында орын алатын зиян орнын толтыруды азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен ажырату қажет [5, 113-118 бет.].

Автордың ойынша, зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік азаматтық құқық саласынан шығып, басқа құқық салаларында қолданылады. Келтірілген зиян үшін жауапкершілік кінә болмағанда да қолданылып, залал орнын толтыруды көздейді және қудалауды жүргізбейді.

Келтірілген зиян үшін жүктелетін жауапкершілік белгілері ретінде келесілер ұсынылады:

- жауапкершілікке тартылушы зиян келтіруші немесе оны алмастырушы тұлға (сақтандыру компаниясы);
- орын толтыру ақшалай немесе заттай жүргізілуі мүмкін;
- зиян орнын толтыру альтернативті міндеттеме болып табылады, онда таңдау құқығы несие берушіге тиесілі;
- номинализм қағидасына бағынбайды;
- зиян орнын толтыру санкция болуы немесе болмауы да мүмкін;
- зиян орнын толтыру азаматтық құқықтан басқа да құқық салаларында кең таралған;
- зиян орнын толтыруды қабылдаушы тұлға соның негізінде негізсіз байымауы тиіс;
- зиян орнын толтыру туралы талап азаматтық құқыққа жақын болғанымен, сот, арбитражды соттармен қаралғанымен ондай талаптар әкімшілік және қылмыстық іс жүргізу тәртіптері арқылы да қаралып шешілуі мүмкін.

Әрине, автордың ойы қызықты, алайда оны жүзеге асыру жолдары бізге түсініксіз. Яғни, аталған орын толтырушылық нормалар қандай заңнамалық нысанда болады? Әр құқық саласының өзінде орын толтыруға қатысты ережелер болады ма, әлде барлық құқық салаларына тиесілі ережелер азаматтық кодекстен тыс заң жинағында жинастырылады ма?

Сонымен қатар автор, зиян орнын толтыру азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен шығып оның жалпы ережелеріне сүйенетіні туралы айтады. Олай болса, зиян орнын толтыратын жауапкершілікті азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен ажыратудың не қажеттілігі бар? Азаматтық кодекстің ережелері басқа заңнамалық салаларда қолданылады (еңбек құқығы, экологиялық құқық, тау-кен құқығы, теңіз құқығы және т.б.). Сонымен қатар, аталған заңнама салаларында жауапкершілік мәселесіне қатысты саланың ерекшеліктерін ескеретін ережелер де бар.

Автордың зиян келтіргені үшін жауапкершілік белгілері ретінде ұсынатыны, азаматтық құқықтық жауапкершілікке тиесілі. Мысалға, орын толтыруды жүргізу; жауапкершілік шарасы болып табылатын шығын орнын толтыруды қолдану-қолданбау несие беруші еркінде болуы, яғни «*in jure suo uti cogitur*» (лат.) – ешкім өз құқығын пайдалануға міндетті емес болу қағидасы [6]; азаматтық-құқықтық жауапкершілік мақсаты болып табылатын – орын толтыруға қойылатын бір талап, оның несие берушінің негізсіз баюына әкелмеуі және т.б.

Витольд Варкаллоның залал орнын толтыратын жауапкершілікті азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен ажырататын – залал орнын толтыру азаматтық құқықтан басқа да құқық салаларында кең тараған, соның ішінде қылмыстық іс жүргізуде деген белгісі де негізсіз. Яғни, автор қылмыстық іс жүргізу кезінде өндірілетінді азаматтық-құқықтық жауапкершілік әсері емес, ал залал орнын толтыру әсері деп алады. Алайда, тұлғаларға қылмыспен келтірілген мүліктік/моральдік залал орнын толтыру азаматтық құқықтық жауапкершілік арқылы жүзеге асырылады. Осында тағы айта кетсек, біздің заңнамада қылмыстық кодексте залал орнын толтыру талабы деген жоқ, қылмыстық іс жүргізудегі азаматтық-құқықтық талап деген институт бар [7].

Бізге түсініксіз тағы бір жәйт, ол залал орнын толтыру шарасы санкция болуы және бір жағдайларда санкция болмауы. Құқық бұзушылықтан келген залал орнын толтыру барлық жағдайда азаматтық-құқықтық жауапкершілік шарасы (санкциясы) болып табылады.

Себебі, ол азаматтық құқықтық санкцияға тиесілі белгілерді иеленеді, олар: мемлекеттік мәжбүрлеу арқылы жүзеге асырылу мүмкіндігімен қамтылуы, бұзушыға жағымсыз мүліктік салдар әкелуі, бұзушылықтан кейін орын алуы.

Залал орнын толтыратын жауапкершілікті бөліп шығару бізге еш артықшылық бермейді, теориялық және тәжірибелік жағынан да еш негізсіз. Әр құқық саласында қолданылатын залал орнын толтырулардың өз заңнамалық ерекшеліктері бар, алайда ол ерекшеліктер жалпы болып табылатын азаматтық құқықтық ережелерді толықтырып тұрады (мысалға, еңбек қатынастарындағы жұмыскерге келтірілген зиян орнын толтыру). Осында, еңбек қатынастары сұрағы қозғалғандықтан жұмыскер мен жұмыс беруші араларындағы еңбек қатынастарында құқықтық жауапкершіліктің тағы бір түрі – тәртіптік жауапкершілік қолданылады. Алайда, заңнамада осы тәртіптік жауапкершілік кезінде жұмыскерге қолданылатын шараларды қарастырсақ олар тікелей мүліктік әсер етуді көздемейді. Сәйкесінше – мүліктік әсер етуді көздейтін құқықтық жауапкершілік ретінде танылмауы да тиіс.

Сонымен, қылмыстық-құқықтық жауапкершілік, әкімшілік-құқықтық жауапкершілік, тәртіптік жауапкершілікке және азаматтық-құқықтық жауапкершіліктерден басқа салалық жауапкершіліктерді ажырату қаншалықты негізді? Осында аталып кеткен төрт жауапкершілік түрінің негізді болуы – құқық бұзушылық үшін санкция қайда көрсетілуіне байланысты (яғни, қылмыстық-құқықтық заңнама, әкімшілік-құқықтық заңнама, азаматтық-құқықтық заңнама, еңбекті реттеу заңнамасы).

Әрине, жауапкершілік жоғарыда аталға салаларға ғана тиесілі емес, ол барлық құқықтық реттеуге тиесілі, барлық құқық салаларында орын алады. Әр сала өзі реттейтін қоғамдық қатынас ерекшеліктеріне байланысты өзіндегі жауапкершілік функциясымен, мақсатымен, мазмұнымен, қолдану механизмімен өзгешеленеді [8].

Алайда, қылмыстық-құқықтық жауапкершілік, әкімшілік-құқықтық жауапкершілік, тәртіптік жауапкершілікке және азаматтық-құқықтық жауапкершіліктерден басқа құқық салаларына тиесілі жауапкершілік институттарын қарастыру негізсіз. Себебі қандай салада жауапкершілік болмасын, олардың санкциялары және жүзеге асырылуы жоғарыда аталып кеткен төрт саланың жауапкершілігіне әкеледі.

Азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен қазіргі таңда – экономикалық, мүліктік, залал орнын толтыру бойынша арнаулы жауапкершіліктерді бөлек институттар ретінде ажырату теориялық және тәжірибелік тұрғыдан еш негізсіз. Яғни, жеке құқықтық қатынаста мүліктік зиян келтірілгенде, сол зиян орнын толтыруды көздейтін жауапкершілік – азаматтық-құқықтық жауапкершілік болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкций в советском гражданском праве. // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. – Свердловск, 1973. Вып. 27. – С.6-7. – конференция еңбектері.
2. Иванов А.В. Ответственность по договору подряда на капитальное строительство: Дисс... канд... юрид... наук: 12.00.03. – М., 1990. – С. 12, 15-16.
3. Титов П.Н. Экономическая ответственность. – Кемерово, 1983. – С.7. – кітап.
4. Қазақстан Республикасының экологиялық кодексі. Астана, Ақорда, 2007 жылғы қаңтардың 9-ы. № 212-III ҚРЗ. № 9 бөлім, 46 тарау. – нормативтік құқықтық акт.
5. Витольд Варкалло. Об ответственности по гражданскому праву. – М.: Прогресс, 1978. – 327 с. – книга.
6. Елена Богатых. Гражданское и торговое право. От древне римского к современному российскому. Схемы. – М., 1996. – 191 с. – книга.
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі № 206-1. 13 желтоқсан 1997 жылғы // ҚР Парламент жаршысы. – 1997. – № 23. - нормативтік құқықтық акт.

8. Яковлева В.Ф. Отраслевой метод регулирования и особенности гражданско-правовой ответственности // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты, гражданских прав. – Свердловск, 1973. Вып. 27. – С.18. – конференция еңбектері.

Ж.Б. Досжанов

Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Виды юридической ответственности, связанные с имущественным воздействием

Аннотация. В условиях изменения внутреннего законодательства, то есть появление новых экономических и промышленных отраслей, видов деятельности, требующие законодательного регулирования, кодификация законодательства, представляется важным для правовой науки сохранить разность отраслей права. В предложенной статье дается оценка обоснованности применения в юридической практике и теории терминов «экономическая ответственность», «ответственность за причинение ущерба» и «имущественная ответственность».

Рассматриваемые вопросы активно изучались во времена плановой экономики Советского Союза. Считаем, что сегодня термины «экономическая ответственность», «ответственность за причинение ущерба» и «имущественная ответственность», необоснованно используются в отечественном законодательстве. Предложенная статья основывается на работах других исследователей этой темы и анализе отдельных нормативных актов. В заключение статьи на основе анализа содержания вышеупомянутых терминов, определяется соотношение этих терминов с гражданско-правовой ответственностью, и делаются выводы по их использованию в отечественном законодательстве.

Ключевые слова. Экономическая ответственность, ответственность за причинение ущерба, имущественная ответственность, гражданско-правовая ответственность.

Zh. B. Doszhanov

University of National Economy, Almaty, Kazakhstan

A brief overview to types of legal liability which involves property impact

Annotation. Nowadays the significant changes in domestic legislation, i.e. the emergence of new economic and industrial sectors, types of activities that require new legislative regulation, the codification of the legislation, the preservation of the uniqueness of the legal sphere and their diversity are important for legal science. The article is aimed at assessment of the validity of the terms «economic liability», «liability for damages» and «property liability» used in law practice and theory.

Considering topic is deeply envisaged during the planned economy of the Soviet Union. Today, the terms «economic responsibility», «liability for damages» and «property responsibility» considered in the article are inappropriately used in domestic legislation. The work is based on the works of other researchers and the analysis of domestic legislation. In conclusion of the article, the relations of civil law responsibilities based on the analysis of the contents of the above-mentioned institutions concerning the use of them in the domestic legislation are drawn.

Keywords. Economic responsibility, liability for damages, property liability, civil liability

References

1. Krasavchikov O.A. Otvetstvennost', mery zashchity i sanktsiy v sovetskom grazhdanskom prave [Responsibility, measures of protection and sanctions in Soviet civil law], Problemy grazhdansko-pravovoy otvetstvennosti i zashchity grazhdanskikh prav. Trudy konferentsii [Problems of civil liability and protection of civil rights. Proceedings of the conference]. Sverdlovsk, 1973. Vyp. 27, pp.6-7.
2. Ivanov A.V. Otvetstvennost' po dogovoru podryada na kapital'noye stroitel'stvo. Diss... kand...yurid...nauk: 12.00.03 [Responsibility under the contract for a contract for capital construction: Diss...Candidate...Lawyer...Sciences: 12.00.03]. Moscow, 1990.
3. Titov P.N. Ekonomicheskaya otvetstvennost' [Economic responsibility] (Kemerovo, 1983).
4. Kazakstan Respublikasynuñ ekologiyalyk kodeksі [Kazakhstan Republican environmental code] (Astana, Akorda, 2007) № 212-III KRZ№9 bөлім, 46 tarau.

5. Vitol'd Varkallo. Ob otvetstvennosti po grazhdanskomu pravu [On the responsibility of civil law] (Progress, Moscow, 1978).

6. Yelena Bogatykh. Grazhdanskoye i torgovoye pravo. Ot drevne rimskogo k sovremenomu rossiyskomu [Civil and commercial law. From ancient Roman to modern Russian. Skhemy] (Moscow, 1996).

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі [Kazakhstan Republic of the Republic of Kazakhstan Қылмыстық іс жүргізу кодексі] № 206-1 (Astana, Ak,orda, 1997).

8. Yakovleva V.F. Otrasleyevoj metod regulirovaniya i osobennosti grazhdansko-pravovoy otvetstvennosti [Branch method of regulation and features of civil liability] Problemy grazhdansko-pravovoy otvetstvennosti i zashchity, grazhdanskikh prav [Problems of civil liability and protection, civil rights] (Sverdlovsk, 1973).

Сведения об авторе:

Досжанов Ж.Б. – Нархоз университеті, «Құқық және мемлекеттік басқару» мектебінің «Құқық» кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты. Жандосов көш. 55, Алматы, Қазақстан.

Zh.B.Doszhanov - candidate of juridical sciences, Associate Professor of the Department of Law. Narhoz University. st.Zhandosov,55. Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 87.01.29

Р. Ережепқызы

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
(E-mail: rose0979@mail.ru)*

Особенности эколого-правовых отношений в сфере определения права на экологическую информацию

Аннотация. В работе проведен правовой анализ в сфере определения права на экологическую информацию, рассмотрены правовые основы обеспечения, реализации на доступ к экологической информации. Вопросы доступа к информации, участия общественности в принятии решений и доступа к правосудию гарантированы Конституцией Республики Казахстан. Реализация конституционного права на получение, хранение и распространение экологической информации зависит от эффективности сбора и предоставления последней. Правовой механизм регулирования доступа к экологической информации, гарантий обеспечения и защиты экологических прав человека и гражданина, а также международно-правовые нормы осуществляющие регулятивное воздействие на процесс доступа общественности к экологической информации. С получения экологической информации должна начинаться любая деятельность, направленная на улучшение качества окружающей среды.

Ключевые слова. Экологическая информация, охрана окружающей среды, право, доступ к информации.

Введение. Доступ к информации – это первый основополагающий принцип Орхусской конвенции, который играет важную роль в поддержке остальных двух принципов: участия общественности в принятии решений и доступа к правосудию. Граждане имеют право получить информацию, которая:

- непосредственно или косвенно затрагивает их;
- касается вопросов, представляющих общественный интерес;
- любым образом влияет или повлияет на качество их жизни, их семьи, здоровье или окружающую среду.

Право на благоприятную окружающую среду граждане могут реализовать только при наличии полной, достоверной и своевременной информации о состоянии окружающей среды и правовых мерах по ее охране.

Цель статьи заключается в исследовании: понятие «экологическая информация», ее признаков и видов, а также особенностей эколого-правовых отношений в сфере определения права на экологическую информацию; сущности понятий «право на экологическую информацию», его содержания, источников, субъектов реализации этого права и механизма его реализации, закрепленного в действующем законодательстве.

«Государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека» [1]. Основным экологическим правом человека, сформулированным довольно давно, является его право на здоровую и чистую окружающую среду.

Первый принцип Стокгольмской декларации ООН по окружающей среде от 16 июня 1972 г. посвящен именно этому праву. Там говорится, что «человек имеет основное право на свободу, равенство и благоприятные условия жизни в окружающей среде, качество которой позволяет вести достойную и процветающую жизнь, и несет главную ответственность за охрану и улучшение окружающей среды на благо нынешнего и будущих поколений.

В связи с этим политика поощрения или увековечения апартеида, расовой сегрегации, дискриминации, колониального и других форм угнетения и иностранного господства осуждается и должна быть прекращена»[2]. И мы не ошибемся, если назовем данный принцип краеугольным камнем прав человека в области экологии. И важно следующее: приходит понимание того, что экологические права человека - такие же жизненно важные и необходимые права, как право на жизнь. Ведь от нашей общей ответственности сегодня зависит судьба будущих поколений.

Получения информации об окружающей среде или по вопросам, касающимся окружающей среды, является первым важным шагом в процессе участия в принятии экологических решений и защиты окружающей среды. На основе полученной информации возможно решать, хочет ли человек быть задействованным в конкретной процедуре принятия решения или принять меры по доступу к правосудию.

Поскольку качество окружающей среды – это вопрос общего блага, все больше стран начинают понимать, что вся информация относительно окружающей среды должна рассматриваться как информация, представляющая общественный интерес, и поэтому к ней должен быть обеспечен широкий доступ. Это позволяет людям быть более активными и участвовать в защите окружающей среды. В свою очередь это возлагает на государственные органы большую ответственность за принятые ими решения.

Для того чтобы общественность имела возможность активно влиять на разработку и внедрение экологической политики, она должна быть объективно проинформирована о сути экологических проблем. Эта информация должна быть квалифицированно проанализирована, ее толкование и форма предоставления должны быть понятными для непрофессионалов. Это особенно важно для средств массовой информации. Недооценка степени экологической опасности, как и ее переоценка, могут иметь одинаковые вредные последствия.

Согласно эволюции развития права человека делятся на: права первого, права второго и права третьего поколения в зависимости от исторической эпохи жизнедеятельности общества. Однако в современной юридической литературе появились идеи о возможности выделения в отдельную группу прав четвертого поколения – прав человечества, в частности к ним относят экологические права.

Они вытекают из естественных прав каждого человека на жизнь и свободу. Это право закреплено в ст. 19 Всеобщей декларации прав человека, которая была принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г. [3].

Права граждан в области экологических отношений охватывают все их полномочия, которые так или иначе связаны с окружающей природной средой, природными ресурсами.

В целом экологические права – это качественно новая группа прав человека и гражданина, которая отличается от прав природопользования, прежде всего, направленностью на

удовлетворение экологических, а не материальных, духовных, эстетических потребностей и интересов.

Мировое сообщество не оставляет без пристального внимания экологические проблемы и совместными усилиями в рамках постоянно действующего процесса охраны окружающей среды, с учетом темпов мировой глобализации, стремится обеспечить свободный доступ к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов широкого круга общественности.

Исторически идея экологических прав сначала нашла свое отражение в международно-правовых документах. Международные пакты о правах человека содержат тезисы, что очень условно можно трансформировать в экологические права граждан[4].

Человек является неотъемлемой частью природы, поэтому его деятельность должна осуществляться в тесной гармонии с требованиями законов природы и подчиняться им. Только на такой основе можно избежать деградации природной среды и не нарушать функционирование механизмов, воспроизводящих природные основы жизни.

Еще более полувека назад В.И. Вернадский писал: «Человек впервые реально понял, что он житель планеты и может – должен – думать и действовать в новом аспекте, не только в аспекте отдельной личности, семьи или рода, государств или их союзов, но и в планетарном аспекте»[5].

Под влиянием глобальных процессов происходит трансформация гражданского общества, его деятельность начинает выходить на качественно новый, глобальный уровень. Происходит формирование новой общественно-политической единицы – глобального гражданского общества.

Всплеск природоохранной активности во всем мире за последние годы показался в рамках впечатляющих докладов Римского клуба и судьбоносных международных экологических форумах, выработке десятков локальных, региональных и международных программ сохранения и восстановления природных ресурсов, ландшафтов, территорий и акваторий, развития экологического воспитания и образования, появления многочисленных экологических материалов в средствах массовой информации, возникновения сотен «зеленых» движений и организаций во всех уголках мира.

Одним из основных элементов глобального гражданского общества являются неправительственные организации, в том числе и природоохранные организации. Именно поэтому деятельность экологических организаций следует рассматривать не только с чисто экологической, но и с правового аспекта, поскольку количество таких организаций и качество их деятельности свидетельствует об уровне развития гражданского общества в государстве и регулируется нормативно-правовыми актами.

Несмотря на то, что право на информацию появилось еще в XVIII веке и традиционно ассоциируется с Соединенными Штатами Америки, первыми государствами, граждане которых получили право на информацию, были Скандинавские страны: Швеция, где конституционный Закон о свободе печати был принят Риксдагом 1766 года, а после нее (на два века позже) – Финляндия (Закон от 1951 г.). Американский Закон «О свободе информации» 1966 г. давал новую интерпретацию и новые законные формы защиты информации. В 1970 году аналогичные законы приняты в Дании, Норвегии, в 1973 г. – в Австрии, в 1978 г. – Франции и Нидерландах, в 1982 г. – в Австралии, Новой Зеландии и Канаде, в 1990 г. – в Италии, 1992 г. – Венгрии, 1993 г. – Португалии, 1994 г. – Бельгии, 1997 г. – Ирландии и Таиланде, 1998 г. – Корею и Израиле, 1999 г. – Чехии и Японии.

Целесообразно отметить, что в указанных государствах открытость стала конституционным принципом, а секретность – исключением. Также стоит отметить, что понятие «право на информацию» еще в конце 90-х гг. прошлого века не было в законодательстве большинства европейских государств так называемой новой демократии.

Однако опыт ведущих европейских стран побудил большинство таких государств внести соответствующие изменения в действующее законодательство и принять новые законы, которые четко регулировали правоотношения по поводу доступа к публичной информации.

Швеция является страной, на которую стоит равняться в контексте перенимания опыта правового регулирования отношений по поводу доступа к публичной информации. В этой стране свобода информации получила законодательное закрепление еще в 1766 году.

Современный Закон «О свободе печати» (принят 1949 г. и отредактирован в 1994 г.) вместе с законами «О форме правления» 1974 г., «О престолонаследии» 1810 г. (в редакции 1979 г.) и Законом «О свободе слова» 1991 г. составляющие Конституцию Швеции. Параграф 1 главы 2 Закона «О форме правления» гарантирует всем гражданам в их отношениях с обществом свободу высказываний и свободу информации.

Одной из первых стран, которая законодательно закрепила право на информацию, является Франция. В ст. 11 Декларации прав человека и гражданина 1789 г., включенной в преамбулу Конституции Франции 1958 г., закреплено, что свободный обмен мнениями относится к наиболее ценным правам человека.

Таким образом, все люди могут свободно высказываться, писать и делать публикации при условии, что они будут отвечать за любое злоупотребление этой свободой в случаях, предусмотренных законодательством. Кроме того, свобода выражения мнений и общения – один из фундаментальных принципов, гарантированных законами Франции, согласно заявлению Конституционного совета, имеет конституционный статус. А также право на информацию защищают принят в 1992 году Коммуникационный кодекс, Закон «О доступе к информации» 1978 г., Гражданский кодекс (ст. 9) и Уголовно-процессуальный кодекс (ст. 40, 283, 306).

Право граждан на участие в процессе принятия решений при осуществлении экологического управления предусмотрено многими международно-правовыми актами.

В частности, принципом 10 Декларации Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию установлено: «Экологические проблемы лучше решаются при участии всех заинтересованных граждан на соответствующем уровне. На национальном уровне каждый индивид должен иметь возможность надлежащего доступа ко всей информации об окружающей среде, которая есть в распоряжении властных структур, включая информацию относительно опасных веществ и видов деятельности, а также возможности принимать участие в процессе принятия решений. Государства способствуют информированию и участию общественности» [3].

23-25 октября 1995 г. в Софии во время III Общеευропейской конференции министров охраны окружающей среды были приняты «Руководящие принципы по обеспечению доступа к экологической информации и участию общественности в процессе принятия решений по вопросам охраны окружающей среды».

Процесс реализации этих положений нашел свое отражение в «Конвенции о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды» – так называемой Орхусской конвенции, которая была подписана 25 июня 1998 г.

Права граждан и общественных организаций предусматривают широкий доступ к экологической информации. Орхусская конвенция требует, чтобы стороны предоставили доступ к экологической информации, которой располагает правительство, в ответ на запрос, а также активно распространяли ее по собственной инициативе. Предоставление информации может быть активным или пассивным. Пассивное предоставление информации – это выдача информации в ответ на запрос. Государственный или муниципальный орган (далее-орган власти) предоставляет информацию после получения запроса на нее. Активное предоставление информации предусматривает обязанность государственных органов или органов местного самоуправления распространять необходимую информацию

по собственной инициативе. Экологическая информация - явление разностороннее, сложное и неоднозначно понимаемое понятие. Сам процесс формирования экологической информации достаточно многогранен и определяется многими факторами, которые нужно учитывать [6]. К этим факторам можно отнести как доступность, информативность, достоверность, открытость, необходимость и т.д..

Доступ к экологической информации - это категория, характеризующая возможность её получения в определённый срок (своевременность), в необходимом объёме (полнота) и с содержанием, фактически соответствующим действительности (достоверность).

Предоставление экологической информации - это процедура удовлетворения требования получения информации в соответствии с желаемыми параметрами, механизм реализации права на доступ к экологической информации [7].

Заключение. Экологическая информация по форме подразделяется на общедоступную и специальную. Общедоступной экологической информацией относится вся экологическая информация, которая не является отнесенной к специальной экологической информации. Специальной экологической информацией относятся данные, отражающие специфику деятельности отдельных органов публичного управления касающейся обороны и национальной безопасности.

Список литературы

1. Республика Казахстан. Конституция РК от 30 августа 1995 г. // Информационно-правовая система «Әділет».
2. Декларация по окружающей среде. Конференция Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, проводя заседания в Стокгольме с 5 по 16 июня 1972 года // Информационно-правовая система «Әділет».
3. Декларация по окружающей среде и развитию: Декларация Организации Объединенных Наций, 14 июня 1992 г., Рио-де-Жанейро // Действующее международное право: в 3 т. / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. М.: Изд-во Моск. Независим. ин-та междунар. Права. - 1997. Т. 3. С. 721–723.
4. Международный пакт о гражданских и политических правах // (Принят 16.12.1966 Резолюцией 2200 (XXI) на 1496-ом пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН) // Информационно-правовая система «Әділет».
5. Вернадский В.И., Научная мысль как планетное, Отв. ред. А. Л. Яншин, Москва, «Наука», 1991. С. 272
6. Орхуская Конвенция о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию от 25 июня 1998 г. // Информационно-правовая система «Әділет».
7. Попов А.А. Правовое регулирование экологической информации: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. -М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2005. – 189 с.

Р.Ережепқызы

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қол жетімділігін құқықтық институт нормаларының орны

Аннотация. Экологиялық ақпаратқа берілген жұмыста ақпаратқа қоғамның қол жетімділігіне кешенді құқықтық талдау жүргізілген, құқықтық институт нормаларының орны, қоғамның экологиялық ақпаратқа қол жетімділігі құқығын қамтамасыз ету, жүзеге асыру және қорғаудың құқықтық негіздері қарастырылған. Ақпаратқа қол жеткізу, сот төрелігін шешім қабылдау және қолжұртшылықтың қатысуы Қазақстан

Республикасының Конституциясы кепілдік береді. Бұл конституциялық құқығын тиімді жүзеге асыру, экологиялық ақпарат алу, сақтау, тарату, жинау және соңғысының жеткізу тиімділігіне байланысты. Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қол жетімділігін реттеудің, адам мен азаматтың экологиялық құқықтарын қорғау мен қамтамасыз ету кепілдерінің құқықтық тетігі, сонымен қатар экологиялық ақпаратқа қоғамның қол жетімділігі үрдісін реттеуге бағытталған халықаралық-құқықтық нормалар. Кез келген қоршаған ортаның сапасына байланысты қызмет экологиялық ақпарат алудан басталады.

Түйін сөздер. Экологиялық ақпарат, қоршаған ортаны қорғау, құқық, ақпаратқа қол жетімділігі.

R. Yerezhepkyzy

al-Farabi Kazakh National university, Almaty, Kazakhstan

**Place the norms of the legal institution of access
to environmental information in the field of environmental protection
and use of natural resources**

Abstract. The work carried out a legal analysis in the sphere of determining the right to environmental information, considered the legal basis for ensuring, implementation of access to environmental information. The issues of access to information, public participation in decision-making and access to justice are guaranteed by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The implementation of the constitutional right to receive, store and distribute environmental information depends on the efficiency of collection and provision of the latter. Legal mechanism for regulating access to environmental information, guarantees for the provision and protection of environmental human and citizens' rights, as well as international legal norms that have a regulatory impact on the process of public access to environmental information. With the receipt of environmental information, any activity aimed at improving the quality of the environment must begin.

Keywords. Environmental information, environmental protection, law, access to information.

Reference

1. Respublika Kazakhstan. Konstitucija RK ot 30 avgusta 1995 g. [The Republic of Kazakhstan. The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995.], Informacionno-pravovaja sistema «Adilet» [Information-Adjustment System “Adilet”].
2. Deklaracija po okružhajushhej srede. Konferencija Organizacii Ob#edinennyh Nacij po problemam okružhajushhej cheloveka srede, provedja zasedanija v Stokgol'me s 5 po 16 ijunja 1972 goda [Declaration on the environment. The United Nations Conference on the Human Environment, Having met in Stockholm from 5 to 16 June 1972], Informacionno-pravovaja sistema «Adilet» [Information-Adjustment System “Adilet”].
3. Deklaracija po okružhajushhej srede i razvitiju: Deklaracija Organizacii Ob#edinennyh Nacij, 14 ijunja 1992 g., Rio-de-Zhanejro [The Declaration on Environment and Development: United Nations Declaration, 14 June 1992, Rio de Janeiro] , Dejstvujushhee mezhdunarodnoe pravo: v 3 t. / sost. Ju.M. Kolosov, Je.S. Krivchikova. M.: Izd-vo Mosk. Nezavisim. in-ta mezhdunar. Prava. - 1997. T. 3. S. 721–723.
4. Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskih i politicheskikh pravah” [International Covenant on Civil and Political Rights] (Prinjat 16.12.1966 Rezoljuciej 2200 (XXI) na 1496-om plenarnom zasedanii General'noj Assamblei OON), Informacionno-pravovaja sistema «Adilet» [Information-Adjustment System “Adilet”].
5. Vernadskij V.I., Nauchnaja mysl' kak planetnoe javlenie, явление [Scientific thought as a planetary phenomenon] Otv. red. A. L. Janshin (Nauka, Moscow, 1991).
6. Orhuskaja Konvencija o dostupe k informacii, uchastiju obshhestvennosti v processe prinjatija reshenij i dostupe k pravosudiju ot 25 ijunja 1998 g. [The Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice], Informacionno-pravovaja sistema «Adilet» [Information-Adjustment System “Adilet”].

7. Попов А.А. Правовое регулирование jekologicheskoy informacii [Legal regulation of environmental information]: dis. ... dok. jurid. nauk: 12.00.06. (Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija pri Pravitel'stve RF, Moscow, 2005).

Сведения об авторах:

Ережелқызы Р. - магистр юриспруденции, старший преподаватель Кафедра Таможенного, финансового и экологического права юридический факультет, Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Erezhepkyzy R. – Law jurisprudence, senior lecturer Department of Customs, fiscal and environmental law Faculty of Law al-Farabi Kazakh National university 71 al-Farabi Ave., Almaty, Kazakhstan

Халықаралық құқық

Международное право

International law

МРНТИ 10.67.21

Серикхан Адилгазы¹, Мария Рэкинниен²

¹Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік Университеті, Талдықорған, Қазақстан

²Або академия университеті, Финляндия

(E-mail: ¹serikhan@mail.ru, ²mariya.riekien@abo.fi)

Адамдардың құқықтарын қорғаудың халықаралық құқық тәжірибиесі

Аннотация. Бұл мақалада қарт адамдардың құқығын қорғауға байланысты ұлттық заңнаманың халықаралық стандарттарға сәйкестігіне талдау жасау, халықаралық құқықтық актілер және стандарттарды есепке ала отырып, қарт адамдардың құқықтарын қорғаудың халқаралық деңгейде қорғауға байланысты шет мемлекеттердің және отандық ғалымдардың қарт азаматтардың құқықтарын қорғау бойынша ғылыми еңбектеріне талдау жасалып, Қазақстан Республикасында қарт азаматтардың құқықтарын қорғауға байланысты құқықтық мәселелері анықталып және оны шешу жолдарына ұсыныстар енгізуге байланысты ғылыми тұрғыдан талдау жасалды.

Түйін сөздер. Қарт адамдар, өмірлік қанағаттанушылық, қарт адамдардың әл аukatтылығы, халықтың қартаюы.

Әлемдік халықтың жоғары қарқынмен өсуін жалғастырып келе жатқан жаһандық қартаюы және осыған байланысты пайда болатын адамзат дамуындағы жаңа сын-кәтерлер түрлі салалардың мамандарының назарын көбірек тартуда, сондай-ақ, қартаюдың әртүрлі аспектілерінің ахуалы бойынша сараптамалық бағалауды белгілі бір елде немесе аймақта қартаю саясатын жүзеге асыратын тәжірибешілерді қызықтыруда.

БҰҰ-ның «Адам құқықтары: сұрақтар мен жауаптар» (1987) басылымында адам құқықтарының келесі анықтамасы берілген: «... адам құқықтары адамның табиғатына тән құқықтар ретінде анықталуы мүмкін, ол адам ретінде өмір сүре алмайды. Адам құқықтары мен бостандықтары біздің адамдық қасиеттерімізді, ақыл-ойымызды, қабілеттерімізді және ар-ұжданымызды толығымен дамытуға және пайдалануға, сондай-ақ рухани және басқа да қажеттіліктерімізді қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Олар адамзаттың адамзаттың құндылықтарын құрметтейтін және қорғайтын өмірге деген қажеттілікке негізделген». 1948 жылы қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын көрсеткен, атап айтқанда 2- бабында: «Әр адам осы Декларацияда нәсіліне, ұлтына, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де көзқарасына, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, меншікке немесе өзге де мәртебесіне қарамастан кез келген түрдегі айырмашылықтарсыз барлық құқықтар мен бостандықтарға ие болуға тиіс».

Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады. Адамның барлық құқықтары - азаматтық, мәдени, экономикалық, саяси және әлеуметтік, соның ішінде даму құқығы - әмбебап, бөлінбейтін, тәуелді және өзара байланысты [3].

Адам құқықтары дамуының үш түрін атаса болады [1]. Алғашқысы ажырамас деп танылған - адамның өмірі, бостандығы мен қауіпсіздігі, ерікті қамауға алу, ұстау, ойлау, ар-ождан және дін бостандығына, сайлауға және сайлану құқығына құқығы бар дәстүрлі құндылықтардың жиынтығы. Екіншісі демократиялық даму дәуірінде қалыптасты, экономикалық және әлеуметтік мүдделер арасындағы тепе-теңдікті орнату. Біртіндеп әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар орнықтырылды. Оларға жұмысқа, жұмысты еркін таңдауға, әлеуметтік қамсыздандыруға, білім алуға және қоғамдық мәдениетке қатысу құқығы жатады. Бұл құқықтарды іске асыру мемлекет үшін үлкен рөл атқарады. Үшіншісі отарлық жүйелердің ыдырауы кезінде қалыптасты; олар дамытуға, бейбітшілікке, салауатты қоршаған ортаға, адамның негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға құқығына негізделген. БҰҰ сондай-ақ «заңның үстемдігі» деген ұғымды бөліп көрсетеді, ол «мемлекеттік басқару қағидасын білдіреді, оған сәйкес барлық адамдар, мекемелер мен құрылымдар, мемлекеттік және жеке тұлғалар, мемлекеттің өзі адам құқықтары саласындағы халықаралық нормалар мен стандарттарға сәйкес келетін заңдармен жұмыс істейді» [3].

Адам құқықтары жөніндегі халықаралық келісімдердің негізгі тобы БҰҰ Жарғысын, Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, адам құқықтары жөніндегі келісімді, салалық конвенцияларды қамтиды. БҰҰ Жарғысы адам құқықтары саласындағы жалпыға ортақ халықаралық ынтымақтастықтың негізі болып табылатынын мойындайды. Қазіргі уақытта құқықтық Билль мыналарды қамтиды: Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пакт, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт, сондай-ақ Факультативтік хаттамалар. 2006 жылғы наурызда Бас Ассамблея Адам құқықтары жөніндегі комиссияның орнына Адам құқықтары жөніндегі кеңесті құру туралы қаулы қабылдады. Кеңестің ерекшеліктерінің бірі - барлық мемлекеттердің адам құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелерді орындауын әмбебап қамтитын мерзімді шолу механизмі арқылы мерзімді бақылау [3].

Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталған соң, Еуропада аймақтық халықаралық ұйымдар белсенді құрыла бастады. 1949 жылы мамырда Лондонда Еуропа Кеңесінің Жарғысы қабылданды. Ұйымның Хатшылығында Адам құқықтары жөніндегі басшылық орган құрылды. Адам құқықтары жөніндегі тұрақты комиссия Министрлер комитетіне есеп береді. Еуропа Кеңесіндегі ең ежелгі және ең маңызды адам құқықтары туралы шарттар - Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенция және Еуропалық әлеуметтік хартия. Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенция 1950 жылы 4-ші қарашада қабылданды. Сарапшылардың пікірінше, ол қамтамасыз ететін қорғаныс құралдары ең дамыған және адам құқығы бойынша халықаралық сот шешімдерінің маңызды көзі болып табылады. Конвенцияның бақылау органдары - Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық комиссия (Страсбург штаб-пәтері), Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот, Еуропа Кеңесінің Министрлер комитеті, Еуропа Кеңесінің Бас Хатшысы, Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Комиссия Хатшылығы болып табылады.

Еуропалық интеграция үдерісінде дамып жатқан қарым-қатынастарды реттейтін адам құқықтарын қорғау және еуропалық интеграция құқықтарын қорғаудың еуропалық жүйесінің құқықтық ережелерін қамтитын арнайы құқықтық жүйе деп түсінілген еуропалық заңның келесідей түрі ұсынылады [1]. Сарапшылардың атап көрсетуі бойынша, еуропалық конституциялық дәстүрге сәйкес, мемлекеттің негізгі қызметі адамның құқықтарын қорғау болып табылады.

Қарт адамдардың қандай санатқа жататынын анықтау үшін қолданылатын терминология әр мемлекеттің заңнамасында және халықаралық құжаттарында әр түрлі болып келеді. БҰҰ-ның статистикалық қызметінің нормаларына сәйкес, бұл терминге 60 жас және одан жоғары жастағы адамдар жатқызылады. Еуроодақ статистикалық қызметінің нормаларында егде жастағы адамдар қатарына 65 жас және одан жоғары жастағы адамдар жатқызылады,

себебі 65 жас зейнеттік демалысқа шығудың ең кең таратылған санаты болып табылады. Қарт адамдардың ережесі Қазақстанда, шет елдерде де ең алдымен халықаралық келісімдермен және өзге де халықаралық актілермен реттеледі. Қарт адамдарға қатысты актілер: БҰҰ-ның 47/5 1992 жылдың 16 қазанында бекітілген Қартаю мәселесі туралы декларациясы; БҰҰ-ның егде жастағы адамдарға қатысты принциптері (1991ж.); 2002 жылға арналған Қартаю мәселелері бойынша Халықаралық әрекет ету стратегиясы; Қартаю мәселелері бойынша Халықаралық (Вена) әрекет ету жоспары, 1982ж.; Еуропалық социалды хартия; оған қоса, әрине Жалпыұлттық адам құқығын қорғау декларациясы және Экономикалық, әлеуметтік және мәдениет құқықтары туралы халықаралық пакті. Олардың әрқайсысын қарастырайық. БҰҰ-ның егде жастағы адамдарға қатысты қағидасы, БҰҰ-ның Бас ассамблеясымен 1991 жылы қабылданған болатын. Негізгі қағидасы келесідей құрылған болатын: «қарт адамдардың өмірін толыққанды ету». Құжаттың негізгі мақсаты – егде жастағы адамдардың мемлекет арасында, сонымен қатар жеке мемлекет арасы мен жеке тұлғалар арасындағы жағдайының айырмашылығына қарамастан, олардың мәселесін ұлттық заңнамаға (бағдарламаларға) қосу және егде жастағы адамдарға қатысты белгілі қағидаларды ұстануды қамтамасыз ету.

Ол қағидалардың бірі Тәуелсіздік. Бұл қағида белгілі бір жағдайлардың жиынтығы ретінде түсіндіріледі, мысалы: қарт адамдардың табыс көзін қамтамасыз ету арқылы азық-түлік, су, тұрғын үй, киім және медициналық қызмет көрсетілуін қолжетімді ету, отбасы, қоғам жағынан қолдау көрсету, сонымен қатар табыс алып келетін белгілі бір қызметпен айналысуға мүмкіндігінің болуы, өзінің еңбек қызметінің тоқтатылу мерзімі мен нысанын анықтауға қатыстырылуы; білім беру және кәсіби даярлау бағдарламасына қатыстырылуы; қауіпсіздікте өмір сүруі; үй жағдайында мүмкін болғанынша өмір сүруі.

Қатысу қағидасы – егде жастағы адамдардың қоғам өміріне етене араласу қажеттігін, саяси шешім қабылдауда қатыстырылуын, жасөспірімдермен өзінің білімі мен тәжірибесімен бөлісу керектігін білдіреді. Қарт адамдар өздері мүшелік ететін бірлестіктің мүддесіне өз еркімен белгілі бір жұмыстарды атқара алады, сонымен қатар қарт адамдар егде жастағы адамдардан құралған ассоциация мен қозғалыс құра алады.

Күтім қағидасын сақтау үшін келесі жағдайлар жиынтығы болуы тиіс: егде жастағы адамдарды отбасы және қоғам жағынан күтім мен қауіпсіздікпен қамтамасыз ету; өзінің физикалық, психикалық және эмоционалды саулығын сақтап қалу үшін медициналық қызмет көрсетілуін қамтамасыз ету; әлеуметтік және құқықтық қызметке қолжетімділік; қамқоршы және қорғаушы мекемелердің қызметін қолдану мүмкіндігі; адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын пайдалану мүмкіндігі, онымен қоса, ар-намысын, наным-сенімдерін, жеке өмірін сыйлау.

Ішкі әлеуетті іске асыру қағидасы — бұл өзінің әлеуетін жан-жақты іске асыру мүмкіндігі; қоғамның білім, мәдениет, рухани өмір және серпіліс аясында қолжетімділігі.

Қадір-қасиет қағидасы – бұл физикалық және психикалық зорлыққа төзбей, қадірлі және қауіпсіз өмір сүру мүмкіндігі; жас, жыныс, нәсілінің немесе этникалық ерекшелігіне, мүгедектік немесе өзге мәртебесіне қарамастан әділетті көзқараста болу. Қартаю мәселелері туралы Халықаралық Вена жоспары Қартаю мәселелері бойынша Дүниежүзілік ассамблеясымен қабылданып, БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының 1982 жылдың 3 желтоқсанындағы №37/51 қарарымен мақұлданды. Қартаю мәселелері туралы Халықаралық іс-әрекет жоспарының негізгі мақсаты болып –қарт адамдарды экономикалық және әлеуметтік кепілмен қамтамасыз ету табылады. Оның ең алғаш қойылған мақсаттарының бірі – мемлекеттерде халықтың қартаю мәселелерін тиімді шешу мүмкіндігін кеңейтуден, ерекше мәселелерді шешу және қарт адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандырудан құралған. Бұл жоспар қарт адамдардың әлеуметтік және экономикалық жағдайын кепілдендіруге, сонымен қатар оларды дамытуға қатыстырылуына бағытталған тәжірибелік саясат және бағдарламаны мемлекеттердің құруына ынталандыруы тиіс

болатын. Жоспар құрылымы бойынша белгілі қағидаларға, сонымен қатар нақты мәселелердің сипаты мен олардың шешімі бойынша ұсыныстарға ие.

Біз олардың кейбір мәселелеріне тоқталамыз, себебі олар біздің ұлттық заңнамамызда және Қазақстан Республикасы Конституциясының 28 бабында сипатталуы тиіс болатын, ал біздің жұмысымызда белгілі жағдайлардағы тікелей іс-әрекеттің нормалары ретінде қолдануы мүмкін. Жоспардың ұсынысындағы қарт азаматтарға қатысты мемлекеттердің саясатына жеке тоқталғымыз келеді, олар: нақты ұлттық мұқтаждықтың және мақсатының негізінде қартаю мәселесіне байланысты саясатты құру және жүзеге асыру әр мемлекеттің егеменді құқығы мен міндеті болып табылады. Қартаю заңнамадағы бекітілген зейнеттік жас шектеуіне тәуелді болмайтын, баяу және өзіндік үдеріс болғандықтан, барлық саяси шаралар мен жоспарларды қартаюды өмірдің табиғат заңдылығы ретінде қабылдап негіздеу қажет. «Зейнетке шығуға дайындықты» соңғы минутта пайда болған жағдай ретінде қамылдамау керек, керісінше, өмір бойындағы орын алып отырған жағдай ретінде қабылдап, осыған орай, жеке тұлғаларға өзінің болашағы үшін үлкен көңіл бөлінуі тиіс, сонымен қатар шешім қабылдауға жауапты болып табылатын университеттердің, мектептердің және өндірістік жұмыс орындарының, БАҚ, жалпы қоғамның рөлі үлкен екенін ұмытпауымыз қажет. Қарт адамдардың мүддесіне қатысты мәселелер қарт адамдардың ғана емес, барлық қоғамның ортақ мәселесі болып табылатынын ұмытпауымыз қажет.

Егде жастағы адамдардың жағдайын жалпы әлеуметтік экономикалық мәселелерден бөліп-жармай ортақ мәселе ретінде қарау маңызды. Қарт адамдарды халықтың ажырамас бөлігі ретінде қабылдау керек.

Бізге де адамдар үшін алаңдаушылық мәні болып табылатын мәселелерге және Вена жоспарында көзделген оларды шешу жөніндегі ұсынымдарға тоқталамыз:

Денсаулық және тамақтану. Қарт адамдарға деген қамқорлық ауруға деген бағдармен байланыстан шығуы керек және олардың дене, психикалық, әлеуметтік, рухани факторларды, сондай-ақ қоршаған орта факторларын назарға ала отыра жалпы әл-ауқатын қамтамасыз етуді болжайды. Сондықтан да денсаулық туралы қамқорлық медициналық және әлеуметтік секторды, сондай-ақ қарттардың өмір сапасын жақсарту мақсатында отбасын қамтуы тиіс.

Қарт тұтынушыларды қорғау. Тамақ өнімдері, үй-тұрмыс заттары, аспаптар мен құралдар қарт адамдардың қауқарсыздығын ескеретін қауіпсіздік нормаларына сәйкес келуі тиіс; қарт адамдар үшін дәрілер, есту аппараттары, тіс протездары, көзілдірік қол жетімді жерде болуы керек; егде адамдардың тапшы қаражатына басты бағытталған белсенді реклама мен өткізудің басқа да әдістерін шеттен жөн.

Тұрғын үймен қамтамасыз ету және өмір жағдайы. Қарттар үшін тұрғын үйді басына пан болдан гөрі маңыздырақ ретінде қарастыру қажет. Дене компонентіне қосымша тұрғын үйдің психологиялық және әлеуметтік мәнін тиісті түрде ескеру керек; тұрғын үй саясаты қарттардың қажеттілігін ескеруі керек, сондай-ақ коммуналдық қызмет саласындағы саясатпен жалпы халық үшін арналған тұрғын үймен салыстырғанда қарттар үшін тұрғын үй неғұрлым ыңғайлы орналасуы үшін, үйлестірілуі тиіс; тұрғын үйді бейімдеу қажет, қозғалысы шектелген қарт адамдар үшін арнайы үй құралдарында күнделікті өмірді жеңілдететін практикалық тұрмыстық икемділіктер берілуі тиіс.

Отбасы. Отбасын қолдау, оны қорғау әр қоғамның мәдени құндылықтары жүйесіне және оның қартайған мүшелерінің қажеттіліктеріне сәйкес оны нығайтуға күш салу керек; өздерінің егде туыстарын күтетін отбасы мүшелерін қолдау керек.

Әлеуметтік қамтамасыз ету. Әлеуметтік қамтамасыз ету қызметі қарттардың әлеуметтік функцияларының ауқымды орындалуын мақсат етуі керек; қарт адамдарды алдын алу және дамыту саласында қызмет көрсетудің негізі және кең ауқымы болуы керек. Сонымен олар өзінің жеке үйінде белсенді және пайдалы азамат ретінде қала отырып, неғұрлым тәуелсіз өмір сүре алатындай.

Табыспен қастамасыз ету және жұмыспен қамту. Мемлекеттің әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесі барлық егде адамдарға қорғаныш болуы тиіс; жәрдемақыны нақты төлеу, отбасыларға тікелей көмек көрсету сияқты басқа да тәсілдер қолдану қажет: ең аз жәрдемақы егде адамдардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандару үшін жеткілікті болуын және олардың дербестігін қамтамасыз ету қажет; қарттардың жинақтарын инфляция әсерінен қорғау жолдары белгіленуі тиіс; қарт еңбекшілер жұмысын қанағаттанарлық жағдайда жағастыруы және жұмысқа орналасуға кепілдігі болуы керек; жұмысқа орналастыру, егде адамдарды дайындау және қайта даярлау саласында жаңа мүмкіндіктер жасау жөнінде қажетті шаралар қабылдасын.

Қарт адамдардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне бейімделген жалпы білім беру бағдарламалары, қартық кезеңге дайындықты қоса, әзірленуі тиіс; білім беру қарттарды кемсітусіз болуы тиіс; қарттар үшін жан-жақты ақпарат, олардың өмірінің барлық қырлары бойынша нақты және түсінікті нысан бойынша қол жетімді болуы тиіс.

Қарт адамдардың қауіпсіз өмір сүру жағдайын қамтамасыз ету; егде жастағы адамдардың қоғамның әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне толыққанды қатыстырылуына жағдай жасау; шығармашылық әлеуетін жүзеге асыру, өмір бойы ауқаттылығын қамтамасыз ету; егде жастағы адамдардың экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарының сақталу кепілдігін қамтамасыз ету, олардың азаматтық және саяси құқықтарын қорғау, оған қоса, жас ерекшелігінің кемсітушілігін жою; қарт адамдарға медициналық көмек пен қолдау көрсету.

Бұл халықаралық құқықтық актілер Қазақстанда қалай қолданылуы мүмкін. Біріншіден, олар әр мемлекет ұмтылатын құқықтық қағидаларды құрайды. Екіншіден, егер Қазақстан Республикасы бұл халықаралық актілерді ратификациялаған болса, онда Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес, оның еліміздің құқық жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Осылайша, біздің мемлекет халықаралық-құқықтық актілерде мазмұндалған нормаларды орындау міндетін өзіне алды. Оған қоса, егер Қазақстан Республикасының халықаралық шартында ұлттық заңнамадан өзге ережелер қаралған болса, онда халықаралық шарттардың ережелері қолданылады. Халықаралық құқық ережелерін қолдану әдістері әртүрлі, әдетте олар халықаралық-құқықтық құжаттардың өзімен қарастырылады. Кейде халықаралық келісім шартты ратификациялаудың өзі жеткілікті болып, оның нормалары тікелей әрекеттің нормаларын білдіреді, ал кей кезде ұлттық нормативтік-құқықтық актілерді қабылдауды, қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерге толықтырулар мен өзгертулер енгізуді қажет етеді.

Біздің ұлттық заңнамамызда қарт адамдардың құқықтарын реттейтін халықаралық нормалардың қаншалықты іске асып, орындалып жатқанын бағалап көрейік. Мемлекеттің ата заңы болып Қазақстан Республикасының Конституциясы табылады. Конституцияда жас ерекшелігіне қарамастан барлық азаматтардың құқықтары көрсетілген нормалар, сонымен қатар егде жастағы адамдарға қатысты нормалар бар. Оған Қазақстан Республикасы Конституциясының 28 бабы жатқызылады, яғни Қазақстан Республикасында Қарт адамдар мемлекет берген кепілдендіріледі, сонымен қатар әлеуметтік қызмет жүйесі арқылы, мемлекеттік зейнетақы бекіту арқылы, жәрдемақы және өзге әлеуметтік кепілдіктерді бекіту арқылы кепілдендіріледі делінген.

Қарт адамдардың мүддесінің ерекше мәніне тұрғын үйге, жеке меншікке қатысты конституциялық құқықтары және мамандандырылған заңгерлік көмекке жүгінуге құқығы ие. Алайда, Қазақстан Республикасы Конституциясында егде жастағы адамдардың құқықтарын қорғау артықшылықтары туралы норма жоқ. Осы конституциялық нормаларды жүзеге асыруға бағытталған Қазақстан Республикасының заңнамасын үш бөлікке бөлуге болады: жас ерекшелігіне қарамастан барлық азаматтардың құқықтарын бекітетін нормалар, сонымен қатар қарт адамдарға ерекше маңызды нормалар; қарт адамдардың құқықтарына тікелей қатысты нормалар; қарт адамдардың ерекше санаттағы жағдайын реттейтін

нормалар. Бірінші топқа көптеген заңнамалық актілерде бекітілген нормалар жатады (Азаматтық кодекс, неке және отбасы кодексі, Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі және т.б.). Екінші топқа: Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша және жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы», «Қазақстан Республикасындағы арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы», «Арнайы әлеуметтік қызметтер туралы», «Халықты жұмыспен қамту туралы», заңдарды жатқызуға болады. Үшінші топқа, мысалы, «Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және соларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғау туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңдар жатады. Егер осы топтардың әрқайсысына тоқтайтын болсақ, онда маңыздыларын айта кету керек. Егде жастағы адамдардың мүлікке құқығы және оны қорғау, сонымен қатар келісім шарттардан және өмірлік рента, өмірлік асыраушының қарауында болу, мүлікті сенімгерлікпен басқаруға қатысты нормалар ерекше қызығушылық туғызады. Отбасы заңнамасында қарт адамдардың мүддесін отбасында, олардың балалары мен немерелерінің арақатынасында реттейтін бірқатар нормалар бар. Біздің ойымызша неке және отбасы заңнамасы сонымен қатар қарт адамдарды отбасындағы зорлық-зомбылықтан қорғау мәселесін де реттеу керек. Әзірше, бұл мәселе бойынша ешқандай арнайы норма жоқ. Бұл мәселеге зорлықтың қылмыстық іс-әрекет орын алған жағдайда ғана назар аударылады. Тұрғын үй туралы заңнамада егде жастағы адамдардың мүддесіне қатысты, олардың тұрғын үйге және қолсұғылмаушылыққа қатысты конституциялық құқықтарын жүзеге асыратын арнайы норма қарастырылмаған. Тұрғын үй мәселесі бойынша айламен егде жастағы адамдардың алдану жағдайлары басым. Қолданыстағы заңнамалық нормалар көбінесе егде жастағы адамдардың жеке санаттарына қатысты, олар: мүгедектер, соғыс ардагерлері, сауықтырылған тұлғалар, Кеңес Одағының қаһарманы, РҚазақстан Республикасының қаһарманы, (тұрғын үй мен коммуналды қызмет төлем жеңілдіктеріне қатысты). Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексінің негізіне, денсаулық сақтау аясында азаматтардың, сонымен қатар жеке топтардың құқықтары анықталды. Осы топтардың бірі болып – қарт азаматтар табылады. Оларға үй жағдайында және денсаулық сақтау мекемесінде медициналық – әлеуметтік көмек көрсету, дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету құқығы беріледі. «қарт азаматтар» (жалғызбастылар, мүгедектер, ардагерлер, тұрмысы төмен зейнеткерлер және т.б.) санатына жатқызылатын әлеуметтік топтың медициналық көмек көрсету бойынша жеңілдіктерді алу тәртібі мен жағдайы егжей-тегжей қарастырылмаған. Ұлы Отан соғыс ардагерлеріне медициналық көмек көрсету тәртібі реттелді («Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және соларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғау туралы» Заң). Қарттардың денсаулығын сақтау туралы мәселелер «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі», «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша және жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы», «Қазақстан Республикасындағы арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы», «Арнайы әлеуметтік қызметтер туралы», «Халықты жұмыспен қамту туралы», заңнамаларда қарастырылған. Зейнетақымен қамту туралы заңнамасында егде жастағы адамдардың құқықтары жеке қаралған. Қазақстан Республикасының зейнетақы заңнамасындағы өзгерістер (2018 жыл) заңына сәйкес, бұл саланың бірқатар қайшылықтарын кездестіруге болады. Сонымен қатар, жаңа нормаларды орындау механизмі бойынша да бірқатар қайшылықтар орын алған. 2014 жылы Мемлекет басшысы бекіткен Зейнетақы жүйесін жаңғырту тұжырымдамасына сәйкес, зейнетақы жинақтарын бір мәрте шешіп алуға шектеу қойылып, ай сайын төлем жасау тәртібі бекітілді. Бұл шаралар зейнетақы жүйесінің тұрақтылығы мен тиімділігін арттыру, бюджет есебінен

және жинақтаушы зейнетақы есебінен жасалатын зейнетақы төлемдерінің ортақ көлемін ұлғайтуға бағытталған.

Бүгінде зейнеттегі азаматтарға төленетін зейнетақының 80–85% мемлекеттік зейнетақыдан құралады. Бұл жағдай біртіндеп өзгермек. 2018 жылға дейін еңбек өтілі жоқ азаматтар 2040 жылдан бастап зейнетке шыға бастағанда олар тек өз жинақтары мен базалық зейнетақыға иек арта алады. Әрі 2018 жылдың 1 шілдесінен бастап азаматтардың зейнетақысы жинақтаушы зейнетақы жүйесіне қатысу мерзіміне қатысты белгіленеді. Яғни, зейнетақымен қамту деңгейі мемлекет пен жұмыс берушінің жарнаны уақытылы аударуына ғана емес, азаматтың өзіне көбірек байланысты болмақ, сонымен бірге еңбек өтілімін есептеуге байланысты біраз қиындықтар туындауы мүмкін.

Зейнетақымен қамсыздандыру жауапкершілігі толығымен мемлекеттің жауапкершілігінде болған уақыт келмеске кетті. Әрине, қазір де мемлекетіміз жауапкершіліктен толығымен бас тартпайды. 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін кемінде алты ай еңбек өтілі бар зейнеткерлерге ортақ зейнетақы әлі де төленіп келеді. Сонымен қатар қазір барлық зейнеткерге бірдей мөлшерде базалық зейнетақы төленеді. Бірақ, қазіргі заманда зейнетақымен қамсыздандыру жауапкершілігі мемлекет, жұмыс беруші және жұмыскерге оңтайлы үлестірілуі тиіс. Жинақтаушы зейнетақының қандай болатындығы жұмыскердің өзіне байланысты. Қанша жинасаң, сонша аласың.

Әдебиеттер тізімі

1. 1948 жылғы 10 желтоқсандағы №217 А (111) қабылдаған БҰҰ –ның декларациясы. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001/links>
2. 1948 жылғы 10 желтоқсандағы БҰҰ бас Ассамблеясының 217 А (III) қарары. - URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001/links>
3. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының сайты. - URL: <http://www.who.int/ru>
4. БҰҰ ның Бас Ассамблея 1980 жылғы 11 желтоқсандағы өзінің 35/129 қарары. - URL: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/35>
5. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл органының ресми сайты. - URL: <http://www.ombudsman.kz/kz/about/>
6. Денсаулық сақтаудың жалпы қағидалары - URL: www.aiha.com/russian/confwork/ju100bud/clough/tsld009.htm
7. Качество жизни – URL: www.ruscience.newmail.ru/medicine/mbooks/gol.htm

Серикхан Адилгазы¹, Мария Рэккиниен²

Жетысуский Государственный университет имени И. Жансугурова¹,

Талдықорган, Казахстан

Университет академии Або, Доктор PhD, профессор, Финляндия²

Международный правовой опыт по защите прав человека

Аннотация. В данной статье анализируется соответствие национального законодательства международным стандартам защиты прав пожилых людей и анализ научной работы иностранных государств и отечественных ученых по защите прав пожилых граждан в международной защите прав пожилых людей с учетом международных правовых актов и стандартов, правовые проблемы по защите прав пожилых людей в Республики Казахстан, а так же сделан научный анализ по предложениям для их решения.

Ключевые слова. Пожилые люди, удовлетворенность жизнью, благополучие пожилых людей, старение населения.

Serikhan Adylgazy¹, Mariya Riekkinen²

*Zhetysu State University named after I. Zhansugurov¹
Åbo Akademi University the Department of Law Finland²*

International legal experience in the field of human rights protection

Annotation. This article analyzes the compliance of national legislation with international standards for the protection of the rights of older people and an analysis of the scientific work of foreign countries and domestic scientists on the protection of the rights of older citizens in the international protection of the rights of older persons, taking into account international legal acts and standards, legal problems in protecting the rights of older people in the Republic Kazakhstan, as well as a scientific analysis of the proposals for their solution.

Key words. Elder people, Life satisfaction, well – being of elderly people, an ageing population.

References

1. 1948 zhylgy 10 zheltoksandagy №217 A (111) kabyldagan BUU –nyn deklaraciya. [Universal Declaration of Human Rights. Unofficial translation. Adopted by the resolution 217 A (III) of the United Nations General Assembly on 10 December 1948] URL: <http://adilet.zan.kz/eng/docs/O4800000001> .
2. 1948 zhylgy 10 zheltoksandagy BUU bas Assambleyasynyn 217 A (III) karary. [Universal Declaration of Human Rights. Unofficial translation. Adopted by the resolution 217 A (III) of the United Nations General Assembly on 10 December 1948] URL: <http://adilet.zan.kz/eng/docs/O4800000001/links>
3. Dыniezhyzilik densaulyk saktau ujymynyn sajty [Website of the World Health Organization]. URL: <http://www.who.int/ru>
4. BUU nyn Bas Assambleya 1980 zhylgy 11 zheltoksandagy ozinin 35/129 karary [UN General Assembly resolution 35/129 of 11 December 1980] URL: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/35>
5. Kazakstan Respublikasyndagy Adam kukyktary zhonindegi Uakil organynyn resmi sajty [Official website of the Human Rights Ombudsman of the Republic of Kazakhstan]. <http://www.ombudsman.kz/kz/about/>
6. Densaulyk saktaudyn zhalpy kagidalary [General principles of health care] URL: www.aiha.com/russian/confwork/ju100bud/clough/tsld009.htm
7. Kachestvo zhizni [Citizenship of life] URL: www.ruscience.newmail.ru/medicine/mbooks/gol.htm

Авторлар туралы ақпарат:

Адилгазы С. - «Құқықтану» мамандығының докторанты, І.Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік Университеті, І.Жансүгіров көшесі, 187а., Талдықорған, Қазақстан.

Рэккинен М. - Философия докторы (PhD), профессор, Або академия университеті, Финляндия.

Adylgazy S. - Doctoral student of the specialty «Jurisprudence», Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, I. Zhansugurov st., 187a, Taldykorgan city, Kazakhstan

Riekkinen M. – PhD, Åbo Akademi University the Department of Law, Finland

МРНТИ 10.51.31

Г.Т. Айгаринова*ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: Gulnar_80@mail.ru)***Қазақстан Республикасында азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы құқықтық мәселелер**

Аннотация. Бүгінгі күні республиканың тағам қауіпсіздігінің маңызды мәселесі болып, азық-түлік сапасы танылады. Біздің елімізге экспорттаушылардың өзінде талап етілмейтін және адам денсаулығы үшін қауіпті азық-түлік өнімдері әкелінеді. Агроөндірістік кешеннің дамуы сондай-ақ көп жағынан кіргізілетін ауыл шаруашылық өнімдеріне тәуелді болып табылады (ет және ет өнімдерінен, сүт пен сүт өнімдерінен, балық пен балық өнімдерінен, көкөністерден).

Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігі бүгінгі уақытта шегінен тек қоректенудің гигиенасы мен токсикология саласында ғана шығады, ол ел өмірінің азықтық өндіріс, ауыл шаруашылығы, сауда мен логистика, үй қоректенуі секілді салаларына әсерін тигізеді. Тағам өнімінің қауіпсіздігін бақылау экономикалық (өндіріс және сауда) және саяси (елдің азық-түлік қауіпсіздігі) аспектілермен де байланысты болып табылады.

Әлемдік қауымдастықта қазіргі уақытта қауіпсіздік бағалауында артықшылықтарды нақтылау болып жатыр. Егер бұдан бұрын қауіпсіздікпен байланысты қатерлер тек азықтың контаминациясы тұрғысынан ғана бағаланатын болса, қазіргі кезде бүкіл әлемдегі ғалымдар тек азық өнімдерінің ластауын ғана емес, сонымен қатар тұрғын халықтың қоректену құрылымында бағалау қажет деп есептейді (рациондағы азықтық заттардың жетіспеушілігі, артықшылығы және дисбалансы).

Түйін сөздер. Фитосанитарлық қауіпсіздік, өсімік карантині, ауылшаруашылық өндірісі, ауыл шаруашылық, аграрлық сектор.

2017 жылдың 31 қаңтарындағы Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауы аясында атап өткен «Аграрлық сектор экономиканың жаңа драйверіне айналуы керек. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінің болашағы зор. Көптеген позициялар бойынша біз әлемде ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола аламыз. Бұл, әсіресе, экологиялық таза тағамдарға қатысты» [1] – деген Елбасымен белгіленген мемлекет міндеттері жобаны әзірлеуге алғышарт болды. Бұл мақсатқа жету үшін біз республиканың фитосанитариялық қауіпсіздігінің деңгейін көтеруіміз керек. 2017-2020 жылдарына арналған Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік дамыту бағдарламасына сәйкес республикада фитосанитарлық қауіпсіздік қанағаттанарлық деңгейде. Зиянкестермен күресте биологиялық әдістерді қолдану даму үстінде. Сонымен қатар, соңғы жылдары ошақтары жергілікті көбейген карантинді объектілердің жаңа түрлері ашылды. Карантинді объектілер мен аса қауіпті зиянкестердің таралу аймағы 2016 жылға сәкес 5 085,4 мың га жерді құрайды. Сонымен бірге, Қазақстанның Дүниежүзілік Сауда Ұйымына қосылуы дүниежүзілік сауданың одан әрі ұлғаюына, карантинді өнімнің жеткізілу географиясының кеңеюіне алып келді, оның ішінде, фитосанитарлық жағдайы карантинді фитосанитарлық қатынаста әлі де жеткілікті зерттелмеген елдер де бар.

Тағам және азық-түлік қауіпсіздігі мәселері жаңдан пайда болған жоқ және де әскери, әлеуметтік-демографиялық, территориялық, жалпыэкономикалық қауіпсіздік және елдің ұлттық қауіпсіздігінің басқа да құрамдас бөліктерімен қатар барынша өзекті және агроөндірістік кешен өнімдерін тұтыну мен өндіру саласындағы мемлекеттік саясат деңгейіне дейін шығарылған.

Мамандар азық-түлік қауіпсіздігін елдің экономикасының жағдайы, соның ішінде оның агроөндірістік кешенінің жағдайы ретінде сипаттайды, ол ішкі және сыртқы шарттардан тәуелсіз және мемлекеттік азық-түліктік резервінің азаюсыз-ақ халықтың салауатты қоректенуінің рационалды нормаларына сәйкес, яғни белсенді және сау өмір үшін жеткілікті, азық-түліктік тұрғысынан қанағаттандырылады.

Азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіруші болып:

жекелеген экспорттық тауарларға әлемдік бағалардың сыртқы және ішкі конъюктурасының нашарлауы және ауыл шаруашылығының мемлекеттік инвестициялардан тәуелділігін күшейтетін, ауыл халқының шын пайдасының түсуіне әкеліп соғатын, импорт тауарларына бағалардың өсуі;

ауыл шаруашылығын жүргізудің интенсивтілігінің құлдырауы жағдайында оның инвестициялық жағымдылығын төмендететін табиғаттық-климаттық қатерлер;

ауыл жерінің әлеуметтік тартымсыздығымен және ауыл мен қаладағы өмір деңгейінің айрықшалығымен айқындалатын әлеуметтік сипаттағы қатерлер;

шетелден ауыл шаруашылық тауар өндірушілер үшін техника жеткізілімдеріне тәуелділік;

ауыл шаруашылық өнімі мен ауыл шаруашылық жерлері нарығын бақылау шетелдік ұйымдардың қолына көшуі қауіпі;

елдің ДСҰ құрамына кіруі нәтижесінде бақталастықтың елеулі өсуімен байланысты сауда-саяси халықаралық қатерлер;

агроөндірістік кешенді реттеу саласындағы заңамалық базаның жетіспеушілігімен және жерге меншік құқықтарын рәсімдеуді жүзеге асыру күрделілігімен байланысты қауіп-қатер.

Бүгінгі күні республиканың тағам қауіпсіздігінің маңызды мәселесі болып, азық-түлік сапасы танылады. Біздің елімізге экспорттаушылардың өзінде талап етілмейтін және адам денсаулығы үшін қауіпті азық-түлік өнімдері әкелінеді. Былтырғы жылы шетелден әкелінген балық пен балық өнімдерінің 15%-н, консерві өнімдерінің 12%, жарманың 58%, маргарин өнімдерінің 45% жарамсыз деп танылған және сорттылы төмендетілген болатын. Агроөндірістік кешеннің дамуы сондай-ақ көп жағынан кіргізілетін ауыл шаруашылық өнімдеріне тәуелді болып табылады (ет және ет өнімдерінен, сүт пен сүт өнімдерінен, балық пен балық өнімдерінен, көкөністерден).

Осыған байланысты өнімнің сапасын барлық технологиялық тізілім бойынша бақылау жүйесін ұйымдастыру керек болып табылады. Бұл ретте ерекше назарды гендік модификациаланған қайнар көздерді қолданумен жасалған шикізат пен тағам өнімдерінің айналымы талап етеді; өндірістің экологиялық таза жоғары сапалы өніммен сертификациялау мен ынталандыру бойынша шаралар енгізу қажет. Мемлекет азық-түлік пен тағам қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты мәселені тиімді шешу үшін жеткілікті қорға ие деп санаймыз.

Сонымен байланысты ауыл шаруашылық өнімінің тиімді тұрақтылығына және әсіресе экологиялық таза өнім өндіруге жету үшін маңызды орынға фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ие болады.

Азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігі бүгінгі уақытта шегінен тек қоректенудің гигиенасы мен токсикология саласында ғана шығады, ол ел өмірінің азықтық өндіріс, ауыл шаруашылығы, сауда мен логистика, үй қоректенуі секілді салаларына әсерін тигізеді. Тағам өнімінің қауіпсіздігін бақылау экономикалық (өндіріс және сауда) және саяси (елдің азық-түлік қауіпсіздігі) аспектілермен де байланысты болып табылады.

Әлемдік қауымдастықта қазіргі уақытта қауіпсіздік бағалауында артықшылықтарды нақтылау болып жатыр. Егер бұдан бұрын қауіпсіздікпен байланысты қатерлер тек азықтың контаминациясы тұрғысынан ғана бағаланатын болса, қазіргі кезде бүкіл әлемдегі ғалымдар тек азық өнімдерінің ластауын ғана емес, сонымен қатар тұрғын халықтың қоректену құрылымында бағалау қажет деп есептейді (рациондағы азықтық заттардың жетіспеушілігі, артықшылығы және дисбалансы).

Азықтың контаминанттарына қазіргі уақытта жеткілікті түрдегі химиялық (токсинді заттар, пестицидтер, нитрозоаминдер, полихлорланған бифенилдер және т.б.), биологиялық (зең микроскопиялық грибтары және микотоксиндер, бактериялар мен бактериалдық токсиндер, дрождр, теңіз өнімдерінің токсиндері және т.б.) және физикалық табиғат, бұл ретте бірінші орындардың біріне микробиологиялық қатерлер шығады.

Сонымен қатар, азық өнімінің қауіпсіздігі оның барлық өмірлік циклы бойынша қамтамасыз етілуі тиіс: өндірістік шикізатты өсіру, өндіру, тасымалдау, сақтау мен жүзеге асыру.

Заманауи нарықтық жағдайларда, ақырғы өнімнің ластануының потенциалды қатерлерді анықтаумен бірге, азықтық өнімнің өндірушісімен жасалатын, қатаң өндірістік қадағалау ретінде жүзеге асырылуы тиіс, сондай-ақ оның қауіпсіздігі үшін мемлекеттік қадағалау, соның ішінде талдаудың заманауи жоғары сезімталдық әдістерін пайдаланумен қадағалау, ол тек контаминанттарды ғана емес, сондай-ақ мүмкін болатын фальсификациясын анықтайды.

Қазақстанның Кеден Одағына енуіне байланысты, ал одан әрі ДСҰ құрамына енуімен бүкіл әлемдік заңдармен гармонизациялау мақсатымен, сондай-ақ оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы жаңа ғылыми деректердің есебімен азық өнімінің қауіпсіздігі мен сапасын реттеу саласындағы заңнамалық базасын көлемді модернизациялау басталды. Негізінен қазіргі уақытта Кеден Одағының «Санитарлық-эпидемиологиялық бақылауға (қадағалау) жататын тауарларға біртұтас санитарлық-эпидемиологиялық және гигиеналық талаптар» жасалып және әрекетке енгізілді, ол азық-түлік өнімінің қауіпсіздігі саласындағы Кеден Одағының жасалып жатқан техникалық регламенттерінің, және одан әрі Еуразия Экономикалық Қауымдастығы техникалық регламенттерінің тарауларының бірі болып табылады. Барлығы Кеден Одағы шегінде азық-түлік өнімдерінің әртүрлі өнімдері үшін Техникалық регламенттердің көп мөлшерін жасау және енгізу жоспарланған. Бұл ретте көптеген тәжірибеде сыналған ағымдағы нормативтік базаның ережелері қайтадан жасалған құжаттардың негізіне жатты.

Соңғы онжылдықтар шегінде әлемде азық өнімінің сапасы мен қауіпсіздігін анықтаудың, ең аз концентрациялардағы контаминанттарды анықтауға мүмкіндік беретін соңғы ғылыми жетістіктерді қолдануға негізделген, заманауи жоғары тиімділіктегі және прецизионды аналитикалық әдістер жасалды.

Азық технологиясының, химияның, микробиология мен биотехнологияның дамуымен едәуір мөлшердегі жаңа азық қоспалары пайда болды, сондай-ақ азық өнімдерінің қауіпсіздігіне талаптарды қатаңдатқан, халықаралық азық заңнамасын жасауға қажеттілікті туындатқан қоршаған ортаның ластануы да өсе бастады.

Ауыл шаруашылық өнімдерін және азықтық шикізатты заманауи өңдеу кезінде жиі химиялық реактивтерді қолдануға жүгінеді:

- пестицидтер мен гербицидтер (арам шөптермен және зиянкес-жәндіктермен күрес үшін);

- антибиотиктер (жануарларды инфекциядан қорғау үшін);

- гормондар (өсімдіктердің өсуін жылдамдату үшін);

- бояғыштар (азық өнімінің тауарлық түрінің тартымдылығы мен жақсаруы үшін);

- әртүрлі жасанды иістендіршітер мн жоғары ароматты қоспалар;

- консерванттар мен антиоксиданттар (сақтау мерзімін ұзарту үшін).

А т а л ғ а н химикаттарды қосу өндірістің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, алайда егер олардың енгізілетін мөлшері бекітілген нормалардан жоғар болатын болса, бұндай қоспалар адам денсаулығы үшін қауіпті болуы мүмкін. Сондықтан да бұндай нормативтік талаптардың орындалуына мұқият бақылау жасау қажет болады. Олардың сәйкестігін анықтау үшін қолда бар азық өнімдеріндегі немесе шикізаттың өзіндегі ластаушы-заттарды анықтайтын аналитикалық әдістерді жасау және жетілдіру қажет болады.

Азық өнімдерінің қауіпсіздігі ретінде, оларды тұтыну кезінде адам денсаулығы үшін қауіптің болмауы түсіндіріледі, яғни терең негативті әсер ету тұрғысынан (азықтық улану мен азықтық инфекциялар), сондай-ақ алыстағы салдардың қауіптері (канцерогенді, мутагенді және тератогенді әрекеттер) тұрғысынан да қауіптің жоқтығын түсіну қажет.

Басқаша айтқанда, қауіпсіздік деп адам денсаулығына және болашақ ұрпаққа зиянды, қолайсыз жағынан әсер етпейтін азық түлік өнімдерін айтуға болады.

Азық-түліктермен бірге адам организміне оның денсаулығы үшін қауіпті заттардың едәуір мөлшері түсуі мүмкін. Сондықтанда азық өнімдері сапасын қадағалаудың, олардың тұтынушылардың денсаулығы үшін қауіпсіздігіне кепілдік беретін, объективтілігі мен тиімділігіне жауаптылықтың артуымен байланысты мәселелер тұр.

Азық өнімдері мен ауылшаруашылық шикізаттарға көптеген химиялық қоспалардың болуына және тағам өнімдеріне, жем, өсімдіктерге (тыңайтқыштар, пестицидтер, антибиотиктер, гармондар, бояғыштар, консерванттар, дәрумендер, иістендіршітер мн жоғары ароматты қоспалар) түсетін ластайтын заттардың сандық қалдықтарына талдау жасау бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

2) мақсаттық бағдарламаның іс-шараларына зерттеудің сәйкестігі, ғылыми және техникалық қажеттіліктерге (қажетті жағдайда әлеуметтік сұраныс пен (немесе) экономикалық және индустриялық қызығушылықты қосу) тиісті білім саласындағы жаңа жетістікерді қоса отырып шолу жасау оның ұлттық және халықаралық деңгейдегі маңыздылығы.

Экономиканың нарыққа деген жаңа бағдары, Республиканың саяси және экономикалық дербестігі, халықаралық қатынастардың дамуы, ДСҰ-ға кіру, Еуразиялық Экономикалық Одақтың құрылуы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің орны, рөлі мен сипатын жаңаша түсінуге алып келді. Қазақстанның ЕАЭО мен ДСҰ-ға кіруіне орай бізде жоқ қауіпті ағзалардың өтуінен ҚР-ң аумағын қорғау мәселесі пайда болды. ҚР-ң аумағына карантинді объектілердің енуі мен олардың таралу ықтималдығы зор. Ауыл шаруашылығы министрлігі мәліметтері бойынша жыл сайын республикаға 100-ден астам елден едәуір көп карантинді өнім түрлері алып келінеді. Кіргізілетін өнім мөшері жыл сайын ұлғаяуда. Карантинді объектілер шетелдік тұқым, отырғызылатын гүлді-декоративті және орман өнімдерімен келуі мүмкін. Қазақстанмен көршілес ТМД елдерінде карантинді объектілердің 25-35 астам таралымы бар, ал Қытайда олардың саны 100-ден астам құрайды. Көптеген әлем мемлекеттерінде соңғы жылдары өздерімен күресте едәуір қаржылық шығынды талап ететін карантинді объектілердің пайда болып, таралуынан фитосанитарлық жағдай кенеттен шиеленісіп кетті. Мысалы, Ресейде капр қоңызының әкелу салдарын жоюға 2014 жылы 1,4 млрд рубль жұмсалды [3], ал АҚШ-та осы карантинді объектімен күресте жыл сайын миллион доллардан астам жұмсалады [4]. Қазақстанда бюджет сұрауына сәйкес, ауыл шаруашылығы дақылдарының аталған аса қауіпті ағзалармен күрес жүргізуге республикалық бюджетті бағдарлама 215 «Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету» бойынша 6 155,52 млн. теңге бөлінді. Біздің мемлекетте таралған карантинді объектілер өнімдерің экспортына қауіпін төндіреді. Карантинді объектілердің бар болуы салдарынан ЕАЭО мүшелері ғана емес, сонымен бірге өзге де серіктес импорттаушы елдер біздің ауыл шаруашылық өнімдеріне тыйым салуы мүмкін, одан республика миллиардтаған шығын көреді [5].

Осының барлығы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің ауыл шаруашылығында жетілдіруі мен дамуы және оның тиісті құқықтық қамсыздандырылуы, аталған қатынастарға тиімді құқықтық әдістердің табылуы, фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге заңнаманың дамуына ұсыныстар мен нұсқаулар әзірлеу мәселелерін өзекті қылады.

Өсімдіктерді карантинді объектілерден, қауіпті ағзалардан және ҚР аумағын басқа мемлекеттердің карантинді объектілерінің кіргізілуінен немесе өзіндік енуінен қорғаудың құқықтық қамтамасыз ету мәселесі көптеген ұйымдастырушылық және құқықтық мәселелердің шешілуін талап етеді және өте маңызды болып табылады. Аталған ой түйінділері зерттеу тақырыбын Қазақстан Республикасының фитосанитарлық қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері етіп таңдауымызға себепші болды.

Осы зерттеу ұқсас шетелдік және отандық зерттеулерден фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы бар мәселелерге құқықтық талдау жасау және Елбасы белгілеген міндеттерді орындау аясындағы осы саладағы заңнаманың реттелуі мен бақылау келешегі орын алатындығымен тиімді ажыратылады.

3) Зерттеу қандай технологиялық міндеттерді, мәселені шешуіне нұсқалған, алынған нәтижелердің ғылым мен технологияның дамуына және күтілетін қоғамдық және экономикалық әсері

Осылайша, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету стратегиясының жалпы жоспары келесі негізгі бағыттарды іске асырады:

- тағам өнімдерін өндіру, сақтау, тасымалдау, сату кезіндегі тиісті өндірістік тәжірибе (технология, санитарлық режим, өндірістік бақылау);

- тағам өнімдеріне қойылатын гигиеналық нормалар мен санитарлы-эпидемиялық талаптар;

- өндірістік шикізатқа ветеринарлы – санитарлық талаптар мен сараптама жасау;

- тағам өнімдерінің айналымына мемлекеттік қадағалауды (бақылау) жасау;

- талдау әдістерін дайындау, бірыңғайландыру, стандартизациялау және лабораториялық бақылаудың адекватты метрологиялық көрсеткіштерін қамтамасыз ету;

- тағамнан ауруға ұшырағандарға қадағалау жасау.

Осы тұрғыдан бағдарламаны жүзеге асыруды бағдарламалы-мақсаттық әдіспен шешуді тиімді деп санаймыз.

Бұл бағдарламаның серпінді нәтижесі болып, экологиялық таза ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруді қамтамасыз ету және өсімдіктерді карантиндік объектілерден, зиянды организмдерден қорғау және еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында ҚР-да фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін жүйені жетілдіру бойынша тұжырымдама жобасын дайындау және нақты ұсыныстар жасау болып табылады.

Алынған зерттеу нәтижелері заманауи аграрлы-құқықтық ғылымын тереңдетеді және теориясын дамытады, сондай-ақ болашақтағы ғылыми зерттеулер үшін негіз бола алады, сонымен қатар, алынған нұсқаулар, нәтижелер және ұсыныстар төмендегі тұстарда пайдаланылуы мүмкін:

- агроөндірістік кешенді тұрақты дамытуды қамтамасыз ету және ҚР ауыл шаруашылық өнімдерінің қауіпсіздігі саласындағы әрекет етуші заңнаманы жетілдіру мақсатында заң шығармашылық қызметінде;

- орталық және жергілікті атқарушы органдар, Қазақстан Республикасының Үкіметі, Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты, Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық министрлігі, Қазақстан Республикасындағы өсімдіктердің карантині бойынша мемлекеттік инспекторлардың шешімдер қабылдау кезіндегі тәжірибелік қызметінде;

- ауыл шаруашылық ұйымдары мен ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің тәжірибелік қызметінде;

- жоғары оқу орындары мен колледждерде құқықтық бағыттағы пәндерді дайындау мен берудің оқу процесінде. Алынған нәтижелердің ғылым мен техниканың дамуына әсері және күтілетін әлеуметтік және экономикалық көріністері.

- Қазақстан кәсіпорындарының азық өнімдері қауіпсіздігінің әрекет етуші менеджмент жүйесі негізіндегі сандық жағынан өсуі және инвестициялық жағымдылығының жоғарлауы;

- азықтық қауіпсіздік саласындағы қазақстандық экспорт потенциалының күшеюі;

- азық арқылы берілетін аурулардың санының азаюы;

- жергілікті және шетел нарығында серіктес-компаниялар сатылым деңгейінің жоғарлауы;

- реттеу және бақылау жүйесін жетілдіру негізінде әкімшілік ұстанымдардың төмендеуі.

Қазақстанда, заманауи лабораториялық құралдардың аздығына байланысты, тағамдардың қауіпсіздік мәселесіне қатты көңіл бөлінеді. Ұсынылып отырған бағдарлама қазақстан

нарығындағы ет, балық және сүт өнімдерінде гармондар, антибиотиктер, микроорганизмдер, афлатоксин, пестицид, меломин, генетикалық модификациаланған организмдер, радиоактивті нуклидтер және ауыр металдар қалдықтарын анықтау үшін әртүрлі әдістерге баға беруге бағытталған. Үлгілерді үлкен супермаркеттегі, жергілікті базарлардағы өнімдерден алып мемлекеттік стандарттық методология бойынша (иммунологиялық, биодатчиктер, жоғары сапалы хроматография сұйықтығы және полимераздық-тізілім реакциясы) зерттейді. Алынған нәтижелер тез және жан-жақты (CHARM) тест жүргізетін және дәстүрлі әдісті қолдану арқылы бағаланады. Нәтижесі уәкілеті үкімет мекемелеріне хабарланады. Олар бұл әдістерді Қазақстан нарығында ет және балық өнімдерін тексеру кезінде пайдаланады.

Жиналған мәліметтер әртүрлі тамақтанатын халық тобына тәуекелді салыстырмалы талдау жасағанда қолданылады. Бұл қауіп деңгейін төмендету бойынша жергілікті және трансшекаралық стратегиалар үшін мәліметтер базасын қамтамасыз етеді.

Жергілікті тағам өнімдерінің ластық деңгейін анықтаған мәліметтерді адам денсаулығына қауіп келтіретін жағдайларды талдағанда және тағам өнімдерінің қауіпсіздігін басқаруда пайдаланылуы мүмкін. Мүдделі жақтар зерттеу нәтижесімен хабардар болады. Аграрлық-құқық ғылымы саласындағы отандық ғалымдардың қосқан қомақты ғылыми еңбектерін айта отырып, бүгінгі күнге дейін нарықтың қалыптасуы мен даму шартындағы сондай-ақ, еліміздің ДСҰ мен ЕАЭО кіру жағдайындағы фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық мәселесіне арналған кешенді жұмыстың жоқ екендігін айтып өту қажет. Заманауи аграрлық-құқықтық ғылымының көптеген тұжырымдамалық мәселелері жеткілікті дәрежеде негізделмеген және тәжірибелік шешімін таппаған. Осыған байланысты теориялық тұрғыдан және тәжірибелік қолдану қажеттілігі негізінен осы зерттеу жүргізудің өзектілігі күмән тудырмайды.

Список литературы

1. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 года. -URL: www.akorda.kz
2. Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. –URL: www.mgov.kz
3. Захаренко В.А. Обеспечение фитосанитарной безопасности страны в рамках Таможенного союза в условиях вступления в ВТО // Аналитический вестник совет Федерации Федерального собрания Российской Федерации. – 2012. – N 8(451). –С. 63-80.
4. Liquido N.J., Vick K.W., Griffin R.L. Quarantine Security for Commodities. In: Plant Quarantine Statistics, a Review. (P. W. Bartlett, G. R. Chaplin, and R. J. van Velsen Ed.). Horticultural Research and Development Oct., 1996
5. Данные по защите растений на 2015 год. –URL: www.mgov.kz

Г.Т. Айгаринова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Қазақстан

Правовые аспекты обеспечения безопасности продовольственных товаров в Республике Казахстан

Аннотация. Важной проблемой пищевой безопасности республики на сегодняшний день остается качество продовольствия. В нашу страну нередко завозятся невостребованные в самих государствах-экспортерах некачественные и даже вредные для здоровья человека продукты питания. Развитие агропромышленного комплекса республики также во многом зависит от ввозимых продовольственных товаров (мяса и мясопродуктов, молока и молокопродуктов, рыбы и рыбопродуктов, овощей, зелени).

Безопасность пищевых продуктов в настоящее время выходит за рамки только лишь сферы гигиены питания и токсикологии, она оказывает влияние на такие области жизни страны как пищевая промышленность, сельское хозяйство, торговля и логистика, домашнее питание. Контроль безопасности пищевой продукции связан и с экономическими (производство и торговля), и с политическими (продовольственная безопасность страны) аспектами.

В мировом сообществе в настоящее время происходит уточнение приоритетов в оценке безопасности. Если ранее риски, связанные с безопасностью, оценивались только с точки зрения контаминации пищи, то сейчас ученые во всем мире пришли к выводу, что надо оценивать не только уровень загрязнения пищевых продуктов, но и структуру питания населения (недостаток, избыток или дисбаланс пищевых веществ в рационе).

Ключевые слова. Фитосанитарная безопасность, карантин растений, сельскохозяйственного производства, сельское хозяйство, аграрный сектор.

G.T. Aygarinova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Legal aspects of food products protection in the Republic of Kazakhstan

Abstract. Nowadays the quality of food remains an important food security problem in the republic. In our country are imported unclaimed in the exporting countries substandard and even harmful to human health food. The development of the republic's agro-industrial complex also largely depends on imported food products (meat and meat products, milk and dairy products, fish and fish products, vegetables, herbs).

Food safety now extends beyond just the field of food hygiene and toxicology, it affects such areas of the country's life as the food industry, agriculture, trade and logistics, home-based food. Control of food safety is connected with economic (production and trade), and with political (food security) aspects.

In the world community, the priorities for assessing security are clarified. If earlier the safety risks were assessed only in terms of contamination of food, now scientists around the world have come to the conclusion that it is necessary to evaluate not only the level of food contamination, but also the structure of the population's nutrition (lack, excess or imbalance of nutrients in diet).

Key words. Phytosanitary security, quarantineable products, agricultural production, agriculture, agrarian sector.

References

1. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.Nazarbaeva narodu Kazahstana ot 31 janvarja 2017 goda «Tret'ja modernizacija Kazahstana: global'naja konkurentosposobnost'». [The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan «Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness»] Available at: www.akorda.kz
2. Gosudarstvennaja programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2017-2021 gody [State program for development of agribusiness of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021]. Available at: www.mgov.kz
3. Zaharenko V. A. Obespechenie fitosanitarnoj bezopasnosti strany v ramkah Tamozhennogo sojuza v uslovijah vstuplenija v VTO [Provision of phytosanitary security of the state within the framework of the Customs Union in terms of entry into the WTO] , Analiticheskij vestnik sovet Federacii Federal'nogo sobranija Rossijskoj Federacii [Analytical Bulletin of the Federation Council of the Federal Assembly of the Russian Federation], 2012 – 8(451). – 63-80 p [In russian]
4. Liquido N.J., Vick K. W., Griffin R. L. Quarantine Security for Commodities. In: Plant Quarantine Statistics, a Review. (P. W. Bartlett, G. R. Chaplin, and R. J. van Velsen Ed.). Horticultural Research and Development Oct., 1996.
5. Dannye po zashhite rastenij na 2015 god [Plant protection data for 2015]. Available at: www.mgov.kz

Авторлар туралы мәлімет:

Айгаринова Г.Т. – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті кеден, қаржы, экологиялық құқық кафедрасының профессоры м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің кеден, қаржы, экологиялық құқық кафедрасы, әл-Фараби даңғылы 71, Корпус ГҮК-2, 36, Алматы, Қазақстан.

Aygarinova G.T. – acting professor of the department of customs, fiscal and environmental law of the Kazakh National University named after al-Farabi, department of customs, fiscal and environmental law of the Kazakh National University named after al-Farabi, avenue of al-Farabi, 71 (GUK-3), Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 10.31.01

Д.Е. Ахметбеков

АО «Астана-финанс», Астана, Казахстан

(E-mail: adaryn89@mail.ru)

Реструктуризация долга - правовое средство финансовых организаций в странах ЕАЭС по выходу из кризиса

Аннотация. Автором была показана актуальность реструктуризации долга для финансовых организаций в странах ЕАЭС. В статье рассматриваются такие вопросы как понятие, цели и задачи оздоровительного инструмента финансовой организации в виде реструктуризации. Анализируются точки зрения ученых из стран ЕАЭС, исследующих проблематику в изучении вопроса реструктуризации. Автором проведен анализ правового регулирования реструктуризации долга финансовых организации в РК, как основополагающее, а именно возможности улучшения процесса реструктуризации долга с указанием аспектов, определяющих ее эффективность. В статье автором акцентируется внимание на то, что на сегодняшний день применение инструментов для успешной реструктуризации долга в странах ЕАЭС не предоставляется возможным из-за имеющихся пробелов в законодательстве. Также, автор предполагает что, для более успешного государственного регулирования процессов реструктуризации необходимо провести детальный анализ процесса реструктуризации обязательств, основываясь на теоретических и практических данных, с использованием критериев, определяющих ее эффективность. Вследствие этого, данный подход к исследованию видится автором наиболее приемлемым, так как позволяет минимизировать степень рисков правоприменительного характера в будущем.

В заключении автором отмечается, что первостепенной задачей правового регулирования в вопросе реструктуризации должно быть достижение доступного применения реструктуризации долга для всех финансовых организаций, вне зависимости от размера уставного капитала. В результате достижения данной цели в странах ЕАЭС, появится возможность создания благоприятной площадки взаимодействия для финансовых организаций со странами ЕС и другими иностранными государствами.

Ключевые слова. Реструктуризация, реструктуризация долга, процесс реструктуризации, правовое регулирование, оздоровление, финансовая организация, неплатежеспособность, правоприменение.

Введение. Для достижения конкурентоспособности Казахстана на мировом рынке, обеспечения внешнеэкономической безопасности в длительной перспективе казахстанская экономика должна ориентироваться на первоочередную модернизацию экспортных и сдерживающих импорт отраслей. Подобное может стать важным источником финансирования для последовательного обновления и развития отстающих отраслей, работающих на внутреннее потребление до мирового уровня. Модернизация базовых отраслей по комплексной переработке в черной и цветной металлургии, химической, нефтехимической и топливной промышленности необходима для вхождения Казахстана в мировую экономику, для обслуживания внешнего долга.

Внешний долг считается одной из главных угроз экономической безопасности. Однако внешний долг не создает опасности, когда заемные ресурсы активно используются для ввоза передовой технологии, особенно в отрасли, ориентированные на экспорт. Они служат источником валютной выручки для погашения долга. Тем не менее, в настоящее время существует серьезная проблема с размером внешнего долга Казахстана, который уже достиг своего максимума. В связи создавшейся ситуацией необходимо изыскивать приемлемые варианты решения данной проблемы, одним из которых является реструктуризация долга.

Реструктуризация долга в настоящее время выражается в признании ее необходимости, а точнее, в необходимости её эффективного применения. Проведение реструктуризации включает в себя как реализацию самой процедуры реструктуризации путем заключения

договорных отношений между должником и кредитором, так и наличие актов государственного регулирования данного процесса.

Можно предположить, что для более успешного государственного регулирования процессов реструктуризации, необходимо провести детальный анализ процесса реструктуризации обязательств основываясь на теоретических и практических данных, с использованием критериев, определяющих ее эффективность. Данный подход исследования видится приемлемым, так как позволяет минимизировать степень рисков правоприменительного характера в будущем. Вместе с тем, наличие более детального регламентирования вопросов реструктуризации и совершенствования процесса реструктуризации финансовых обязательств подтолкнет предпринимателей использовать данный инструмент во благо своего бизнеса.

Актуальность данного вопроса в том, что в условиях мирового кризиса большинство отечественных финансовых организаций столкнулись с проблемами убыточности и неплатежеспособности в сфере осуществляемой деятельности. И, в первую очередь, в интересах государства применение всех необходимых мероприятий по проведению успешной реструктуризации долговых обязательств финансовых организаций, стремящихся воспользоваться реструктуризацией для положительного изменения финансового состояния. Доступность нормативно-правового урегулирования и устранение имеющихся пробелов в ходе применения реструктуризации позволит систематизировать данный финансово-оздоровительный инструмент в ходе правоприменения. Кроме того, последовательное изложение взглядов на новые подходы улучшения законодательства РК в области урегулирования деятельности казахстанских финансовых организаций и пути повышения эффективности их работы позволит в общем осмыслении целиком отразить положительные эффекты изучения и практического применения реструктуризации в целом.

Следует отметить, что возникновение пробелов в осмыслении и решении вышеуказанных проблем с научной точки зрения является обоснованным в условиях развития рынка и возникновения новых тенденций в развитии экономики. Вместе с тем, при изучении данного вопроса нельзя игнорировать и тот факт, что многие финансовые организации, в частности в РК, да и всего ЕАЭС, в своей деятельности чаще всего переживают процесс неплатежеспособности и просто вынуждены применить такой инструмент, как «реструктуризация». Ведь в подобных ситуациях из числа многих инструментов регулирования только реструктуризация дает возможность многим финансовым организациям выйти из кризиса.

Целью написания данной статьи является обоснование необходимости обратить более пристальное внимание на процессы реструктуризации долгов финансовых организаций.

Перед нами стоит задача рассмотреть некоторые подходы к этой проблеме, а именно:

- изучение применения механизма реструктуризации долговых обязательств финансовых организаций в странах ЕАЭС;
- исследование необходимости улучшения правового регулирования на законодательном уровне;
- проведение сравнительного анализа, основываясь на мнениях ученых стран ЕАЭС;
- дать выводы касательно необходимости применения «института реструктуризации» в странах ЕАЭС.

Понятие и цели реструктуризации. Понятие реструктуризации в целом подразумевает изменение финансовой составляющей путем эффективного перестроения и оздоровления финансовой организации с применением правового регулирования и экономической модели, в перспективе позволяющей найти выход из сложившейся ситуации.

Главная цель реструктуризации – поиск источников развития предприятия (бизнеса) на основе внутренних и внешних факторов. Внутренние факторы основаны на выработке

операционной, инвестиционной и финансовой стратегии создания стоимости предприятия за счет собственных и заемных источников финансирования, а внешние – на реорганизации видов деятельности и структуры предприятия [1, С.9].

Вместе с тем следует понимать, что для достижения цели реструктуризации определенной финансовой организации необходимо приспособиться к рыночным условиям, повысить уровень конкурентоспособности. Для этого финансовой организации требуется провести целый комплекс мероприятий (экономических, финансовых, структурных, управленческих, производственных, юридических и др.), направленных на достижение данной цели.

В настоящее время очень часто то или иное государство-член ЕАЭС сталкивается с определенными проблемными финансовыми организациями из числа общей массы стратегически важных компаний страны в целом. Такие организации требуют провести в той или иной степени определенное оздоровление для дальнейшего функционирования в будущем. Принимая во внимание данное требование, возникает необходимость в особом подходе к изучению и решению проблемы нормального и эффективного функционирования инструмента в виде реструктуризации со стороны государства.

По сложившейся ситуации в отношении имеющихся «пробелов» в государственном регулировании реструктуризации, хотелось бы акцентировать внимание на необходимости исследования и более углубленного изучения данного вопроса в рамках правоприменительного подхода. Конкретно в данном случае речь пойдет о правовых методах, применимых в осуществлении реструктуризации финансовых организаций. Это позволит избежать подобных ситуаций в будущем. Тем самым, необходимо обозначить возможные изменения и доработки в законодательных актах, связанных с реструктуризацией долга.

Ежегодно мы оказываемся свидетелями того, как та или иная финансовая организация, будучи устойчивой на протяжении определенного количества лет, вдруг становится немощной и финансово уязвимой. В результате со временем такие организации принуждают или приводят себя к дефолту.

Наши западные коллеги, в данном случае речь идет о представителях стран ЕС, находят выход из данной ситуации путем применения различных видов реструктуризации, которые могут способствовать к оздоровлению той или иной компании в зависимости от рода ее деятельности. Данный подход констатирует тот факт, что страны ЕС в изучении данного вопроса подошли более углубленно и детально, что является положительной стороной в разрешении данной проблемы для той или иной страны в целом.

Практика на множестве примеров убеждает, что правильное правовое регулирование реструктуризации финансовых организаций как субъектов финансового права с учётом их правового статуса, и определения источников такого регулирования, а также регламентация деятельности таких организаций в условиях реструктуризации в странах ЕАЭС и в частности РК, являются актуальным и необходимым в наше время.

Если говорить о Казахстане в сравнении со странами ЕС, то вопрос применения реструктуризации на законодательном уровне ещё не развит и требуется его детальное изучение для дальнейшей ликвидации пробелов, улучшения практики применения. Показательно также и то, что в имеющихся методических и методологических подходах к изучению инструмента реструктуризации финансовых организаций как в РК, так и странах ЕАЭС особое внимание акцентировано на ключевых направлениях совершенствования правовых аспектов деятельности финансовых организаций. При этом подобные совершенствования происходят с учетом пробелов и ошибок нормативно правового и правоприменительного характера.

В настоящее время происходящие экономические преобразования в нашей стране, изменили финансово-экономическую систему, что, несомненно, сказывается и на ее правовом регулировании. Для дальнейшего развития экономики страны целью улучшения

данного аспекта будет являться качественное правовое регулирование деятельности финансовых организаций в условиях процесса реструктуризации их долговых обязательств, а также пути совершенствования данных механизмов с учётом финансово-экономического кризиса страны и ЕАЭС.

Исторические аспекты реструктуризации. Приступая к изучению вопросов реструктуризации следует обратить особое внимание первоисточникам данного инструмента в практике, известным как «Лондонский подход». «Лондонский подход» - это практика реструктуризации корпоративных долгов, разработанная и активно применяемая в Великобритании в 70-80-х годах прошлого столетия. «Лондонский подход» представлял собой комплекс правил, инструментов и рекомендаций по реструктуризации корпоративных долгов. Ключевым параметром этого комплекса - отсутствие какого-либо статута или юридического обязательства (на законодательном уровне) проводить реструктуризацию на каких-то конкретных правилах и временных терминах. Этот комплекс основывался на добровольном применении «лучших практик» и на добровольном внесудебном использовании переговорного процесса (как правило, под эгидой нескольких регуляторов) [2].

Однако в современности данный подход не очень сильно прижился на практике. Так, например если учитывать опыт реструктуризации азиатских стран, то можно констатировать, что применение принципов «Лондонского подхода» не было универсальным. «Лондонский подход» подразумевал активное участие центрального банка, как независимого арбитра, так и некоего посредника в процессе реструктуризации. В Южной Корее, как и в Индонезии, это оказалось очень сложным моментом. Конгломераты имели существенное влияние на политическую жизнь страны, а центральный банк не имел нужных юридических полномочий. В итоге множество потенциально сильных сделок погрязло в бюрократии и в судебных разбирательствах. Правительству пришлось создать новый институционный орган для выполнения этой роли. В Южной Корее был создан Координационный комитет, который определял конкретные условия и параметры для проведения каждой реструктуризации, а Комиссия по финансовому надзору подкрепляла весь процесс своей исполнительной властью. Многие конгломераты, как например Daewoo, пришлось «ломать через колени». В итоге, с помощью экстренного вливания свежих кредитных ресурсов со стороны банков на профильную деятельность и благодаря механизму debt to equity swap (конвертация кредита в долю в капитале корпорации), удалось провести полную реструктуризацию группы Daewoo. После этого корпорация Daewoo, которая насчитывала около 290 дочерних структур в 1998 году, была «порезана» и оптимизирована в 12 независимых юридических лиц благодаря механизмам реструктуризации и debt to equity swap. В итоге выжили только 12 профильных направлений с серьезным будущим потенциалом, в долю которых кредиторы согласились войти. Но оптимизация продолжилась и позже. На сегодняшний день, осталось всего 5 независимых юридических лиц с брендом Daewoo [2].

Данный пример заставляет сделать вывод, что перед тем, как применять зарубежный опыт, государству, в лице его государственных органов необходимо выработать детальный подход к имеющейся проблеме с целью определения, выявления и последующего внедрения наиболее благоприятных действий по реструктуризации долга.

Правовой институт debt to equity swap представляет собой обмен долговых обязательств на акции заемщика [3]. Однако следует отметить, что для товарищества с ограниченной ответственностью в РК применение данного правового института является затруднительным из-за имеющегося законодательного ограничения.

Так, согласно пункта 1 статьи 59 ГК РК вкладом в уставный капитал хозяйственного товарищества могут быть деньги, ценные бумаги, вещи, имущественные права, включая права на результаты интеллектуальной деятельности, и иное имущество [4].,

Таким образом, товарищество с ограниченной ответственностью формирует уставный капитал в виде долей участников и не имеет акций, которые могут быть использованы правовым институтом debt to equity swap.

Задачи улучшения правового регулирования реструктуризации. Исходя из вышесказанных целей правового регулирования процесса реструктуризации, можно определить следующие задачи данного процесса:

- раскрытие, а также правовой анализ основных аспектов в виде понятий, методологии и правового статуса финансовых организаций как субъектов финансового права в странах ЕАЭС;
- определение причин и проведение анализа возникновения и применения механизма реструктуризации долговых обязательств финансовых организаций как субъектов финансового права в странах ЕАЭС;
- оценка уровня эффективности механизма правового регулирования деятельности финансовых организаций в странах ЕАЭС в условиях реструктуризации;
- оценка государственного регулирования деятельности финансовых организаций в условиях реструктуризации в странах ЕАЭС;
- проведение сравнительного анализа правовых аспектов деятельности финансовых организаций в странах ЕАЭС в условиях реструктуризации, на основе анализа наилучшего благоприятного условия реструктуризации долговых обязательств финансовых организаций, с целью его внедрения в РК.

Правовое регулирование реструктуризации в зависимости от рода деятельности финансовой организации будет иметь некую специфику. Однако, в свою очередь, можно было бы раскрыть и применить общую суть реструктуризации в других организационно-правовых формах предпринимательской деятельности, использующих иные финансовые инструменты в сфере экономики страны (лизинг, страховая деятельность, микрокредитование, и т.п.).

На сегодняшний день в РК правовое регулирование реструктуризации финансовой организации нуждается в более детальном подходе к данному процессу оздоровления. Применение права на различные виды реструктуризации (стратегическая реструктуризация и оперативная реструктуризация) позволит привлечь субъектов финансовой отрасли стран ЕАЭС, а так же стран ближнего и дальнего зарубежья к этому правовому инструменту, что в свою очередь, несомненно, благоприятно скажется на экономике и имидже страны в целом.

Акцентируя на международном аспекте рассматриваемой проблемы, отмечаем, что с 1 января 2015 Казахстан является государством-членом ЕАЭС. Государства-члены ЕАЭС являются стратегическими партнерами и одной из ключевых мер взаимодействия между ними является сближение законодательства.

Исходя из-чего следует отметить, что одной из целей ЕАЭС является унификация законодательства, которая предусматривает, сближение законодательства государств-членов, направленное на установление идентичных механизмов правового регулирования в отдельных сферах [5].

В аспекте изучения данного вопроса, применения реструктуризации долгов в странах ЕАЭС, автором проводится анализ мнений по имеющимся научным трудам ученых, а также описывается имевший место практический опыт в странах ЕАЭС.

Однако, следует отметить, что в данном процессе опыт и действующее законодательство Республики Армения не были изучены надлежащим образом ввиду того что, государственным языком в Республике Армения является армянский язык, а статей или книг армянских авторов по нашей проблеме на русском языке мы не обнаружили. Кыргызстанские авторы также не балуют вниманием проблему финансовой реструктуризации. Во всяком случае, мы обнаружили только несколько статей и не обнаружили монографий на данную тему в литературе Кыргызстана.

В связи с этим, нами был сделан анализ с опорой преимущественно на научные труды ученых Российской Федерации и Республики Казахстан.

Для понимания обширности вопроса характерно мнение Ляпунова С.: «Многие проблемы, возникающие при структурных изменениях на крупных производствах, могут быть снивелированы, если проводится социально-ответственное реструктурирование предприятия (отрасли). Последнее предполагает учет интересов всех участников этого процесса и прежде всего социальных партнеров – работников и работодателей. Однако в нашей стране главные идеи, как и способы их воплощения, приходят извне, а не по воле и желанию коллектива. Коллектив, который обладает мощным потенциалом и более всего заинтересован в активном развитии предприятия, попросту обходят, более того, иногда рассматривают как фактор, якобы препятствующий, тормозящий внедрение изменений и новшеств» [6, С.37].

Констатируем факт, что само понятие реструктуризации и ее применение на постсоветском пространстве, это – некая «новелла» в исследовательском подходе оздоровительного процесса финансовых организаций (компаний) на стадии банкротства, со всеми ее вытекающими обстоятельствами и последствиями. Из-за отсутствия достаточного исследования в данной области на сегодняшний день актуально практически все, что сказано «о реструктуризации», в той или иной степени.

Далее хотелось бы отметить мнение С.А. Семеновой, которой в статье «Необходимость государственного регулирования процессов реструктуризации предприятий» было уделено особое внимание нормативно-правовой базе РФ в области реструктуризации, а точнее был сделан акцент на имеющиеся пробелы в законодательстве РФ, регулирующие процесс реструктуризации в целом. Кроме того, автором указывается на неоднородность в российском законодательстве понятия «реструктуризации». Причем автор напрямую указывает, что при имеющейся нормативно-правовой базе РФ, не каждое предприятие сможет провести успешную реструктуризацию, т.к. возникает необходимость владения всеми юридическими тонкостями, что под силу далеко не всем даже профессиональным юристам [7, С.236].

В вопросе применения инструмента реструктуризации долгов был описан практический опыт Республики Беларусь и Кыргызской Республики.

Таким образом, была проведена работа по изучению вопроса применения инструмента реструктуризации обязательств в Республике Беларусь. В свою очередь, следует отметить, что в Республике Беларусь вопрос применения инструмента реструктуризации обязательств в последнее время становится все более актуальным. Так, Первый заместитель министра финансов Республики Беларусь Максим Ермолович пояснил, «В 2016 году была проведена большая работа по реструктуризации обязательств ряда предприятий, которые оказались в не очень хорошем финансовом положении, в том числе сельхозорганизаций. Эта работа продолжится и в 2017 году. При этом мы считаем, что поддержка должна осуществляться только в отношении тех предприятий, которые в среднесрочной перспективе выйдут на безубыточную работу, что подтверждается их бизнес-планами. Подобные мероприятия должны проводиться. Главное, чтобы это была точечная выверенная поддержка, которая в перспективе даст положительный результат и предприятия самостоятельно рассчитаются по своим долгам»

Исходя из данного обращения г-на Ермоловича, следует отметить, что вопрос реструктуризации обязательств (долгов), на сегодняшний день актуален для госпредприятий Беларуси. Из данного обращения г-на Ермоловича, следует отметить, что государственная власть Республики Беларусь намерена продолжить свою работу, в вопросе проведения реструктуризации обязательств, тем самым оказывая поддержку для социально уязвимых предприятий, что, несомненно, отразится на всей экономике Республики Беларусь [8].

Что же касается применения реструктуризации долгов в Республике Кыргызстан, отмечаем, что в деятельности одного из Казахстанских банков немаловажную роль сыграл тот факт, что в 2012 году реструктуризация обязательств АО «БТА Банк» (далее – банк) была признана в Кыргызской Республике. Отмечаем, тот факт, что данное признание реструктуризации в соответствии с определением Межрайонного суда города Бишкека, обеспечило следующие действия на территории Кыргызской Республики:

- приостановление исполнения решений судов в отношении банка по обязательствам, подлежащим реструктуризации;
- приостановление исполнения банком требований его кредиторов по таким обязательствам;
- запрет обращения взыскания на активы банка в Кыргызской Республике [9].

Несомненно, данная мера взаимодействия между странами позволила соседствующим государствам перенять опыт по применению данного финансового инструмента в практике. Так как, в вопросе унификации законодательства, данная практика, безусловно, может найти свое отражение на законодательном уровне для всех стран ЕАЭС.

Казахстанские проблемы реструктуризации. Рассматривая и принимая во внимание отечественную нормативно-правовую базу касательно реструктуризации долга, следует отметить, что на сегодняшний день ярчайшими примерами реструктуризации финансовых обязательств в банковском секторе, являются реструктуризация таких банков РК, как АО «БТА банк», АО «Темирбанк», а в лице финансовых организаций это некогда финансовый холдинг АО «Астана-финанс».

Предоставление возможности на оздоровление путем реструктуризации в финансовом секторе РК с каждым днем становится все более возможным. Однако проведение успешной реструктуризации долга не предоставляется на достаточно доступном уровне из-за имеющихся пробелов в законодательстве РК.

Вместе с тем, имеются предложения об использовании реструктуризации в правильном направлении. Так, например научная статья Коньсбаевой Е.К. под названием «Реструктуризация финансовых обязательств финансовых организаций», в которой рассмотрены принципы и методы реструктуризации АО «БТА Банк» на основе практических данных, указывает пути совершенствования процесса реструктуризации финансовых обязательств.

Однако Коньсбаева Е.К. указывает только на один из спорных моментов, касательно включения в план реструктуризации АО «БТА Банк» торгового финансирования, тогда как в мировой практике, как правило, торговое финансирование не подпадает под реструктуризацию. Кроме того, автор не учитывает, что данное понятие «торгового финансирования» на законодательном уровне РК не раскрывает все аспекты в полном объеме, что в свою очередь указывает на необходимость последовательного внедрения данного понятия. Возникают обстоятельства менять правовое регулирование по отношению к этому виду заимствования, учитывая высокую потребность как экспортеров так и импортеров в данном виде финансирования [10, С.44].

Хотелось бы отметить также и мнение автора научной статьи «Реструктуризация предприятия в кластере» Кадыржанова Е.К. который в своей работе обращает особое внимание на важность практического проведения реструктуризации в кластере, объясняя это тем, что «В кластере фирма получает возможность добиться операционной эффективности во всех звеньях цепочки ценности либо создавая вертикальную интегрированную функциональную структуру у себя, либо получая товары или услуги от других субъектов кластера, благодаря наличию в кластере родственных и поддерживающих отраслей» [11, С.6].

Выводы. Таким образом, делая выводы из вышеописанного, отмечаем, что понятие и применение «реструктуризации» в целом требует детального теоретического и практического осмысления. Это необходимо для дальнейшего преобразования правового регулирования финансовых организаций в ЕАЭС. А это в свою очередь послужит пользой

общему делу, и будет являться общим вкладом в развитие юридической науки в изучении данного вопроса. Результаты исследования о преобразованиях могут способствовать применению данных исследований финансовыми организациями, которые, в свою очередь, смогут избежать ликвидации, тем самым сохраняя свой правовой статус. Более того возможны восстановление платежеспособности и создание условий для инвестиционной привлекательности организаций, что несомненно благоприятно отразится на экономике стран ЕАЭС в целом.

В то же время, хотелось бы отметить, что в перспективе возможность и доступность применения такого инструмента, как реструктуризация долга, каждой финансовой организацией, само по себе является определяющим звеном развития правовой и экономической системы страны.

В заключении хотелось обратить внимание на то, что «институт реструктуризации» в странах ЕАЭС не достаточно изучен, соответственно, данный инструмент для перестройки, изменения структуры и оздоровления финансовой организации не применяется на практике в полной мере, как следует, ввиду имеющихся пробелов правового регулирования.

Отсутствие конкретных путей решения не только не оставляет какого-либо шанса на оздоровление для финансовой организации, но и порождает много дискуссий на тему правового регулирования данного вопроса. Первостепенной задачей правового регулирования в данном вопросе должно быть достижение доступного применения реструктуризации долга для всех финансовых организаций, в не зависимости от размера уставного капитала. В случае достижения этой цели во всех странах ЕАЭС, мы не только сможем стабилизировать экономику наших стран, но и сможем создать благоприятную площадку взаимодействия для наших финансовых организаций с соседями из стран ЕС, и другими иностранными государствами.

Список литературы

1. Рудык Н.Б. Конгломератные слияния и поглощения: Книга о пользе и вреде непрофильных активов. – М.: Дело, 2005. – С.224.
2. Перелыгин Егор, MBA, начальник отдела стратегического планирования UniCreditBank Ukraine. Без суда: «Киевский подход» реструктуризации корпоративного долга [Электрон.ресурс]. – 2015. – URL: <http://finance.liga.net/economics/2015/10/15/articles/45358.htm> (дата обращения: 13.10.2015).
3. Англо-русский экономический словарь. [Электрон.ресурс]. – URL: https://economy_ru.academic.ru/17784/debt-equity_swap.
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года [Электрон.ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061#pos=1108;-90 (дата обращения 01.01.2018).
5. ДОГОВОР О ЕВРАЗИЙСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ [Электрон.ресурс] – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31565247 (дата обращения 29.05.2014).
6. Ляпунов С. Реструктуризация – это переговоры и баланс интересов // Эксперт. 1998. № 4. – С.37-39.
7. Семенова С.А. Необходимость государственного регулирования процессов реструктуризации предприятий // Вестник МГТУ, 2010. №1, – С.232-237.
8. Реструктуризация долгов госпредприятий в 2017 году должна быть точечной и выверенной – Ермолович [Электрон.ресурс]. – 2017. – URL: http://www.belta.by/economics/view/restrukturizatsija-dolgov_gospredpriyatij-v-2017-godu-dolzha-byt-tochechnoj-i-vyverennoj-ermolovich-233462-2017/. (дата обращения: 13.10.2015)
9. Реструктуризация БТА признана в Кыргызстане [Электрон.ресурс]. – 2012. – URL: <https://kapital.kz/finance/9328/restrukturizaciya-bta-priznana-v-kyrgyzstane.html> (дата обращения: 28.11.2012).

10. *Коньсбаева Е.К.* Реструктуризация финансовых обязательств финансовых организаций//Банки Казахстана, 2011, С.40-44.

11. *Кадыржанов Е.К.* Реструктуризация предприятия в кластере// Национальная экономика в условиях глобализации: Материалы междунауч. симпозиума (21-25 сент. 2005 г.). Под. общ. ред. А.А. Абишева. – Алматы: Экономика, 2005, - 4.2. – С.3-7.

Д.Е. Ахметбеков

«Астана-финанс» АҚ, Астана, Қазақстан

Борыштың құрылымын қайта құрау – ЕАЭО елдерінде қаржы ұйымдардың тоқыраудан шығуына бағытталған құқықтық тәсілі ретінде қарастырылу амалы

Аннотация. Автор ЕАЭО елдеріндегі қаржы ұйымдарының борыштың құрылымын қайта құраудың бірыңғай жүйедегі өзектілігі көрсетті. Мақалада қаржылық ұйымның сауықтыру құралының түсінігі, максаттары мен міндеттері қайта құрылымдау түрінде болуы сияқты сұрақтар қарастырылады. Сонымен қатар, қайта құрылымдау сұрақтарын қарастыруындағы мәселелерді зерттейтін ЕАЭО елдерінің ғалымдарының көз қарастарына талдау жасалды. Оған қоса, автормен ҚР-ғы қаржы ұйымдарының қарыздарын қайта құрылымдаудағы құқықтық реттеуінің анализі өткізілді. Бұл негіз болатын, дәлірек айтсақ тиімділігін анықтайтын аспектілері көрсетілген қарызды қайта құрылымдау процессін жақсарту мүмкіншіліктері. Мақалада, көбінесе қазіргі таңдағы ЕАЭО елдерінде борыштарды қайта құрылымдаудың сәтті өтуіне кедергі келтіретін заңнамадағы бар кемшіліктерге көңіл бөлінген. Борыштарды қайта құрылымдау процесстерін мемлекеттік реттеудегі неғұрлым табысты жүргізу үшін борыштарды қайта құрылымдау міндеттемелерін теориялық және практикалық деректер негізінде оның тиімділігін анықтайтын критерийлерді қолдана отырып, талдау қажет. Бұл тәсіл автормен ең қолайлы болып саналады, себебі ол болашақта құқықты қолдану тәуекелдерінің деңгейін азайтуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, автор борыштың құрылымын қайта құрау мәселесінің құқықтық реттеуінің негізгі міндеті болып қандай да бір қаржылық ұйымдардың жарғылық капиталының мөлшеріне қарамастан, борышты қайта құрылымдаудың қолжетімді қолданылуына қол жеткізу болып табылады. Автордың пікірінше, егер ЕАЭО елдері бұл мақсатқа қол жеткізсе, олар ЕО елдері мен басқа да шет мемлекеттерінің қаржылық ұйымдары арасындағы ынтымақтастықты орнататын қолайлы платформаның пайда болуына тікелей әсерін тигізеді.

Түйін сөздер. Қайта құрылымдау, берешекті қайта құрылымдау, қайта құрылымдау процессі, құқықтық реттеу, жетілдіру, қаржылық ұйымдастыр, төлем қабілетсіздігі, құқықты қолдану.

D.E. Akhmetbekov

Astana-finance JSC, Astana, Kazakhstan

Debt restructuring is a legal tool of financial organizations in EEA countries to overcome the crisis

Abstract. The article deals with such issues as the concept, goals and objectives of improving the financial organization in the form of restructuring. Different views of scientists from the EAEU are analyzed. The article mainly focuses on the fact that today the specifications of debt restructuring in the EAEU countries are impossible because of the existing legislation below. It can be assumed that, in order to better regulate the restructuring process, it is necessary to analyze the debt restructuring process on the basis of theoretical and practical data, using criteria that determine its effectiveness. The author considers this approach the most popular, as it allows to minimize the level of risk of research in the future.

In conclusion, the Author points out that the main purpose of legal regulation in the matter of restructuring should be to achieve affordable use of debt restructuring by all financial institutions, regardless of the size of Steve's capital. The author also notes that if this goal is set in the EAEU countries, it will be possible to create a favorable platform for cooperation with financial institutions of the EU and other foreign countries.

Key words. Restructuring, debt restructuring, restructuring process, legal regulation, improvement, financial organization, insolvency, recovery.

References

1. Rudyk N.B. Konglomeratnye slijanija i poglashhenija: Kniga o pol'ze i vrede neprofil'nyh aktivov [Conglomerate mergers and acquisitions: A book on the benefits and harms of non-core assets] (Delo, Moscow, 2005).
2. Pereygin Egor, MBA, nachal'nik otdela strategicheskogo planirovanija UniCreditBank Ukraine. Bez suda: «Kievskij podhod» restrukturizacii korporativnogo dolga [Without trial: "Kiev approach" of corporate debt restructuring]. Available at: <http://finance.liga.net/economics/2015/10/15/articles/45358.htm> (accessed: 13.10.2015)
3. Anglo-russkij jekonomicheskij slovar' [English-Russian Economic Dictionary]. Available at: https://economy_en_ru.academic.ru/17784/debt-equity_swap
4. Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'), prinjat Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan 27 dekabrya 1994 goda [The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General part), adopted by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan on December 27, 1994]. Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061#pos=1108;-90 (accessed 01.01.2018)
5. Dogovor o Evraziiskom ekonomicheskom souze [CONTRACT ON THE EURASIAN ECONOMIC UNION]. Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31565247 (accessed 08.01.2018)
6. Ljapunov S. Restrukturizacija – jeto peregovory i balans interesov [Restructuring is a negotiation and a balance of interests], Jekspert [Expert], 4. 37-39 (1998). [in Russian].
7. Semenova S.A. Neobhodimost' gosudarstvennogo regulirovanija processov restrukturizacii predpriyatij [The need for state regulation of enterprise restructuring processes], Vestnik [Bulletin of Moscow State Technical University named after N.E. Bauman], 1, 232-237, (2010). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/neobhodimost-gosudarstvennogo-regulirovaniya-protsessov-restrukturizatsii-predpriyatij>. [in Russian].
8. Restrukturizacija dolgov gospredpriyatij v 2017 godu dolzhna byt' tochečnoj i vyverennoj – Ermolovich [Restructuring of debts of state enterprises in 2017 should be point and verified - Ermolovich]. Available at: <http://www.belta.by/economics/view/restrukturizatsija-dolgov-gospredpriyatij-v-2017-godu-dolzhna-byt-tochečnoj-i-vyverennoj-ermolovich-233462-2017/> (accessed 13.10.2015)
9. Restrukturizacija BTA priznana v Kyrgyzstane [Restructuring of BTA is recognized in Kyrgyzstan]. Available at: <https://kapital.kz/finance/9328/restrukturizaciya-bta-priznana-v-kyrgyzstane.html> (accessed 28.11.2012)
10. Konysbaeva E.K. Restrukturizacija finansovyh objazatel'stv finansovyh organizacii [Restructuring financial liabilities of financial organizations], [Banks of Kazakhstan], 40-44 (2011). [in Russian].
11. Kadyrzhanov E.K. Restrukturizacija predpriyatija v klasterе [Enterprise Restructuring in a Cluster]. Nacional'naja jekonomika v uslovijah globalizacii: Materialy mezhdun. nauch. simpoziuma (21-25 sent. 2005 g.) [National economy in the conditions of globalization: Materials. sci. Symposium (21-25 September 2005)]. Almaty, 2005, pp. 3-7.

Сведения об авторе:

Ахметбеков Д.Е. – Главный менеджер Департамента продаж и управления активами, Акционерное Общество «Астана-финанс», ул. Т. Бегельдинова, 12, Астана, Казахстан.

Akhmetbekov D.E. - Chief Manager of the Department of Sales and Asset Management, Joint-Stock Company "Astana-finance", st. T. Begeldinova, 12, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.87.21

Ш.С. Байдильдина

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: sh.baidildina@gmail.com)*

XXI ғасырдағы құқықмирасқорлық мәселелері

Аннотация. Мемлекеттің бөлінуі, отаршылдық кезеңінің аяқталып, нәтижесінде басқа мемлекеттің пайда болуы, бірнеше мемлекеттердің бірігуі сияқты жағдайлардан туындайтын сұрақтар алғаш қарағанда бұрынғы заманның басты мәселесі ретінде қарастырылады, алайда осы тақырыпқа байланысты көптеген сұрақтар қазіргі таңда да талқылауды қажет етеді. Мақаланың басты мақсаты - тарихқа шолу жасай отырып, құқықмирасқорлықтың тәжірибеге сүйене отырып, теориялық тұрғыдан талдау, жаңа мемлекеттердің пайда болу барысында аталған теорияны қолданудың теориялық және тәжірибелік мәселелерін анықтап, аталған мәселелердің қазіргі кезде өзектілігін жоғалтпауын дәлелдеу. Әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстан Республикасының құқықтық болашағына болажау жасап, көптеген келеңсіз оқиғалардың алдын алу мүмкіндігін береді. Мақала мақсатына сәйкес міндеті ретінде негіздерге сүйене отырып мемлекеттердің құқықмирасқорлығы институтының бұрынғы және қазіргі кездегі ерекшеліктерін қарастыру.

Түйін сөздер. Мемлекет, құқықмирасқорлық, халықаралық құқық, заманауи халықаралық құқық, халықаралық ұйымдар, халықаралық қатынастар.

Көптеген мемлекеттердің тәуелсіздікке қол жеткізуі біраз қиындықтар туғызғаны бәрімізге мәлім, соған орай КСРО ыдырауы кезінде құқықмирасқорлық мәселелерінің маңызы арта түсті. 1991 жылы Тәуелсіздігін жариялаған Қазақстан Республикасы да құқықмирасқорлық бойынша КСРО құқықтары мен міндеттерінің белгілі бір үлесіне ие болғанын аңғаруға болады. Мемлекет үшін территорияның анықталуы халықаралық саясат жүйесінде алғашқы орынды иеленетін өте маңызды мәселелердің бірі. Мемлекеттің беделі, мемлекеттің бар болуы, халықаралық сахнада басқа мемлекеттердің тануы үшін және халықаралық нормаларды сақтаудың негізгі бір тетігі болып саналады. Сол сияқты құқықмирасқорлықтың объектілері ретінде территория ғана емес, шарттар, мемлекеттік мүлік, мемлекеттік мұрағат пен мемлекеттік қарыздар, тұлғалардың азаматтығы, сондай-ақ халықаралық ұйымдарға мүшелік етуді де ұмытпағанымыз жөн.

Мемлекеттердің құқықмирасқорлығы көптеген факторларға байланысты. Мысалы, халықаралық шарттардың тұрақтылығын сақтау, бір мемлекеттер екінші мемлекетке ауысқан территория халқының қажетті мүдделерін, басқа мемлекеттердің мүдделерін қорғау үшін және т.б. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық аренада сексеннен астам мемлекеттердің пайда болуы халықаралық құқықтағы территория егемендігінің өзгеруінің заңды салдарын реттейтін бағытқа назарын аудартады.

Заңи тұрғыдан бір мемлекет аясында құқықмирасқорлығы мен үкіметінің ауысуы әр түрлі құбылыс ретінде сипатталады, себебі үкімет ауысуы мемлекеттің құқықсубъектілігіне де, территориялық иелігіне де әсерін тигізбейді [1,38]. Мемлекеттердің құқықмирасқорлығының құқықтық табиғаты жөнінде нақты бір пікір жоқ болғанымен, оған қарасты жалпы фактілер мен мемлекеттердің тәжірибесі негізінде қалыптасқан құқықмирасқорлық қағидалары ғана емес, сонымен қатар мирасқорға көшетін нақты құқықтар мен міндеттер белгіленген. Осы мәселеге қатысты бұрыннан келе жатқан қағидалар қазіргі заманда заңи тұрғыдан басқа көзқарастарды қажет етеді.

Бірінші қарағанда мемлекеттердің, әсіресе территорияға қатысты құқықтар мен міндеттемелерге байланысты даулар тек бұрынғы өткен заманға, яғни көптеген бірлестіктер, одақтар, колониялар бар болған кезге ғана тиесілі сұрақ деген көзқарас қалдырады. Алайда бұл XXI ғасырда да бұндай даулар көрініс тапқан. Дүниежүзілік карта әлі күнге дейін келбетін сан қилы мемлекеттердің пайда болуымен түрленеді. Мәселен, 2002 жылдан бастап мемлекет ретінде саналатын және ол статусқа оңайшылықпен жетпеген

Шығыс Тимор мемлекеті немесе ресми атауы бойынша Тимор-Лести. 1975 жылы 7 желтоқсан күні осы мемлекеттің тәуелсіздік декларациясы жарияланған кезден тоғыз күннен кейін арал оккупацияланып, Индонезияның жиырма жетінші провинциясы болып саналды. Индонезиялықтардың әскери басып кіруі мен репрессиялық шараларын Австралия мен АҚШ мемлекеттерімен қолдау тапты. Бұл тартыста Шығыс Тимордың 600 мың тұрғындарының 200 мыңы азап шекті. 1999 жылы мемлекет тиесілілігіне қатысты БҰҰ талап етуімен ғана өзін-өзі тану туралы референдум өткізілді. Өткізілген шара қорытындысы бойынша, халық қалауы мемлекеттің тәуелсіздігі болды. Сонау 1975 жылдан 2002 жылға дейін мемлекет әлеуметтік-саяси революциялық оқиғалар объектісі болып қала берді, және тек аталған жылдың 20 мамыр күні ғана ресми түрде Шығыс Тимор тәуелсіз мемлекет деп жарияланды.

XXI ғасырдың тағы бір естен кетпес оқиғасы бұл – Черногорияның дербес мемлекет болуы. 2006 жылдың 3 мамырында Черногория Сербиямен бірге конфедеративті одақта болды және бұрын тәуелсіз ел атағын алған еді. XVIII ғасырда Балқан мемлекеттері арасында Осман империясынан бөлініп шығып, тәуелсіздігін Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін сақтап қалған, алайда 1918 жылы Сербтер, хорваттар мен словенецтер корольдігіне кірген. Сербтер Черногорияның дербестігін жақтамады, әрине бұл сербтердің Адриат теңізіне шығуына тосқауыл болатын еді. Оған қарамастан 2006 жылдың 21 мамырында Евроодақтың қатысуымен референдум өткізілуі шешілді. ЕО соған қатысты талап қойды: Черногория тәуелсіздігі референдум қатысушыларының 55% қолдау тапқан кезде ғана беріледі. Бұл референдум тек ресми рәсім ретінде өткізілді, себебі сол кезде Черногория *de facto* дербес мемлекет ретінде өмір сүрді, тіпті оның өзінің валютасы мен Сербиямен кедендік шекарасы болды.

Келесі жаңа мемлекеттердің бірі – Косово. Бұл қазіргі кезге дейін көптеген наразылық тудыратын сұрақтардың бірі. 2008 жылы аталған өлке Сербиядан бөлініп, тәуелсіздігіне қол жеткізді. Бұл дүниежүзілік талқылауға салынып, Ұлы Державалар пікірін екіге бөлді. Франция, Германия, Ұлыбритания, АҚШ Косовоның тәуелсіздігін жақтаса, оған қарсы пікірін Ресей, Испания, Аргентина, Қытай сияқты мемлекеттер білдірді.

Кюрасао 2010 жылдың 10 қазанына дейін Нидерландтық Антильдік аралға жатқызылды, бірақ келісім нәтижесінде өзін-өзі басқаратын Нидерланд Корольдігі құрамында айтарлықтай автономиясы бар мемлекет болып табылады. Бұл аралдардың сыртқы саясаты мен қорғанысы үшін Нидерландтар жауапты болуын білдіреді. Кюрасао – Антильдік аралдардың ішіндегі 154 мың халқы бар, Кариб бассейніндегі ең ауқымды оффшорлық аймағы бар ең үлкен арал.

Аталған мемлекеттердің тәуелсіздігін алу процесі өте ұзақ және айтарлықтай жеңіл болған жоқ. Бұл мәселе жағдайда да мемлекеттердің құқықмирасқорлығы мәселесі ерекше орынды иеленеді. Басқасын қоя тұрғанның өзінде, көбінің территориялық сұрақ бойынша бөлінуі үлкен даулар туызғаны рас. Бұрынғы кездегі мемлекеттердің тәуелсіздігіне, оған қатысты құқықмирасқорлыққа байланысты даулар сақталып қала береді, алайда аталған мемлекеттердің ішінде аралдар мәселесі біздің заманымызда ерекше назарға салынып отыр.

Аралдар мен аралдық территория анықтамасы - халықаралық құқықта салмақты тақырыптардың бірі. Мемлекеттердің жеке тәжірибесіне қарап, аралдардың мемлекетаралық қатынастарға біраз әсерін тигізетінін байқаймыз. Халықаралық құқық нормаларына сәйкес аралдардың белгілі бір мемлекетке қатысты болуы аралдағы және оның айналасындағы континентальдік шельф, су түбіндегі, су қалыңдығындағы орналасқан ресурстарға билік етуге тікелей байланысты. Ресурстардан бөлек, аралық территориялар олар тиесілі мемлекетке саяси, экономикалық және қауіпсіздігіне қатысты артықшылықтарды береді. Сонымен қатар, бұрын арал территориясы маңызды болған еді, ал қазір халықаралық теңіз құқығының дамуына және аралдық территорияға байланысты нормалардың жетілдірілуіне

сәйкес, мемлекеттер арал территорияларына өз юрисдикциясын орнату ынтасының білдірілуіне негізгі түрткі болып отыр. Әсіресе осыған байланысты дауларды реттеу мен шешу мемлекеттердің аралды өзіне қосып алуына негізгі көмекші құрал болып табылады.

Аралдардың тиесілілігі мемлекет үшін үлкен артықшылықтарды беретіндігі–мемлекеттер арасындағы дауларды тудыру мен ушықтырудың негізгі себепшісі. Уақыт өте келе аралдарға қатысты даулардың азаюы байқалмайды, керісінше арта түседі. Бұны тек ғалымдар емес, халықаралық сот, арбитраж судьялары да байқау үстінде. Бұл құбылыс бұрынғы ресурстардың сарқылуы мен тозуына және жаңа ресурстардың пайда болуымен тығыз байланысты.

Аралдарға қатысты мемлекетаралық даулардың болуына тағы бір себеп- 1982 жылғы Теңіз құқығы туралы конвенция мен халықаралық құқықта арал территориясының статусы мен анық айқындалған теңіз кеңістігінің болмауы. Сол себепті «аралдық территория» анықтамасының енгізілуі де қарастырылады. Аралдық территорияларға байланысты мемлекетаралық дауларды шешу қиынға соғады және оларды реттеу кейде ұзақ уақытты талап етеді. Бұл мәселенің шешілмеуі мемлекеттердің қатынастарына, сондай-ақ мемлекеттің ұлттық құқығына да, олардың экономикалық, саяси, мәдени дамуының тежелуіне әкеліп соғады. Әдетте бұндай территориялық дауларды шешу тараптармен субъективті тұрғыдан қарастырылады. Бұл мәселені шешуді бірнеше есе күрделендіреді. Нәтижесінде тараптардың сәмелені бейбіт жолмен қарастырылуына, немесе тіпті қарулы қақтығыстар салдарына әкелуі мүмкін.

Аралдық территориялардың тиесілілігіне қатысты даулар алғашқы болып ашу, табу, оған иелік ету, эффективті оккупациялау сияқты әрекеттер қарастырылған. Бұндай жағдайлар қазіргі кезде көбінесе сот мекемелерінде шешілуге беріледі.

Халықаралық сот қолданатын нормаладың көбі жалпы құқық нормасын құрайды. Халықаралық құқықтың жалпы нормалары арасында территориялық дауларға қатысты *Utī Possidetis Juris* құқықтық нормасы қолданылады. Әдетте бұл бұрын отар болған елдердің тәуелсіздік алуына байланысты болған мемлекеттер негізінде қолданылады. Бұрынғы отары болған территория мемлекет территориясына айналғанда пайда болған дауларды реттеуде осы доктринаның мәселені шешкендегі үлесі зор. Егер отар ішінде бірнеше мемлекеттер құрылған жағдайда да халықаралық құқықтағы территорияларға бөлінуі деп қарастырылады.

Территориялық дауларды шешкенде сот ең алдымен аумақтың тарихи тұрғыдан қарағандағы тиесілілігіне назарын аударады. Мәселен, 2008 ж Малайзия мен Сингапур арасындағы аралға қатысты туған дауда, яғни Педра-Бранка/Пулау-Бату-Путех ісінде Сингапур бұл аралды *terra nullius* статусына ие және бірінші болып қоныстанғандарға ие екенін дәлелдеуге тырысты, ал Малайзия құқықмирасқорлыққа сілтеу жасап, тарихқа жүгініп, аралдың оған тиесілі болуын пайымдайды[2]. Сол сияқты Буркина-Фасо мен Мали Республикасы арасындағы дауды да атауға болады, яғни бұрынғы әкімшілік-аумақтың халықаралық болып танылуы[3]. Бұл *Utī Possidetis* доктринасының негізі қаланған фактор деп есептесек, қате болмас. Себебі территория белгілі бір оқиғаларға және факторларға байланыстылығын көрсететін бұрын тиесілі болған мемлекетте алуын көрсетеді. Сонымен қатар, территориялық дауларды шешуде дауласушы тараптардың ниеттері мен мақсатын ескеру керек.

КСРО ыдырауының салдарларының бірі – КСРО шарттары, мемлекеттік мүлік, мемлекеттік мұрағат пен мемлекеттік қарыздар. 1991 жылдың 21 желтоқсанындағы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын құру туралы Келісімде ТМД-ға мүше мемлекеттер бұрынғы КСРО мемлекеттерінің шарттарының орындалуына кепілдік берілген. Сондай-ақ, мүше мемлекеттер БҰҰ-да КСРО-ның мүшелік етуі Ресей Федерациясымен жалғасуына келісім берген, алайда әрбір ТМД мемлекеті КСРО-ның кез келген шарттарының орындалуын бекіту немесе бекітпеуі өз еріктерінде болды[4]. КСРО мемлекеттері бұл құқықпен бел-

сенді түрде пайдаланып, ТМД мүше мемлекеттерінің 1992 жылғы шешімімен ұлттық мүдделерді басшылыққа алып, АҚШ–пен жасалған бірнеше шарттарын бекіткен. Сонымен бірге Украина мен Белоруссиядан басқа ТМД мемлекеттері БҰҰ–на өз бетімен кіріп, адам құқықтары, қарусыздандыру сияқты шарттарға мүше болды.

Құқықмирасқорлық мәселелерін шешу үшін және өзара қызығушылық тудыратын бұрынғы КСРО–ң шарттарға қатысты құқықмирасқорлық жөніндегі өзара түсінушілік туралы Меморандум негізінде ТМД мемлекеттерінің басшылары Кеңесімен 1992 жылы 20 наурызда өзара қызығушылық тудыратын шарттарға, мемлекеттік мүлік, бұрынғы КСРО қарыздары мен активтерге қатысты, аясында бұрынғы КСРО мемлекеттері арасында көптеген шарттарды жасасқан, құқықмирасқорлық Комиссиясы ұйымдастырылды.

Көпжақты бұрынғы Одақ аясындағы құқықмирасқорлықтың сан қилы мәселелерін реттемейтін шарттар арасында 1991 жылғы КСРО–ң бұрынғы мемлекеттік қарызы мен активтеріне қатысты шартын, 1991 жылғы КСРО–ға мүше мемлекеттердің мемлекет басшыларының КСРО мүлкі туралы шарты, 1992 жылғы бұрынғы КСРО–ң шетелдегі мүлкінің барлығын бөліп беру жөніндегі келісім, 1993 жылғы адам құқықтары мен негізгі бостандықтары жөніндегі халықаралық міндеттемелері туралы ТМД елдерінің басшылары Декларациясын атап өтуге болады.

1992 жылғы КСРО–ң шетелдегі мүлкін Грузиядан басқа ТМД–ға мүше мемлекеттерге бөліп беру туралы Келісімі бойынша КСРО–ң мемлекеттік органдары иелік еткен, билік еткен және қолданыста болған шетелдегі мүлкіне байланысты қатысушы елдер арасында бөлу жүргізілді. Мүлік ретінде КСРО–ң дипломатиялық және консулдық өкілеттіктер пайдаланатын жылжымайтын мүлік; шетелдегі КСРО–ң инфрақұрылымдары мен оның жұмысы істеуінен түскен пайда; КСРО–ң жеке меншікті өткізуден түскен табыстар; КСРО–ң жеке меншігі және оның юрисдикциясындағы заңды тұлғалардың қызметінен түскен табыстар; КСРО–ң халықаралық шарттар бойынша жасалған жұмыстан түскен табыстар және т.б. саналады. КСРО–ң жеке меншігі бөлініп, мемлекеттер арасында белгіленген үлеспен өтті.

1992—1994 жылдары бір жағынан Ресей, ал екінші жағынан Әзірбайжан, Армения, Грузия, Қазақстан, Молдавия, Тәжікстан, Өзбекстан, Украина сияқты мемлекеттермен 1995–1996 жылдары күшіне енген КСРО–ның мемлекеттік сыртқы қарыздар мен активтеріне қатысты құқықмирасқорлық туралы екіжақты шарттар жасалды.

1992 жылғы КСРО–ң мемлекеттік архивтеріне қатысты құқықмирасқорлық туралы Келісім мүшелері Грузиядан басқа ТМД елдері болып табылады. Келісім ережелеріне сәйкес, тараптар территориясынан тыс жатқан Ресей Империясы мен КСРО архивтерінің тұтастығы мен бөлінбейтіндігін таныды және оған иелену құқығына талаптанбайды. Келісімге мүше мемлекеттердің территориясындағы КСРО архивтері сәйкес мемлекеттерге ауысады. Келісім тараптары өз заңшығарушылығына сәйкес, зерттеушілердің архивтерге қол жеткізу мүмкіншілігін жүзеге асыруға, сондай-ақ ТМД мемлекеттерінің архивтік мекемелері берген анықтамаларының заңды күшін өз территориясында тану сияқты міндеттемелерді орындайды. Құжаттарды қайтару, көшірмелерімен ауысу, т.б. әрекеттер арнайы екіжақты келісімдермен реттеледі.

«Иелік еткеніңе иелік ете бер» қағидасына, яғни *uti possidetis, ita possideatis* қағидасына сәйкес отарлық шекаралар жаңа құрылған тәуелсіз мемлекеттер иеленгеннен кейін де сақталып, құрметпен қаралуы тиіс[5]. Классикалық мәнмәтінде бұл құрлықтағы территорияға тиесілі қолданылады. Кейіннен бұл қағиданың қолданылу аясы кеңіп, аралдар мен суларға да қолданысын тапты[6]. Соған байланысты тек сыртқы суларға ғана емес, Каспий тәрізді құрлықтың ішкі суларға да қолдану жағдайлары орын ала бастады[7].

Тәжірибенің басым бөлігі көрсеткендей, деколонизацияланудан кейін қайта құрылған мемлекеттер міндеттемелері мирасқор мемлекеттер үшін көбінесе ұласқан емес, ажырау сипатында келеді. Басқаша айтатын болсақ, үздіксіз процесс емес, *tabula rasa* қағидасының әрекет еткенін аңғаруға болады. Бұл жаңадан тәуелсіз болып саналатын мемлекеттің

алғашқы мемлекеттен белгілі бір құқықтар мен міндеттеріне иеленуіне мүмкіндік бермеуі. Себеп ретінде алғашқы мемлекеттің жаңа құрылған мемлекетпен бір уақын аралығында бірігіп өмір сүруін және сол міндеттер мен құқықтардың алғашқы мемлекет қолында қалуы, ал жаңа мемлекеттің өз бетінше жаңа міндеттер мен құқықтарды иеленелуін айтуға тура келеді. Мирасқор мемлекет бұл жағдайда алғашқы мемлекеттің жасасқан шарттарының міндеттемелері үшін жауап бермейді[8].

Бүгінгі күнде *uti possidetis* қағидасы заңи негізделіп тұрақтанған. Бұл қағида мен отаршылдық құқықтың қолданылуы отаршыл мемлекеттің ыдырауымен анықталады. Халықаралық құқық пен, сәйкесінше, *uti possidetis* қағидасы жаңа құрылған мемлекеттер үшін тікелей қолданылады. *Uti possidetis* қағидасы аумақтық статусты бір қалыпта ұстап, уақыттың оны өзгертуіне жол бермейді. Басқаша айтқанда, тәуелсіз деп танылған мемлекеттер отарлық державалар шекарасының территориясында өз шекараларын анықтау. Қағида шекараның анық боламуына немесе тараптардың келісуіне байланысты өзгеруіне кедергі бола алмайды. Аталған қағиданы қолдану халықаралық құқықтың жалпы қағидаларына кереғар келмеуі тиіс және сол кездегі уақыт мерзіміне сай келетін құқықтық тұрғыдан қарастырылуы керек екенін білу қажет[9].

1921 жылғы Иран мен РКФСР Мәскеу келісіміне қол қойғаннан кейін патшалық Ресей кезеңінде қабылданған келісімдер мен конвенциялардың бір тобы жарамсыз болып саналды. Қалай болғанда да тараптар 1981 жылғы бекітілген құрлық пен су шекарасы туралы мәселелер бойынша өзара келісімге келді. 1940 жылдың 25 наурызында Тегеранда жасалған коммерциялық новигация жөніндегі келісім бойынша шекара туралы мәселелер қозғалған жоқ. Бұл құжат Иран мен Ресейді кесіп өтетін тауар транзитіне, сонымен қатар әскери және коммерциялық кемелердің навигациялануына құқық берді. Оған қоса бұл мемлекеттер теңізді үшінші мемлекеттер мен олардың азаматтарына пайдалануға тыйым салу жөнінде келіскен болатын. Осылайша КСРО мен Иран арасында әрқашан да су шекарасы өмір сүрген. Бұл шекараны секторлық делимитация негізінде 1991 жылы Әзірбайжан мен Түркменстан мемлекеттері мирасқор ретінде қабылдады.

Орта сызық қағидасы бойынша теңдей жою және жағалаудағы республикалар, яғни Қазақстан, Әзірбайжан, Ресей мен Түркменстан үшін сәйкес секторларға бөлетін, КСРО-ң мұнай өндіріс Министрлігімен 1970 жылы Каспийде орнатылған әкімшілік және аумақтық делимитациясы *uti possidetis* қағидасының мирасқорлық бойынша мирасқор мемлекеттерге қатысты қолданылатындығын дәлелдейтін қорытындыға келеміз. 1970 жылы Иран КСРО-мен ұсынылған орта сызық қағидасына өз тарапынан ешқандай қарсылық білдірген жоқ.

Кеңестік-ирандық қатынастардың 1970 жылғы су бөліктерінің солтүстік секторын бөлу кезіндегі тәжірибесіне сүйенсек, қатысушы мемлекеттердің барлығы сол кездегі жағдаймен қарсылық білдірмей келіскенін, тіпті КСРО-ң ыдырауына дейінгі уақытта ынтымақтасқанын көруге болады.

Деколонизациядан кейін де барлық мирасқор мемлекеттер орталық сызық қағидасымен бөлінген бұрынғы әкімшілік-аумақтық шекаралармен келіскен. Осындай қорытындыға Қазақстан мен Түркменстанның Каспий теңізінің статусы туралы сәйкес конвенцияны асыға күтіп, орта сызық қағидасы бойынша бөлінген әкімшілік-аумақтық шекараларын қабылдауын 1997 жылдың 27 ақпанында жасалған Бірлескен коммюникеден аңғаруға болады[10]. Көп ұзамай Әзірбайжан әрбір жағалаудағы мемлекетке Каспийде айрықша аумақ құруға, ал сол аумақтан тыс жерлерді ортақ аумақ деп санауға ұсыныс жасады.

Қазіргі кездегі мемлекеттердің құқықмирасқорлығымен байланысты дауларды шешуде сот прецеденті негізгі тірек болып саналады. Алайда бұл тақырыпқа қатысы даулар бірыңғай және біртектес болып келе бермейді, сол себепті көптеген істерді шешуде міндетті түрде қиыншылықтар туады. Осыған байланысты 1978 және 1983 жылғы Конвенцияларды негізге ала отыра, жалпыға бірдей Мемлекеттердің құқықмирасқорлығы туралы конвенцияны қабылдау – көптеген халықаралық дауларды шешетін жолдардың бірі деп санаймын.

Әрине, бұл халықаралық деңгейдегі мәселелер болғандықтан, жағдайды түбегейлі шешеді деуге болмайды, алайда бұл соттың шешім қабылдауына қарасты сұрақтарды жеңілдетуі күмәнсіз. Бұл конвенцияға ең басты ерекшелік ретінде «жалғастырушы» атауын енгізуін қарастыруға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Толстых В.Л. Курс международного права. – М.: Волтерс Клувер, 2009г. – С.1056.
2. Sovereignty over Pedra Branca/ Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (MALAYSIA/SINGAPORE) Judgment, Merits, I.C.J. Reports, 2008.
3. Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali) Judgment, I.C.J. Reports, 1986.
4. Минское Соглашение от 8 декабря 1991 года «О создании Содружества Независимых Государств» // **официальный сайт СНГ**
5. Paul R.H., Michael E. Allison and Ahmed Khanani. The Colonial Legacy and Border Stability: Uti Possidetis and Territorial Claims in the Americas// The site of University of North Texas
6. Свод решений 1992 года Гаагского международного суда – C.I.J., Affaire El Salvador/ Honduras, fond, 11 septembre 1992, Recueil 1992, p. 558. Par.333, p. 559, par. 385, p. 598, par. 400.
7. Nguyen Hong Thao et Préface de Laurent Luccini. Le Vietnam et ses différends maritimes dans la mer de Bien Dong (Mer de Chine Méridionale). Paris: Editions A. Pedone, 2004. – P. 454.
8. *Salmon J.* Droit des Gens. Tome II. Édition partiellement revue par E. David. Bruxelles: Presses Universitaires de Belgique, 20ème édition, 2006—2007. P. 347.
9. International Law Reports, 1951. P. 161 ets. ICLQ, 1952. - P. 247.
10. Письмо Казахстана и Туркменистана А/52/93 (от 17 марта 1997 г.), лист документов распространенных в ООН под номером А/52/93 от 17 марта 1997 года. // Официальный сайт ООН

Ш.С. Байдильдина

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилев, Астана, Казахстан

Проблем правопреемства XXI века

Аннотация. На первый взгляд кажется, что разделение государств, образование новых государств вследствие окончания колониального периода, объединения нескольких государств - это проблемы стародавних времен, однако многие вопросы требуют обсуждения и сегодня. Основная цель статьи - теоретически анализировать правопреемство, определение проблем практического и теоритического применения, делая обзор на историю и доказать актуальность данной темы в современном мире. Статья дает возможность опираясь на мировую практику предостеречь возможные неблагоприятные ситуации в будущем политической деятельности Республики Казахстан. Основываясь на цели статьи рассмотреть особенности правопреемства государств в прежние времена и в современном мире как задачу статьи.

Ключевые слова. Государства, правопреемство, международное право, современное международное право, международные организации, международные отношения.

Sh.S.Baidildina

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Problems of succession in the XXI century

Abstract. At first sight it seems that the divisions of states, the formation of new states as a result of the end of the colonial period, the unification of several states are problems of ancient times, but many issues still need to be discussed today. The main purpose of the article is to analyze theoretically the succession, the definition of problems of practical and theoretical priming, reviewing history and proving the relevance of this topic in the modern world. The article provides an opportunity, based on the world practice, to prevent possible adverse situations in the

future of the political activity of the Republic of Kazakhstan. Based on the purpose of the article, consider the features of the succession of states in former times and in the modern world as the task of the article.

Key words. States, succession, international law, modern international law, international organizations, international relations.

References

1. Tolstykh V.L. Kurs mezhdunarodnogo prava. Tolstykh VL [The course of international law] – M.: Volters Kluver, 2009g. – S.1056.
2. Sovereignty over Pedra Branca/ Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (MALAYSIA/SINGAPORE) Judgment, Merits, I.C.J. Reports, 2008.
3. Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali) Judgment, I.C.J. Reports, 1986.
4. Minskoe Soglashenie ot 8 dekabrya 1991 goda «O sozdanii Sodruzhestva Nezavisimyyh gosudarstv [Minsk Agreement of December 8, 1991 “On the Establishment of the Commonwealth of Independent States” // the official website of the CIS]
5. Paul R.H., Michael E. Allison and Ahmed Khanani. The Colonial Legacy and Border Stability: Uti Possidetis and Territorial Claims in the Americas// The site of University of North Texas
6. Svod reshenij 1992 goda Gaagskogo mezhdunarodnogo suda [The 1992 Decision of the Hague International Court of Justice] – C.I.J., Affaire El Salvador/Honduras, fond, 11 septembre 1992, Recueil 1992, p. 558. Par.333, p. 559, par. 385, p. 598, par. 400.
7. Nguyen Hong Thao et Préface de Laurent Luccini. Le Vietnam et ses différends maritimes dans la mer de Bien Dong (Mer de Chine Méridionale). Paris: Editions A. Pedone, 2004. – P. 454.
8. Salmon J. Droit des Gens. Tome II. Édition partiellement revue par E. David. Bruxelles: Presses Universitaires de Belgique, 20ème édition, 2006—2007. P. 347.
9. International Law Reports, 1951. P. 161 et s. ICLQ, 1952. - P. 247.
10. Pis'mo Kazahstana i Turkmenistana A/52/93 (ot 17 marta 1997 g.), list dokumentov rasprostranennyh v OON pod nomerom A/52/93 ot 17 marta 1997 goda. // Oficial'nyj sajt OON [Letter of Kazakhstan and Turkmenistan A / 52/93 (dated March 17, 1997), a list of documents distributed in the United Nations under the number A / 52/93 of March 17, 1997. // Official website of the United Nations]

Авторлар туралы мәлімет:

Байдильдина Ш.С. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сатпаева, 2, Астана, Қазақстан.
Baidildina Sh.S. - L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayeva 2, Astana, Kazakhstan

МРНТИ 10.87.51

М.М. Есиркепова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: madina_e85@mail.ru)

Политико-правовые основы Европейского союза в центральной Азии

Аннотация. В данной статье проанализированы внешние и внешнеторговые политические связи и взаимовыгодные сотрудничества с Европейским Союзом (далее - ЕС). Европейское интеграционное объединение изначально стремилось к установлению тесного взаимодействия со всеми другими постсоветскими странами в целях расширения политических и экономических связей, так и увеличения своего влияния на ход развития данных стран.

Ключевые слова. Международное право, интеграция, ЕС, сотрудничество, политика.

С момента обретения своей независимости стран Центральной Азии, одним из приоритетов стало было проведение сбалансированной многовекторной внешней и

внешнеторговой политики и взаимовыгодного сотрудничества с ЕС – одним из основных центров мировой политики и экономики. В свою очередь, европейское интеграционное объединение также изначально стремилось к установлению тесного взаимодействия со всеми другими постсоветскими странами в целях как расширения политических и экономических связей, так и увеличения своего влияния на ход развития данных стран.

Как следствие, в настоящее время, по истечении уже более двух десятилетий с начала установления первых контактов, взаимоотношения между странами Центральной Азии и ЕС приобрели комплексный, многогранный характер (в политической, торгово-экономической, социальной и культурной областях) и отличаются высоким уровнем динамизма.

Интерес ЕС в отношении региона со временем увеличивался, понимая, свою зависимость в энергоресурсах и расширение ее границ подтолкнула Европу создать правовые рамки с республиками ЦА.

ЕС в своих отношениях с ЦА использовал два основных инструмента. С одной стороны, эта программа технического содействия государствам СНГ (ТАСИС), в рамках которой осуществлялась вся экономическая помощь Европейского Союза в регионе, как на двустороннем, так и на региональном уровне. С другой стороны, это двусторонние Соглашения о партнерстве и сотрудничестве, целью выработки которых было создание правовых и политических рамок для оказания экономической помощи.

Программа ТАСИС была утверждена Советом министерств ЕС в июле 1991г. как «Программа помощи ЕС республикам СССР», затем их обновили трижды. Она преследовала две основные цели: поддержание экономического развития и создание рыночной экономики, а также построение правового государства и защита прав человека и демократии. В рамках программы разрабатывались национальные программы действий и региональные программы. На региональные программы уходило приблизительно 3 % бюджета ТАСИС. В каждую национальную программу действий входили программы (55% бюджета ТАСИС) и Программа малых проектов. (15% бюджета). Программа малых проектов представляли собой целевые и гибкие проекты, которые могли достаточно быстро внедряться и оплачивались из национальных программ действий соответствующей страны. Они охватывали пять сфер деятельности: политическое консультирование, гражданское общество, образование, поддержка промышленности и международные стандарты и обязательства.

В каждую Национальную программу действий входили Государственная (55% бюджета ТАСИС) и реализация малых проектов (15% бюджета). Малые проекты представляли собой целевые и гибкие проекты, которые внедрялись и финансировались из национальных Программ действий соответствующей страны. Они охватывали пять сфер деятельности: политическое консультирование, гражданское общество, образование, поддержка промышленности и международные стандарты и обязательства. На протяжении всего периода реализации программы ЕК стремилась к использованию имеющихся у нее финансовых инструментов для достижения политических целей: укрепления регионального сотрудничества и создания экономических и политических предпосылок. В этой связи особую важность приобретала реализация региональных программ в рамках ТАСИС.

В свою очередь региональные программы не фокусировали определенную страну и осуществлялись наряду с национальными. В число таких программ входили ИНОГЕЙТ и ТРАСЕКА.

ИНОГЕЙТ (Interstate oil and gas transport to Europe) содействовала управлению нефте-и газопроводами в республиках бывшего СССР, которая была разработана Брюсселем в 1993г. на практике внедрилась в 1995-1996гг. Первые заседания по ИНОГЕЙТ состоялись в Брюсселе в ноябре 1995г. и в апреле 1996г. [1].

На них были определены формы и направления дальнейшего сотрудничества Европейского Союза с новыми независимыми государствами. Были также намечены

основные цели проекта: восстановление, рационализация и интеграция региональных нефтегазопроводных и трубопроводных систем; поиск альтернативных возможностей транспортировки углеводородов из Центральной Азии и Каспийского региона на европейские рынки; создание институциональных рамок сотрудничества в регионе. В рамках ИНОГЕЙТ в 1996-1999 гг. было выделено 50 млн экю/евро. Таким образом, целью данной программы было: обеспечение альтернативных маршрутов транспортировки энергоносителей на европейские рынки.

На четвертом заседании ИНОГЕЙТ 4-5 декабря 1997г. представители Еврокомиссии заявили, что на нее возлагается важнейшая роль в обеспечении энергетической безопасности Европейского Союза. В итоге реализации программы ЕС рассчитывал осуществить либерализацию рынка газа.

Как отмечено в документах ТАСИС его основной целью является обеспечение энергетической безопасности Европы. В том числе на ИНОГЕЙТ легла и другая задача - это нормализация обстановки и снижения конфликтогенного потенциала в регионе [2].

В итоге чиновники ЕС понимали, что ситуация в регионе имела непосредственное влияние на безопасность европейского общества. На протяжении 1990-х гг. ЕС пытался оказывать воздействие на развития региона, прежде всего в рамках широкомасштабных экономических программ, исходя из твердого убеждения, что таким образом способствовала региональному сотрудничеству. Они полагали, что оздоровление экономики, осуществленные с помощью программ регионального сотрудничества, приведет к ликвидации большинства существующих межэтнических и территориальных конфликтов [2].

Ни в одном из официальных документов по программе ИНОГЕЙТ не прослеживалась цель продвижения политического влияния ЕС в зоне реализации программы, тем не менее, такая цель отмечалась как одна из базовых в аналитическом отчете по программе.

Авторы отчета отмечали, что важность политической составляющей программы неоднократно подчеркивалась сотрудниками Европейской комиссии.

В целом, разработчики программы придерживались видения региональных энергетических систем как основ для межгосударственного сотрудничества, способного укреплять и развивать тесные экономические и политические связи между соседствующими странами.

Как уже известно, экономическое взаимодействие объединяющейся Европы с постсоветской Центральной Азией стало развиваться с 1991 года. Вместе с тем, с 1991 г. в регионе начал работу Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР, European Bank of Reconstruction and Development, EBRD). Наибольшую активность ЕБРР проявляет в Казахстане. Известно, что в течение 1990-х гг. ЕБРР выделил странам ЦА чуть более 3 млрд. евро (в основном кредитов), в том числе Казахстану – порядка 2 млрд. евро, Кыргызстану – 165 млн. евро, Таджикистану – 96 млн. евро, Туркменистану – 123 млн. евро, Узбекистану – около 545 млн. евро Евросоюз обеспечивал порядка 62% капитала ЕБРР

Тем не менее, несмотря на деятельность в Центральной Азии ЕБРР, а также целого ряда европейских программ, собственно экономический интерес ЕС к ЦА стал заметным только к концу 90-х годов. Это выразилось в значительной интенсификации торговых связей, усилении проектно-инвестиционного присутствия европейских компаний (в основном в нефтегазовой отрасли Казахстана и в меньшей степени – в нефтегазовой отрасли Туркменистана), а также запуске крупных инфраструктурных программ (в основном в рамках ТАСИС, а затем – под эгидой ИСР). Присутствие в регионе ЕИБ и ЕБРР, значительно облегчило проведение ЕС успешной торговой политики. К тому же Брюссель и столицы ведущих стран-членов Евросоюза всемерно поддерживали либерализацию торговли центральноазиатских стран, в том числе их вступление в ВТО.

Использование экономического сотрудничества как условие для решения политических задач легло в основу еще одной региональной программы, которая наиболее отчетливо

представляла эволюцию концепции согласованных действий Европейского Союза в южном поясе бывшего СССР. Программа ТРАСЕКА (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) документально оформилась в мае 1993 г. и получила неофициальное название «Возрождение Великого шелкового пути». Она включала в себя 13 стран таких, как Азербайджан, Армения, Болгария, Грузия, Иран, Казахстан, Кыргызстан, Молдова, Румыния, Таджикистан, Турция, Украина, Узбекистан.

В апреле 1997 года Европейский Союз провел в г. Тбилиси (Грузия) совместную конференцию «ТРАСЕКА – Организация Черноморского экономического сотрудничества» с целью изучения возможности связать маршрут ТРАСЕКА с транс-европейскими коммуникациями. В период 1996-1998 гг. к программе присоединились Украина, Монголия и Молдова. Тем не менее, свой правовой статус ТРАСЕКА получила только в 1998 г. когда все страны-участницы (Азербайджан, Армения, Болгария, Грузия, Казахстан, Кыргызстан, Молдова, Румыния, Украина, Узбекистан, Таджикистан и Турция) подписали основополагающее многостороннее соглашение «О развитии международного транспортного коридора «Европа – Кавказ – Азия». Как пишет автор Асет Ордабаев, основными задачами этой программы было поддержание политической и экономической независимости республик путем обеспечения возможности доступа на европейские и мировые рынки через новые транспортные маршруты; развитие дальнейшего регионального сотрудничества; привлечение финансовых институтов, частных инвесторов; соединение маршрута ТРАСЕКА с системой панъевропейских транспортных коридоров. Она охватывала сферу железнодорожного, автомобильного, воздушного и морского транспорта. Основной задачей ТРАСЕКА помимо соединения торговых путей Европейского Союза и Китая являлась углубление экономического и регионального сотрудничества стран, присоединившихся к проекту, а также уменьшение транспортной зависимости бывших республик СССР от России.

Реализация программы позволила изменить географию транспортных потоков в регионе. Если во времена существования советского народно-хозяйственного комплекса все грузопотоки шли по оси север-юг, то с распадом СССР отчетливо проявилось стремление всех стран региона преодолеть одностороннюю зависимость от России и диверсифицировать международное сотрудничество. Европейский Союз со своей стороны способствовала укреплению этой тенденции. Реализация ТРАСЕКА оценивалась в целом как успешная. С начала ее работы было реализовано 64 проекта.

Тем не менее, в целом ТРАСЕКА позволила ЕС создать значительный потенциал политического влияния в регионе.

Рассмотрение механизмов экономического содействия ЕС в ЦА позволил сделать ряд выводов относительно основополагающих принципов ЕС на данном направлении в 1990-х гг.

Из приведенного анализа, очевидно, что программа ТАСИС являлась главным инструментом ЕС, которая находилась в распоряжении Европейской комиссии. ЕК использовала имеющиеся в ее распоряжении материальные возможности для решения далеко идущих политических задач: построение регионального сотрудничества. Однако стандартизированный и негибкий механизм реализации программы, недостаточная степень скоординированности национальных проектов затруднили достижение заявленных целей.

Практически одновременно с запуском программы ТАСИС европейские страны получили достаточно широкие возможности для активного, пусть и опосредованного, политического взаимодействия с государствами ЦА в рамках Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ, с января 1995 года – Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, ОБСЕ, Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE). С 1998 года стали действовать Центры ОБСЕ в Казахстане, Кыргызстане и Туркменистане. По

некоторым данным, в среднем на ЕС приходилось порядка 70% от объема финансирования деятельности ОБСЕ в Центральной Азии.

Спустя около трех лет после вступления государств Центральной Азии в СБСЕ/ОБСЕ, к середине 90-х гг. Евросоюз и страны региона приступили к формированию правовой основы отношений. Это выразилось в подписании между ЕС и каждым из государств ЦА Соглашения о партнерстве и сотрудничестве (СПС, Partnership and Cooperation Agreement, PCA). Именно на принципах СПС в дальнейшем и стали базироваться национальные компоненты программы ТАСИС в каждой из стран региона.

Для понимания роли Соглашений о партнерстве и сотрудничестве в политике Европейского Союза в отношении региона необходимо, прежде всего остановиться не только на содержании, сколько на характере этого типа документов.

СПС стали одной из двух составных частей новой «восточной политики» ЕС, после распада СССР единая Европа оказалась перед необходимостью налаживания отношений с новыми государствами. Расширение сотрудничества началось с СССР, а вскоре со странами СНГ и Центральной и Восточной Европы. Начиная с признания ЕС странами СЭВ, отношения начали развиваться с невероятной быстротой. От практически никаких в 1988г. они вышли на стадию Европейских договоров с ЦВЕ и СПС с СНГ. С самого начала в ЕС проводили четкое различие между странами ЦВЕ и СНГ.

Соглашение о партнерстве и сотрудничестве были подписаны на минимальный период на 10 лет со всеми странами региона. Соглашения имели цель создать институциональную базу для широкого партнерства между ЕС и странами региона во всех областях, кроме военной и сферы безопасности. Цель подписания Соглашений – установить новые рамки развития двусторонних отношений. Одной из важнейших характеристик СПС являлось понятие «партнерство», введенное в название Соглашений. Прежде всего, оно обозначало новую не существовавшую прежде, степень сотрудничества ЕС с третьими странами. В отличие от торговых соглашений и соглашений о торговле и сотрудничестве, СПС имел своей целью создание правовой базы для развития более тесного сотрудничества в самых различных сферах отношений (например, в области культуры или окружающей среды).

СПС устанавливал политический диалог для усиления и углубления сотрудничества между сторонами. Задача такого диалога - способствовала сближению позиций по международным вопросам. Общая цель была сближение и установление стабильности и безопасности в регионе и на континенте в целом. Инструменты политического диалога отмечены четко оговорены в тексте Соглашений.

Политический характер СПС отражен в признании того, что верховенство закона и уважение прав человека являлись важнейшим условием для сотрудничества. Другими словами, в рамках политики ЕС в регионе Соглашения могли рассматриваться как демократическая рекомендация, способная повлиять на процессы политической трансформации в регионе.

По мнению кого: известного ученого эксперта по ЦА Нейль Макфарлэйна распространенным инструментом политики ЕС в отношении третьих стран являлась постановка экономической помощи и сотрудничества под определенные условия политического характера. Эти инструменты были из наиболее эффективных в рамках достижения Евросоюзом своих целей, в отношении данного региона – укрепления стабильности и безопасности [4].

В целом, СПС были призваны способствовать развитию в регионе безопасности, стабильности и процветания на основе взаимовыгодного сотрудничества. Более того, они рассматривались на официальном европейском уровне как долгосрочная стратегия ЕС на данном направлении.

СПС, также как и другие подобные соглашения, утверждали, что основой партнерства являются верховенство права, политические и экономические свободы, а также экономи-

ческая либерализация, направленная на создание рыночной экономики (Преамбула СПС). Кроме того, стороны согласились безусловно уважать и следовать принципам международного права, изложенных в Уставе ООН, Заключительном Хельсинкском Акте 1975 г., а также в Парижской Хартии для Новой Европы 1990 г. и документе Боннской конференции СБСЕ по экономическому сотрудничеству в Европе 1990 г.

По мнению С. Рходеса заключения СПС предоставило ЕС стратегию и инструментальную базу, в соответствии с которым можно было развивать отношения. Это оказало значительное влияние на политику ЕС в отношении региона, создав необходимые для сотрудничества правовые рамки. Очевидно, что несмотря на смешанный характер Соглашений, их реализация и практические сферы сотрудничества с государствами региона находились в области компетенции Союза, а не государств – членов. Для завершения переговоров по Соглашениям Комиссия получала все больше полномочий, вместе с которыми государства – члены ЕС предоставили ей возможность выступить в качестве «дипломатического представителя» ЕС. Это привело к повышению политического веса ЕС на международных форумах. Первые переговоры по СПС были проведены с Казахстаном, Кыргызстаном и Узбекистаном. Позднее начались переговоры с Туркменистаном и Таджикистаном. До вступления в силу СПС правовую основу отношений ЕС с каждой из стран ЦА формировал так называемый Временный торговый договор, который по своему содержанию в большей степени относился к экономической сфере, а еще корректнее, лишь к ее торговому сегменту. При заключении СПС государства ЦА соглашались на принятие условий, подразумевавших решение таких задач как построение правового государства, развитие политических свобод, становление рыночной экономики. В период 1994-1996 годов Евросоюз заключил СПС с Казахстаном, Кыргызстаном и Узбекистаном. В 1998 году было подписано (парафировано) СПС с Туркменистаном. С Таджикистаном СПС было заключено лишь в 2004 году. Соглашения с Казахстаном, Кыргызстаном и Узбекистаном вступили в силу в 1999 году после их ратификации Европарламентом. СПС с Таджикистаном вступило в силу в 2010 году, а СПС с Туркменистаном не вступило в силу до сих пор.

Анализ наднациональных инструментов сотрудничества ЕС с государствами ЦА позволил определить ряд характерных черт присущих европейской политике на данном направлении с 1993-1996 гг. политика осуществлялась с заметным преобладанием общерегионального подхода, основанного на экономической заинтересованности ЕС в регионе. Все инструменты сотрудничества находились в компетенции ЕК при минимальном внимании со стороны государств-членов ЕС. При использовании экономических инструментов ЕК пытался решить целый ряд политических задач: от построения регионального сотрудничества и освоение энергоресурсов республик и торгово-экономическое сотрудничество.

Основной задачей СПС, которая прямо указывала на «экономические и социальные различия» между ЦА и ЕС, в экономическом плане было оказание помощи странам региона по полному переходу к рыночной экономике. На основе вышеизложенного в заключении данного раздела можно констатировать, что как ЦА, так и ЕС глубоко заинтересованы в дальнейшем развитии и углублении как политических, так торгово-экономических отношений.

Новая роль Центральной Азии на мировой арене после событий 11 сентября 2001 г. стали внешними факторами, определившими переход в новый этап сотрудничества. Одновременно в самом ЕС происходит целый ряд внутренних изменений, которые также вели к изменению формата и характера отношений.

В связи геополитическими изменениями в регионе и в мире целом ЕС перестроил свое участие в регионе, направив его на стратегическое русло.

Список литературы

1. Лаумулин М.Т. Стратегические интересы ЕС и Центральная Азия//Казахстан-спектр.1999.с.60-96; Центральная Азия и Европа//Центральная Азия и Южный Кавказ . Насущные проблемы. под ред. Б.Румера. Алматы, East Point, 2002. С. 59-126
2. Хойер Б. . Горнило Центральной Азии: перспективы мирного сосуществования // Internationale Politik (Русское издание). 1999. № 9. С. 53–54.
3. Соглашение о партнерстве и сотрудничестве между РК, Европейскими Сообществами и их государствами членами//Казахстан-Европейский Союз:Сб. документов и материалов.-Алматы,1997.-с.49-106
4. Кембаев Ж.М. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ): теоретико-правовые основы деятельности и перспективы дальнейшего членства Республики Казахстан // Правовая реформа в Казахстане. 2006. № 4. С. 96-100.

М.М. Есиркепова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Орталық Азиядағы Еуропалық Одақтың саяси-құқықтық саласы

Аннотация. Бұл мақалада Еуропалық Одақпен (бұдан әрі - ЕО) сыртқы және сыртқы сауда-экономикалық қатынастар мен өзара тиімді ынтымақтастық талқыланады. Еуропалық интеграциялық қауымдастығы саяси және экономикалық байланыстарды кеңейту және осы елдердің дамуына ықпал ету мақсатында бұрынғы кеңестік кеңістіктегі барлық елдермен тығыз ынтымақтастық орнатуға тырысты.

Түйін сөздер. Халықаралық құқық, интеграция, ЕО, Халықаралық қатынастар, саясат.

M.M. Yessirkepova

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Political-Legal Framework Of The European Union In Central Asia

Abstract. This article analyzes foreign and foreign trade political relations and mutually beneficial cooperation with the European Union (hereinafter - EU). The European Integration Association initially sought to establish close cooperation with all other post-Soviet countries in order to expand political and economic ties and to increase its influence on the development of these countries.

Key words. International law, integration, EU, cooperation, policy.

References

1. Laumulin M.T. Strategic interests of the EU and Central Asia // Kazakhstan-spectrum.1999.p.60-96; Central Asia and Europe // Central Asia and the South Caucasus. Urgent problems. Ed. B. Rumera. Almaty, East Point, 2002. pp. 59-126
2. Hoyer B. The crucible of Central Asia: prospects for peaceful coexistence // International Politic (Russian Edition). 1999. № 9. P. 53-54.
3. Agreement on partnership and cooperation between the RK, the European Communities and their member states. Kazakhstan-European Union: Sat. documents and materials.-Almaty, 1997.-p.49-106
4. Kembraev J.M. Organizaciya po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope _OBSE,_ teoretiko _pravovie osnovi deyatelnosti i perspektivi dalneishego chlenstva Respubliki Kazahstan // Pravovaya reforma v Kazahstane. 2006. № 4. S. 96_100. [Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE): theoretical and legal bases of activity and prospects for further membership of the Republic of Kazakhstan // Legal reform in Kazakhstan. 2006. № 4. P. 96-100]

Сведения об авторе:

Есиркепова М.М. - Доктор PhD, и.о. доцента кафедры международного права Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Yessirkepova M.M. - PhD, International law Department L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

МРНТИ 10.87.85

К.Ж. Капсалямов¹, С.С. Капсалямова²

¹*Университет «Туран-Астана», Астана, Казахстан*

²*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

(E-mail: ¹Guf-2030@mail.ru, ²Berkut_Kapsalyam@mail.ru)

Проблемы и перспективы противодействия международному терроризму на территории СНГ

Аннотация. В современное время проблемы противодействия терроризму приобрели в мировом обществе особую значимость. Террористическая деятельность признается в числе особо опасных, сложно предсказываемых преступлений современности, которые касаются интересов всех кругов общества. В связи с этим распространение международного терроризма обусловили настоятельную необходимость создания действенной системы мер по ограждению нашей страны от этих общественно опасных явлений и защиты интересов национальной безопасности.

В объеме научного исследования была предпринята попытка осуществить развернутый юридический анализ норм международного права, связанных с регламентацией вопросов борьбы с международным терроризмом. Исследование вопроса по противодействию терроризму позволило на основе системного анализа эмпирических данных осуществить специальное изучение социальных факторов терроризма, выявить особенности лиц, совершающих такого рода преступления и движимую ими мотивацию.

Ключевые слова. Международный терроризм, террористическая деятельность, радикальные группировки, Антитеррористический Центр СНГ, права человека, противодействие терроризму.

На заседании Саммита ШОС в г. Уфе Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в выступлении на заседании расширенного совета глав государств заявил, что ШОС должна внести свой вклад в борьбу с терроризмом: в повестку Генассамблеи ООН надо внести вопрос о создании единой мировой сети борьбы с террором. Президент Казахстана напомнил, что с начала XXI века число жертв террористических атак выросло в пять раз и составило порядка 150 тысяч человек, более 80% случаев приходится на государства Азии, Ближнего Востока и Африки, а 70% от общего числа террористических актов совершили четыре мировые террористические организации — «ДАИШ», «Боко харам», «Талибан» и «Аль-Каида» [1].

В процессе работы Комиссии ООН по правам человека в отчете «Терроризм и права человека» (далее Отчет) подготовленном докладчиком Каллиоппи К.Куфой на неотъемлемые права человека обращено специальное внимание: В ряде стран лица, задержанные по подозрению в совершении терроризма, могут лишаться прав на свидание. Даже может ставиться вопрос о запрете в отношениях с собственным адвокатом либо о таком основательном ограничении права предоставления права на юридическую помощь, включая обязательное участие уполномоченных лиц при общении защитника с клиентом, как абсолютный отказ на право пользоваться услугами адвоката. Обвиняемый, во многих странах, содержится под стражей без права свиданий и переписки [2].

Вероятно, такие меры в установленных случаях и в отношении ряда особо опасных лиц реально необходимы. Однако, если это принимает всеобщий характер, возникает положение, что в ряде государств законодательные, исполнительные и правоприменительные органы приступают и игнорируют главнейшие демократические принципы.

Государствами возможно применение специальных процедур, разрешающие проведение проверок документов, и прочих актов, связанных с посягательством на право неприкосновенности личной жизни и частной собственности. С тяжелыми посягательствами на права, часто сталкиваются не только подозреваемые и обвиняемые, но и ряд лиц, совершенно непричастные к преступлениям.

Кроме того, актуальна проблема ограничения права передвижения, на свободу слова, вероисповедания. Это положение также было рассмотрено в рамках деятельности Комиссии, и она пришла к выводу, что некие группы лиц, считающиеся террористическими, в ряде конкретных стран, оказывая поддержку некоторой политической позиции, противоречащую основам политики государства, порождают нарушение вышеперечисленных прав человека. На этом основании возникает множество проблем. В некоторых странах наблюдается нежелание концентрации внимания на вопросах борьбы с терроризмом из-за страха дальнейшего давления общественности и оппозиции на его политику, другая ситуация была приведена ранее. В подобных ситуациях имеются основания полагать, что страна или бессильна, или не желает - либо же и то и другое – проконтролировать ситуацию, тем самым отходя от своей основной обязанности соблюдать и обеспечивать права своего народа. В таких ситуациях ответственность за действия, производимые негосударственными организациями, может нести сама страна.

Самый животрепещущий вопрос в настоящее время – вопрос информированности о террористических преступлениях. Считается, что и сама страна и негосударственные организации могут умышленно распространять страх по поводу проведения направленного против людей актов терроризма, что в последующем порождает саму опасность по отношению к некоторым представителям определенной религии, расы или национальности. Из вышеизложенного, можно сделать единственно правильный вывод о том, что некоторые страны считают, что рождаемая ими религиозная нетерпимость и расизм соответствуют их политическим интересам. В отчете указанный подход называют «возмутительным», так как отчасти именно эта обстоятельство лежит в основании незаконных односторонних экономических санкций и принудительно-карательных мер и имеет большие последствия, отражающиеся на политических, гражданских, экономических, культурных и социальных правах как очевидным, так и не столь очевидным образом. Однако, в этой обстановке наблюдается некоторый побочный эффект, характеризующийся так: «для нас борец за свободу, для вас - террорист», и далее ни каких комментариев.

Втягивание личности в строй радикальных группировок и организации.

Для определения непредвзятого представления о той или иной проблеме нужно проанализировать ее сущность с разных точек зрения. Для получения объективного определения нужно попытаться подойти к исследуемой теме изнутри.

В своей работе «Психологические особенности членов террористических и деструктивных» [3], психолог, М. Вершинин представил свое научное видение, речь о котором пойдет ниже.

Так как в рамках анализируемой темы вопрос о деструктивных элементах вестись не будет, будет произведен только анализ работы в части, касающейся втягивания личности в террористическую группировку или организацию.

Граждане, входящие в ряды радикальной группировки - это представители разных жизненных сфер и социальных слоев. Имеется в наличии установленный набор личностных качеств, которыми должны располагать члены радикальных группировок и организаций. Имеется мнение, что эти черты и качества личности во многом похожи с теми, которыми обладают приверженцы религиозных культов. Резкие изменения поведения личности, происходят при его вхождении в террористическую группировку, так как человек полностью отказывается от своих национальных устоев и традиций, порывает со своим обществом,

принадлежности к определенной социальной группе и принужден вести подпольное существование.

На основании статистического исследования, касающихся половых признаков участников, в террористических группировках показатели сложились в следующем порядке – 25% женщины и 75% мужчины. В последние 6-7 лет женщины в террористических организациях начали привлекаться к активной террористической деятельности, в том числе и как террористки-смертницы, ранее их деятельность заключалась лишь в планировании и подготовке актов терроризма, а не в непосредственном личном участии в них.

Через «священные мотивы» как правило, вовлекают молодежь, которые, в силу моральной и умственной незрелости, легко принимают радикальные религиозные, националистические или социальные идеи и догмы. Привлекают ее больше всего через тоталитарные, полностью подавляющие волю человека идеологию в религиозные секты типа «Красных бригад» либо «Аум Синрикэ». Продолжительное нахождение членов культовых либо радикальных группировок в подпольной обстановке при интенсивной идеологической и религиозной обработке, включающей ведущие к реформированию сознания и мышления технологии психологической обработки, в результате приводит к формированию специфической среды, которую, по типологии с уголовной средой, называют террористической средой со специфическим типом мышления людей, находящихся в данной среде.

Генезис динамики и формирования поведения вовлеченной личности непосредственно зависит от подобных факторов как мироощущение, воспитание, образование, потенциале самореализации в нынешней жизни, общества, которое охватывает указанную личность. Необходимость совершения террористических действий закладывается в человека очень глубоко и замаскирован идеологическими пластами словесных убеждений. Не редко террористическим деяниям дает толчок положение безвыходности, в которой оказалась некая личность, его психологический дискомфорт, который вынуждает его оценивать свое положение в драматическом русле. К примеру, вербовка в группировки проходит с людьми, которые находятся в мощном психологическом дисбалансе, как правило, это стресс от гибели близкого человека, потери работы, развода, вызванный тяжелыми переживаниями после трагического события и др. При всем отличии культовых и террористических организаций всех их объединяет бездумная преданность членов группировок ее идеалам и задачам. Общей чертой террористических и культовых организаций является, в связи с этим, интенсивная необходимость в вовлечении в группировку указанных людей, с психологическими проблемами самоидентичности и депрессивности.

Ясно, что членом террористических организаций становятся не сразу. Пред тем как стать членом деструктивной террористической организации, человек постигает апатию и иные формы социальной дезадаптации. Объединение с асоциальным террористическим обществом обеспечивает таким лицам социальную роль в их группе, хотя и негативную. В связи с этим порвать отношения с данной группой для указанной личности фактически невозможно, так как это ассоциируется им как психологическое самоубийство. Член группировки имеет настолько низкую самооценку, что для него отречься от обретенной им новой самоидентификации фактически невозможно. Эти люди с затуманенным сознанием становятся, в связи с этим, членами жестко авторитарных группировок. Став членами такой группировки они обретают защиту от собственного страха. В связи с этим любые нападки на группировку воспринимается ими как агрессия на него лично. Таким образом, любая усиленная акция или нападение извне существенно повышает сплоченность членов группировки. Об этом нужно знать при организации информационной и антитеррористической борьбы с культовыми и террористическими организациями [4,174 стр.].

Подобный процесс побуждает членов указанных группировок к нанесению ударов по врагу и обществу кто бы им не был. Врага устанавливают лидеры группировок и организаций.

Они обозначают мишени, а также способы нападения, которые необходимо реализовать. Одновременно установленным группам населения или оппозиционным государствам, дают уяснить, что в обмен на обязательства, выполняемыми террористическими группировками или организациями, эти субъекты также обязаны взять на себя обещание поддержки террористических организаций. Формируется типическая круговая порука, разрешающая лидерам террористических группировок или организаций требовать от данных субъектов финансирования, поставки наемников, снабжения, укрыательства и т.д. Таким образом, в террористическую деятельность непосредственно или косвенно вовлекаются уже значительные группы населения, создающие его социально-экономическую основу и усложняющую создание в данном обществе отпора насилию.

Такая насильственно-радикальная среда, заключающаяся из идеологического ядра, социальной базы и специальных формирований - является достаточно эффективным инструментом в руках террористов и их лидеров.

В современное время с каждым годом террористические организации приобретают все более высокоорганизованный упрочивающий характер. Наблюдается широкое распространение в практику взаимодействие между собой террористических организаций на примере отдельных регионов, государств, а также в мировых масштабах в целом, что существенно повышает общественную опасность национальной и международной безопасности от террористических угроз. Указанные связи террористических организаций устанавливаются между одинаковыми или близкими по своим политическим и идейным убеждениям структурами. При этом отмечается объединение организаций различных направлений, особенно этнических и религиозных, что является на современном этапе крайне опасной тенденцией террористической деятельности. Приходится признать, что сегодня уже образовались геополитические экстремистские объединения, например, так называемое «исламское государство», действия которого носит трансграничный характер и хорошо финансируются.

Уровень распространения и роста терроризма характеризуется возникновением и наличием целого ряда внутренних конфликтных и межгосударственных факторов религиозного политического, территориального, исторического, социально-экономического, национального, и иного характера. Инспирация и поощрение их из-за рубежа формируют благоприятные обстоятельства для разрастания и сохранения деструктивизма, не разрешают в полной мере осуществить действия по нормализации сложившейся обстановки.

Однако продолжается целенаправленная работа в форме региональных антитеррористических организаций. Наши правоохранительные органы и специальные службы эффективно взаимодействуют с Антитеррористическим Центром СНГ. В 2015 года на территории России при координирующей роли Антитеррористического центра СНГ, проведены совместные тактико-специальные учения «Антитеррор-2015» для служб государственной безопасности, в том числе личного состава антитеррористических групп стран-участников СНГ [5].

Все более активно начинает работать международная структура – ШОС. В августе 2013 года на территориях Республики Казахстан и Китайской Народной Республики прошли коллективные учения «Сотрудничество-2013» специальных подразделений и вооруженных сил стран-членов ШОС. Начал свое действие механизм Региональной антитеррористической структуры ШОС в городе Ташкенте Республики Узбекистан.

Республикой Казахстан утверждены и выполняются договоренности о коллективной безопасности стран-членов Содружества. Исполняются мероприятия, установленные в рамках договора саммита руководителей стран Евразийского экономического союза, Соглашения о взаимодействии в борьбе с терроризмом, религиозным экстремизмом, транснациональной преступностью и иными угрозами безопасности и стабильности Сторон.

Идет взаимообмен информацией в форме коммюнике, утвержденных на 1 и 2 совещании руководителей правоохранительных органов, специальных служб и органов безопасности по резолюции Совета Безопасности ООН № 1371 от 2001 года. Усиливается сотрудничество между специальными службами тюркоязычных стран.

В Республике Казахстан сформировалась и усилено совершенствуется система форм обеспечения безопасности государства и общества от террористических угроз, это дало возможность накопить определенный опыт в пресечении и выявлении преступных деяний террористических организаций. В современное время в Республике Казахстан проделана существенная работа по совершенствованию и созданию организационной и законодательной базы для пресечения и выявления предпосылок террористической и экстремистской деятельности. В Республике Казахстан был принят Закон «О противодействии терроризму» 1999 года, определивший организационные и правовые основы противодействия терроризму в республике, порядок работы органов и организаций государства, независимо от форм собственности, а также гарантии, права и обязанности граждан в связи с реализацией антитеррористической деятельности [6].

Приняты многие другие законодательные акты по линии противодействия экстремизму и терроризму. Проводится работа по нейтрализации и предупреждению предпосылок возникновения экстремистских деяний, обнаружению лиц, участвующих в террористических организациях и скрывающихся на территории Республики Казахстан от уголовного преследования за преступления совершенные в других государствах [7, 74 стр.].

Увеличение угрозы распространения террористической идеологии в центрально-азиатских государствах СНГ в немаловажной степени обуславливается и тем фактором, что в ряде международных террористических организациях имеются экстремистские группировки, соотечественники которых живут на постоянной основе в указанных странах.

Данный регион является транзитным коридором для нелегальной переправки, миграции и укрытия боевиков, канал переброски наркотиков и оружия из Афганистана в государства Европы, СНГ и США. В связи с этим, не исключено, что в их планах - вербовка сторонников, создание экстремистских структур, совершение террористических деяний против мирного населения и иностранных представительств в регионе.

Конечно, определяющим фактором в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом является разработка мер, способствующих предупреждению их проявлений на территории нашего государства. Необходимо отметить, что реализовываемая деятельность по противодействию этим вызовам и угрозам в нашей стране осуществляется не только силовыми методами. Все знают, что указанную проблему, таким способом не разрешить. Важное - создание культурных, социально-политических и экономических условий с тем, чтобы противостоять носителям и проповедникам экстремистских учений и идей.

В связи с этим в решении этого вопроса необходимо применять весь комплекс существующих в распоряжении у общества и государства возможностей. Поэтому очень важна позиция средств массовой информации, духовенства, научной и творческой интеллигенции.

Без действительной помощи патриотов своего Отечества, честных людей, заинтересованных в стабильности благополучия своей родины, своих близких и родных результативность проводимых мер будет очень низкой [8, 85 стр.]. Обязательным условием дальнейшего благоденствия демократического Казахстана в условиях безопасности и мира должно быть сотрудничество в решении этой задачи всех предприятий, организаций и учреждений, независимо от форм собственности, а также общественности.

Наряду с присущей и известной деятельностью организованных преступных групп и сообществ, появилась новая тенденция - срастание отдельных криминальных этнических группировок с этническими экстремистскими или террористическими организациями.

Кроме отмеченных угроз - религиозного экстремизма, международного терроризма, увеличения потока нелегальной миграции, расширения незаконного оборота наркотиков и оружия – наметились новые контуры вызовов устойчивости в Центральной Азии в форме социально-экономической напряженности в некоторых густонаселенных районах, ухудшения экологии, недостатка чистой воды и энергоресурсов.

Данные негативные проблемы повышают важность совместных деятельности по основанию результативных механизмов безопасности региона. В их основание может быть заложен метод формирования очагов стабильности в районах Центральной Азии. Национальная безопасность указанных стран должна быть плотно объединена с обеспечением безопасности всех центрально-азиатских государств. Безопасность указанного региона необходимо рассматривать как составную часть всего евроазиатского региона безопасности, в совокупности являющейся частью глобальной мировой безопасности [9].

Улучшение сотрудничества государств СНГ в противодействии международному терроризму может исполняться по нескольким направлениям. В связи с этим нужно сконцентрировать усилия на совершенствовании законов в данной области. Второе направление роста эффективности сотрудничества в противодействии международному терроризму будет совершенствование управленческой деятельности. Важнейшая роль в этом процессе относится Антитеррористическому центру СНГ. Необходимо обеспечивать его соответствующую адаптацию к стремительно меняющейся тактике и стратегии международного терроризма.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. В повестку ГА ООН надо внести вопрос сети борьбы с террором // Материалы саммита ШОС в г. Уфа. - [Электрон.ресурс]. - 2015. - URL: <http://ria.ru/world> (дата обращения: 15.10.2017).
2. Каллиоппи К.Куф. Специальный доклад о ходе работы Комиссии ООН по правам человека // Терроризм и права человека. – Нью-Йорк. - [Электрон.ресурс]. - 2010. - URL: <http://histrf.ru/uchenim/blogi/post/post-2200> (дата обращения: 19.10.2017).
3. Вершинин М. Психологические особенности членов деструктивных и террористических (радикальных) групп. – Самара. - [Электрон.ресурс]. – 2009. - URL: <http://www.follow.ru/article/339>. (дата обращения: 21.10.2017)
4. Абайдельдинов Е. М. Соотношение международного и национального права РК / Абайдельдинов Е. М. – Алматы: Юрид. лит., 2006. - 271с.
5. Амирова А. А. Диалог концессий – важный фактор укрепления стабильности в Казахстане (Центр внешней политики и анализа). Внутренняя политика Казахстана. – Астана. - [Электрон.ресурс]. – 2006. - URL: <http://www.cvi.kz>. (дата обращения: 23.10.2017).
6. Закон Республики Казахстан №416-1 «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999г. (с изм. и доп. от 16 ноября 2015 г.). - [Электрон.ресурс]. - URL: <http://online.zakon.kz>. (дата обращения: 15.10.2017).
7. Ещанов А.Ш. О некоторых проблемах законодательного обеспечения предупреждения терроризма в Республике Казахстан // Мир Закона. - 2003. - №4. – С.73-77.
8. Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал. А. Религиозно-политический экстремизм // *Вестник Российского университета дружбы народов*. - Сер.: Политология. - 2003. - № 4 - С. 83-92.
9. Чеботарев А. О некоторых проблемах правового обеспечения противодействия терроризму и экстремизму в Казахстане. – Алматы - [Электрон.ресурс]. - 2016. - URL: <http://www.antiterror.kz> (дата обращения: 26.10.2017).

Қ.Ж. Қапсәлямов¹, С.С. Қапсәлямова²

¹«Тұран-Астана» университеті, Астана, Қазақстан

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

ТМД аумағында халықаралық терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелер және болашағы

Аннотация. Қазіргі уақытта терроризмге қарсы тұру мәселесі әлемдік қоғамда ерекше. Террористік әрекет аса қауіпті, қиын болжау қылмыстар болып танылады, оның ішінде бүгінгі заманымыздың барлық қоғам тараптардың мүдделеріне қатысы бар. Осы себептен халықаралық терроризмнің таралуы елімізді қоғамға қауіпті құбылыстардан қоршауға және ұлттық қауіпсіздік мүдделерін қорғауға табанды қажеттілігін пәрменді жүйесін құру жөніндегі шараларды туғызды.

Халықаралық құқық нормаларына байланысты халықаралық терроризммен күресу сұрақтары толық заңды талдау көлемде ғылыми зерттеу мәселелерді жүзеге асыруға регламенттеуге талпынысталған. Терроризмге қарсы іс-қимыл мәселесін зерттеу эмпирикалық деректерді жүйелік талдау негізінде терроризмнің әлеуметтік факторларын арнайы зерттеуге жүзеге асыруға, мұндай қылмыс жасайтын адамдардың ерекшеліктерін және оларды ынталандыру мотивациясы анықтауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер. Халықаралық терроризм, террористік әрекет, радикалдық топтар, Терроризмге қарсы ТМД Орталығы, адам құқықтары, терроризмге қарсы іс-қимыл.

K.Zh. Kapsalyamov¹, S.S. Kapsalyamova²

¹University "Turan-Astana", Astana, Kazakhstan

²L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Problems and prospects of combating international terrorism in the CIS

Abstract. In modern times the problem of combating terrorism acquired a global society special significance. Terrorist activity is recognized as very dangerous, difficult to predict crimes of our time, which concern the interests of all circles of society. In this connection the spread of international terrorism have created an urgent need for the establishment of an effective system of measures to safeguard our country from these socially dangerous phenomena and protect the interests of national security.

In the scope of the scientific research, an attempt was made to carry out a detailed legal analysis of the norms of international law related to the regulation of issues of combating international terrorism. The study of the issue of countering terrorism made it possible, on the basis of a systematic analysis of empirical data, to carry out a special study of the social factors of terrorism, to identify the features of persons committing such crimes and their motivation.

Key words. international terrorism, terrorist activities, radical groups, the CIS Antiterrorist Centre, human rights, counter-terrorism.

References

1. Nazarbayev N.A. V povestku GA OON nado vnesti vopros seti bor'by s terrorom [In the agenda of the UN General Assembly it is necessary to bring a question of network of fight against terror], Materialy sammita ShOS v g. Ufa [Materials of the summit of SCO in Ufa], 2015. Available at: <http://ria.ru/world>. (accessed 15.10.2017).
2. Kalliop K. Kuf. Special'nyj doklad o hode raboty Komissii OON po pravam cheloveka [Special report on the course of work of the UN Comission on Human Rights], Terrorizm i prava cheloveka [Terrorism and human rights]. New York, 2010. Available at: <http://histrf.ru/uchenim/blogi/post/post-2200>. (accessed 19.10.2017).
3. Vershinin M. Psihologicheskie osobennosti chlenov destruktivnyh i terroristicheskikh (radikal'nyh) grupp [Psychological features of members of destructive and terrorist (radical) groups]. Samara, 2009. Available at: <http://www.follow.ru/article/339>. (accessed 21.10.2017).
4. Abaydeldinov E. M. Sootnoshenie mezhdunarodnogo i nacional'nogo prava RK [A ratio of the international and national law RK] (Yurid. Litas, Almaty, 2006).
5. Amirova A. A. Dialog koncessij – vazhnyj faktor ukreplenija stabil'nosti v Kazahstane (Centr vneshnej politiki i analiza) [Dialogue of concessions – an important factor of strengthening (Centre of foreign policy and analysis)]

ing of stability in Kazakhstan (The center of foreign policy and analysis)]. Vnutrennjaja politika Kazahstana [Domestic policy of Kazakhstan]. Astana, 2006. Available at: //http://www.cvi.kz. (accessed 23.10.2017).

6. Zakon Respubliki Kazahstan №416-1 «O protivodejstvii terrorizmu» ot 13 ijulja 1999g. (s izm. i dop. ot 16 nojabrja 2015 g.) [The law of the Republic of Kazakhstan No. 416-1 “About counteraction to terrorism” of July 13, 1999 (with amendment and additional of November 16, 2015)]. Available at: //http: online.zakon.kz. (accessed 15.10.2017).

7. Eshchanov A.Sh. O nekotoryh problemah zakonodatel'nogo obespechenija preduprezhdenija terrorizma v Respublike Kazahstan [About some problems of legislative providing prevention of terrorism in the Republic of Kazakhstan] Mir Zakona [the World of the Law], 4, 73-77, (2003). [in Russian].

8. Nurullayev A.A., Nurullayev Al. A. Religiozno-politicheskij jekstremizm [Religious-political extremism] Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Ser.: Politologija. [Messenger of Peoples' Friendship University of Russia. It is gray.: Political science], 4, 83-92, (2003). [in Russian].

9. Chebotaryov A. O nekotoryh problemah pravovogo obespechenija protivodejstvija terrorizmu i jekstremizmu v Kazahstane [About some problems of legal support of counteraction to terrorism and extremism in Kazakhstan]. Almaty, 2016. Available at: http://www.antiterror.kz. (accessed 26.10.2017).

Сведения об авторах:

Капсаламов К.Ж. – Профессор кафедры Национального и международного права, Университет «Туран-Астана», ул. Дукенулы 29, Астана, Казахстан.

Капсаламова С.С. – Доцент кафедры Теории и истории государства и права, конституционного права Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева 2, Астана, Казахстан.

Kapsalyamov K. Zh. – Professor of National and international law, University “Turan-Astana”, Dukenuly street 29, Astana, Kazakhstan.

Kapsalyamova S. S. – associate Professor of the Department of Theory and history of state and law, constitutional law, L.N. Gumilyov Eurasian national university, Satpayev str. 2, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 10.87.47

А.А. Ойнарова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: oinarova@mail.ru)

**Цифровая трансформация – один из ключевых приоритетов развития
Евразийского экономического союза**

Аннотация. Региональная интеграция развивается параллельно глобализации. Интеграция выступает в качестве инструмента углубления внешнеэкономических связей и ускорения экономического развития страны. Цифровая экономика – это сфера жизни, которая развивается ускоренными темпами, и, по мнению экспертов, полностью реформирует привычные хозяйственные связи и существующие бизнес-модели. Целью данной статьи является изучение процессов реализации Цифровой повестки ЕАЭС и развития цифровой экономики в государствах-членах ЕАЭС. При написании работы применялись специальные приемы и методы исследования явлений и процессов (метод анализа и синтеза, исторический, системно-структурный, сравнительно-правовой, статистический методы). Также в работе были изучены нормативно-правовые документы, мнения экспертов о создании цифровой экономики в государствах ЕАЭС. Значимость исследования заключается в том, что на основании проделанного анализа была определена роль цифровой экономики в развитии региональной экономической интеграции ЕАЭС. По итогам работы было отмечено, что развитие информационно-коммуникативных технологий привело к значительным изменениям в доступе населения и

бизнеса к государственным услугам, произошло ускорение обмена информацией, появились новые возможности для ведения бизнеса, создаются новые цифровые продукты, в связи с этим возникла необходимость их правового урегулирования.

Ключевые слова. Интеграционные объединения, Евразийский экономический союз, цифровая повестка, цифровая экономика, региональная интеграция, информационные технологии.

Сегодня весь мир входит в фазу развития различных интеграционных проектов – таково условие полноценного существования в современном мире любой страны. Евразийский проект лежит в русле этого глобального движения. На фоне экономической нестабильности на мировом рынке экономическая интеграция стала для стран постсоветского пространства важнейшим драйвером роста [1,19].

Меденников В.И. считает, что по мере развития и возрастания сферы применения информационных технологий они все чаще рассматриваются в качестве ключевого фактора успеха. За рубежом уже в 1970-х гг. информационные ресурсы относили к экономическим ресурсам в качестве четвертой их составляющей (дополнительно к трудовым, материальным и финансовым) [2,257].

По мнению Председателя Коллегии Евразийской экономической комиссии Т.С. Саркисяна, формирование в рамках ЕАЭС масштабного цифрового фундамента – один из ключевых приоритетов дальнейшего развития Союза. Цифровизация всех сфер деятельности изменит облик экономики, модели и методы работы с данными, сами товары и услуги, функции государств и форматы их взаимодействия с обществом [3,2,49].

Статья 23 Договора о ЕАЭС 2014 года и Приложение №3 к Договору посвящены информационному взаимодействию в рамках Союза. Также важными документами в развитии цифровой экономики являются Заявление о Цифровой повестке Евразийского экономического союза от 26 декабря 2016 года, решение Высшего Евразийского экономического совета №21 «О формировании цифровой повестки Евразийского экономического союза» от 26 декабря 2016 года, решение Высшего Евразийского экономического совета №12 «Об Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года» от 11 октября 2017 года.

Что же такое цифровая экономика?

Цифровая экономика есть результат трансформационных эффектов новых технологий общего назначения в области информации и коммуникации [4].

Цифровая экономика состоит из рынков, основанных на цифровых технологиях, которые облегчают торговлю товарами и услугами посредством электронной торговли. Расширение цифрового сектора стало ключевой движущей силой экономического роста в последние годы, и переход к цифровому миру оказал влияние на общество, которое выходит далеко за рамки только цифрового технологического контекста. Цифровая экономика является общим термином, используемым для описания рынков, ориентированных на цифровые технологии. Обычно они связаны с торговлей информационными материалами или услугами посредством электронной торговли [5,5].

Согласно распоряжению Коллегии ЕЭК № 125 цифровая экономика – это часть экономики, в которой процессы производства, распределения, обмена и потребления прошли цифровые преобразования с использованием информационно-коммуникативных технологий. В свою очередь информационно-коммуникационные технологии – это совокупность методов и средств реализации информационных технологий и телекоммуникационных процессов (Приложение №3 к Договору о ЕАЭС). Информационные технологии – процессы, методы поиска, сбора, накопления, систематизации, хранения, уточнения, обработки, предоставления, распространения и удаления (уничтожения) информации, а также способы осуществления таких процессов и методов (Приложение №3 к Договору о ЕАЭС).

В результате анализа правовых документов были выделены принципы и основные направления реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 года (таблицы №1,2)

Таблица 1 - Принципы реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 г.

Принципы реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 года				
равноправное партнерство	синергия в решении совместных задач	взаимная выгода и национальная безопасность	сопряжение национальных систем	обеспечение интероперабельности

Таблица 2 - Направления реализации цифровой повестки ЕАЭС до 2025 г.

Цифровая отраслевая и кросс-отраслевая трансформация	Цифровые рынки товаров, услуг, капитала и рабочей силы	Цифровая трансформация процессов управления	Цифровая инфраструктура и безопасность
<ul style="list-style-type: none"> • оцифровка физических активов • создание добавленной стоимости за счет цифровых моделей, сквозных процессов и полезных данных • развитие индустрии данных • развитие цифровых платформ и экосистем • создание среды для цифровых инноваций 	<ul style="list-style-type: none"> • трансграничная электронная торговля, защита прав на объекты интеллектуальной собственности и прав потребителей цифрового рынка • финтех-инновации, совместные механизмы рискового, альтернативного и венчурного финансирования цифровых инноваций • цифровые навыки и повышение производительности и труда, дистанционный найм и занятость 	<ul style="list-style-type: none"> • моделирование процессов и норм • механизмы проработки инициатив и реализации проектов • цифровая платформа ЕАЭС на основе Интегрированной информационной системы • межгосударственные сервисы • цифровые экосистемы 	<ul style="list-style-type: none"> • интероперабельность • сети последнего поколения • критическая цифровая инфраструктура • трансграничное пространство доверия • защищенность цифровых процессов и инфраструктуры

Переход к инновационной (цифровой) экономике требует инновационного правового пространства, его актуализации, выполнения юридических действий в сфере предпринимательства с применением электронных документов. Высокотехнологичный и производительный способ оформления правоотношений, безусловно, влияет на результативность и прозрачность бизнеса, конструктивное взаимодействие предпринимателей и органов государственной власти, оперативный доступ предпринимателей к правосудию и открытость правосудия [6,163].

Цифровая повестка является вызовом не только для государств-членов ЕАЭС. Эта тема активно обсуждается и на международных форумах, в данное обсуждение вовлечены ряд стран, имеющие различные достижения в области цифровой экономики или только начинающие работу в данном направлении. Всемирный экономический форум приступил к реализации Инициативы цифровой трансформации в 2015 году, чтобы стать центром новых возможностей, связанных с последними достижениями в области цифровизации бизнеса и общества. В ходе работы было проанализировано влияние цифровых преобразований на

13 отраслей и пять межотраслевых направлений, чтобы определить ключевые положения, которые позволят оценить ценность, получаемую в результате цифровизации, для бизнеса и общества в целом [7,2].

Европейский союз как один из ярких примеров регионального объединения также уделяет вопросу цифровизации особое внимание. Цифровая повестка Европы, запущенная в мае 2010 года, направлена на то, чтобы стимулировать экономику Европы, предоставляя устойчивые экономические и социальные выгоды от цифрового единого рынка. По мере того, как ежедневные задачи выполняются в режиме онлайн, каждый человек нуждается в улучшении цифровых навыков для полноценного участия в жизни общества [8,3].

Важным направлением цифровизации ЕС является создание и развитие Единого цифрового рынка. Единый цифровой рынок включает в себя цифровой маркетинг, электронную коммерцию и телекоммуникации и представляет собой беспрепятственное пространство, где население и бизнес-сообщество может торговать, внедрять инновации и безопасно взаимодействовать, тем самым облегчая условия работы и проживания. Создание Единого цифрового рынка было определено Европейской комиссией в качестве одного из ее десяти основных политических приоритетов [9].

В ЕС в 2000 г. была принята Директива об электронной торговле 2000/31/ЕС, которая создала базовую правовую основу для онлайн-сервисов, включая электронную торговлю на внутреннем рынке. Целью Директивы является устранение препятствий для трансграничных онлайн-услуг в Европейском союзе и обеспечение правовой определенности для бизнеса и граждан в трансграничных онлайн-транзакциях. Директива по электронной торговле устанавливает структуру внутреннего рынка электронной торговли, которая обеспечивает юридическую определенность как для бизнеса, так и для потребителей. Директива устанавливает согласованные правила по таким вопросам, как прозрачность и требования к информации для поставщиков онлайн-услуг, коммерческие коммуникации, электронные контракты и ограничения ответственности поставщиков промежуточных услуг. Она также укрепляет административное сотрудничество между государствами-членами и роль саморегулирования [10].

Несомненно, принятие подобного документа в рамках ЕАЭС имело бы ключевое значение в развитии всей евразийской интеграции. Стоит отметить, что Союз является молодой организацией и вопрос цифровой трансформации начал активно обсуждаться только в 2017 г. Несмотря на эти факты, ЕЭК принимает ряд важных решений в создании и развитии цифровой экономики в рамках ЕАЭС. Среди них, Решение Коллегии ЕЭК № 29 «О формате и структуре предоставления информации об инициативе в рамках реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза» от 19 февраля 2018 г., Распоряжение Коллегии ЕЭК № 184 «О проекте решения Совета Евразийской экономической комиссии «О критериях оценки инициатив в рамках реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза в целях обеспечения их проработки» от 13 декабря 2017 г. и др. Также важно при работе придерживаться этапов реализации цифровой повестки, установленных в Основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года. Для достижения поставленной цели при координирующей роли Комиссии организуются экспертные площадки с участием представителей государственных органов государств-членов, бизнес-сообществ, центров компетенций, научных организаций и других заинтересованных организаций, а также независимых международных, национальных и иностранных экспертов.

В настоящее время мир вступает в эпоху постиндустриальной цифровой экономики, которая кардинально изменяет ситуацию:

- основным ресурсом становится информация, и этот источник от использования не иссякает;
- торговые площадки в интернете не ограничены;

- компании не нужно быть большой, чтобы успешно конкурировать;
- масштаб операционной деятельности ограничен только размерами интернета [11,5].

В 2010 году в Великобритании был принят Закон «О цифровой экономике» (Digital Economy Act 2010, DEA), которым внесены изменения в Закон «О связи» и ряд иных нормативных актов. Помимо вопросов перехода страны на цифровое телевидение, издания видеоигр, выдачи лицензий на радиовещание, он регулирует также порядок воздействия на нарушителей авторских прав в сети Интернет, устанавливая определенные полномочия правообладателей, обязанности провайдеров, ответственность операторов сайтов и пользователей. Он предусматривает вполне серьезные последствия и для обычных посетителей Интернета, закрепляя право владельцев авторских прав в некоторых случаях добиваться отключения пользователей от глобальной сети [12].

В 1998 г. в США был принят Закон об авторском праве в цифровую эпоху (Digital Millennium Copyright Act, DMCA) в ответ на вызовы нового цифрового времени. Законодатель ввел два важных запрета: запрет на обход защитных средств (антипиратское программное обеспечение и т.п.) и запрет на введение в оборот любых технических средств, предназначенных для такого обхода. Данные запреты содержат исключения для частных случаев, например, образовательным учреждениям разрешается обходить системы защиты для копирования приобретенных ими цифровых продуктов в собственных целях [13].

Во Франции в 2004 г. был принят Закон о доверии к цифровой экономике. Он стал результатом имплементации Директивы об электронной торговле 2000/31/ЕС. Также был принят ряд законов, тем или иным образом направленных на реализацию цифровой повестки ЕС. Среди них Закон об электронной подписи (2000 г.), Закон об электронных коммуникациях и услугах аудиовизуальной связи (2004 г.) и пр. [14,19-21] В 2017 г. были подписаны еще три декрета, направленных на ужесточение обязательств по обеспечению прозрачности и лояльности цифровой экономики [15].

Если говорить о странах ЕАЭС, то здесь интересен опыт России в данном направлении. 26 марта 2018 г. в Государственную Думу поступил законопроект «О внесении изменений в части первую, вторую и четвертую Гражданского кодекса Российской Федерации», создающий основу для регулирования правоотношений в рамках цифровой экономики. В Гражданском кодексе документом предлагается закрепить несколько базовых положений, которые позволят регулировать рынок новых объектов экономических отношений («токены», «криптовалюта» и пр.), обеспечить правовые условия для совершения и исполнения сделок в цифровой среде («смарт-контракты», «самоисполняемые» сделки и др.) и предоставить защиту гражданам и юридическим лицам по таким сделкам [16].

Для реализации основных положений Цифровой повестки ЕАЭС необходимы общие решения для всех пяти стран. По этой линии ведется большая работа. В процессе важно понимать, какие решения возможно применить во всех пяти странах, а по каким вопросам возможно движение в рамках национального законодательства. Стоит отметить, что наднациональное регулирование – это всегда большое количество согласований. С другой стороны, при наднациональном регулировании возможен перезапуск каких-то вещей с чистого листа, оставляя позади массу старого регулятивного материала, которая тормозит развитие. Данный процесс постоянно находится в состоянии баланса плюсов и минусов.

Перед государствами-членами ЕАЭС встанет вопрос снятия существующих законодательных ограничений, также возникнет необходимость разработки комплексного закона, который будет регулировать вопросы цифровой экономики. Некоторые эксперты говорят, что нужно принимать цифровой кодекс, другие, что закон об основах цифровой экономики. Но совершенно точно, что в этом законодательном акте должны быть определены новые сущности, от которых зависит развитие цифровой экономики. Та же цифровая среда доверия, вопросы получения и использования больших данных, статус цифровых экосистем и вещей, которые существуют только в виртуальном пространстве и

многое другое. Кроме того, принятие такого закона повлечет серьезные правки как других законодательных актов, так и подзаконной базы [17].

Цифровая экономика является жизненно важным сектором, который ведет к значительному росту всей экономики в целом. Кроме того, влияние цифровой экономики распространяется не только на информационные товары и услуги в других сферах экономики, но и на жизнь в общем плане. Развитие мобильных устройств, в частности, значительно расширило охват общества интернетом.

В современном мире цифровые технологии играют все более важную роль в развитии экономики стран. Уже сегодня более 40 % населения планеты имеет доступ к Интернету, и почти в каждом 7 из 10 домохозяйств есть мобильный телефон [18].

Таблица 3 - Количество абонентов сотовой связи на 100 жителей [19,19,49]

	2005	2010	2015
Армения	22	103	115
Беларусь	43	109	121
Казахстан	36	119	150
Кыргызстан	11	96	116
Россия	86	166	194
ЕАЭС	76	156	182

Как видно из таблицы №3 обеспеченность населения ЕАЭС сотовой связью ежегодно увеличивается. В 2010 году можно отметить резкое увеличение абонентов сотовой связи, в то время как в 2015 году цифры увеличились только в среднем на 14 %. Стоит также отметить, что в 2015 г. на каждого жителя Союза приходилось почти два подключения к сотовым сетям, тогда как десять лет назад не каждый житель Союза имел сотовый телефон.

Таблица 4 - Количество абонентов сети Интернет на 100 жителей [19,21,56]

	2005	2010	2015
Армения	1	63	73
Беларусь	29 ¹	57	108
Казахстан	2	49	86
Кыргызстан	6 ²	52 ³	79
Россия	15	43	73
ЕАЭС	...	43	75

1 Данные за 2007 г.

2 Данные с учетом мобильной связи

3 Данные Агентства связи при Правительстве Кыргызской Республики

В 2015 г. 75% населения Союза являлись пользователями сети Интернет, в то время как в 2010 г. только 43% населения Союза могли воспользоваться этой услугой.

Показатели таблиц №3,4 свидетельствует об увеличении в странах ЕАЭС количества абонентов сотовой связи и абонентов сети Интернет. Важным элементом цифровой повестки ЕАЭС является вовлеченность частного сектора и широких слоев населения в процесс построения цифровой экономики всего Союза. Изучение подобных данных позволит оценить возможности и разработать меры, направленные на увеличение использования цифровых технологий в повседневной жизни граждан и во взаимных отношениях государственных органов, бизнес-сообщества, экспертного сообщества государств-участников ЕАЭС.

Страны Евразийского экономического союза активно осваивают процесс цифровизации, объявленной одним из приоритетов ЕАЭС в 2017 году. Так, в Армении создается фонд финансирования проектов электронного правительства «Цифровая Армения». Основная цель фонда – стимулирование комплексного внедрения ИТ. О внедрении аналогичной системы - «Таза коом» (с кырг. «Прозрачное общество»), заявило правительство Кыргызстана. Страна уже обладает рядом разработанных и внедренных элементов, которые будут дополнены новыми сегментами и объединены во всеобщее управление – от экономических до социально-бытовых операций. Каждая из стран ЕАЭС уже накопила уникальные компетенции в цифровой экономике. Уровень ИТ – развития государств ЕАЭС различается, для каждой из них характерна своя специализация. В странах действуют национальные программы цифровизации, например, «Цифровой Казахстан», «Цифровая экономика Российской Федерации», Государственная программа Беларуси развития цифровой экономики и информационного общества.

Предполагается, что реализация цифровой повестки до 2025 года будет разделена на несколько этапов. На первом этапе, примерно до 2019 года будет проводиться моделирование процессов цифровой трансформации, проработка первых инициатив и запуск стартовых проектов. Второй этап предполагает реализацию новых проектов на основе механизмов, институтов и норм, которые будут отработаны на первом этапе. На третьем этапе совместно с бизнесом стран будут развиваться цифровые экосистемы, что позволит говорить о переходе к комплексной трансформации отраслей и рынков в Союзе.

В интервью Министр ЕЭК К. Минасян отмечает, что сопряжение государственных программ и реализация согласованной политики развития цифровой экономики, реализация совместных прорывных проектов позволит получить мультипликативные экономические эффекты. По подсчетам экспертов, вклад от совместной реализации цифровой повестки в рост ВВП ЕАЭС будет почти в два раза выше, чем вклад от реализации национальных цифровых программ странами Союза по отдельности. А запуск совместных цифровых проектов может еще значительно усилить позитивный эффект [20].

Если ЕАЭС стремится к единому цифровому пространству, то в этом случае целесообразно синхронизировать национальные программы цифровой трансформации пяти государств. В рамках Союза уже есть опыт совместных проектов. Это оснащение транспортных средств системой ЭРА-ГЛОНАСС, введение электронного паспорта транспортного средства, создание информационных баз данных в сфере обращения лекарственных средств, введение механизма мониторинга прослеживаемости товаров, введение идентификации и маркировки отдельных видов товаров, создание Евразийской сети промышленной кооперации и Евразийской сети трансфера технологий. Создается Интегрированная информационная система Союза (ИИС), которая предполагает межгосударственное электронное взаимодействие и информационно-аналитическую поддержку уполномоченных органов государств-членов. С использованием интегрированной системы уже обеспечивается взаимодействие таможенных служб стран ЕАЭС, оперативный (онлайн) обмен данными в рамках пилотного проекта маркировки меховых изделий [20].

Вишневецкий К.О., Стасюк Ю.В. в своей работе предлагают следующие направления развития электронной экономики стран ЕАЭС.

- Государственное управление, в т.ч. развитие дистанционных государственных услуг.
- Нормативно-правовое регулирование – создание благоприятного правового режима для функционирования цифровой экономики и развития технологий цифрового производства, в т.ч. создание стимулов для цифровизации бизнеса.
- Система подготовки кадров, в т.ч. разработка новых образовательных стандартов, адаптированных под цифровую экономику и обеспечивающих цифровую грамотность населения; усиление обмена специалистами между научным и бизнес-сообществами.

- Система поддержки научных исследований, в т.ч. система выбора перспективных направлений исследований.
- Развитие инфраструктуры, в т.ч. развитие широкополосного доступа в Интернет, сетей связи нового поколения (5G), центров обработки данных (ЦОД), систем сбора и анализа данных (в т.ч. пространственных).
- Информационная безопасность, в т.ч. разработка унифицированных стандартов в области информационной безопасности и их внедрение в отраслях цифровой экономики, обеспечение защиты хранения данных.
- «Умные» города, в т.ч. внедрение киберфизических систем (Интернет вещей, сенсоры и др.) в сектор ЖКХ, вопросы стандартизации беспилотного общественного транспорта [21,99-100].

Абдрахманова Г.И. выделяет в числе приоритетов цифровой повестки: обеспечение прозрачности и открытости государственного управления; вовлечение и участие общественности в разработке политики и дизайна e-услуг; решение проблем цифровой безопасности и конфиденциальности; стимулирование цифровых инноваций во всех отраслях экономики; развитие интернета-вещей; развитие новых рынков и новых рабочих мест в цифровой экономике, цифровых навыков населения; привлечение инвестиций в цифровую инфраструктуру, особенно высокоскоростные широкополосные сети; создание условий для управления цифровой безопасностью для экономической и социальной деятельности; усиление акцента в продвижении навыков в области ИКТ [22,101].

Рассмотренные работы исследователей свидетельствуют о том, что создание и развитие цифровой экономики ЕАЭС является ключевым вопросом, который требует значительного внимания и доработок. Изучение механизмов реализации цифровой повестки позволит на стадии формирования цифровой экономики предусмотреть возможные недостатки, также в этом поможет международный опыт и практика государств. Несмотря на всю теоретическую разработанность и опыт других интеграционных объединений избежать погрешностей сложно, так как информационные технологии, международные и общественные отношения постоянно изменяются, в связи с этим важно следовать тем этапам, которые заложены в цифровой повестке ЕАЭС.

Все выше изложенное свидетельствует о важности и актуальности цифровой повестки ЕАЭС. В основных направлениях реализации цифровой повестки Евразийского экономического союза до 2025 года определены цели, принципы, задачи, направления и механизмы сотрудничества государств-членов по вопросам реализации цифровой повестки Союза до 2025 г. Также стоит учитывать, что в государствах-членах ЕАЭС создаются и реализуются государственные программы в области цифровой экономики. Важным элементом в данном вопросе является сопряжение государственных программ и согласованная политика ЕАЭС. Различия в целях, принципах, задачах, направлениях и механизмах реализации цифровой повестки приведет к значительным затратам, увеличению барьеров во взаимной торговле, сокращению доходов. Поэтому важно, чтобы государства-участники понимали о необходимости тесного взаимного сотрудничества, учитывая, что они формируют международную организацию региональной экономической интеграции. Несомненно, что правовая основа создания цифровой экономики занимает ключевые позиции в данном вопросе, при этом не следует забывать, что изложенные в документах положения должны быть реализованы.

Возможности, предоставляемые цифровыми технологиями для трансформации экономики ЕАЭС, беспрецедентны. Внедрение цифровых технологий ведет к преодолению границ и открывает новые перспективы для развития Союза. Для достижения цели, заложенной в программных документах цифровой повестки ЕАЭС, необходимо на начальном этапе создание гармонизированного законодательства и нормативной правовой базы для союзной интеграции и осуществления цифровой трансформации. Также требуется

вовлечение в процесс различных организаций, в том числе органов государственной власти, частного сектора, исследовательских и образовательных учреждений, средств массовой информации, а также широких слоев населения. Экспертами Всемирного банка были разработаны ключевые рекомендации развития цифрового пространства ЕАЭС в рамках совместной научно-исследовательской работы ЕЭК и Группы Всемирного банка в 2016 и 2017 гг. Согласно одной из рекомендаций следует обеспечить наличие общедоступных образовательных программ развития цифровой грамотности населения, а также специальных программ, направленных на повышение уровня цифровых навыков среди широких слоев общества. Сочетание этих навыков необходимо для развития цифровой экономики [23]. Таким образом, у ЕАЭС на начальном этапе формирования цифрового пространства есть возможность изучить уже существующий опыт в мире в области цифровой экономики, принять во внимание особенности ЕАЭС, сделать акцент на ключевых направлениях реализации цифровой повестки.

Сегодня перед ЕАЭС открываются новые возможности сотрудничества на базе единой сетевой инфраструктуры, общих цифровых платформ, позволяющих сокращать расстояния, снимать барьеры, создавать новые рабочие места и развивать прежде не существовавшие направления деловой активности. Показателем успеха в данном направлении станет интегрированный ЕАЭС, который добился высоких темпов экономического роста, глобальной конкурентоспособности и высокого уровня общественного благосостояния в процессе цифровой трансформации.

Список литературы

- 1 Евразия: от идеи – к интеграции. – М.: ЕЭК, 2015. – 376 с.
- 2 Меденников В.И. Понятие эффективности в эпоху цифровой экономики // Никоновские чтения. – 2016. – №21. – С.257-261.
- 3 Евразийская экономическая интеграция. Цифры и факты. – 2017. – 76 с.
- 4 OECD Digital Economy Outlook 2015. – OECD Publishing, 2015.
- 5 The Digital economy. Organisation for Economic Co-operation and Development. DAF/COMP(2012)22 [Электрон. ресурс]. – 2012. – 196 p. – URL: <http://www.oecd.org/daf/competition/The-Digital-Economy-2012.pdf> (дата обращения 31.03.2018)
- 6 Соловяненко Н.И. Законодательство об электронном документе как фактор актуализации правового пространства для инновационной (цифровой) экономики // Труды Института государства и права РАН. – 2017. – №3 (61). – С.162-175.
- 7 Digital Transformation Initiative. Executive summary. – World Economic Forum, 2017. – 71 с.
- 8 The EU explained: Digital agenda for Europe [Электрон. ресурс]. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 8 p. – URL: https://europa.eu/european-union/topics/digital-economy-society_en (дата обращения 31.03.2018)
- 9 The EU and the Digital single market [Электрон. ресурс]. – URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8084b7f3-6777-11e7-b2f2-01aa75ed71a1> (дата обращения 31.03.2018)
- 10 e-Commerce Directive [Электрон. ресурс]. – URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/e-commerce-directive> (дата обращения 31.03.2018)
- 11 Добрынин А. П., Черных К. Ю., Куприяновский В. П., Куприяновский П. В., Сиягов С. А. Цифровая экономика - различные пути к эффективному применению технологий (BIM, PLM, CAD, IOT, Smart City, BIG DATA и другие) // International Journal of Open Information Technologies. – 2016. – №1. – С.4-11.
- 12 Закон Великобритании «О цифровой экономике» (Digital Economy Act 2010) (18.03.2012) [Электрон. ресурс]. – URL: <http://lexdigital.ru/2012/033/> (дата обращения 31.03.2018)

13 Что такое DMCA? [Электрон. ресурс]. – URL: http://intellect-pravo.ru/articles/what_is_the_dmca.php (дата обращения 31.03.2018)

14 eGovernment in France February 2016, Edition 18.0 [Электрон. ресурс]. – 46 p. – URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment%20in%20France%20-%20February%202016%20-%202018%2000_v3_01.pdf (дата обращения 31.03.2018)

15 Regulation of the digital economy in France and Europe (06.10.2017) [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.gouvernement.fr/en/regulation-of-the-digital-economy-in-france-and-europe> (дата обращения 31.03.2018)

16 В Госдуму поступил законопроект о «цифровой экономике» (26.03.2018) [Электрон. ресурс]. – URL: <https://www.eg-online.ru/news/369299/> (дата обращения 31.03.2018)

17 Замглавы МЭР: России нужен закон о цифровой экономике [Электрон. ресурс]. – URL: <http://tass.ru/pmef-2017/articles/4310782> (дата обращения 31.03.18)

18 Государственная программа «Цифровой Казахстан» [Электрон. ресурс]. – URL: <https://www.zerde.gov.kz/activity/management-programs/digital-kazakhstan/#hcq=sxn3bxq> (дата обращения 06.10.2017)

19 Показатели достижения целей в области устойчивого развития в регионе Евразийского экономического союза. Доклад Евразийской экономической комиссии. – 2017. – 56 с.

20 У цифровой повестки ЕАЭС определяют приоритеты и механизмы реализации – Министр ЕЭК Карине Минасян [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/14-08-2017-V.aspx> (дата обращения 06.10.2017)

21 Вишневский К.О., Стасюк Ю.В. Глобальные тренды и вызовы развития цифровой экономики. Передовая политика стран ОЭСР в области развития цифрового производства // Сборник публикаций «Сотрудничество государств-членов ЕАЭС с ОЭСР в контексте развития интеграционной повестки Союза. Возможности использования наилучших практик ОЭСР в работе ЕАЭС». – Москва: Евразийская экономическая комиссия, 2017 г. – С. 98-100.

22 Абдрахманова Г.И. Концептуальные подходы для формирования показателей измерения цифровой экономики в странах ЕАЭС на основе опыта ОЭСР // Сборник публикаций «Сотрудничество государств-членов ЕАЭС с ОЭСР в контексте развития интеграционной повестки Союза. Возможности использования наилучших практик ОЭСР в работе ЕАЭС». – Москва: Евразийская экономическая комиссия, 2017 г. – С. 101-102.

23 Официальный сайт Евразийской экономической комиссии [Электрон. ресурс]. – URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/Documents/Материалы_конференции/Всемирный_банк_Перспективы_и_Рекомендации.pdf (дата обращения 06.10.2017)

А.А. Ойнарова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Цифрлық трансформация - Еуразиялық экономикалық одақтың дамуының өзекті басымдықтарының бірі

Аннотация. Өңірлік бірігу жаһандануға параллельді дамиды. Бірігу сыртқы экономикалық байланыстарды тереңдету және елдің экономикалық дамуын жылдамдату құралы ретінде пайдаланылады. Сандық экономика – жылдамдатылған қарқынмен дамып жатқан өмір саласы, және, сарапшылардың пікірінше, бастапқы шаруашылық байланыстарды және әрекеттегі бизнес-үлгілерді толығымен қайта форматтайды. Осы мақаланың мақсаты ЕАЭО Сандық күнтіртібін жүзеге асыру процестерін және ЕАЭО мүше мемлекеттерде сандық экономиканың дамуын зерттеу болып табылады. Жұмысты жазу кезінде құбылыстарды және процестерді зерттеудің арнайы тәсілдері мен әдістері қолданылды (талдау және синтездеу әдісі, тарихи, жүйелі-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық, статистикалық әдістер). Сондай-ақ жұмыста нормативтік-құқықтық құжаттар, ЕАЭО мемлекеттерінде сандық экономиканы құру жөнінде сарапшылардың пікірлері зерттелді. Зерттеудің маңыздылығы - жасалған талдаудың негізінде ЕАЭО өңірлік экономикалық бірігуінің дамуындағы сандық экономиканың рөлінің анықталғандығы. Жұмыстың қорытындыларынан байқалғандай, ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың дамуы халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол

жеткізуінде маңызды өзгерістерге әкелді, ақпаратпен алмасу жылдамдатылды, бизнесті жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болды, жаңа сандық өнімдер құрылады, осыған орай оларды құқықтық реттеу қажеттілігі туындады.

Түйін сөздер. Интеграциялық бірлестіктер, Еуразиялық экономикалық одақ, цифрлық күн тәртібі, цифрлық экономика, аймақтық интеграция, ақпараттық технологиялар.

A.A. Oinarova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Digital transformation is one of the key priorities for the development of the Eurasian Economic Union

Abstract. Regional integration develops parallel to globalization. Integration serves as an instrument for deepening foreign economic relations and accelerating economic development of the country. The digital economy is a sphere of life that is developing at an accelerated pace, and, in the opinion of experts, completely reformats the usual economic ties and existing business models. The purpose of this article is to study the implementation processes of the Digital Agenda of the EAEU and the development of the digital economy in the EAEU member states. The study was based on specific techniques and methods for the research of phenomena and processes (method of analysis and synthesis, historical, system-structural, comparative legal, statistical methods). Also in the work, normative and legal documents, expert opinions on the creation of the digital economy in the EAEU states were studied. The importance of the study lies in the role of the digital economy in the development of the regional economic integration processes within EAEU. According to the results of the work, it was noted that the development of information and communication technologies led to significant changes in the access of the population and business to public services, an acceleration of information exchange, new opportunities for doing business, new digital products were created, which necessitated their legal settlement.

Key words. Integration associations, Eurasian Economic Union, digital agenda, digital economy, regional integration, information technologies.

References

- 1 Evrazija: ot idei – k integracii [Eurasia: from idea to integration] (EEC, Moscow, 2015).
- 2 Medennikov V.I. Ponjatie jeffektivnosti v jepohu cifrovoj jekonomiki [The concept of efficiency in the digital economy era], Nikonovskie chteniya [Nikonov's readings], 21, 257-261 (2016). [in Russian].
- 3 Evrazijskaja jekonomicheskaja integracija. Cifry i fakty [Eurasian economic integration. Figures and Facts] (EEC, Moscow, 2017)
- 4 OECD Digital Economy Outlook 2015 (OECD Publishing, 2015)
- 5 The Digital economy. Organisation for Economic Co-operation and Development. DAF/COMP(2012)22. – 2012. – 196 p. Available at: <http://www.oecd.org/daf/competition/The-Digital-Economy-2012.pdf> (accessed 31.03.2018)
- 6 Solovjanenko N.I. Zakonodatel'stvo ob jelektronnom dokumente kak faktor aktualizacii pravovogo prostranstva dlja innovacionnoj (cifrovoj) jekonomiki [Legislation on the electronic document as a factor of the actualization of the legal space for the innovative (digital) economy], Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN [Writings of the Institute of State and Law of the Russian Academy of Sciences], 3 (61), 162-175 (2017). [in Russian].
- 7 Digital Transformation Initiative. Executive summary. (World Economic Forum, 2017)
- 8 The EU explained: Digital agenda for Europe. (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014). Available at: https://europa.eu/european-union/topics/digital-economy-society_en (accessed 31.03.2018)
- 9 The EU and the Digital single market. Available at: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8084b7f3-6777-11e7-b2f2-01aa75ed71a1> (accessed 31.03.2018)
- 10 e-Commerce Directive. Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/e-commerce-directive> (accessed 31.03.2018)

11 Dobrynin A. P., Chernyh K. Ju., Kuprijanovskij V. P., Kuprijanovskij P. V., Sinjagov S. A. Cifrovaja jekonomika - razlichnye puti k jeffektivnomu primeneniju tehnologij (BIM, PLM, CAD, IOT, Smart City, BIG DATA i drugie) [Digital Economy - Different Ways to Effectively Apply Technology (BIM, PLM, CAD, IOT, Smart City, BIG DATA and other)], *International Journal of Open Information Technologies*, 1, 4-11 (2016). [in Russian].

12 Zakon Velikobritanii «O cifrovoj jekonomike» [The UK Law «On Digital Economy»]. Available at: <http://lexdigital.ru/2012/033/> <http://lexdigital.ru/2012/033/> (accessed 31.03.2018)

13 Chto takoe DMCA? [What is DMCA?] Available at: http://intellect-pravo.ru/articles/what_is_the_dmca.php (accessed 31.03.2018)

14 eGovernment in France February 2016, Edition 18.0. Available at: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment%20in%20France%20-%20February%202016%20-%202018%20000_v3_01.pdf (accessed 31.03.2018)

15 Regulation of the digital economy in France and Europe. Available at: <http://www.gouvernement.fr/en/regulation-of-the-digital-economy-in-france-and-europe> (accessed 31.03.2018)

16 V Gosdumu postupil zakonoproekt o «cifrovoj jekonomike» [The bill on the «digital economy» was submitted to the State Duma]. Available at: <https://www.eg-online.ru/news/369299/> (accessed 31.03.2018)

17 Zamglavy MJeR: Rossii nuzhen zakon o cifrovoj jekonomike [Deputy Head of the Ministry of Economic Development: Russia needs a law on digital economy]. Available at: <http://tass.ru/pmef-2017/articles/4310782> (accessed 31.03.2018)

18 Gosudarstvennaja programma «Cifrovoj Kazahstan» [State program «Digital Kazakhstan»]. Available at: <https://www.zerde.gov.kz/activity/management-programs/digital-kazakhstan/#hc-q=sxn3bxq> (accessed 06.10.2017)

19 Pokazateli dostizhenija celej v oblasti ustojchivogo razvitija v regione Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza. Doklad Evrazijskoj jekonomicheskoy komissii [Indicators of the achievement of sustainable development goals in the region of the Eurasian Economic Union. Report of the Eurasian Economic Commission] (2017)

20 U cifrovoj povestki EAJeS opredeljajut prioritety i mehanizmy realizacii – Ministr EJeK Karine Minasjan [The priorities and implementation mechanisms of the EAEU digital agenda - the Minister of the EEC, Karine Minasyan]. Available at: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/14-08-2017-V.aspx> (accessed 06.10.2017)

21 Vishnevskij K.O., Stasjuk Ju.V. Global'nye trendy i vyzovy razvitija cifrovoj jekonomiki. Peredovaja politika stran OJeSR v oblasti razvitija cifrovogo proizvodstva [Global trends and challenges to the development of the digital economy. Advanced policy of OECD countries in the field of digital production development]. Sbornik publikacij «Sotrudnichestvo gosudarstv-chlenov EAJeS s OJeSR v kontekste razvitija integracionnoj povestki Sojuza. Vozmozhnosti ispol'zovanija nailuchshih praktik OJeSR v rabote EAJeS». [Collected publications “Cooperation of the EAEU Member States with the OECD in the context of the development of the Union’s integration agenda. Opportunities to use the best practices of OECD in the work of the EAEU”]. Moscow, 2017, pp. 98-100.

22 Abdrahmanova G.I. Konceptual'nye podhody dlja formirovanija pokazatelej izmerenija cifrovoj jekonomiki v stranah EAJeS na osnove opyta OJeSR [Conceptual approaches for forming indicators for measuring the digital economy in the EAEU countries based on the experience of OECD]. Sbornik publikacij «Sotrudnichestvo gosudarstv-chlenov EAJeS s OJeSR v kontekste razvitija integracionnoj povestki Sojuza. Vozmozhnosti ispol'zovanija nailuchshih praktik OJeSR v rabote EAJeS». [Collected publications “Cooperation of the EAEU Member States with the OECD in the context of the development of the Union’s integration agenda. Opportunities to use the best practices of OECD in the work of the EAEU”]. Moscow, 2017, pp. 101-102.

23 Oficial'nyj sajt Evrazijskoj jekonomicheskoy komissii [Official site of the Eurasian Economic Commission]. Available at: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/>

Documents/Материалы конференции/Всемирный банк Перспективы и Рекомендации.pdf
(accessed 06.10.2017)

Сведения об авторе:

Ойнарова А.А. – докторант 3 курса специальности 6D030200 - «Международное право» юридического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, ул. К. Сатпаева 4/2-2, Астана, Казахстан.

Oinarova A.A. – 3rd year PhD student of specialty 6D030200 - “International Law” of the Law Faculty of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, K. Satpayev street, 4/2-2, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 11.25.61

M.M. Tastanova

KAZGYUU University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: m_tastanova@kazguu.kz)

Factors and difficulties impeding implementation of the rights of the child

Abstract. In this article, the author highlights the legal basis for the rights of the child. The Convention on the Rights of the Child states that all children are equal. This guiding principle permeates every right set forth in the Convention. Non-discrimination means that all children can equally exercise their rights the right to survival, development, participation and protection without exception and on an equal footing. The author recognizes that, at present, the concept of the rights of the child is not more remote. For decades it was quite normal and acceptable to talk about protecting children. It was the result of the laws, policies and attitudes of the state that perceived the child as a weak, immature and incompetent person on the road to adulthood. On such a path, the child needs protection and guidance for adults, and society must feel and act on the basis of solidarity, compassion and reason. The article states that, international legal protection of the child is not a self-fulfilling prophecy. There is no real life outside the framework of a state and its laws. The eventual goal for international legal protection is the establishment of national mechanisms for the protection of the rights of the child.

Keywords. Children, participation, child protection, rights of the child, Convention, Comities.

Introduction. International legal protection of the child is not a self-fulfilling prophecy. There is no real life outside the framework of a state and its laws. The eventual goal for international legal protection is the establishment of national mechanisms for the protection of the rights of the child [1].

Although the rights of the child are recognized by international law and their implementation has been guaranteed through ratification of international treaties, development of the rights is still necessary. This development should be understood in a broader sense, including all activities both at the level of international law and practice and national legislation and practice. These activities should be aimed at promotion of the concept of the rights of the child, acceptance of the obligation by states to protect and respect those rights, and the establishment of conditions for their implementation [2].

The challenge for international law in the field of the rights of the child lies in the implementation of these rights. In other words, the task is to design a system for protection, which would ensure that the rights of the child would be exercised as much as possible. But implementation of the CRC and the OPs and the challenges are closely linked to the social, economic and political realities, internationally and nationally. The lives of millions of children are affected by poverty, marginalization, exclusion and exploitation. The gap between rich and poor is not closing, being at risk of even deepening thanks to the global economic crisis. To avoid a gap in dealing with impact of the crisis on the most vulnerable children across international organizations and Governments, a synergy is needed [3].

Tasks. Child rights also need to be implemented in situations hampering their peace and security. Armed conflicts, terrorism and crime, including organized crime, seriously endanger lives of millions of children every year. The poorest countries are more likely to be affected by such treats to peace and prosperity. The changing character of armed conflicts and its prevailing effect on civilians have already taken the toll of extreme involvement of children, including as child soldiers.¹⁷ Internal conflicts, including political instability and crisis prevail in scope over international conflicts. Political instability, frequent change of Governments and personal change within Government cabinets have too often proved as hampering efforts to implement rights of the child [4].

Goals. Natural disaster, environmental degradation or poor infrastructures are further factors of difficulties that States Parties to the CRC have when implementing the CRC. Prevention, early warning and fast response are critical to the safety and survival of the child in such circumstances. Yet, those factors again aggravate in poverty - like situations. Urban and rural degradation, pollution and global warming already have negative effects on lives of children and there is a growing concern how to protect their rights in such extreme situations [5].

The last but not least is related to social factors. Namely, millions of children are still stigmatized for being young, girls, poor, ethnically different, indigenous, disabled, ill or for other reasons. Prejudice leads to violence and violence perpetuates further prejudice. In spite of numerous efforts around the world, children are much too often perceived as offenders rather than victims [6]. A lot has been done to make child rights reality for every child. Still, there is a long road to go before child rights can fully affect everyday lives of children. The CRC is a treaty with a broad scope, encompassing all aspects of life of the child, in different parts of the World. That makes this international treaty as well as other child rights related international law even more difficult to implement. It is difficult to make a global assessment of the impact of the CRC and even more so to provide a set of solutions that would work everywhere. However, it is possible to identify two sets challenges; one related to the general measures of implementation of the rights of the child and the other applying to particular rights of the child [7].

Method. The article generally based on the doctrinal method of research. Analysis generally covers international scholarly articles and international law of children rights. To widen the perspective of the article authors made a comparative analysis, logical analysis, analysis describing the children rights.

It is a task for every country to identify areas of the rights of the child that need priority attention, as well as to design mechanisms to improve implementation of rights. Of course, each country has its political, economic and social realities which determine factors and difficulties in implementation of the rights of the child. Successful policy in the area of the rights of the child will depend on capacities to recognize problems and offer solutions. Therefore, knowledge and dissemination of information in child rights as well as capacity of those who are most responsible for their implementation are essential. Only with knowledge, we can find answers to the initial questions and provide solutions [8].

Results. As already indicated, the Convention on the Rights of the Child (CRC), was adopted under the auspices of the UN in 1989. Its adoption is the result of a long process that started over a half century before the official proposal was submitted in 1979. A coincidence of essentially two developments marked that process. On the one hand, the general attitude toward the child and childhood had progressed. On the other hand, international human rights law had gradually been consolidated [9]. The CRC is an important achievement in the evolution and strengthening of international law on children. This document is a comprehensive one, since all human rights are acknowledged -- civil, political, and economic, as well as social and cultural. It is a novelty in international human rights treaties. Because of its broad approach, the CRC is the most important document on the rights of the child. Even when, in cases of violations, protection is sought through other treaties, such as the ICCPR or the European Convention, the ICCRP's Human

Rights Committee or the European Court refer to the CRC in their opinions and decisions. Stated simply, the CRC has become the highest authority in international law on children.

In many ways the CRC is a unique international human rights treaty, in that for the first time in international law, it contains a universally-accepted definition of the child. It is, in any event, the most accepted international treaty. Currently, 193 States have ratified it; the USA and Somalia have signed it. It is the first international document containing all human rights. It is also an innovative document, since it declares some new and challenging human rights, such as the right of the child to express his or her views and the right of a child victim of any form of exploitation to physical and psychological treatment and integration. The CRC is the first international document that acknowledges the role of the civil society in the protection and exercise of the rights of the child. This document serves as a basic tool for the promotion and protection of the child, both on the international and national level [10]. The CRC has a preamble and three parts. The preamble recalls basic human rights principles established through the UN and other organizations. It reaffirms the necessity for legal and other protection of the rights of the child, and recognizes the vital role of international cooperation.

Conclusion. Part I of the CRC contains a catalogue of rights and several provisions that require state parties to undertake all measures for their implementation, as well as to respect the highest standards in this area, both on the international and national levels. Specific rights of the child are not listed in any particular order, thus reflecting the idea of the indivisibility of rights. No right of the child is an objective per se, and none can be exercised without other rights being respected.

Part II deals with the CRC's monitoring body, the Committee on the Rights of the Child. Provisions in Part III regulate the technical questions of ratification, entry into force, reservations, amendments, and other similar matters. It can hardly be concluded that the Convention on the Rights of the Child is based on a matured global awareness - on a universal moral standard. Existing norms on the rights of the child oblige states to implement the provisions of this international treaty, often contrary to the customs and morals of the society. The overall objective of the Convention is to enable respect for the dignity of every child and to make all child rights reality for each and every child. In view of this, it is fantastic and curious at the same time that 193 states have ratified the Convention. The question is whether the parties to the Convention are actually prepared to ensure the exercise of children's rights, or instead have not fully understood that a principal task is to prevent discrimination toward the child as a human being and a member of a group of persons still "in the developmental age." Despite criticism in relation to the applicability of the CRC, international law on children has benefited significantly as a result of the adoption of this document. Together with relevant provisions on international human rights law, the CRC represents a step toward the finalization of the standard-setting phase. However, a catalogue of the rights of the child can never be complete, as there are always new spheres of life that need legal attention. As for existing legal standards on the rights of the child, some need to be more fully developed, particularly if norms are too flexible or standards too low. As a consequence, ten years after the CRC, the two Optional Protocols were adopted, providing a better and more specific legal framework for the protection of children in relation to armed conflicts and sale of children, child prostitution and child pornography [11].

References

1. Pinhero, Paulo Sergio World report on Violence Against Children // United Nations, Secretary's general Study on Violence against Children- 2006.
2. Re Borthwick The Child Adoption Committee, which produced three Reports Ch № 395, per Harman J -2010.
3. W Macpherson, Law Relating to Infants , Shelford //The Law of Marriage and Divorce – 1841. - p. 282
4. M. Albery The Inheritance (Family Provision) -Act 1938 (1950).

5. Official Report (HL) -16 June 2007, -vol. 275, -col. 205 (Lord Gardiner LC)
6. Oughton N. Tyler's Family Provision 3rd ed., -1997.-p. 23
7. J Jackson, The Formation and Annulment of Marriage 2nd ed., -1969. -p. 144–156
8. Egerton, Legal Aid , RI Morgan, 'The Introduction of Civil Legal Aid in England and Wales 1994 Twentieth Century British History // Vol. 5, p.38, 52
9. Hutchins and A Harrison, A History of Factory Legislation -3rd ed., 2010.
10. Albery, The Inheritance (Family Provision) -Act 1938 (1950). -p. 67
11. Second Report on Family Property// Family Provision on Death (Law Com. No. 61, 1974) -Appendix 1, -p. 80–148.

М.М. Тастанова

ҚазГЮУ Университеті, Астана, Қазақстан

Бала құқықтарын жүзеге асырудың кедергі келтіретін кейбір факторлар мен қиындықтар

Аннотация. Аталған мақалада автор бала құқықтық негіздері қарастарылған. Бала құқықтары туралы Конвенцияда бекітіледі, барлық балалар тең. Бұл басшылық принципі Конвенцияның әрбір құқықтық бапта баяндалған. Кемсітушілікке жол бермеу дегенді білдіреді барлық балалар тең дәрежеде өз құқықтарын жүзеге асыруға құқығы өмір сүру, дамыту және қорғауды алып тастау және тең. Автор Мемлекеттер барлық қажетті шараларды қабылдайды балаларды қорғауды қамтамасыз ету, кемсітушіліктің барлық нысандарын немесе жазаны негізінде мәртебесінің, қызметінің, көзқарасының, баланың ата-анасының, заңды қамқоршылары болып табылады. Түпкі мақсаты халықаралық құқықтық қорғауды құру болып бала құқықтарын қорғаудың ұлттық тетіктерін құру болып табылады.

Түйін сөздер. Балалар, қатысу, балаларды қорғау, бала құқықтары, Конвенция, Комитет.

М.М. Тастанова

Университет ҚазГЮУ, Астана, Қазақстан

(E-mail: budur_t@mail.ru)

О некоторых факторах и трудностях, препятствующих осуществлению прав ребенка

Аннотация. В данной статье автором освещаются правовые основы прав ребенка. Конвенция о правах ребенка утверждает, что все дети равны. Этот руководящий принцип пронизывает каждое право, изложенное в Конвенции. Недопущение дискриминации означает, что все дети могут в равной мере осуществлять свои права право на выживание, развитие, участие и защиту без исключения и на равной основе. Автор признает что, в настоящее время понятие прав ребенка не является более отдаленным, чужим и угрожающим. На протяжении десятилетий было вполне нормально и приемлемо говорить о защите детей. Это было результатом законов, политики и установок государства, которые воспринимали ребенка как слабого, незрелого и недееспособного человека на пути к взрослой жизни. На таком пути ребенку нужна защита и руководство для взрослых, и общество должно чувствовать и действовать на основе солидарности, сострадания и разума. В статье указывается, что в то время, когда во всем мире постепенно формировалось понятие «прав человека», работа в отношении детей проводилась менее интенсивно, понятие «ребенок» все еще не было отделено от крайне размытого и общего понятия «человек». Конечной целью международной правовой защиты является создание национальных механизмов защиты прав ребенка.

Ключевые слова. Дети, участие, защита детей, права ребенка, Конвенция, Комитет.

Сведения об авторах:

Тастанова М.М. – Бала құқықтарын жүзеге асырудың кедергі келтіретін кейбір факторлар мен қиындықтар, Заң ғылымдарының Магистрі, аға оқушысы, Қазақ Гуманитарлық Заң Университеті, Коргалжын шоссе 8, Астана, Қазақстан.

М.М. Tastanova – Master of Law, senior teacher of department of International law, KAZGYUU University, Korgangin avenue 8 str., Astana, Kazakhstan.

Салыстырмалы құқықтану

Сравнительное правоведение

Comparative law

МРНТИ 10.87.91

R.K.Dzhiembaev¹, A.N.Aliev²

¹²Barimbek Beissenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

(E-mail: ¹rusy_our@mail.ru, ²ksuaxa@mail.ru)

Issues of counteraction against social, national, tribal, racial, class or religious enmity in the legislation of foreign countries

Abstract. The given article regards the issues of combating terrorist and extremist actions under the legislation of foreign countries, as well as the issues of exclusivity counteraction.

In the earlier Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997 did not contain the notion of class enmity, while class exclusivity was mentioned only in 2 articles (Part 2 of Article 337 and Part 1 of Article 164 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, 1997). Taking into account the statements mentioned above, it can be concluded that when developing and discussing the draft of the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the authorized state bodies made decision to expand the implementation of the concept of “class enmity” and “class exclusivity” with the reference to the existing state of society. After all, according to the general rule, in the absence of legislative consolidation of concepts and definitions used in normative legal acts of terms, the application of these concepts is carried out on the basis of their meaning, set forth in explanatory and encyclopedic dictionaries.

The most extensive approach in this issue is suggested by the Russian legislator. Thus, the Criminal Code of the Russian Federation specifies “groups of persons based on sex, race, nationality, language, origin, attitude to religion, as well as belonging to a social group”. The Criminal Code of Uzbekistan, in addition to these features, adds ethnic features and “atheistic beliefs”, while the Chinese Criminal Code takes into account only the national feature. The Criminal Code of France takes into account ethnic, national, racial or religious characteristics. Therefore, the group of victims in different criminal laws is determined on different grounds. In its turn, clarifying the concept of “class enmity” and “social class” in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, will lead to a better understanding of the problem and the danger of class enmity for the society.

Key words. Counteraction to terrorism, counteraction to extremism, social enmity, national enmity, tribal hatred, racial enmity, class enmity, religious enmity.

In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan - the Leader of the Nation to the People of Kazakhstan “Strategy” Kazakhstan-2050”: a new political course of the held state” among the priority tasks there is the opposition to all forms and manifestations of radicalism, extremism and terrorism. The problem of terrorism and extremism by now represents one of the serious threats to the national security of the Republic of Kazakhstan. It is obvious that extremism and terrorism pose a direct threat to the constitutional order, destroy the integrity and security of any country, and undermine the idea of the equality of people regardless of their social, ideological, political, racial, national or religious affiliation. At present, extremism and terrorism have the ability to penetrate all spheres of society’s life, thereby equally with international security, undermining the internal stability of the state. At the same time, it is traditionally accepted to understand extremism and terrorism as a commitment to extreme radical views, ideas and goals, the achievement of which is carried out by illegitimate, violent means and methods. Extremism should be recognized

as a social, political and legal phenomenon manifested in the activities of individuals, groups and organizations whose ideology is based on a certain set of views, views and beliefs that achieve unlawful goals by illegal means. In modern international life, the Central Asian region plays an increasingly important role, which is becoming an arena for active penetration and clash of interests of various states. This is primarily due to the fact that with the independence acquired by the Central Asian Republics and Kazakhstan, in particular, the countries faced such a problem as ensuring regional and national security. First of all, this is due to the occurrence here of such a phenomenon as extremism, the force of its spread is connected with the geographical position of these states, situated near the so-called “regions of instability”, covering the Middle East and Afghanistan. As time and facts have shown it is here that the main sources of this extremely dangerous phenomenon are concentrated. Really emerging social and political tensions in the Central Asian republics cause an urgent need to develop more effective ways to neutralize the threat under investigation in the context of ensuring national security of Kazakhstan, as well as a system for preventing crimes containing the features of extremism. As the President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev noted “extremism in Kazakhstan is a phenomenon that has not been manifested in our country, but at the same time there is a certain danger”.

Article 20 of the Constitution states that propaganda and agitation of social, national, religious, national, religious, class and tribal supremacy in the republic is prohibited. Article 5 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan prohibits the formation and activities of public associations whose goals and actions are aimed at fomenting social, racial, national, religious, class and clan enmity [3].

In the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, criminal responsibility for the initiation of social, national, tribal, racial, class or religious enmity for a similar offense in the Criminal Code of the Russian Federation (hereinafter RF) is provided for in Article 282 of the Criminal Code of the Russian Federation, it belongs to Section X (Crimes against state power), and by generic principle - to Chapter 29 (“Crimes against the fundamentals of the constitutional order and the security of the state”). An important factor is that initially, when the Criminal Code of the Russian Federation was adopted, the actions aimed at “incitement of social enmity and enmity” were not considered as a crime, i.e. such acts were decriminalized. In Article 282 only “actions aimed at incitement of national, racial or religious enmity, humiliation of national dignity, as well as propaganda of exclusivity, superiority or inferiority of citizens on the basis of their attitude to religion, national or race of belonging” were provided.

But later the wording of Article 282 (“Raising enmity or enmity, as well as humiliation of human dignity”) underwent changes and began to look like this: “Actions aimed at inciting hatred or enmity, as well as humiliating the dignity of a person or a group of people on the basis of sex, race, nationality, language, origin, attitude to religion, as well as belonging to any social group, committed in public or through the use of mass media”. It can be seen from the last edition that a special emphasis is made on “any social group” [5].

The Criminal Code of Armenia also refers to Chapter 23 (“Crimes against Public Security”) of Section 9, which deals with “Crimes against public safety, security of computer information, public order, public morality and public health”. In Article 226 of the Armenian Criminal Code provides for “the incitement of national, racial or religious hatred”, while social enmity and enmity are not included [6].

In the Criminal Code of the Republic of Belarus, a similar offense (Article 130) is treated in the same way as in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, in the chapter providing for crimes against the peace and security of mankind, but there are no acts aimed at inciting social hatred in the objective side of the crime. It considers only “deliberate acts aimed at inciting racial, national, religious enmity or discord, to humiliate national honor and dignity” [7].

This article touches upon the issues of combating terrorist and extremist actions under the legislation of foreign countries since successful development of ways to combat extremism and

terrorism requires the world and domestic experience of special units and organizations, as well as the experience of cooperation of state authorities, public organizations, and mass media. It allows to define the main tasks and directions of this work in the field of prevention of terrorist actions; participation in norm-setting activities on these issues; combining efforts of other departments and public associations capable of identifying the features of preparation of crimes of a terrorist nature.

The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan is also limited to the initiation of “national, racial, ethnic or religious enmity” (Article 156 “Crimes against the peace and security of mankind”) and does not address the issue of “social enmity or discord” as such in the proper sense of the word. An approach of the legislator of the Republic of Uzbekistan in the sense that, according to Part 1, p. 156 criminal liability occurs only after the application of administrative penalty [8]. It is also worth noticing that the law protects not only religious, but also atheistic beliefs. For example, Part 2 of Article 156 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan states: “Deliberate acts that degrade national honor and dignity, insulting the feelings of citizens in connection with their religious or atheistic convictions, committed with the aim of inciting enmity, intolerance or discord to groups of the population on national, racial, ethnic or religious grounds, and is the direct or indirect restriction of rights or the establishment of direct or indirect advantages depending on their national, racial, ethnic affiliation or attitude to religion”. The wording “to groups of the population on national, racial, ethnic or religious grounds” seems more or less precise and comprehensible to us than the phrase “the incitement of social, national, racial, etc.” strife or enmity “[8].

From the criminal legislation of countries like the Federal Republic of Germany, France, the People’s Republic of China, it is not possible to identify objects of similar composition of crimes, since the sections (chapters) of the Criminal Code of these states have no names, being limited only to numbering.

In the Criminal Code of the People’s Republic of China, “social enmity and discord” as such is not considered, and the Special Part of the Criminal Code of China is not systematized, as is customary in the domestic jurisprudence, chapters and paragraphs have no name. Nevertheless, similar compositions that provide for the propaganda of “national hatred, national discrimination with aggravating circumstances” (Article 249) and publication of “discriminatory materials in the printed version that offend the dignity of national minorities in a rough form” (Article 250) are available [9].

Thus, the Criminal Code of the Federal Republic of Germany considers actions that “incite hatred against a part of the population or against a national, racial or religious group or any group that is determined by any features of the people, calls for the commission of violence or acts of arbitrariness against them, or humiliates, maliciously disparages or maligns them”. Moreover Article 166 regards “Insulting religions, religious societies and worldview associations” was [10].

For the Criminal Code of France the “social group” does not matter in itself, it also does not matter whether the person actually belongs to such a group or is only supposed to. Article R. 625-7 explicitly states that “non-public incitement to discrimination, hatred or violence against any person or group of persons by virtue of their origin or belonging or not, whether real or perceived, to a particular ethnic group, nation, race or religion “[11].

Thus, the group of victims in different criminal laws is determined on different grounds. The most extensive approach of the Russian legislator: the Criminal Code of the Russian Federation specifies “groups of individuals based on sex, race, nationality, language, origin, attitude to religion, as well as belonging to a social group”.

The Criminal Code of Armenia and Belarus are limited to national, racial or religious grounds, the Uzbek Criminal Code adds ethnic signs and “atheistic convictions” in addition to these signs, while the Chinese Criminal Code takes into account only the national features. The Criminal Code of France takes into account ethnic, national, racial or religious characteristics.

The Criminal Code of Germany for the determination of victims recognizes “any signs of nationality”.

According to sanctions and severity, these crimes are punished more strictly in China (up to 10 years of imprisonment), with the latter only the Republic of Kazakhstan can be compared. Article 164 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan as of January 12, 2012 provides for part 1, 2 - up to 7 years, for part 3 – up to 12 years of imprisonment. Further, according to the increasing progress, the Criminal Code of Armenia (envisaged for part 1 - up to 4 years, part 2 - up to 6 years of imprisonment), UK Germany (foreseen for part 1 - up to 5 years, part 2 - up to 3 years, part 3 - up to 5 years of imprisonment), the Criminal Code of the Russian Federation (provides for part 1 - up to 2 years, part 2 - up to 5 years of imprisonment), the Criminal Code of the Republic of Belarus (up to 5 years of imprisonment) and the Republic of Uzbekistan Part 1 - up to 3 years, part 2 - up to 5 years of imprisonment). French criminal law does not provide for punishment in the form of imprisonment for similar crimes, i.e. even if mistakes are made in the court or during the investigation, they do not entail grave social consequences.

Since September 11, 2001, the US leadership drew attention to the emergence of propaganda materials in the network of terrorist orientation. After the tragic events, the US security services began to restrict access to the pages of the Taliban, namely, to block them. After ascertaining that extremists kept in touch with each other via e-mail from a public place with Internet access, President George W. Bush in 2001 approved the law “On the Unification and Strengthening of America by Using the Powers and Tools Needed to Combat Terrorism.” After the adoption of this document, any action that leads to the disruption of the PC or illegal entry into a computer is classified as terrorism, and the provider (the company that provides Internet access) is required to provide the user with all information known to it on the FBI request.

Germany, too, pays serious attention to the organization of control over the use of the Internet space. At the same time, many legislative restrictions are taken with considerable resistance from the public, media and companies working in the field of computer technology. In early 2007, the Ministry of Justice of the Federal Republic of Germany adopted a law that significantly limits the freedom to use the Internet. According to this document, the registration of an e-mail to a fictitious (unreal) person is theoretically regarded as a crime. According to the authors of the bill, this means of communication should be assigned to a specific citizen with the aim that in case of unlawful action it could be easily determined.

Since January 2007, the German Ministry of the Interior has a special group working to identify cases of radical Islamist propaganda, as well as to analyze the work of some sites that present a potential danger. Its efforts are aimed at combating terrorism on the Internet, because Islamic extremists have become more active in using the global network for training militants and preparing terrorist attacks.

In June 2008, a resident of Germany, a native of Iraq, got a three-year imprisonment for distributing al-Qaeda’s messages on the network. As chat administrator, he posted several messages from Osama bin Laden and his deputy Ayman al-Zawahiri.

In Israel, in contrast to state structures that use force methods of counteraction to a greater extent, some non-governmental organizations are carrying out a purposeful work in this direction. Among them, the International Institute for Counter-Terrorism is an Israeli public organization that provides information on the history of terrorism, the current state of affairs, the level of threat, methods and methods of struggle, as well as decisions taken at the state level. The popularization of the methodological manual “Everything You Need to Know about Terrorism”, prepared by this institute, not only draws attention to the problem, but also systematizes the population’s presentation about the specifics of the manifestation of terrorism in Israel. According to some allegations, the activities of Israeli public counter-terrorist organizations are characterized by propaganda, they are trying to convey to the audience the idea of inadmissibility of aiding

terrorists, as well as the threat of “civil negligence” - the reluctance of the population to worry about their safety and the safety of others.

In India, there are several special services that track terrorist activities not only inside the country, but also abroad. The analytical and research department (Research and Analysis Wing) is an external intelligence unit, and the intelligence bureau (Intelligence Bureau) is an internal intelligence unit, that, in particular, track the Internet space for the appearance of inappropriate information in it or activation of uncharacteristic activity. In addition, there is an anti-terrorist police department (Anti-Terrorism Squad), which has a certain control zone.

In the People’s Republic of China, the global network control system is a systematic and effective set of measures. Filtration of Internet content is carried out with both software and hardware. In addition, the authorities exert direct pressure both on the users themselves, and on the owners of sites and providers.

Since the propaganda of terrorism is a certain impact on a person in order to force him to commit any act of a terrorist nature, it is generally necessary to minimize the effect of this influence. For this it is necessary that people affected by the propaganda of terrorism should be literate and oriented in this matter [14].

Thus, it is necessary to organize a clear interaction of law enforcement agencies, authorities and media representatives in this matter. And such interaction should be built not in the vertical form of power, but on the principles of equal partner relations. This is due to the fact that the formation of public opinion today largely depends on the media, and, consequently, the competent and constructive interaction between law enforcement agencies and authorities on the one hand and the media on the other, will bring more successful results in countering the propaganda of terrorism.

Список литературы

1. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства // Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=0;0.
3. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) // http://adilet.zan.kz/rus/docs/T9700167_1.
5. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. N 63-ФЗ // Система ГАРАНТ: <http://base.garant.ru/10108000/#ixzz50diggo4d>
6. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года № ЗР-528 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2008 г.)
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.07.2017 г.)
8. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-ХП) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.09.2017 г.)
9. Уголовный кодекс КНР 1997 г. (пер. с китайского) C:\users\desktop.
10. Уголовный кодекс ФРГ // <http://constitutions.ru/?p=5854>.
11. Уголовный кодекс Франции // <http://constitutions.ru/?p=5859>.
12. Письмо Генеральной прокуратуры Республики Казахстан от 13 ноября 2015 года № 2-012200-15-62218 «Касательно употребления в Уголовном кодексе Республики Казахстан

понятий «сословие», «сословная рознь», «сословная исключительность» // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=37748156#pos=0;0.

13. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.).

14. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года № 31-III «О противодействии экстремизму» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.)

Р.Қ.Джиембаев, А.Н.Алиев

Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Шет мемлекеттердің заңдарындағы әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, таптық немесе діни алауыздықты қоздыруға қарсы іс-әрекеттер мәселелері

Аннотация. Аталған мақалада шетелдердің заңнамалары бойынша террорлық және экстремистік әрекеттермен күресу, сондай-ақ, оларға қарсы тұру мәселелері қарастырылған.

Атап айтсақ, 1997 жылғы қолданыста болған, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде «тектік-топтық араздық» ұғымы көзделмеген, тек екі бапта ғана тектік-топтық ерекшеліктері туралы айтылады (1997ж. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 337б. 2т. және 164б. 1т.). Мазмұн негізінде қазіргі қолданыстағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі жобасын әзірлеу мен талқылауда келесідей қорытынды жасауға болады: уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан қоғамның өмір сүру жағдайына байланысты «тектік-топтық араздық» және «тектік-топтық ерекшеліктер» ұғымдарының қолдану өрісін кеңейту туралы шешім қабылдау лайықты деп ойлаймыз. Жалпы ережеге сәйкес осы терминдерді нормативтік-құқықтық актілерде пайдалануда заңнамамен бекітілген нақты ұғымдар мен анықтауларды жоқтығына байланысты аталған ұғымдарды пайдалану түсіндірме және энциклопедиялық сөздіктерде көрсетілген мазмұн бойынша жүзеге асырылуда.

Бұл мәселелер ресей заңнамаларында мейлінше кең ауқымды қарастырылған. Атап айтсақ, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде «жынысы, нәсілі, ұлты, тілі, шығу тегі, дінге қатынасы, қандай да бір әлеуметтік топқа тең тиесілігі» көрсетілген. Өзбекстан Республикасының Қылмыстық кодексінде осы белгілермен қоса, этникалық белгілер мен «атеистік сенімі», Қытайдың Қылмыстық кодексінде ұлттық белгісі ғана, ал Францияның Қылмыстық кодексінде этникалық, ұлттық, нәсілдік немесе діни белгілері есепке алынған. Осы себепті түрлі қылмыстық заңнамаларда жәбірленушілер тобы түрлі белгілері бойынша анықталады. Өз кезегінде Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамаларында «тектік-топтық араздық» және «тектік-топтық» ұғымдарын түсіндіру аталған мәселелерді және тектік-топтық араздықтың қоғамдық қауіптілігін нақты ұғынуға әкеледі.

Түйін сөздер. Терроризмге қарсы әрекет, әлеуметтік алауыздық, ұлттық алауыздық, рулық алауыздық, нәсілдік алауыздық, ауызма алауыздық, діни алауыздық

Р.Қ.Джиембаев, А.Н.Алиев

Қарағандинская академия МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова

Вопросы противодействия возбуждению социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни в законодательстве зарубежных стран

Аннотация. В данной статье затронуты вопросы борьбы с террористическими и экстремистическими действиями по законодательству зарубежных стран, а также вопросы противодействия исключительности.

Так, в действовавшем ранее Уголовном кодексе Республики Казахстан от 1997 года не содержалось понятия сословной розни, а сословная исключительность упоминалась только в 2-х статьях (ч.2 ст.337 и ч.1 ст.164 УК Республики Казахстан 1997 года). На основании изложенного можно сделать вывод о том, что при разработке и обсуждении проекта действующего в настоящее время Уголовного кодекса Республики Казахстан, со стороны уполномоченных государственных органов, целенаправленно было принято решение о расширении применения понятия «сословная рознь» и «сословная исключительность» с учетом существующего состояния общества. Ведь по общему правилу, в случае отсутствия законодательного закрепления понятий и определений,

используемых в нормативных правовых актах терминов, применение данных понятий осуществляется исходя из их смысла, изложенного в толковых и энциклопедических словарях.

Наиболее обширный подход в этом вопросе у российского законодателя. Так, в УК РФ указаны «группы лиц по признакам пола, расы, национальности, языка, происхождения, отношения к религии, а равно принадлежности к какой-либо социальной группе». УК Узбекистана помимо этих признаков добавляет этнические признаки и «атеистические убеждения», а УК Китая учитывает лишь национальный признак. УК Франции учитывает этнические, национальные, расовые или религиозные признаки. Таким образом, группа потерпевших в разных уголовных законах определяется по разным признакам. В свою очередь разъяснение понятия «сословная рознь» и «сословие» в уголовном законодательстве Республики Казахстан, приведет к более ясному пониманию проблемы и общественной опасности сословной розни.

Ключевые слова. Противодействие терроризму, противодействие экстремизму, социальная рознь, национальная рознь, родовая рознь, расовая рознь, сословная рознь, религиозная рознь.

References

1. Strategiiia “Kazakhstan-2050”: Novyi politicheskii kurs sostoiavshegosia gosudarstva Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan Lidera Natsii N.A. Nazarbayeva narodu Kazakhstanana ot 14 dekabria 2012 goda [Strategy “Kazakhstan-2050: New political course of the established state” State of the Nation Address delivered by the President of the Republic of Kazakhstan of 14 December, 2012]. Astana [in Russian]

2. Ugolovnyi kodeks Respubliki Kazakhstan ot 3 iiulia 2017 goda № 226-V (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 11.07.2017 g.) [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (with amendments of 11.07.2017)] [online.zakon.kz](http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=0;0). Retrieved from http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=0;0 [in Russian]

3. Konstitutsiia Respubliki Kazakhstan (priniata na respublikanskom referendum 30 avgusta 1995 goda) (s izmeneniiami i dopolneniiami na 10.03.2017 g.) [Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the all-nation referendum on 30 August 1995) (with amendments of 10.03.2017)] online.zakon.kz. Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 [in Russian]

4. Borchashvili, I. Sh. Kommentarii k Ugolovnomu Kodeksu Respubliki Kazakhstan (Osobennaia chast) [Comments to the criminal Code of the Republic of Kazakhstan (General Part)] adilet.zan.kz. Retrieved from http://adilet.zan.kz/rus/docs/T9700167_1 [in Russian]

5. Ugolovnyi Kodeks Rossiiskoi Federatsii ot 13 iyunia 1996 goda N 63-Ф3 [Criminal Code of the Russian Federation of 13 June 1996 N 63-Ф3]. Sistema GARANT. Retrieved from <http://base.garant.ru/10108000/#ixzz50diggo4d> [in Russian]

6. Ugolovnyi Kodeks Respubliki Armeniia ot 29 apreliia 2003 № 3P-528 (s izmeneniiami i dopolneniiami na 30.12.2008) [Criminal Code of the Republic of Armenia of 29 April 2003 № 3P-528 (with amendments of 30.12.2008)] [in Russian]

7. Ugolovnyi Kodeks Respubliki Belarus ot 9 iiulia 1999 goda № 275-3 (s izmeneniiami i dopolneniiami) [Criminal Code of the Republic of Belarus (with amendments of 18.07.2017)] [in Russian]

8. Ugolovnyi Kodeks Respubliki Uzbekistan (utverzhdennyi Zakonom Respubliki Uzbekistan ot 22 sentiabria 1994 goda № 2012-XII) (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 14.09.2017 god) [Criminal Code of the Republic of Uzbekistan approved with the Law the Republic of Uzbekistan of 22 September, 1994 № 2012-XII (with amendments of 14.09.2017)] [in Russian]

9. Ugolovnyi Kodeks KNR ot 1997 goda [perevod s kitaiskogo] [Criminal Code of the Chinese People’s Republic of 1997 (translated from Chinese)]

10. Ugolovnyi Kodeks FRG [Criminal Code of West Germany] constitutions.ru. Retrieved from <http://constitutions.ru/?p=5854> [in Russian]

11. Ugolovnyi Kodeks Frantsii [Criminal Code of France] constitutions.ru. Retrieved from <http://constitutions.ru/?p=5859>.

12. Pismo Generalnoi prokuratury Respubliki Kazakhstan ot 13 noiabria 2015 goda № 2-012200-15-62218 «Kasatelno upotrebleniia v Ugolovnom kodekse Respubliki Kazakhstan poniatii “soslovie”, “soslovnaia rozn”, “soslovnaia iskliuchitelnost” [A Letter of General Prosecution Office of the Republic of Kazakhstan of 13 November, 2015 № 2-012200-15-62218 “Concerning the use of terms “social class”, “social enmity”, “social exceptionalism” in the Criminal Code”] *online.zakon.kz*. Retrieved from http://online.zakon.kz/document/?doc_id=37748156#pos=0;0 [in Russian]

13. Konstitutsiia Respubliki Kazakhstan (priniata na respublikanskom referendum 30 avgusta 1995 goda) (s izmeneniiami i dopolneniiami na 10.03.2017 g.) [Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the all-nation referendum on 30 August 1995) (with amendments of 10.03.2017)] *online.zakon.kz*. Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 [in Russian]

14. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 18 fevralia 2005 goda № 31-III “O protivodeistvii ekstremizmu” (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 28.12.2016 god) [Law of the Republic of Kazakhstan of 18 February 2005 № 31-III “On counteraction to extremism” (with amendments of 28.12.2016) [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Джембаев Р.Қ.- Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қарағанда, Қазақстан

Алиев А.Н.- Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қарағанда, Қазақстан

Dzhiembaev R.K.- Barimbek Beissenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Karaganda, Kazakhstan

Aliyev A.N. - Barimbek Beissenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Karaganda, Kazakhstan

МРНТИ 10.15

N. Khairmukhanmedov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: nurbek.isabay@gmail.com)

Legal and political issues of state building process in Kazakhstan and central Asian republics

Abstract. This article presents the theoretical analysis of the legal and political issues of state building process in Kazakhstan and Central Asian Republics. Additionally, in this paper was analyzed and stated basic similarities and difference of political and legal reforms in context of the nation state building process in this republics.

Key words. Statehood, nation state, Central Asian Republics, legal regulation of ethnic policy.

The political and legislative changes initiated at the beginning of the XX century in Central Asian states within the process of nation state building at the same time reflects political modernization of abovementioned countries. 1924 and 1936 Constitutions of the Soviet Union were significant for five Central Asian states in terms of legislation. During the Soviet era those states encountered with structural features of nation state formation. The dimension of political and legislative change towards nation state building in Central Asian states are analyzed in the framework of modernization that they had experienced. The main subject of thesis is about fundamental elements of political and legislative change regarding the nation state building and peculiarities of nation state building in Central Asian states. Which are composed of reforms on central cit-

izenship and identity policy on the basis of national sovereignty, centralization of governance, monopolization of power instruments, nationalization of politics, changes related with sustaining political, administrative and territorial integrity; establishment of common legislation and formation of national law. Apart from this, research was done with the aim to reach scientific result on political and legislative changes towards nation state building in relation to democratization in the post independence period and stance of authoritarian regimes in Central Asian states in the process of democratization and nation state building. Generally, study analyzes historical development and features of nation and nation states, political and legislative changes.

Political and legal change in the Central Asian Republics in the context of nation-state is the basic direction of the political modernization of the Central Asian countries in general. The transformation of political modernization and the most important phenomenon of nation-states to fruitful events has also been influenced by Russian colonialism in political and legal contexts in proportion to the changes in social structure and mentality due to the modernization process of these countries.

In the western European countries, the dissolution of feudality has also produced significant changes in large-scale political systems that have deeply shaken traditional structures and institutions such as the “industrial revolution” and the “French Revolution”, and as a result of five centuries of political evolution, the nation-state as a model of political organization. The nation-state model first appeared in France at the end of the eighteenth century and has reached global scale since the second half of the twentieth century. For about two centuries, it is possible to say that the existing states are increasingly placed in the form of nation-state, and this applies to Central Asian countries as well. In this article, we tried to reveal the theoretical evaluation of the nation-state phenomenon, the historical development process, essential elements and structural features in terms of determining a basic theoretical framework. In the second part, the most important effect of the national policy of the Soviet Union on the Central Asian countries, taking into account the emergence of the present five nation-states, the most concrete consequence of the political modernization of the Central Asian countries, is the systematic regionalization of every ethnicity. In Soviet national politics, it has also been the subject of examination that everything is based on a certain territory, the region, and the systematic ethnification of identities. The Central Asian Republics emerged as a result of the 1924th Stalin reforms, not only by their borders, but by their names as well as the institutionalization of the restructured past and state structures of the ethnic communities supposed to contain them.

We have revealed that in the Central Asian countries, the nation-state do not take place with the inner dynamics of the peoples of these countries. Since the new nation-states were a product of the Stalin’s nation policy, the autocratic governance of the Soviet Union has been influential since the beginning of the nation-state construction of the Central Asian countries. Today, the fact is that nation-states in Central Asia are the main axes of the post-independence political and legal transformation of the administration structure and its turn-around based on the post Soviet regime that has developed and institutionalized parallel to its birth.

Nowadays, Central Asian countries have established as a modern nation-states. This process has been completed with the first decade of independence. But after this point, it is possible to imagine that the existing governance structure that existed and institutionalized on the basis of the new five regimes of Central Asia emerging from the point of nation-state formation will be transformed by the phenomenon of globalization and will be the important direction of the next change.

The Soviet Union established new nation-states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan) on the basis of five ethnic groups in Central Asia; These five countries of Central Asia completed the essential aspects of political evolution in terms of the structural features and elements of the nation-state during the Soviet period. But this process has only entered since the fall of the Soviet Union in 1991 [1]. This is the third chapter of the thesis on the main

axes of the political and legal change observed in the post-independence Central Asian countries towards nation-state formation. These include building a new national identity on the basis of national independence (collecting members of “sovereign ethnicity” with all minorities in the ethnically based nation-state under the roof of a legal and national identity, such as citizenship), ensuring nationalization of politics, centralizing power, to establish a national legal system (adoption of new constitutions and the establishment of a new national constitutional system), to implement national language reforms (constitutional assurance of state policies to strengthen national nationalism against the Russian language) the establishment of a legal union or the establishment of a national legal system by making a general search of Soviet laws on the basis of the constitution).

In the third part of the thesis, will it lead to the dissemination of the thesis that we can examine Central Asia as a whole? Our opinion is exactly the opposite. Because, in Central Asia, nation-state formations are the works that we are working on in our thesis that these countries are not realized with completely internal dynamics. In these countries, the formation of the nation, which is the source of legitimacy of the nation-state, is intertwined with one another. We think that by generalizing in this respect, it would be more convenient to make Central Asia a research area as a whole than to deal with countries one by one.

Our aim is mainly to work on the political and legal changes in the post-independence period of the Central Asian countries, namely the dissolution of the Soviet Union in 1991 and the nation-state context in these countries. But if we do not get to the historical roots of the formation of nation-state in Central Asia, our thesis is going to be incomplete. From the beginning of the century to the end of the Soviet era, we found it appropriate to investigate the basic dynamics of the nation-state construction in Central Asia.

Political and legal change in the post-Soviet period in the Central Asian countries in general has the same characteristics. In all countries, nation-states have resulted in the formation of authoritarian regimes based on a very strong personality culture. However, despite all these similarities, it is also seen that the breakdown of the Central Asian countries to a large extent is also a turning point. Countries already have distinctive features in terms of political and legal change. In this respect, in the third part of the thesis, great importance will be given to the study of the field according to the countries. But despite all this, Central Asian countries will not be ignored that they share a common destiny with their common historical background [2].

We have examined the emergence of the nation-state phenomenon in the Central Asian republics and have found that we can reach scientific results of political and legal change by some theoretical-methodological methods and this can only be explained by a theoretical analysis. Theoretical analysis, which does not ignore the totality of political and economic spheres, reveals the connection between the present and the future in a solid way, with structural analysis in the framework of the understanding of historical unity. Institutional analysis also presents a framework for best addressing the problems of transition economies with a structural approach and can show how institutions have changed between pre-Soviet and post-Soviet times, and which structures have been transformed or not.

In the second and third sections of the thesis, the historical analysis of the transnational process of the Central Asian republics is aimed to determine the social, economic, political and legal foundations of the present nation-states correctly. This framework is aimed at reaching scientific conclusions about the transformation of Central Asian republics in the context of nation-state. The nation-state is the most important phenomenon of modernity in the political world, and nation and nationalism are important social and cultural phenomena. Therefore, nation, nationalism and nation-state are facts in the modernization process of Central Asia. Changes in Central Asia have also been investigated within this framework [3].

Political and legal change in Central Asian countries is a very broad issue. From this point of view, we limited our research area to just the nation-state framework. We have tried to make a

scientific study on the elements of political and legal change towards the nation-state. The most concrete fact of the political modernization of the Central Asian countries starting from the XX century was that the scientific result of the nation-state convergence of these countries could only be achieved through interdisciplinary work with the help of many scientific fields. Law, political sciences and history are not independent social sciences, but they are the ancillaries of all social sciences. In this respect, we have benefited from the disciplines such as history and sociology outside the political sciences and the law during the study [4].

The emergence of Central Asian countries, which are part of the Soviet system and have no independence, as new nation-states has brought the attention of many researchers of social science to these countries. The examination of ethnic conflicts, potential crises and new nation-states that have gained independence after the disintegration of the Soviet Union causes the re-examination of typologies and theories that are dominant in the various disciplines of social sciences, especially the nation-state process. This work, which deals with a very long historical period, is not essentially a work of history, not a study of the history, nor is it intended to make theoretical generalization in the field of political modernization and nation-state. On the contrary, it aims to investigate the production of nation-states on the territory of the Soviet Union.

References

1. Yılmaz, Bingöl, Nationalism and Democracy in Post-Communist Central Asia, *Asian Ethnicity*, vol. 5, No. 1, February 2004.
2. Simon, Gerhard, Nationalism and Policy toward the Nationalities in the Soviet Union: Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society, Boulder, CO, San Francisco ve Oxford, 1991.
3. Sabol, Steven, The Creation of Soviet Central Asia, *Central Asian Survey*, 14(2), 1995.
4. Roy, Olivier, *Yeni Orta Asya Yada Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2005.

Н.И. Хайрмуханмедов

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Мемлекеттілік қалыптастыру тұрғысынан Қазақстан және Орталық Азия республикаларындағы саяси және құқықтық мәселелер

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан мен Орталық Азия республикаларында мемлекеттік құрылыс үдерісінің құқықтық және саяси мәселелері теориялық тұрғыдан талданған. Бұдан басқа, осы мақалада аталған республикаларда мемлекеттік құрылыс процесі, осы бағыттағы саяси және құқықтық реформалардың негізгі ұқсастықтары мен айырмашылықтары қарастырылады.

Түйін сөздер. Мемлекеттілік, ұлттық мемлекет, Орталық Азия республикалары, этникалық саясатты құқықтық реттеу.

Н.И. Хайрмуханмедов

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилев, Астана, Казахстан

Правовые и политические проблемы становления государственности в Казахстане и Центральноазиатских республиках

Аннотация. В данной статье представлен теоретический анализ правовых и политических вопросов становления государственности в Казахстане и странах Центральной Азии. Кроме того, в этой статье анализировались основные сходства и различия политических и правовых реформ в контексте процесса государственного строительства в этих республиках.

Ключевые слова. Государственность, национальное государство, Центральноазиатские республики, правовое регулирование межэтнической политики.

References

1. Yılmaz, Bingöl, Nationalism and Democracy in Post-Communist Central Asia, *Asian Ethnicity*, vol. 5, No. 1, February 2004.
2. Simon, Gerhard, Nationalism and Policy toward the Nationalities in the Soviet Union: Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society, Boulder, CO, San Francisco ve Oxford, 1991.
3. Sabol, Steven, The Creation of Soviet Central Asia, *Central Asian Survey*, 14(2), 1995.
4. Roy, Olivier, *Yeni Orta Asya Yada Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2005.

Автор туралы мәлімет:

Хайрмуханмедов Н.И. - Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, Конституциялық құқық кафедрасының аға оқытушысы, PhD докторы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Khayr mukhanmedov N.I. - Senior Teacher of the Department of Theory and History of the State and Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Құқық сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Заң ғылымдары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_law@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын* тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. *XFTAP* <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспесі, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі)

Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздістіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана номерленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен

әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін әзірлеу үлгілерін төмендегі **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

Цеснабанк: КБЕ16
БИН 010140003594
РНН 031400075610
ИИК KZ 91998
ВТВ 0000003104
TSES KZ KA

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Право»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ по юридическому направлению.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сагпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail vest_law@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

ГРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на

литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

Цеснабанк: КБЕ16
БИН 010140003594
РНН 031400075610
ИИК KZ 91998
ВТВ 0000003104
TSES KZ KA

**Provision on articles submitted to the journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series”**

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of Juridical sciences.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail vest_law@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

In the article, only those **formulas** are numbered, to which the text has references.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

Тsesnabank: КБЕ16
БИН 010140003594
РНН 031400075610
ИИК KZ 91998
ВТБ 0000003104
TSES KZ KA

Мақаланы рәсімдеу үлгісі /Образец оформления статьи /Template

ГРНТИ 27.25.19

А.Ж. Жубанышева¹, Н. Темиргалиев², А.Б. Утесов³

¹²*Институт теоретической математики и научных вычислений Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

³*Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, Актюбе, Казахстан*

(E-mail: ¹axaulezh@mail.ru, ²ntmath10@mail.ru, ³adilzhan_71@mail.ru)

Численное дифференцирование функций в контексте Компьютерного (вычислительного) поперечника

Аннотация. В рамках компьютерного (вычислительного) поперечника полностью решена задача приближенного дифференцирования функций, принадлежащих классам Соболева по неточной информации, полученной от произвольного конечного множества тригонометрических коэффициентов Фурье-Лебега дифференцируемой функции... [100-200 слов]

Ключевые слова. Приближенное дифференцирование, восстановление по неточной информации, предельная погрешность, компьютерный (вычислительный) поперечник.

Основной текст статьи должен содержать

- введение/постановка задачи,
- цели/история,
- методы исследования,
- результаты/обсуждение, заключение/выводы.

Список литературы

1. Темиргалиев Н. Компьютерный (вычислительный) поперечник как синтез известного и нового в численном анализе// Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева -2014. –Т. 4. № 101. – С. 16–33.
2. Локуциевский О.М., Гавриков М.Б. Начала численного анализа. -М.: ТОО «Янус», 1995. -581 с.
3. Жубанышева А.Ж., Абикенова Ш. О нормах производных функций с нулевыми значениями заданного набора линейных функционалов и их применения к поперечниковым задачам// Функциональные пространства и теория приближения функций: Тезисы докладов Международной конференции, посвященная 110-летию со дня рождения академика С.М. Никольского, Москва, Россия, 2015. – Москва, 2015. -С.141-142

А.Ж. Жұбанышева, Н. Темірғалиев, А.Б. Утесов

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің теориялық математика және ғылыми есептеулер институтыа, Астана, Қазақстан

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде функцияларды сандық дифференциалдау

Аннотация. Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде Соболев класында жататын функцияларды олардың тригонометриялық Фурье-Лебега коэффициенттерінің ақырлы жиынынан алынған дәл емес ақпарат арқылы жуықтау есебі толығымен шешілді... [100-200 сөз]

Түйін сөздер. Жуықтап дифференциалдау, дәл емес ақпарат бойынша жуықтау, шектік қателік, Компьютерлік (есептеуіш) диаметр.

A.Zh. Zhubanysheva, N. Temirgaliyev, A.B. Utesov
*Institute of theoretical mathematics and scientific computations of L.N. Gumilyov Eurasian
National University, Astana, Kazakhstan*
K.Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Numerical differentiation of functions in the context of Computational (numerical) diameter

Abstract. The computational (numerical) diameter is used to completely solve the problem of approximate differentiation of a function given inexact information in the form of an arbitrary finite set of trigonometric Fourier coefficients... [100-200 words]

Key words. Approximate differentiation, recovery from inexact information, limiting error, computational (numerical) diameter, massive limiting error.

References

1. Temirgaliyev N. Komp'yuternyj (vychislitel'nyj) poperechnik kak sintez izvestnogo i novogo v chislennom analize [Computational (numerical) diameter as a synthesis of the known and the new in numerical analysis], Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University], 4(101), 16–33 (2014). [in Russian]
2. Lokucievskij O.M., Gavrikov M.B. Nachala chislennogo analiza [Elements of numerical analysis] (Yanus, Moscow, 1995).
3. Zhubanysheva A.Zh., Abikenova Sh.K. O normah proizvodnyh funkcionov s nulevymi znachenijami zadannogo nabora linejnyh funkcionov i ih primenenija k poperechnikovym zadacham [About the norms of the derivatives of functions with zero values of a given set of linear functionals and their application to the width problems]. Tezisy dokladov Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhennaja 110-letiju so dnja rozhdenija akademika S.M.Nikol'skogo «Funkcional'nye prostranstva i teorija priblizhenija funkcionov» [International conference on Function Spaces and Approximation Theory dedicated to the 110th anniversary of S. M. Nikol'skii]. Moscow, 2015, pp. 141-142.

Сведения об авторах:

На каз.:

Жұбанышева А.Ж. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының аға ғылыми қызметкері, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темірғалиев Н. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - физика-математика ғылымдарының кандидаты, Математика кафедрасының доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, А.Молдағұлов даңғ. 34, Ақтөбе, Қазақстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На рус.:

Жубанышева А.Ж. – Старший научный сотрудник Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темиргалиев Н. – Директор Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - кандидат физико-математических наук, доцент кафедры Математики, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, пр. А.Молдагуловой 34, Актөбе, Казахстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На англ.:

Zhubanysheva A.Zh. – Senior researcher of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Temirgaliyev N. – Head of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Utesov A.B. - candidate of physical and mathematical sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics, K.Zhubanov Aktobe Regional State University, A.Moldagulova Prospect, 34, Aktobe, Kazakhstan. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

Редактор: С.К. Амандыкова
Шығарушы редактор: Е.А. Изтелеуова, Д. Байтлесова
Дизайн: Е.А. Изтелеуова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Құқық сериясы.
-2018. - 1(122). - Астана: ЕҰУ. 189-б.
Шартты б.т. -23,6   Таралымы - 35 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Астана қ.,
Сатпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды